Žalias teorijos medis

Romualdas Karazija

Romualdas Karazija

Žalias teorijos medis

Akademiko Adolfo Jucio

gyvenimas ir mokslinė veikla

Antras pataisytas ir papildytas, elektroninis leidimas

2022

Leidinio bibliografinė informacija
pateikiama Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos
duomenų banke (NBDB)

Viršelyje panaudota-nuotrauka skulptūros
„Mokslo dvikova su Gamta“,
kurią prof. A. Juciui šešiasdešimtmečio
proga padovanojo jo mokiniai.
Skulptūros pagrinde įrašas „Раб. Молина“.

Pirmas leidimas 2003 m.
Antras pataisytas ir papildytas, elektroninis leidimas 2022 m.

ISBN 978-609-08-0016-4 (Leidinio forma: Elektroninis – PDF)

Turim didelį mokslo vyrą, kurio atmintis pasiliks ne tik mūsų mokslo, bet ir visos lietuvių tautos istorijoje.

Juozas Matulis

(Iš kalbos atidengiant memorialinę lentą A. Juciui ant namo, kuriame jis gyveno.)

Kaip vienas žmogus gali nudirbti tiek darbų? Atsakymas paprastas: A. Jucys moka kiekvienoje problemoje išskirti svarbiausią, esminį momentą, jis sugeba nepaskęsti smulkmenose ir aiškiai mato tikslą. Na ir, žinoma, darbas – kruopštus ir gerai organizuotas.

Zenonas Rudzikas

Mokslas ir gyvenimas, 1968, Nr. 10, p. 12.

Atomas – tai mano gyvenimas. Įtemptas, pilnas nusivylimų. Reti, labai reti minties blykstelėjimai, kurie tai, kas nežinoma, sudėtinga, padaro paprastu ir paaiškinamu. Tada šoku iš džiaugsmo.

Adolfas Jucys

TURINYS

PROLOGAS

Baigiantis 1940 m. liepai, Vilniaus universiteto Matematikos ir gamtos fakulteto rūmai Naugarduko gatvėje, kuriuose buvo įsikūrusios fizikos ir chemijos katedros, dar atrodė neįprastai tušti bei tylūs. Beveik visi profesoriai ir dėstytojai, dirbę Stepono Batoro universitete, atsisakė pasilikti jį perorganizuojant į lietuvišką universitetą. Iš fizikų bendrą susitarimą sulaužė tik asistentai H. Horodničius, J. Heršmanas ir A. Garnišas[1]. Dar liko dirbti precizikos mechanikas J. Maleika, taip pat šmėsčiojo charakteringa sargo B. Kaliūgos figūra. Buvo laukiama didžiojo kraustymosi – į šiuos rūmus turėjo atsikelti Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Matematikos ir gamtos fakultetas iš Kauno. Jo atstovai jau lankėsi čia, apžiūrinėjo patalpas ir laboratorinę įrangą, o grįžę į Kauną pakavo pervežamus prietaisus bei įrenginius.

Kraustymuisi prasidėjus, vieną dieną sargas atėjo pas H. Horodničių, kuris buvo paskirtas turto prižiūrėtoju, ir pranešė, kad jo teiraujasi kažkoks žmogus[2, 3]. Ne *ponas,* o *žmogus*, tai lenkų kalba reiškė paprastą, nekokios išvaizdos pilietį. Iš tikrųjų, atėjo labai išvargęs, net pilkas, nors tvirto stoto žmogus, kuris prisistatė esąs Adolfas Jucys, fizikas, vyresnysis asistentas iš Vytauto Didžiojo universiteto. H. Horodničius žinojo daugelį Kauno fizikų – I. Končių, P. Brazdžiūną, A. Žvironą, A. Puodžiukyną, – buvo matęs jų straipsnių mokslo žurnaluose arba sutikęs juos, atvažiuodavusius kraustymosi reikalais. Jucio pavardė Horodničiui nebuvo girdėta. Atvykėlis pasisakė neseniai per didelius vargus grįžęs iš stažuotės Anglijoje, o dabar dvi dienas užtruko žygiuodamas iš Kauno į Vilnių[4]. Ėjęs pėsčias, nes tokiu būdu norėjo pažymėti išimtinį įvykį – pagrindinės aukštosios mokyklos persikėlimą į Lietuvos sostinę. Žmona ir sūnus atvažiavę kartu su kitais dėstytojais ir jų šeimomis. Jis atsiprašė dėl nekokios savo išvaizdos, nes tiesiai iš kelionės užsukęs į fakultetą pasidomėti, kokios bus studijų ir darbo sąlygos.

Jucį, kaip fiziką teoretiką, labiausiai domino fakulteto biblioteka – kiek joje knygų, ar yra pagrindinių užsienio mokslo žurnalų komplektai. Ypač jam rūpėjo Londono karališkosios draugijos žurnalas „Proceedings of the Royal Society of London“. Horodničius jį pradžiugino, kad kaip tik šio žurnalo keliolikos metų komplektą atsivežė kaip dovaną iš komandiruotės

[1] Akademikas Povilas Brazdžiūnas (sudarė E. Makariūnienė). V: Academia, 1992, p. 55.
[2] H. Horodničiaus pranešimas A. Jucio skaitymuose 1986 09 11.
[3] H. Horodničiaus kalba A. Jucio 80-mečio minėjime LMA Mokslininkų rūmuose 1984 09 12.
[4] Algimanto Jucio pasakojimas 1982 05 19.

Anglijoje profesorius J. Patkovskis (J. Patkowski) ir perdavė bibliotekai.[5] Tuos gražiai įrištus mėlynais viršeliais tomus ir jam dažnai tenka vartyti. Jucys ėmė svarstyti, kokius žurnalus reikėtų atsivežti iš Kauno į Vilnių, o kokius – palikti kauniečiams (iš negausaus fizikų būrio keletas liko dirbti VDU[6]). Buvo matyti, kad Jucys nerimsta imtis mokslinio darbo.

Juciui nekantrauti ir skubėti buvo pagrindo. Turėdamas beveik trisdešimt šešerius metus, jis tebebuvo asistentas, dar neįgijęs jokio mokslo laipsnio ar vardo. Gimęs Žemaitijos kaime, anksti netekęs tėvo, karo metais negalėjęs lankyti mokyklos, jis labai atkakliai siekė mokslo. Po to sau išsikėlė sunkiai įmanomą tikslą – savarankiškai tapti pirmuoju Lietuvoje fiziku teoretiku, dirbti naujoje atomo fizikos srityje. Daug naudos davė dvi kelionės į Anglijos mokslo centrus, bet čia stažuojantis paskutinį kartą Jucį užklupo Antrasis pasaulinis karas. Jo verpetas jau palietė Lietuvą ir kol kas tik plėtėsi, grėsdamas naujais sukrėtimais. Tačiau Jucys buvo tvirtai įsitikinęs savuoju mokslininko pašaukimu, tarsi nujautė jo laukiančius didelius darbus ir pasiekimus.

[5] H. Horodničiaus pranešimas A. Jucio skaitymuose 1986 09 11.
[6] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.

MEDĖS IR MEDSĖDŽIAI

Po Trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo Rusijos caras Pavelas I dosniai dovanojo žemes prie Rusijos prijungtuose kraštuose. Taip Plateliai ir dar aštuoniolika aplinkinių kaimų atiteko Prancūzijos grafui Ogiustui de Šuazeliui Gufjė (Auguste de Choiseul-Gouffier)[7]. Jis buvo pabėgęs nuo revoliucijos savo tėvynėje į Rusiją ir Peterburge tapo Imperatoriškosios dailės akademijos prezidentu bei Imperatoriškosios viešosios bibliotekos direktoriumi. Žemaičių baudžiauninkai svetimtautį poną ir jo įpėdinius vadino tiesiog Šveželiais[8]. Prancūzijoje atėjus į valdžią Napoleonui Bonapartui, grafas grįžo į savo šalį, ten vėliau tapo ministru ir peru. Platelių valdos jis, aišku, neatsisakė.[9]

De Šuazelis Gufjė vargu ar žinojo, kad viename iš jam priklausančių kaimų – Klausgalvuose – gyveno baudžiauninko Stanislovo Jucio šeima. Čia 1827 m. gimė Kazimieras Jucys, būsimojo mokslininko Adolfo Jucio senelis[10]. Šeimos galva kažkuo neįtiko pono vietininkui, ir jie buvo iškeldinti į Nasrėnų Medsėdžius. *Medė* žemaitiškai reiškia mišką, o *medsėdis* – miško gyventoją. Kurio nors kaimo, kaip šiuo atveju Nasrėnų, medsėdžiais buvo vadinamos šalia kaimo miške ar pamiškėje įsikūrusios sodybos.[11]

Tuo Jucių šeimos klajonės nesibaigė. Panaikinus baudžiavą, dvarininkai neretai išvarydavo baudžiauninkus į prastesnes žemes, o geresnėse kūrė savo palivarkus (dvaro dalis ar naujus dvarelius). Taip ir Šveželiai, nepaisydami Nasrėnų ir Klausgalvų kaimų gyventojų nepasitenkinimo, kai kuriuos jų iškraustė į drėgnas ir nederlingas žemes – Klausgalvų Medsėdžius, o tarp minėtų kaimų įspraudė Išalyno dvarą (žmonių vadintą tiesiog Šalynu)[12]. Klausgalvų Medsėdžiai iki tol laikyti „vietiniu Sibiru", kur buvo tremiami nepaklusnūs baudžiauninkai ar bežemiai valstiečiai.

Taip susidarė nemažas Klausgalvų Medsėdžių kaimas, panašaus dydžio kaip patys Klausgalvai ir nutolęs nuo jų per porą kilometrų. Tą kaimų atskirumą dar didino tarp jų plytinčios pelkėtos, krūmokšniais apaugusius pievos, vadinamos Joniškėmis (likučiai kadaise augusio didelio miško, kuriame, anot senų žmonių, būdavo iškilmingai švenčiamos Joninės). Čia rudenį ar pavasarį vežimas ir arklys kartais taip įklimpdavo, kad tik su talka begalėdavo ištraukti. Tad į Salantus, už aštuonių devynių kilometrų esantį valsčiaus centrą, dažnai buvo

[7] A. Jucys, J. Mickevičius. Iš Platelių praeities. *AAJ*, p. 111.
[8] Ibidem.
[9] Ibidem.
[10] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 52.
[11] A. Jucys. Mokslas buvo mūsų svajonė. *AAJ*, p. 66.
[12] A. Jucys, J. Mickevičius. Kur buvo Šalyno dvaras. *AAJ*, p. 113.

vykstama ne per Klausgalvus ir nuo jų – vieškeliu, bet kitu, gana prastu ir šlapiu keliu per Pesčius. Iš antrosios pusės Klausgalvų Medsėdžiai šliejosi prie Žaliminės girios, kurios gilumoje buvo mažytis kaimelis, vadinamas Didžiaisiais Žalimais (dauguma jo gyventojų buvo išmirę maro metais).[13]

Kaimo naujakuriams reikėjo įsikurti naujoje vietoje, išsiplėšti žemę ir dar užsimokėti už ją dvarininkui. Iš menko derliaus tai buvo sunku padaryti. Kazimieras Jucys papildomai užsidirbdavo gabendamas kontrabandą. Tuo metu netoliese ėjo siena su Klaipėdos kraštu, priklausančiu Vokietijai. Jucys gerai žinojo takus per miškus ir pelkes, be to, naudojosi originaliu apsaugos būdu. Per sieną jis vykdavo dviem arkliais: vienu jodavo pats, kitas nešdavo prekes. Pastarasis arklys buvo dresuotas. Pavojaus atveju, šeimininkui davus ženklą, arklys atsiskirdavo, bėgdavo į numatytą vietą ir ten laukdavo šeimininko.[14] Galbūt lietuviškos spaudos draudimo metu Kazimieras Jucys gabendavo ir knygas, nors jis pats skaityti nemokėjo[15]. Nė karto nepakliuvęs sargybiniams į rankas, Jucys ne tik sumokėjo dvarininkui išpirką už 30 dešimtinių ir 1720 kvadratinių sieksnių (apie 34 ha) žemės sklypą, bet ir susikrovė tam tikrą turtą, apylinkėje buvo vadinamas bagočium Juciu. Tiesa, dvarininkas dalies įgytos žemės nenorėjo atiduoti, bet apsukrus valstietis sėkmingai bylinėjosi su grafu ir atsiėmė visą žemę, netgi gavo papildomai šešis hektarus už bendras su dvaru ganyklas. Taigi ūkis išsiplėtė iki 40 hektarų, tiesa, prastokos žemės.[16]

Kazimieras Jucys buvo neaukšto ūgio, bet labai stiprus. Kartą Kalnalio karčemoje įvyko lažybos, ar mažiukas Jucys įveiks diktą vyrą, – ir tas atsidūrė ant grindų. Jucys mėgo gyvulius, ypač arklius, jais garsėjo kaime. Buvęs labai darbštus ir taupus, to paties reikalaudavęs ir iš vaikų. Jie, sėdėdami prie stalo, turėdavo pirmiau imti mažiausią bulvę ar duonos riekę, o lėkštėn įpiltą putrą visą suvalgyti. Įsinorėję duonos ne valgymo metu, vaikai turėdavo tėvo ar motinos paprašyti, netgi ranką pabučiuoti. Vyresnieji vaikai privalėjo prašyti leidimo ir eidami į jaunimo pasilinksminimus.[17]

Adolfo Jucio tėvas Pranciškus, arba Pranas, Jucys gimė, kaip ir motina, 1863 m.[18] neramiu sukilimo laikotarpiu, kuris, tiesa, tas Žemaitijos vietas mažai tepalietė. Kaimo daraktorius jį pramokė skaityti ir rašyti – ne tik lietuviškai, bet ir rusiškai. Tad, paimtas į

---

[13] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 49.
[14] Ibidem, p. 53.
[15] Ibidem, p. 60.
[16] Ibidem, p. 52.
[17] A. Jucio atsakymai į E. Adomavičienės pedagoginę anketą 1973 06 25. E. Adomavičienės archyvas.
[18] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 53.

kariuomenę, jis padarė karjerą – išlaikė karo felčerio egzaminus ir ėjo tas pareigas iki tarnybos pabaigos. Grįžęs iš kariuomenės, dirbo tėvo ūkyje.

1894 m. trisdešimtmetis Pranas Jucys vedė našlę Barborą Jonkaitę-Kontrimienę iš Smeltės kaimo[19]. Ji buvo kilusi iš mažažemių valstiečių, tarnavo merga Kontrimų ūkyje ir septyniolikametė ištekėjo už šeimininko vyriausiojo sūnaus. Sako, ji buvusi labai graži. Po senojo Kontrimo mirties jos vyrui atiteko sodyba ir didžioji dalis ūkio. Per dešimtį metų jiems gimė aštuoni vaikai, bet iš jų išgyveno tik du. O netrukus džiova mirė ir vyras. Trumpai našlavusi, Jonkaitė-Kontrimienė antrą kartą ištekėjo už Prano Jucio, kuris atsikėlė į jos ūkį.

Tėvui Kazimierui Juciui mirus, Pranas Jucys paveldėjo ir dalį jo ūkio. Sutaręs su kitais paveldėtojais, jis 1899 m. persikėlė į Klausgalvų Medsėdžius, o broliams ir seserims jų dalis atidavė pinigais ar vekseliais. Ūkis Smeltėje buvo perduotas Barboros ir jos pirmojo vyro sūnums Jonui su Kazimieru.

Klausgalvų Medsėdžiuose 1904 m. rugsėjo 12 d. ir gimė būsimasis fizikas Adolfas Jucys, tais laikais vadintas *Adolpiu*. Jis buvo keturioliktas motinos ir šeštas tėvo vaikas, po jo gimė dar vienas brolis. Tėvai nebijojo gimusiems vaikams duoti anksčiau mirusių vaikų vardų, tad Adolfas yra turėjęs net tris seseris Barboras, dvi Onas ir du brolius Antanus.[20, 21]

Tame nuošaliame kaime ir praėjo Adolfo vaikystė. Ūkyje samdinių nebuvo, žemę dirbti teko motinai ir vaikams. Tėvas nelinko prie žemės. Jis daug laiko praleisdavo kelionėse – arkliais veždavo į Liepoją žemės ūkio produktus, o grįždamas atgabendavo Salantų krautuvininkams miestietiškų prekių. Likusi viena, motina bijodavusi naktimis, ypač Smeltėje, kur sodyba stovėjo atokiai nuo kitų pirkių, prie kelio. Naktimis kažkas baidydavęs ją, brazdindavęsis po langais. Galop ji susiprato užpirkti atminimą „už dūšias, išėjusias iš tų namų“. Tą pačią naktį viena moteriškė Grūšlaukėje sapnavo amžinatilsį Kontrimą, einantį su silke rankoje ir labai patenkintą – sakęs, gavau iš žmonos. Po to baidymai baigėsi.[21]

Adolfas, kaip ir kiti vaikai, nuo mažų dienų buvo pratinamas dirbti naudingą darbą – pagal amžių, pagal išgales: gyvulius ganyti, virves, vyti, virbus kapoti, šieną grėbti. Vieną darbą baigus, reikėdavo pačiam susirasti kitą arba eiti klausti tėvų.[22] O tų darbų vis nepritrūkdavo, tad pramogoms likdavo nebent tik šventadienių popietės. Tuo malonesnės būdavo tos valandėlės.

---

[19] | A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 54.
[20] Klausgalvų Medsėdžiams aprašyti medžiaga (išrašai, gyventojų sąrašas). JA, b. 1615.
[21] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 54.
[22] A. Jucys. Mokslas buvo mūsų svajonė. *AAJ*, p. 67.

Vietoj žaislų vaikai panaudodavo senus gelžgalius, ripkas, atpjautas nuo rąsto galo, savo pačių išsuktus švilpukus, birbynes, išdrožtus vilkelius. Būdavo didelė šventė, jei tėvai, grįždami iš turgaus ar iš atlaidų, parveždavo kokį molinį žaisliuką.[23, 24]

Deja, arti kaimo nebuvo nei upės, nei ežero. Norint maudytis, reikėjo eiti ligi Salanto ar Minijos. Net jaunimas ten susiruošdavo tik retomis progomis, o vaikai braidydavo Joniškių balose. Toliau paėjus, durpynai vietomis buvo padengti linguojančia veja, ten drąsesni vaikai eidavo pasilinguoti.

Tėvas buvo griežtas, taupus, netgi šykštokas. Valgė šeima nekaip. Vaikai turėjo anksti keltis ir anksti gultis. Tik nuo septynerių metų vaikams leisdavo valgyti kartu su suaugusiaisiais, bet ir tuomet jie neturėjo teisės pirmi sėsti prie stalo ar kištis į vyresniųjų šnekas. Adolfas prisiminė du kartus buvęs luptas tėvo: kartą mažas būdamas ir kitą kartą – jau paauglys. Griežčiausiai bausdavo už turto nesaugojimą, neklausymą vyresniųjų. Namuose kabojusi „gyslinė“, bet ją tėvas naudojo tik vyresniesiems broliams „auklėti“. O už atliktą papildomą darbą tėvas retkarčiais duodavęs pinigų.[25]

Pažaisti su tėvais vaikams retai nusišypsodavusi laimė. Kartais motina pasekdavusi pasakų. Tėvas, kurį vaikai vadindavo *tituliu*, poilsio valandėlę papasakodavo kokį padavimą ar padainuodavo. Pasisodins, būdavo, Adolpį ant kelių ir dainuoja:

Joju, joju į Kretingą
Pyragėlių pirkti.
Pirksiu didel – nesuvalgysiu,
Pirksiu mažą – neprivalgysiu,
Pirksiu vidutinį
Kaip ratų tekinį[26].

Žiemomis, kai atsirasdavo daugiau laisvo laiko, tėvas pats pamokydavo vaikus skaityti ir rašyti, juk kaime jis buvo laikomas vienu iš mokyčiausių žmonių. Panaikinus lietuviškos spaudos draudimą ir pradėjus eiti „Lietuvos ūkininkui“, Pranas Jucys prenumeravo šį savaitraštį[27]. Tačiau knygų namuose buvo nedaug – pirkti jas tėvas laikė per didele prabanga.

---

[23] A. Jucys. Mokslas buvo mūsų svajonė. *AAJ*, p. 67.
[24] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 55.
[25] A. Jucio atsakymai į E. Adomavičienės pedagoginę anketą 1973 06 25. E. Adomavičienės archyvas.
[26] A. Jucys. Apie mūsų tarmę. *AAJ*, p. 137.
[27] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 62.

Adolfas iš kitų vaikų išsiskyrė smalsumu. Ramybės jam neduodavo klausimai, į kuriuos atsakyti niekas namuose negalėdavo. „Kodėl vilkelis nevirsta, kol sukasi? Kas ten švilpuke ar birbynėje cypia? Kas debesis varinėja, lietų neša? Kodėl vėjas pučia, kartais šėlsta, kartais labai tykus? Kodėl Saulė eina iš rytų į vakarus? Kodėl Mėnulis taip keistai elgiasi: čia didėja, čia dyla, teka nevienodu laiku? Sukuri laužą – ugnis dega. Kas ten vyksta, kas ten spragsi? Klausimų klausimai. Kadangi net suaugusieji nesugebėdavo atsakyti, kildavo tikra problema, kaip sužinoti.“ [28]

Aštuoneriais metais vyresnis už Adolfą, jo brolis Bonifacas turėjo neabejotinų gabumų matematikai. Susikūręs savo skaičiavimo sistemą, jis mintinai atlikdavo veiksmus su gana dideliais skaičiais. Deja, mokslų Bonifacui eiti neteko – jam, kaip vienam iš vyriausiųjų vaikų, kliuvo visi sunkieji darbai.

Klausgalvų Medsėdžių kaimas praėjusio amžiaus pradžioje buvo gana didelis – daugiau kaip keturiasdešimt kiemų, kai kuriuose iš jų gyveno po kelias šeimas, o valstiečių šeimų tais laikais būta gana gausių. Artimiausi Jucių kaimynai buvo Vaičiai. Vaičius vadintas Gandriniu, nes jo sodyboje, dvikamienėje tuopoje buvo gandro lizdas. Įdomu, jog gandrai išsilaikė ilgiau negu žmonės – po Antrojo pasaulinio karo tai sodybai (kaip ir daugeliui kitų) išnykus, jos vietą ilgą laiką bežymėjo tik tuopa su gandralizdžiu.

Kaime gyveno net šešios vyskupo Motiejaus Valančiaus giminių šeimos[29, 30]. Profesorius Jucys vėliau pagal metrikų knygas atsekė, kad čia buvo gyvenę ir vyskupo tėvai, nors pats Motiejus, kaip žinoma, gimė netolimuose Nasrėnuose. XX a. pradžioje Klausgalvų Medsėdžiuose gyveno du broliai Valančiauskiai ir keturiuose kiemuose – vyskupo giminaičiai iš motinos pusės Stonkai: vienas Motiejus ir trys Juozapai. Anot Jucio, „vienas iš pastarųjų turėjo Lamažkojo, antrasis Trydos ir trečiasis Ponistalės pravardes. Lamažkojis buvo apsileidęs ir vidutinio grožio. Jo žmona girdavosi, kad jos vyras, nors ir negražus, bet vyskupo giminaitis.“ Tarp kita ko, Adolfas Jucys buvo lyg ir tolimas vyskupo giminė, nes jo dėdės žmona Stonkutė buvo minėto Lamažkojo sesuo.

Tarp miškų ir balų atsiskyrusiame kaime labiau negu kitur laikytasi senovinių papročių ir tradicijų. Šalia katalikiškojo tikėjimo egzistavo ir net vaidino svarbų vaidmenį senosios pagoniškosios religijos elementai, burtai, užkeikimai, magiški ženklai. Ar ne todėl Jucys dar jaunystėje tapo laisvamaniu ir visą gyvenimą išlaikė tikėjimą lemtimi, pranašiškais ženklais bei laimingais skaičiais.

---

28 A. Jucys. Mokslas buvo mūsų svajonė. *AAJ*, p. 67.
29 A. Jucys, J. Mickevičius. Vyskupo, rašytojo Motiejaus Valančiaus šeima. *AAJ*, p. 126.
30 A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 51.

Tais laikais kaimo gyventojai degtinės tegalėjo gauti tik Salantuose, naminės nevirė, tad nelabai buvo pratę prie svaigalų. Jaunimas laisvu nuo darbų metu prasimanydavo visokių pokštų, žaidimų ir vakarėlių. Nors Adolfas dar buvo mažas ir dažniausiai tik stebėjo iš šalies, bet jam išliko ryškūs prisiminimai, kurie beveik po septynių dešimtmečių atgijo straipsnyje „Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią“ [31]. Štai kaip vaizdžiai jis aprašė gimtojo kaimo papročius:

„Kalėdos, Nauji metai, Užgavėnės. Užgavėnių karnavalai būdavo didelė šventė, ypač laukiama vaikų. <...> Kaukes dirbdavosi patys. Kiekvienas stengdavosi pasidirbti kaukę už gražią gražesnę, už baisią baisesnę. Kiekviename kieme, kur tik būdavo jaunimo ir vaikų, rišdavo suopynę (sūpynes). Supdavomės ir blynus valgydavome...

Kiekviena talka baigdavosi patalkiu. Linus mindavome naktimis. Tos nakties mynią baigiant, buvo organizuojamos baidynės. Iš pirties ar iš kur kitur atsirasdavo velniai, prašmatniai apsirengę, apsiginklavę šakėmis. Juos dažnai lydėdavo smertis. Kuo nors kaltą mynėją pjaudavo smertis dalgiu, o velniukai grobdavo dūšią. Mynią visiškai baigus, būdavo patalkys su šokiais, žaidimais, dainomis. Žinoma, dainuodavo ir mynios metu mindami mintuvais ir pertraukų metu grupėse.

Mėšlų vežimo talkoje pietų pertraukos metu buvo tradicija laistytis, o baigus darbą vakare – ir vėl žaidimai ir šokiai. Mėšlų vežimo proga šeimininkas padarydavo alaus. Priešpusryčiams dažnai duodavo pakaitinto alaus. Baigus mynią, alaus duodavo daugiau. Mėšlavežio proga patalkiui šeimininkas parūpindavo degtinės. Jos duodavo nedaug, tiek, kad girtų nebūtų.

<…>Būdavo įdomu pasiklausyti vyresniųjų brolių pasakojimų, kaip jie dalyvaudavo vajuose „paimti“ vaikius, einančius prie mergių. Dalykai buvo šitokie. Suaugę vaikiai bei mergaitės gulėdavo dažniausiai (bent vasaros metu) kamarose (atskiri be langų kambariai). Būdavo pramoga lankytis vieniems pas kitus. Jei vaikis ateidavo pas mergaitę (priešingas atvejis mergaitei būtų buvęs labai negarbingas ir niekuomet taip neatsitikdavo), tai kamaros durys turėjo būti atidaros. Jei ne, tai kiti vaikiai turėjo teisę „paimti“. Pabelsdavo į duris. Viduje esantys privalėdavo atidaryti. Jei ne, tai turėdavo teisę jas išlaužti, o už remontą atsakydavo buvusieji viduje. Jei vaikis iš tos pačios sodos (kaimo) ar medsėdžių, tai – viena bonka degtinės, o jei iš kitos – dvi. Mergaitė užkandai privalėdavo turėti sūrį. Tokių lankymų mėgėjai turėdavo iš anksto apsirūpinti tais dalykais, nors ir nelengva tai padaryti. Jei neturėdavo „išperkamųjų“, tai vaikį apdaužydavo ir išgindavo nuo tos mergaitės. Būdavo ir juokų.

[31] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 49.

Mergaitės suvaidindavo, kad kažkas yra atėjęs. Atidaro duris, ir nieko – ji viena. Tuomet vajaus dalyviai nueidavo kaip musę kandę. <…>

Įdomu būdavo, kaip jaunimas vieni kitus erzindavo. Paprasčiausias daiktas buvo įnerti kūlį (akmenį) į darbo metu ar kita kokia proga paliktą švarką. Išnerti ne visi temokėdavo. Nešdavosi namo švarką su akmeniu viduje tarp rankovių. Taip darydavo daugiausia mergaitės berniukams arba priešingai. Už tokius pokštus nebuvo užsigaunama. Kamaros raktus reikėdavo saugoti. Kitaip pagaus raktą ir į lovą įtaisys akmenį ar kitą kokį nors daiktą. Kartais ir gaidys atsirasdavo kamaroje arba kitoks gyvas padaras.“ [32]

Buvo kaime ir gerų dainininkių, tarp kurių išsiskyrė Barbora Jasaitė. Ji buvo pramokusi ne tik siūti, bet ir skaityti bei rašyti, tad daraktoriaudavo tai šen, tai ten. Būdama labai veikli ir sumani, ji tapo pripažinta kaimo jaunimo vadove, rengdavo vakarėlius, eglutes su dainomis ir šokiais. Jasaitės iniciatyva 1912 m. kaimo jaunimas pastatė Šatrijos Raganos dviejų veiksmų komediją „Nepasisekė Marytei“. Vaidino Jaso didžiojoje troboje – seklyčioje.[33] Po spektaklio ėjo ratelius, dainavo. Gerą balsą turėjo ir Adolfo sesuo Barbora.

Kaime atsiradus daugiau skaityti mokančių vaikų ir ėmus leisti įvairių nebrangių lietuviškų knygų, jos paplito ir Klausgalvų Medsėdžiuose. Knygas atnešdavo kromelninkai kartu su kitomis prekėmis. Iš trobos į trobą buvo perduodami Maironio „Pavasario balsai“, kai kurie jo eilėraščiai buvo bandomi dainuoti sava melodija. Vakarais mokytesni vaikai skaitydavo knygas savo šeimos nariams ar net kaimynams.[34]

[32] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 60.
[33] A. Jucys. Kaimas tarp miškų. *AAJ*, p. 117.
[34] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 61.

BALTAJAI KUMELEI PARVAŽIAVUS

Vyresniesiems vaikams paaugus, ūkyje užteko darbo rankų, ypač žiemą, ir Pranas Jucys nutarė leisti tris jauniausius vaikus į Salantų pradžios mokyklą. Tad 1912 m. vėlų rudenį, pirmajam sniegui iškritus (kaip sakydavo kaime – baltajai kumelei parvažiavus), tėvas susodino Stefaniją, Adolfą bei Juozapą į vežimą, ir jie visi išvyko į Salantus[35, 36]. Per Joniškių pievas teko eiti pėsčiomis, nes žemė dar buvo neįšalusi ir arklys sunkiai klampojo per purvo ir sniego mišinį. Pakilę į Klausgalvų kaimą, įsuko į Kretingos–Salantų vieškelį ir už puskilometrio ėmė leistis nuo stataus Kalnalio kalno į Salanto slėnį. Tėvas pasakojo vaikams apie pravažiuojamas vietas – Kalnalį, Imbarės pilalę, Gaidžio kalną. Tačiau vaikams šį kartą ne tai rūpėjo – juos neramino, kaip reiks gyventi ir mokytis svetimoje vietoje.

Nors tėvas juos buvo pamokęs skaityti ir rašyti ne tik lietuviškai, bet ir rusiškai, tačiau, mokytojo klausinėjami, vaikai drebėjo ir painiojosi. Tad juos visus priėmė į pirmą skyrių. P. Jucys apgyvendino vaikus pas savo pusseserę Magdeleną Venckaitę.[37]

Mokykla buvo įsikūrusi dideliame, vieno aukšto mediniam name, apie dvidešimties metrų ilgumo, panašiame į to meto karčemas. Čia buvo viena didelė klasė, mokyklos vedėjo trijų kambarių butas, sargo butas, taip pat valsčiaus savivaldybė ir teismo salė.[38] Šalia mokyklos stovėjo caro paminklas, pro kurį praeidami mokiniai turėdavo nusiimti kepurę. Anot mokytojo paaiškinimo, taip reikėjo daryti dėl to, kad caras panaikino baudžiavą.[39]

Visų keturių klasių mokiniai mokėsi kartu – toje pačioje didelėje klasėje. Ant jos sienų kabojo įvairių žvėrių, medžių, vaisių paveikslai. Klasėje rikiavosi keturios eilės suolų, viename suole susėsdavo po keturis mokinius.[40]

Mokykloje buvo mokoma aritmetikos, rusų kalbos, istorijos, geografijos, dainavimo, tikybos ir lietuvių kalbos. Kaip ir kitose to meto valdiškose pradžios mokyklose, kurios po 1863 m. sukilimo pakeitė prie bažnyčių veikusias parapines mokyklas, mokoma buvo rusiškai. Tik trys pamokos per savaitę buvo skirtos gimtajai kalbai.

Mokykloje dirbo du mokytojai – lietuvis Jurgis Gūžys ir rusas ar tai totorius Jeršovas. Be to, tikybos pamokas vedė kunigas Čepulis. Vienas mokytojas mokė pirmuosius du skyrius, kitas – trečiąjį ir ketvirtąjį, dirbdami tuo pat metu vienoje patalpoje. Jeršovas nekalbėjo

---

[35] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 56.
[36] A. Jucys. Mokslas buvo mūsų svajonė. *AAJ*, p. 67.
[37] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 56.
[38] Salantų mokyklos metraštis, saugomas mokykloje.
[39] Ibidem.
[40] Ibidem.

lietuviškai, todėl ir jo skyrius Gūžys mokęs lietuvių kalbos. Ne pamokų metu Gūžys su mokiniais bendraudavo lietuviškai.[41]

Pamokoms skambindavęs pats mokytojas. Per dieną būdavę po penkias pamokas. Tuo metu praktikuotas kalimas mintinai. Visų Rusijos gubernijų pavadinimus A. Jucys prisiminė net po pusšimčio metų.[42]

Neklaužadas ir tinginius mokytojas mušdavo liniuote per delną, klupdydavo į kampą, palikdavo po pamokų. Ypač griežtas buvęs mokytojas Gūžys. Mokiniai mažiausiai bijoję išvijimo iš klasės – tuomet jie galėdavo paslampinėti po miestelį, pažiopsoti į krautuves, kurių Salantuose buvo gana daug. Tai pastebėję, mokytojai šią bausmę pakeitė stovėjimu už lentos. Labiau nusikaltę mokiniai kartais atnešdavo mokytojui dovanų – kiaušinių ar sviesto – ir būdavo atleidžiami nuo bausmės.[43]

Klasėje buvo įvairaus amžiaus mokinių, net 15–18 metų paauglių. Šie skriaudė mažuosius, rėždavo jiems „grūšius“ į pakaušius. Nuo jų, ypač iš pradžių, kentėjo ir Adolfas – atėjęs iš valsčiaus užkampio, jis nežinojo visų gudrybių ir šunybių. Tačiau nuoskaudas atsverdavo pažinimo džiaugsmas pirmą kartą pamačius Žemės atvaizdą – gaublį – ar Mėnulio sukimąsi aplink Žemę, demonstruojamą ranka sukamu įtaisu.[44]

Mergaičių klasėje buvo mažai, mat Salantuose veikė atskira mergaičių „Saulės“ pradžios mokykla. Adolfo sesuo Stefanija neilgai tesimokė, nes jai mokslai sunkiau ėjosi, ir tėvai kitąmet paliko namie – juk už mokslą reikėjo mokėti.

Beveik visi valstiečių vaikai, tarp jų ir Adolfas su Juozapu, mokykloje pasirodydavo pasnigus ir pradingdavo pavasarį – prie ūkio darbų. Tik keli mokiniai avėjo batais, o dauguma – naginėmis ar klumpėmis.

Po trijų pamokų būdavo pusvalandžio pertrauka, kurios metu turtingesnieji mokiniai išsitraukdavo mėsos ir dešrų, vargingesnieji – bent duonos ir pupų. Kaimiečiai su pavydu dėbčiojo į miesčionis, kurie už tėvų įdėtas kapeikas nusipirkdavo didelių riestainių ir kitų skanėstų. Vaikai atsinešdavo ir kavos ar bent vandens buteliuose, kuriuos statydavo į krosnį. Stumdantis tie buteliai neretai ir suduž,davo.

Per pertraukas mokiniai žaisdavo karą, lošdavo iš plunksnų. Kartais tas lošimas tęsdavosi ir pamokų metu. Mokytojai plunksnas atiminėdavo ir mesdavo ant krosnies, bet po pamokų mokiniai sugebėdavo jas nusiimti, nors krosnis ir aukšta buvusi. Antanas Retkus

[41] Salantų mokyklos metraštis, saugomas mokykloje.
[42] A. Jucys. Mokslas buvo mūsų svajonė. *AAJ*, p. 68.
[43] Salantų mokyklos metraštis, saugomas mokykloje.
[44] A. Jucys. Mokslas buvo mūsų svajonė. *AAJ*, p. 68.

atsinešdavęs į mokyklą savo darbo birbynių ir klarnetų. Jais padūduodavo net per kunigo pamokas. Už tai Retkui tekdavę klūpoti ir laikyti iškeltą virš galvos kunigo lazdą.[45]

Vakarais šeimininkė Magdelena Venckaitė mėgdavo pasakoti įvairias istorijas ir sakmes. Apie XVII a. pradžioje Salantų apylinkes nusiaubusį marą, kai kaimuose sunku buvę rasti gyvų žmonių. Apie žiaurų vaitą Paulauskį, kuris baudžiauninkų žmonėmis nelaikė. Vaikai nežinojo, tikėti ar ne pasakojimu, kaip velniai Salantų kleboną Alksnevičių Romon nunešę ir ant Romos bažnyčios durų atgal atboginę. Tačiau tas duris, gulinčias ant akmenų krūvos prie altarijos, buvo galima pačiam apžiūrėti. Tad gal tiesa buvo ir istorija, kaip Platelių ežeras keliavo nuo Darbėnų per Salantus į savo dabartinę vietą. Pakeliui likę daug žuvų, kurios išgelbėjo gyventojus nuo bado nederliaus metais.[46]

To meto Salantų įžymybės buvo trys: prieš keletą metų baigta statyti mūrinė dvibokštė neogotikinė bažnyčia, degtinės bravoras su sandėliais ir Gorskių dvaras[47]. Žmonės pasakojo, kad tame dvare esama įvairių brangenybių, netgi keistų akmenų ir daugybė visokių knygų. O bravoras nekaip vertėsi – dar buvo gyva vyskupo Valančiaus blaivybės idėja, ir salantiškiai, kaip ir aplinkinių kaimų valstiečiai, mažai tevartojo svaigalų. Netrukus bravoras buvo uždarytas, ir jo pastatai stovėjo tušti.[48]

Didelę Salantų gyventojų dalį sudarė žydai. Jie net turėjo savo pradžios mokyklą. XIX a. pabaigoje Salantuose gyveno toks žydų berniukas Leibas. Vėliau, su tėvais emigravęs į Ameriką, jis pasivadino V.L. Lorensu (W.L. Laurence), tapo žymiu mokslo žurnalistu: jam vieninteliam iš žurnalistų buvo leista susipažinti su Manhatano (Manhattan) projektu – atominės bombos kūrimo darbais – ir stebėti bandomąjį bombos sprogdinimą bei iš tolo bombos numetimą ant Nagasakio. Lorensas tai aprašė keletoje knygų, žinomiausia iš jų „Men and Atoms“ („Žmonės ir atomai“). Profesorius A. Jucys siuntė V.L. Lorensui laišką, bet atsakymo negavo[49].

1914 m. vasarą prasidėjo karas. Vyrus ir jaunimą mobilizavo į kariuomenę, baigėsi vakarėliai, kaime aptilo dainos. Pas Praną Jucį ateidavo kaimynai: prašydavo paskaityti iš „Lietuvos ūkininko“ apie padėtį frontuose. Tuo metu tai buvo vienintelis oficialus žinių šaltinis. Adolfas su Juozapu dar metus mokėsi Salantuose. 1915 m. pavasarį tėvas juos nuvežė į mokyklą laikyti egzaminų, bet jie nebeįvyko – frontas artėjo prie Salantų. Nors žemė dar

[45] Salantų mokyklos metraštis, saugomas mokykloje.
[46] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 56.
[47] B. Kviklys. *Mūsų Lietuva*, t. 4. V.: Mintis, 1992, p. 327–330.
[48] Ibidem, p. 329.
[49] A. Jucio laiškas W.L. Laurence 1968 10 31. JA, b. 292.

buvo neatšilusi, grįžęs tėvas išskubėjo į lauką sėti javų, kad sėklos neatimtų vokiečiai. Kitą dieną per Klausgalvų kaimą jau traukė vokiečių gurguolės.[50]

Prasidėjo pylimai, rekvizicijos, pastotės. Ginkluotų kareivių būriai siaubdavo kaimus. Klausgalvų Medsėdžių gyventojams gintis nuo tų plėšikavimų padėjo nuošali kaimo padėtis – jį vokiečiai pasiekdavo tik per Klausgalvus, o į tą pusę buvo geras matomumas. Iš tolo pastebėję vokiečius, vieni varydavo gyvulius į mišką, kiti skubėdavo pranešti toliau gyvenantiesiems – ligi pat Didžiųjų Žalimų kaimo.[51]

Vyresnieji Adolfo broliai slapstėsi nuo vokiečių, tad į pastotes dažniausiai važiuodavo tėvas su Adolfu. Kartą jie buvo pavaryti vežti šieno iš Salantų į Darbėnų geležinkelio stotį. Dvylikametis Adolfas buvo dar menkas pagalbininkas. Salantuose į vežimą prikrovė didelių presuoto šieno pakų. Vos pavažiavus, vienas iš jų nukrito ant žemės. Vokietis nurodė jį kelti patiems. Tėvas šiaip taip užritino paką, bet jam suskaudo krūtinėje. Grįždamas nusipirko vaistų. Prisiminė, kad per savo gyvenimą labai sunkiai dirbo, mažai temiegojo. Namie pasirgo savaitę ir mirė.[52]

Šeima, likusi be tėvo, karo metais sunkokai vertėsi. Apie mokslus negalėjo būti nė kalbos. Be to, ir mokyklos tuo laiku neveikė.

Po karo Salantuose buvo susikūręs revoliucinis raudonųjų komitetas. Anot A. Jucio straipsnio, paskelbto 1973 m. Kretingos rajono laikraštyje[53], su tuo komitetu buvo susijęs ir Adolfo brolis Pranas – jis tiekdavęs ginklų. Pranas važinėjo po kaimus, pirkdavo iš žmonių po karo likusius šovinius, kariškus šautuvus ir gabeno juos į tėviškę, o paskui – į Salantus. Jam talkindavęs ir Adolfas.

Kai 1919 m. Salantus užėmė Lietuvos kariuomenė, namuose dar buvo užsilikę keletas šautuvų. Bijodami kratos, nutarė išvežti juos pas nutekėjusią Grūšlaukėn seserį. Gabeno Adolfas, kuris galėjo kelti mažiau įtarimų. Ties vieta, vadinama Ponios Lova, kur kadaise buvo susirgusi ir gydoma pravažiuojanti ponia, vežimui priešpriešiais pasirodė naujosios valdžios automobilis. Arklys pasibaidė ir šoko į griovį. Šautuvai pabiro ant žemės. Laimė, kad važiuojantieji automobiliu nesustojo padėti paaugliui.

Straipsnis rašytas paties Jucio iniciatyva, ir jau buvo praėję laikai, kai, nebūnant kompartijos nariu, vertėdavo „pataisyti“ ar truputį pagražinti savo praeitį, – beje, panašių Jucio „taisymų“ ir neteko matyti. Tačiau nepavyko aptikti ir nepriklausomų liudijimų, patvirtinančių

[50] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 62.
[51] A. Jucys. Kaimas tarp miškų. *AAJ*, p. 117.
[52] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 62.
[53] A. Jucys. Ponios lova, baltųjų automobilis, kumelaitė ir šautuvai. Švyturys (Kretingos r.), 1973 09 15.

tą pasakojimą, – rašiniuose apie Salantų komiteto veiklą nėra minimas nei Pranas, nei tuo labiau Adolfas, Juciai. Anot tenykščio mokytojo, Pranas buvo nusipirkęs iš vokiečių tuos kelis šautuvus namų apsaugai nuo plėšikų[54].

Po karo Adolfas keletą metų dirbo visus ūkio darbus. Tik 1921 m., kaimyno (prasilavinusio žmogaus, buvusio Amerikoje), tėvo draugo Prano Pociaus paragintas, po šešerių metų pertraukos grįžo prie mokslų[55]. 1921–1922 m. jį privačiai pamokė Salantų liaudies mokyklos vedėjas Stasys Majoras, ir 1922 m. Adolfas Jucys, turėdamas beveik aštuoniolika metų, įstojo į Kretingos progimnazijos trečią klasę[56]. Jis buvo gerai pasiruošęs egzaminams ir išlaikė juos puikiai. Progimnazijoje apie jį kalbėjo kaip apie labai gabų mokinį[57].

---

[54] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 154.
[55] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 62.
[56] Ibidem.
[57] J. Grudzinskaitės pasakojimas 1977 10 22.

SU DVIEJŲ SAULIŲ ŽENKLU

1923 m. pavasarį, dar mokslo metams nepasibaigus, aštuoniolikmetis Adolfas Jucys perėjo iš Kretingos progimnazijos į Plungės „Saulės“ gimnazijos trečią klasę. Atrodo, Jucys ketino, pasimokęs savarankiškai, „šokti per klasę“ – tais laikais gabesni mokiniai taip darydavo – ir tuo būdu nors kiek atsigriebti už prarastą laiką[58].

Plungė buvo vienas iš svarbesnių Žemaitijos prekybos ir kultūros centrų, kartais vadinamas net pačiu žemaitiškiausiu miestu. Nuo XVIII a. pabaigos, kai Plungei buvo naujai suteikta Magdeburgo teisė, miestas garsėjo savo jomarkais, į kuriuos suplaukdavo minios žmonių iš artimesnių ir tolimesnių parapijų. Jomarkai, vykstantys po Trijų Karalių, buvo vadinami kirvelninkais, jų metu ūkininkai samdydavo vaikius ir merges. Pagal tradiciją, ieškantys darbo vaikiai vaikštinėdavo užsikišę už juostos kirvius, o mergės nešiodavosi kultuves.[59, 60]

1923 m. Plungė turėjo apie 4200 gyventojų ir buvo valsčiaus centras. Čia veikė arti pusšimčio krautuvių, iš kurių tik kelios priklausė lietuviams, dirbo apie šimtą amatininkų, daugiausia klumpdirbių, buvo Butkaus knygynas, prekiaujantis ne tiek knygomis, kiek kanceliarinėmis prekėmis. Plungėje veikė viena didžiausių Lietuvoje linų pluošto ir medvilnės verpykla su audykla, žirgynas, veisiantis grynakraujus žemaitukus, du malūnai, dvi lentpjūvės, skerdykla, garinė pieninė, kūrėsi įvairios valstybinės įstaigos, ypač po to, kai 1931 m. Lietuvos valdžia Plungę pripažino miestu.[61]

Prie Plungės kultūros kilimo daug prisidėjo kunigaikštis Mykolas Oginskis. 1873 m. nusipirkęs Plungės dvarą, kunigaikštis įsteigė orkestrą ir muzikos mokyklą – vieną pirmųjų Lietuvoje. Kaip retas iš didikų, jis rėmė lietuvišką spaudą, pats mokėjo kalbėti žemaitiškai, padėdavo gabiems neturtingų tėvų vaikams siekti mokslo (nors tuo pat metu didino miestelėnams žemės mokestį ir atiminėjo iš jų ganyklas, dėl to buvo sulaukęs net ginkluoto pasipriešinimo).[62]

1879 m. Plungės pakraštyje iškilo įspūdingi neorenesansiniai M. Oginskio rūmai su antikinių deivių statulomis, puošiančiomis stogą, – vieni iš gražiausių XIX a. Lietuvos

[58] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 149.
[59] Interviu su A. Juciu. Kibirkštis (Plungės r.), 1967 09 23.
[60] E. Ravickienė. Šimtmečių takais. Klaipėda: Klaipėdos rytas, 1997, p. 45.
[61] B. Kviklys. *Mūsų Lietuva*, t. 4. V.: Mintis, 1992, p. 73.
[62] Ibidem, p. 68.

architektūros statinių. Juos supo didžiulis parkas su Babrungo upe ir vaizdingais susisiekiančiais tvenkiniais, čia lakstė stirnos bei kiti gyvūnai, augo retų rūšių medžiai.[63]

Būtent į šiuos rūmus, tiesa, po šeimininko mirties gerokai ištuštėjusius ir apnykusius, 1921 m. buvo atkelta Plungės realinė gimnazija. Ji buvo įkurta 1919 m. kanauninko J. Senkaus bei kitų miestelėnų rūpesčiu ir išlaikoma valsčiaus savivaldybės. Pirmuoju gimnazijos direktoriumi tapo E. Gedgaudas, kuris buvo studijavęs gamtos mokslus Peterburge[64], jis, matyt, ir nulėmė realinį mokyklos profilį – čia buvo sustiprintas gamtos mokslų ir matematikos mokymas. Savivaldybei nebeišgalint finansuoti išaugusios mokyklos, ji nuo 1922 m. perėjo katalikiškosios švietimo draugijos „Saulė“ žinion[65]. Mokymo pobūdis dėl to mažai pasikeitė – gimnazija išliko realinė. Tik mokiniams už mokslą reikėjo mokėti dvigubai brangiau negu valstybinėje gimnazijoje – po 100 litų per metus. Be to, buvo įvestos uniforminės kepurės su ženkleliu – raidėmis SPRG („Saulės“ Plungės realinė gimnazija) dviejų saulių fone, o vėliau – ir uniforma (pastaroji galėjo būti ir naminio audeklo, tik reikiamos spalvos ir pasiuvimo).[66] Mokykla Oginskio rūmuose užėmė antrą aukštą, pirmajame veikė Žemės ūkio mokykla.

Mokymo lygis Plungės gimnazijoje nebuvo aukštas. Pirmaisiais Jucio mokymosi metais nė vienas mokytojas neturėjo pedagoginio aukštojo išsilavinimo, o nemaža dalis – netgi užbaigto vidurinio. Dėl tos priežasties Švietimo ministerija keletą metų neleido steigti aukštesniųjų klasių.[67] Tik 1925 m. gimnaziją baigė pirmoji laida. Mokymo programos buvo derinamos prie kitų gimnazijų programų bei aukštųjų mokyklų reikalavimų, bet pedagogų taryba turėjo teisę įvesti naujus dėstomus dalykus ir keisti pamokų paskirstymą. Atskirų dalykų programas sudarinėjo patys mokytojai. Vadovėlių trūko arba visiškai nebuvo, mokėsi mokiniai iš užrašų.

Po kelių dešimtmečių Adolfas Jucys į mokyklos anketos klausimą „Kokie mokytojai ir dėstomieji dalykai paliko ryškiausius pėdsakus visam gyvenimui?“ atsakė taip: „Fizikos mokytojas Turskis, nulėmęs mano gyvenimo kelią, nors jis pats man patarė studijuoti mediciną. Mokytojas Katkus („Balanos gadynės“ autorius) savo nuoširdumu, nors klasės valdyti dėl amžiaus jau nebegalėjo.“ [68]

Antanas Turskis – gamtininkas, mokęsis ir universitete, bet jo nebaigęs. Buvo kilęs iš apylinkės bajorų, tuo metu jau gana senyvas žmogus. Mokykloje jis turėjo autoritetą. Ilgus

---

63 E. Ravickienė. *Šimtmečių takais*. Klaipėda: Klaipėdos rytas, 1997, p. 73.
64 J. Čekavičiūtė, J. Tarvydas. Plungės I vidurinės mokyklos istorija (rankraštis). Mokyklos archyvas.
65 Plungės I vidurinė mokykla 1919–1969 m. (lankstinukas).
66 J. Čekavičiūtė, J. Tarvydas. Plungės I vidurinės mokyklos istorija (rankraštis). Mokyklos archyvas.
67 Ibidem.
68 Plungės I vidurinės mokyklos anketa mokyklos 50-mečio proga. Mokyklos archyvas.

metus Turskis buvo renkamas mokyklos inspektoriumi. Mat direktorius buvo skiriamas, o inspektorių rinkdavo patys mokytojai kasmet pirmame naujų mokslo metų posėdyje. Ir vis perrinkdavo Turskį.

Nors A. Turskis neturėjo specialaus fizikinio išsilavinimo, bet pamokoms pasiruošdavo kruopščiai[69]. Greta mokyklinio K. Šakenio „Fizikos" vadovėlio, jis naudojosi 1923–1926 m. išspausdintomis profesoriaus V. Čepinskio „Fizikos paskaitų" knygomis[70]. Jos buvo skirtos aukštųjų mokyklų studentams, bet parašytos gana populiariai, be sudėtingų matematinių formulių, tad prieinamos ir gabesniems mokiniams. Matyt, mokytojo paragintas, jomis naudojosi ir Adolfas Jucys.

Gimnazija turėjo nedidelį fizikos ir chemijos kabinetą, kurio prižiūrėtoju nuo 1925 m. buvo Turskio giminaitis mokytojas J. Lapinskas. Turskis dažnai klasėn atsinešdavo prietaisų ir pademonstruodavo bandymų iš difuzijos, atmosferos slėgio, elektros. Jam talkindavo kuris nors mokinys.

Mikalojus Katkus Jucio klasei dėstė astronomiją, tada vadintą kosmografija, galbūt ir matematiką. Gimnazijoje jis dirbo labai trumpai – mėnesį ar du, tačiau daugelis mokinių jį įsiminė. Tai buvo labai savitas ir įdomus žmogus, vadinamas Lietuvos Tolstojumi. Turėdamas aukštojo mokslo diplomą, jis beveik penkis dešimtmečius ūkininkavo kaime, pats dirbo visus ūkio darbus – tiek vyriškus, tiek moteriškus. Trumpa tarnyba Plungės gimnazijoje buvo vienintelis ir nesėkmingas jo bandymas pabėgti į miestą.[71]

M. Katkus buvo aktyvus aušrininkas, draudžiamosios spaudos platintojas, 1905 m. revoliucijos dalyvis ir garsus bedievis – kunigai norėjo net prakeikti jį ir atskirti nuo Bažnyčios. Elgėsi jis pagal savo susikurtus moralės principus, pagrįstus aukštais idealais, bet sunkiai suderinamus su realiu gyvenimu. Pykosi ir bylinėjosi su caro valdžia ir nė kiek ne mažiau – su naująja Lietuvos valdžia.

Plungės gimnazijoje M. Katkus dėstė jau įkopęs į aštuntąją dešimtį. Jis piešdavęs lentoje žvaigždeles ir paskui, ties kiekviena žvaigždele pritūpdamas, rodydavęs, kaip jos sukasi viena aplink kitą. Pasakodavo jis įdomiai, bet visiškai nemokėjo sudrausminti išdykėlių. Mokiniams rašydavęs tik ketvertus ir penketus. Dėl to, o iš dalies dėl bedieviškų pažiūrų, jis iš gimnazijos buvo atleistas. Turėdamas daug laisvo laiko (ūkį jau buvo perėmęs sūnus),

[69] A. Šimkaus pasakojimas 1976 12 28.
[70] A. Jucys. Atsiminimų žiupsnelis apie profesorių V. Čepinskį. *AAJ*, p. 71.
[71] K. Korsakas. Mikalojus Katkus ir jo „Balanos gadynė". Kn.: M. Katkus. *Raštai*. V.: Vaga, 1965, p. V–LXXV.

Katkus netrukus parašė savo garsiąją etnografinę knygą apie senąjį Lietuvos kaimą – „Balanos gadynė“.

Matematiką Plungės gimnazijoje nuo 1924 m. dėstė Bogumilas Jacevičius, apylinkės dvarininkas, dar carinėje Rusijoje baigęs aukštąją kalnų inžinerijos mokyklą. Tai buvo kvalifikuotas specialistas, griežtas ir reiklus mokytojas.[72] Aštuntoje klasėje jis mokė ir aukštosios matematikos elementų – analizinės geometrijos ir diferencialinės skaičiuotės[73]. Jo egzamino mokiniai bijoję labiausiai. Adolfui Juciui matematika sekėsi puikiai. Jo klasės draugas J. Laurinkus prisiminė: „Mus visus stebino Jucio greita orientacija matematikoje. Uždavinius jis spręsdavo mintinai. Aukštesnėse klasėse rašomajam darbui buvo skirtos dvi valandos. Adolfas užduotis atlikdavo per pusvalandį ir be jokio juodraščio – tiesiai į švarraštį. Pasakys, būdavo, mums atsakymą, o pats pasiima knygą ir išeina į parką paskaityti, kol prasidės kita pamoka. Baigiant gimnaziją, Adolfas kai kuriems mokytojams net baimės įvarydavo, ypač dėstant naują pamoką. Pamenu, vieną kartą matematikos mokytojas inžinierius Jacevičius, įrodinėdamas teoremą, prirašė abi rašomosios lentos puses (lentos anksčiau buvo apverčiamos), bet jos dar neįrodė. Tada pakėlė ranką Adolfas ir pasiūlė šią teoremą įrodyti paprasčiau. Jam užteko vienos lentos pusės, ir buvo aišku ir mums, ir mokytojui. Pastarasis išraudo, bet Adolfui nekeršijo, o net priešingai – vėliau, ką nors aiškindamas, vis pažvelgdavo į Jucį. Jei šis purto galvą, vadinasi, kažkas ne taip.“ [74]

Jucys ir kitus dalykus mokėsi puikiai, savo gabumais ir žiniomis pranoko klasės draugus. Mėgo jis ir literatūros bei kalbos mokslus, kuriuos dėstė kalbininko K. Būgos talkininkas kunigas Feliksas Sragys. Vėliau Jucys yra sakęs: „Jeigu aš domiuosi kalbom, renku žodžius, tai mokytojo Sragio nuopelnas.“ F. Sragys nuo 1912 m. priklausė Lietuvių mokslo draugijai, bendradarbiavo laikraščiuose, kur pasirašinėdavo Skambaliuku, Skambaliūnu, Peliksu. Atvykęs į Plungę, jis įsteigė akcinę bendrovę „Kultūra“. Daugelį metų Sragys rinko žodžius ir vietovardžius, susirašinėjo su K. Būga, J. Tumu-Vaižgantu, A. Dambrausku, pateikė „Lietuvių kalbos žodynui“ apie 5000 kortelių. Neretai išpažinties metu jis paprašydavo moterėlės lukterėti ir užsirašydavo jos pavartotą įdomesnį posakį ar žodį. O per laidotuves mirusiojo giminaičiai nespėdavę kunigui iš paskos – šis vis skubėdavęs prie žodyno kortelių ar į gimnaziją. Sragys mėgo taisyti knygų ir pašnekovų kalbą. Jeigu šeimininkė jį pakviesdavo pietauti sakydama: „Kunigėli, prašom ant pietų“, tai Sragys eidavo ir lipdavo tiesiai ant stalo. Buvo jis tiesus, netgi stačiokiškas. Kartą nusikaltusį mokinį paėmė už pakarpos, nuvedė iki

[72] J. Grudzinskaitės pasakojimas 1977 10 22.
[73] A. Šimkaus laiškas R. Karazijai 1976 12 10. JMK.
[74] J. Laurinkus. Plungėje mes mokėmės. Kibirkštis (Plungės r.), 1974 03 02.

slenksčio ir davė keliu į užpakalį. Tačiau jei mokinys užklausdavo kokio nors kalbos dalyko, tai Sragys galėjo prašnekėti visą valandą, mat turėjęs gerą iškalbą. Kitą kartą mokiniams davęs rašinį tema: „Kosėk nekosėjęs, vėdaro negausi.“ Prie stalo ūkininko šeimyna valgo vėdarus. Piemenukas sėdi prie krosnies ir kosčioja – gal ir į jį atkreips dėmesį, pakvies valgyti. O šeimininkė ir sakanti: „Kosėk nekosėjęs, vėdaro negausi.“ [75, 76]

Gimnazijos biblioteka turtinga nebuvo – vos po vieną dvi knygas net lietuvių rašytojų kūrinių. Pavyzdžiui, J. Lindės-Dobilo „Blūdo“ buvo tik vienas aptrintas egzempliorius. Jį perskaityti ir klasėje atpasakoti turinį mokytojas pavedė A. Juciui. Kiti geresnieji mokiniai irgi skaitydavo ir atpasakodavo nagrinėjamas knygas. Tiesa, jaunimo draugijų kuopelės turėjo savas nedideles bibliotekėles. O Jucys reikalingiausių knygų ir pats nusipirkdavo. Jis buvo susidomėjęs Vydūnu, įsigijo kelias šio filosofo knygeles ir atidžiai jas studijavo[77]. Juciui didelį įspūdį padarė Vydūno idėjos apie būtinumą dvasiškai tobulėti, ugdyti savyje svarbiausius žmogiškumo požymius – savimonę, intuiciją, dorumą, sąžinę, – siekti mokslo žinių ir harmonijos su gamta. Ta harmonija pasireiškianti kažkokiu mistiniu ryšiu, kuris irgi buvo priimtinas Juciui. Sekdamas Vydūnu, jis 1923 m. tapo vegetaru.[78]

Jucys nemažai skaitė ir istorijos, geografijos, gamtos mokslų knygų. Su savimi jis nuolat nešiodavosi kokią nors knygelę, kurią skaitydavo per pertraukas, koridoriuje prie lango, ilsėdamasis gamtoje, ar bet kokiu kitu metu, atsiradus truputį laisvo laiko.

Visą laiką Jucys buvo pirmasis mokinys klasėje, jį draugai vadino *mūsų profesorius*. 1925 m. vasarą jis įgyvendino savo sumanymą – peršoko iš penktos klasės į septintą[79]. Jucys išspręstų uždavinių ar kitų namų darbų bendraklasiams nusirašyti neduodavo, tačiau mielai paaiškindavo[80]. Prieš egzaminą pas jį trobelėje prie Babrungo, kur Jucys nuomojosi kambarį, rinkdavosi klasės draugai konsultacijų. Jis apsiimdavo net pamokyti atsiliekančiuosius. Darė tai ne dėl pinigų stygiaus, nes buvo gerai aprūpintas. Jucio sesuo Barbora buvo ištekėjusi už Aleksandravo dvaro centro savininko ir pristatydavo Adolfui maisto produktų, kuro, duodavo pinigų[81]. Padėdavo ir motina drabužiais, pinigais, tačiau tėviškę, nutolusią per trisdešimtį kilometrų, buvo sunkoka pasiekti – juk tais laikais priemiestiniai autobusai nevažinėjo, geležinkelio linija Telšiai–Kretinga buvo atidaryta tik 1932 m. Kartais keli gimnazistai, kilę iš

---

[75] S. Čiučytė. Kalbininko K. Būgos talkininkas (rankraštis). Plungės I vidurinės mokyklos archyvas.
[76] O. Juozapaitienė. Kunigas Feliksas Sragys. Žemaičių saulutė, 1997 01 03.
[77] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 151.
[78] Ibidem.
[79] A. Jucys. Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią. *AAJ*, p. 62.
[80] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 150.
[81] Ibidem, p. 149.

tų pačių vietų, nusisamdydavo vežimą[82]. Jucys nešiojo tik iš naminio audeklo siūtus drabužius, net per išleistuves klasės draugės neperkalbėjo jo pakeisti to nusistatymo[83]. Gyveno Jucys atskirame kambaryje vienas, o šeimininkė jam ruošdavo vegetarišką valgį.

Jucys nebuvo pasipūtęs, tačiau nuo bendraklasių laikėsi atokiai – tiek dėl vyresnio amžiaus, tiek dėl savo rimto būdo. Kartais ateidavo į savo klasės rengiamus vakarėlius, bet šokti gimnazijoje taip ir neišmoko. Mokykliniuose vaidinimuose jis taip pat nedalyvaudavo. Tad, Jucio neperpratusios, mergaitės sakydavo: „Neįdomus, negražus, žodžio iš jo neišpeši.“ [84] Tiesa, paskutinėje – aštuntoje klasėje Jucys buvo įsimylėjęs savo klasės draugę Jadvygą Grudzinskaitę, Kretingos vaistininko dukterį. Tačiau šiai jis, atrodo, ne itin patiko, ir po gimnazijos baigimo jų keliai išsiskyrė.[85]

Artimiau Jucys bendravo su bendraklasiu Juozu Mickevičiumi ir jo seserimi Ona. Juos suartino domėjimasis gimtuoju kraštu, jo istorija ir gamta. Adolfas ir Juozas vasarą per atostogas dviračiais keliaudavo po Žemaitiją, aplankydavo Platelius, Beržorą, Mikytus ir kitas vietoves. Kaime prie Platelių ežero jie pasiskolindavo valtį ir kiaurą dieną irstydavosi po ežerą, apžiūrinėdavo salas. Jucys ne kartą vasarojo gražioje Mickevičių sodyboje Pamedžių vienkiemyje, kur buvo didžiulis sodas, pro jį tekėjo Bartuvos ištakas, tiesi alėja vedė į Išdagų ežerėlį, šalimais epušėmis ir ąžuolais žaliavo Apušroto kalnelis.[86]

Plungėje Jucys laisvalaikiu vaikštinėdavo Babrungo ir Minijos pakrantėmis, labai mėgo Pakerų ežerėlį ir senąjį Gondingos piliakalnį[87, 88]. Tame pačiame name kaip ir Jucys gyveno dvi senyvos seserys Ringailaitės. Jucys buvo užrašęs nemažai jų pasakotų padavimų, bet tie užrašai dingo per Antrąjį pasaulinį karą[89]. Jucys gimnazijoje kūrė ir eiles, bet draugams jų nerodė[90].

Plungės progimnazijoje, dabar turinčioje A. Jucio vardą, yra išlikusi senoji protokolų knyga. Jo pavardė ten įrašyta tik du kartus – tai žinios apie leidimą laikyti abitūros egzaminus ir mokyklos baigimą. Gerų mokinių tada nebuvo įprasta minėti, o didesnių pražangų jis nepadarė. Klasės draugai prisiminė tik vieną Adolfo susikirtimą su mokytoju: paskutinėje klasėje Jucys buvo užsiauginęs barzdelę, o vokiečių kalbos mokytojui Einarui padarius

[82] A. Jucys. Tegu mus riša glaudūs saitai. *AAJ*, p. 69.
[83] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 151.
[84] J. Silickaitės-Zolubienės pasakojimas 1982 09 25.
[85] O. Mickevičiūtės-Barakauskienės pasakojimas 1982 09 26.
[86] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 151.
[87] Interviu su A. Juciu. Kibirkštis (Plungės r.), 1967 09 23.
[88] A. Šimkaus pasakojimas 1978 09 03.
[89] Interviu su A. Juciu. Kibirkštis (Plungės r.), 1967 09 23.
[90] Ibidem.

pastabą, atšovė: „Tamsta žiūrėkit mokymosi, o ne išvaizdos.“ [91] Užtat protokolų knygoje ne kartą aptinkame kito Adolfo draugo Antano Šimkaus pavardę. Kas galėjo pagalvoti, kad pastarasis po dešimtmečio taps tos pačios gimnazijos direktoriumi.

Iš protokolų knygos matyti, kad tvarka mokykloje buvusi gana griežta. Apie tai liudija įrašai: „Sumažinti pažymį už tai, kad žiovavo bažnyčioje“, „Pedagogų taryba nutarė: nepadorius šokius mokiniams šokti uždrausti. Apie šokių nepadorumą sprendžia direktorius arba inspektorius.“ [92]

Didžiausias gimnaziją sujaudinęs įvykis buvo šapirografuoto laikraštėlio išleidimas 1925–1926 m.[93] Jį organizavo aukštesniųjų klasių mokiniai, bet prisidėjo ir J. Laurinkus iš Jucio klasės. Laikraštėlyje eilėmis ir karikatūromis buvo išjuokti kai kurie mokytojai, nors apie kitus rašyta ir teigiamai. A. Turskiui, kuris, kaip inspektorius, daugiausia rūpinosi tvarka gimnazijoje ir nuo tų rūpesčių prapliko, skirtas punktelis: „Paklausykit žilo dėdės, kurs daug košės yr suėdęs, žilą plauką jau įgavo ir tą patį nušukavo.“ Apie ką tik atleistą Katkų rašė: „Kas palaimos šventos negavo, tą ir pareigos paliuosavo.“

Mikas Einaras, nors ir prijautė vokiečių nacionalistams, sukosi apie vieną žydukę, tad jo adresu rašė: „Abraome, žydų patriarche, pasakyk, kas Šidlausko parke su Konkute vaikštinėja, ožką tvinkstančią gainioja. Nors *Deutschand, Deutschand über alles*, dėstau kaip iš terbalės.“ Šidlausko parku vadintas Oginskio rūmų parkas, kuris buvo Žemės ūkio mokyklos direktoriaus Šidlausko žinioje.[94]

Ypač aštriai, netgi nepadoriai, buvo užkabintas direktorius J. Eidinas, neblogas administratorius, bet, matyt, vidutiniškas pedagogas, taip pat mokinių nemėgstamas paišybos ir fizinio lavinimo mokytojas Januškevičius, dėl pomėgio komanduoti ir į kalbą įmaišomų rusiškų žodžių pravardžiuotas komisaru.

Laikraštėlis buvo padaugintas šapirografu Kaune ir išsiuntinėtas mokytojams paštu. Gimnazijoje kilo didelis sujudimas. Ypač širdo inspektorius Turskis. O Januškevičius net važiavo į Kauną – ieškoti pėdsakų spaustuvėse. Vis dėlto kaltininkų surasti nepavyko.[95] Vėliau buvo išleistas antrasis numeris, kuriame buvo lakoniškai nupiešta špyga.

Tačiau šio laikraštėlio iniciatorių Joniką netrukus išmetė iš gimnazijos už kitą nusikaltimą. Prieš Velykas gimnazijoje vyko rekolekcijos – religinės paskaitos, o po jų – privaloma išpažintis. Mokinių eilutė stovėjo prie klausyklos, bet kunigo dar nebuvo. Į

[91] A. Šimkaus pasakojimas 1978 09 03.
[92] Plungės gimnazijos protokolų knyga. Plungės I vidurinės mokyklos archyvas.
[93] J. Laurinkaus pasakojimas 1978 09 06.
[94] Ibidem.
[95] Ibidem.

klausyklą atsisėdo Jonikas ir ėmė *spaviedoti* draugus. Tuo metu priėjo davatkėlė ir paprašė mokinių ją leisti be eilės. Mokiniai mielai sutiko. Davatkėlė išsakė savo griekus ir tik tada pastebėjo, kad klausykloje ne kunigas, bet gimnazistas. Šį kartą Jonikui nepavyko išsisukti.[96]

1927 m. birželio mėnesį gimnaziją baigė trečioji jos laida – iš viso dvidešimt vienas abiturientas, tiesa, trys – su pataisomis. Adolfas Jucys baigiamuosius egzaminus išlaikė vienais penketais[97].

Jis ilgai dvejojo, ką toliau studijuoti – literatūrą, fiziką ar chemiją, galop pasirinko fiziką. Daugelis klasės draugų irgi tęsė mokslus. Kai po aštuonerių metų įvyko klasės susitikimas, paaiškėjo, kad jų laidoje yra keletas ekonomistų, du agronomai, du fizikai, vienas kunigas, gydytoja, lituanistas, aktorė ir kt. Buvo prisimintos ir mokinių išdaigos: laikraštėlio leidimas, plyta, įmesta Januškevičiui pro langą. Tai išgirdę, kai kurie mokytojai pasipiktino, pakilo ir išėjo. Vėliau jų laidą, kaip ir daugelį kitų, išblaškė – nuo Amerikos ligi Sibiro – karas ir pokario represijos.

1967 m. A. Jucys viename interviu, atsakydamas į klausimus, rašė: „Plungėje teko gyventi penkerius metus. Tai buvo patys gražiausi mano gyvenimo metai.“ [98]

[96] J. Laurinkaus pasakojimas 1978 09 06.
[97] A. Jucio brandos atestatas, išduotas Plungės „Saulės“ gimnazijos. JA, b. 9.
[98] Interviu su A. Juciu. Kibirkštis (Plungės r.), 1967 09 23.

ŽEMAITIS UNIVERSITETE

1927 m. rugpjūčio 30 d. Adolfas Jucys savo gimtuosiuose Klausgalvų Medsėdžiuose išvedžiojo prašymą: „Jo Didenybei Lietuvos universiteto Rektoriui. Prašau Tamstą priimti mane studentu į Universitetą, Gamtos-matematikos fakultetan“ (dekanas Z. Žemaitis prirašė: „matem.-fiz. sk.“)[99]. Stojamųjų egzaminų tais laikais nereikėdavo laikyti, į universitetą priimdavo pagal brandos atestato pažymius[100], o studijuoti gamtos mokslus konkursų beveik nebūdavo. Tad rugsėjo 12 dieną, A. Jucio gimtadienį, fakulteto dekanas ant pareiškimo užrašė rezoliuciją: „Priimamas studentu.“ Taip dvidešimt trejų metų jaunuolis pradėjo savo kelią į fiziką.

Kaunas, buvęs provincijos miestas, staiga 1919 m. tapęs laikinąja Lietuvos sostine, sparčiai augo ir keitėsi, ypač jo centras. Čia kūrėsi įvairios valdžios įstaigos, bankai, užsienio firmų atstovybės, o tai liudijo apie valstybės tvirtėjimą. Kylantys keturių ir net penkių aukštų namai ne tik *fuksams* iš provincijos, bet ir Kauno senbuviams atrodė vos ne dangoraižiai – juk mieste-tvirtovėje caro valdžia draudė statyti aukštesnius kaip dviejų aukštų pastatus. Laikinoji sostinė ruošėsi švęsti artėjantį Nepriklausomybės dešimtmetį. O Lietuvos universitetas ką tik paminėjo savo veiklos penkmetį. Atkurdama aukštąjį mokslą, Lietuva, deja, atsiliko nuo savo Baltijos kaimynių – latviai jau 1919 m. įsteigė Rygos universitetą, o estai tuoj po karo sutautino buvusį rusišką Dorpato (Tartu) universitetą. Lietuvos universiteto kūrimą atitolino ne tik sunkios kovos dėl Nepriklausomybės, bet ir tuometės valdžios požiūris, kad Lietuvai pirmiausia reikia ne aukštos inteligencijos žmonių, bet „gerų gaspadorių“, taip pat Steigiamajame Seime ilgai trukę politikų ginčai dėl universiteto pobūdžio ir jo statuto[101, 102, 103]. Vis dėlto laimėjo pasaulietinio, didelę autonomiją turinčio universiteto šalininkai.

Universiteto taryba, kurią sudarė visų fakultetų vyresnysis mokslo personalas, vieniems metams rinkdavo rektorių iš profesorių tarpo, vis iš kito fakulteto. 1927 m. juo tapo žymus teisininkas M. Romeris (M. Römer). Sakydamas kalbą minint Lietuvos universiteto penkerių metų sukaktį, Romeris teigė, kad „sunkiausia pradžia jau atlikta, padėti tvirčiausi

---

[99] Adolfo Jucio studento byla. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 4282, ℓ. 16.
[100] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 26.
[101] V. Čepinskis Kalba universiteto Kaune dešimtmečio minėjime. Kn.: *Vytauto Didžiojo universitetas Kaune, 1922–1932. Trumpa 10 metų veikimo apžvalga*. K: VDU, 1932, p. 74.
[102] Z. Žemaitis. Kauno aukštosios mokyklos kūrimosi ir darbo sąlygos. Kn.: *Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune*. V: Mintis, 1967, p. 7.
[103] A. Rukša. Lietuvos universitetų istorija. Kn.: *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 182.

pamatai. <...> Universitetas jau išleido daugiau kaip 200 diplomuotų specialistų ir turi daugiau kaip 3000 studentų, kuriuos ruošia gerokas skaičius profesorių ir docentų – apie 135. <...> Universiteto knygynai [bibliotekos] turi apie 100 tūkstančių knygų.“ [104]

Rugsėjo 15 dieną naujai priimti studentai rinkosi į imatrikuliacijos iškilmes, kurios vyko universiteto pirmųjų rūmų (A. Mickevičiaus ir K. Donelaičio gatvių kampe) aktų salėje. Ant pakylos susėdo rektorius, fakultetų dekanai, universiteto senato nariai. Studentai vienas kitam rodė žinomus profesorius – prorektorių P. Juodelę, Matematikos ir gamtos fakulteto dekaną Z. Žemaitį, fizikos vadovėlių autorių V. Čepinskį, rašytoją V. Mickevičių-Krėvę. Už jų su savo spalvingomis vėliavomis išsirikiavo studentų organizacijų atstovai. Rektorius M. Romeris perskaitė savo inauguracinę kalbą „Teisinės valstybės organizacijos problema“ [105]. Po to fakultetų dekanai iš eilės skelbė kiekvieno priimto studento pavardę, šis užlipdavo ant pakylos, ir rektorius jam paspausdavo ranką[106] („Kuntaplis“ tuoj išspausdino rektoriaus su subintuota ranka karikatūrą); vėlesniais metais, daugėjant stojančiųjų, tos tradicijos buvo atsisakyta. Po ilgos oficialios ceremonijos studentų choras lotyniškai užtraukė senovinį himną „Gaudeamus igitur“, pusbalsiu pritarė ir kai kurie profesoriai. Naujokai jo žodžių dar nemokėjo, bet pasijuto tapę reikšmingos, senas tradicijas tęsiančios mokslo bendruomenės nariais.

Tais metais į Matematikos ir fizikos skyrių buvo priimta per septyniasdešimt studentų ir dar septyni laisvieji klausytojai, neturėję brandos atestato (bet privalėję jį gauti ir pateikti vėliau)[107]. Stojant reikėjo pasirinkti fizikos ar matematikos ciklą (tiesa, studijų metu jį buvo lengva pakeisti, nes pirmuosius dvejus metus fizikai ir matematikai klausydavo daugelį tų pačių kursų)[108, 109]. Jucys, kaip ir kartu su juo įstojęs klasės draugas Antanas Šimkus, iš karto apsisprendė būti fiziku. Universitetas bendrabučių neturėjo, tad juodu kartu privačiai išsinuomojo kambarį.[110]

Prasidėjo paskaitos, pažintis su dėstytojais. Matematikos ir fizikos skyriaus studijos vyko universiteto pirmuosiuose rūmuose. Trūkstant auditorijų, aktų salė irgi buvo naudojama kaip didžioji auditorija. Būtent čia pirmo kurso studentams buvo skaitomas pagrindinis – eksperimentinės fizikos kursas, kuris trukdavo net keturis semestrus po keturias valandas per

---

[104] M. Biržiška. Lietuvos universitetas. Iliustruotoji Lietuv*a*, 1927 06 18, p. 195.
[105] *Vytauto Didžiojo universitetas*. *Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16–1932.XI.1) apyskaita*. Kaunas: VDU, 1933 (toliau *VDU 1927–1932 m. apyskaita*).
[106] V. Kaveckio pasakojimas 1982 06 23.
[107] VDU Matematikos ir gamtos fakulteto (toliau VDU MGF) studentų ir laisvųjų klausytojų sąrašai. LCVA, f. 631, ap. 13, b. 28.
[108] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 43.
[109] V. Kaveckio pasakojimas 1979 01 26.
[110] A. Šimkus. Klasės ir kurso draugas. *AAJ*, p. 160.

savaitę. Anksčiau jį dėstė Fizikos katedros vedėjas profesorius Vincas Čepinskis. Tačiau prieš metus jis perėjo į naują, jo interesus labiau atitinkančią, Fizikinės chemijos katedrą ir nustojo skaityti kursus fizikams[111]. Eksperimentinę fiziką ėmė dėstyti docentas Ignas Končius, atėjęs dirbti iš Žemės ūkio akademijos Dotnuvoje[112].

Jucys buvo labai nusivylęs, kad negalės klausyti Čepinskio, pamėgtų „Fizikos paskaitų“ autoriaus, kurso. Vis dėlto ir Končiaus paskaitos jam patiko.[113] Tiesa, Končius skaitė savaip, ne pagal Čepinskio vadovėlį, o praplėsdamas kadaise parašytą, bet taip ir neišspausdintą savo fizikos vadovėlį gimnazijoms. Daugiausia dėmesio jis skyrė savo mėgstamoms klasikinės fizikos sritims – elektromagnetizmui ir optikai. Antrojoje kurso dalyje, pavadintoje „Eksperimentinė fizika II“, Končius aptardavo ir kai kuriuos XX a. fizikos atradimus, atomo, jo branduolio, reliatyvumo teorijos problemas, tačiau naujas neįprastas idėjas vertino gana rezervuotai, netgi skeptiškai. Antra vertus, Končius turėjo neblogą iškalbą, jo paskaitos buvo kruopščiai apgalvotos, nuoseklios, iliustruojamos daugeliu bandymų, kuriuos paruošdavo nagingas katedros demonstratorius A. Glodenis. Juciui imponavo ir tai, kad Končius buvo žemaitis, kilęs nuo Plungės.

Kartu su šiuo kursu reikėjo atlikti ir apie dvidešimt laboratorinių darbų. Fizikos katedros vedėjo V. Čepinskio, pirmojo jo pagalbininko P. Brazdžiūno, o vėliau ir kitų darbuotojų pastangomis buvo sukurtas neblogas fizikos kabinetas, parengti laboratoriniai darbai studentams. 1927 m. katedra jau turėjo kelis šimtus fizikos prietaisų už šimtą tūkstančių litų[114]. Tačiau jai trūko patalpų – laboratorijoje vienu metu galėjo dirbti ne daugiau kaip dvidešimt studentų[115]. O fizikos laboratorinius darbus turėjo atlikti net trijų fakultetų studentai. Tad kai kurie bandymai buvo vykdomi šalia esančioje auditorijoje. „Fizikos praktikos darbų“ rinkinį katedros darbuotojai dar tik rengė spaudai, bet studentai galėjo nusipirkti aprašymus, išspausdintus ant atskirų lapų.

I. Končius sėdėdavo už savo stalo ir prie studentų, atliekančių bandymus, retai prieidavo. Apginti pas jį praktikos darbą irgi nebūdavo sunku – peržvelgia rezultatus, užduoda vieną kitą klausimą ir įskaito. Tuo naudodamiesi, kai kurie studentai tik imituodavo darbo atlikimą. Jucys su Šimkumi dirbdavo labai kruopščiai ir sąžiningai, jie neretai išeidavo iš laboratorijos paskutiniai.

---

[111] Z. Mačionis, J. Čepinskis. *Profesorius Vincas Čepinskis*. V.: Mokslas, 1992, p. 118.
[112] *Šiuolaikinė fizika Lietuvoje* (sudarė E. Makariūnienė). K.: Šviesa, 1997, p. 260.
[113] A. Šimkaus laiškas R. Karazijai 1976 12 10. JMK.
[114] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 33.
[115] Ibidem, p. 28.

Didžiausias išmėginimas pirmakursiams buvo matematiko Viktoro Biržiškos, vieno iš trijų garsių brolių, įvairių mokslų profesorių, skaitomas „Įvadas į analizį“ [116]. Biržiška pateikdavo daugybę formulių bei teoremų ir orientuodavosi į matematikus, tad daugeliui fizikų jo įrodymai atrodė painūs, neaiškūs. Biržiška buvo įsitikinęs, kad visi fizikai yra negabūs matematikai, nesugeba abstrakčiai galvoti ir nemaža jų dalis tinka tik studijuoti teisę. Tad fizikui išlaikyti pas jį kolokviumą, o tuo labiau egzaminą, iš pirmo karto buvo sunkiai įmanoma. Biržiška reikalavo žinoti viską, ką jis buvo minėjęs, kaip jis pats sakydavo, sudėti visus taškus ant *i*. Taigi fizikai pas jį vaikščiodavo po dešimt ir daugiau kartų, o ne vienas studentas ir pasitraukė iš universiteto, nesugebėjęs įveikti Biržiškos barjero. Jucys labai kruopščiai ruošėsi šiam egzaminui ir, kaip retas fizikas, gavo įvertinimą *labai gerai*.

Apskritai, nuo pirmųjų paskaitų Jucys labai rimtai atsidėjo studijoms, tiesiog įsikibo į jas. Paskaitų lankymas nebuvo privalomas, tik per laboratorinius darbus registruodavo dalyvaujančius studentus; tačiau Jucys nepraleisdavo nė vienos paskaitos. Grįžęs į namus, jis kasdien peržiūrėdavo ir sutvarkydavo užrašus, juos gražiai perrašydavo[117]. Kambaryje ant sienos Jucys pasikabino studijų planą, surašė numatomus klausyti kursus. Vėliau, išlaikęs egzaminą, jis tą punktą išbraukdavo.[118]

Studijų tvarka tuo metu buvo gana laisva. Norint pereiti į antrą kursą, užteko išlaikyti tik vieną egzaminą iš pagrindinio dalyko – eksperimentinės fizikos ar diferencialinės skaičiuotės (su įvadu), o pereinant į trečią kursą – du egzaminus[119]. Kitus privalomus egzaminus buvo galima laikyti vėliau (net po diplominio gynimo), be to, studentai turėjo nemažai laisvės patys rinktis norimus kursus (ne tik savajame, bet ir kituose fakultetuose). Sesijų nebuvo, dėstytojas, baigęs skaityti paskaitas, paskelbdavo: kas nori, gali užsirašyti laikyti egzaminą. Vėliau su juo reikėjo tartis atskirai. Į aukštesnį kursą irgi perkeldavo nebūtinai pasibaigus mokslo metams, o išlaikius minėtą egzaminų minimumą.[120]

Ta akademine laisve studentai plačiai naudojosi, ir studijas tik mažuma baigdavo per ketverius metus. Studentai iš mažiau pasiturinčių šeimų neretai mokslą derino su darbu. Juk reikėjo nuomotis kambarį, mokėti už mokslą (šimtą litų per semestrą)[121, 122], o stipendijų būdavo skiriama nedaug. Kai kurie, norėdami pasitaupyti pinigų, metams kitiems

---

[116] V. Strolio pasakojimas 1983 03 16.
[117] A. Kalinausko pasakojimas 1982 09 27.
[118] V. Strolio pasakojimas 1983 03 16.
[119] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 43.
[120] V. Kaveckio pasakojimas 1979 01 26.
[121] Ibidem.
[122] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 23.

pertraukdavo studijas. Jucys buvo gerai aprūpintas materialiai[123] – motina jam duodavo apie 1500 litų metams[124], rodos, dar padėdavo ir sesuo, o gyveno jis taupiai. Per visus studijų metus Jucys nė karto negavo stipendijos ir nebuvo atleistas nuo mokesčio už mokslą[125].

Tuo metu nemaža dalis studentų, ypač turtingesniųjų, daug laiko skirdavo visuomeninei veiklai, aktyviai dalyvaudavo įvairių korporacijų ir draugijų veikloje ar tiesiog mėgaudavosi studentišku gyvenimu, neskubėdami jo užbaigti. Tuo būdu buvo užmezgamos ir plačios pažintys, naudingos tolesnei karjerai po universiteto baigimo. Universitete veikė kelios dešimtys studentų organizacijų – įvairios pakraipos politinių ir ideologinių, akademinių, šalpos, taip pat vienijančių kurio nors Lietuvos krašto ar tautybės atstovus. Jos rengė susirinkimus, vakarėlius, ekskursijas ir pan., svarbesniosios turėjo savo vėliavas bei kepuraites. Kiekvieną rudenį triukšmingai vykdavo rinkimai į studentų atstovybę.[126]

Tiesa, 1926 m. gruodžio mėnesį įvykus perversmui ir autoritariniam Smetonos režimui įvedus karo padėtį, politinės laisvės Lietuvoje buvo labai suvaržytos. Tačiau tai beveik nepalietė universiteto, kuris iki 1931 m. dar naudojosi labai plačia autonomija[127].

Jucys politika ir visuomeniniu studentų gyvenimu mažai domėjosi ir stengėsi kuo daugiau laiko skirti mokslui. Tik kartais sekmadieniais jis su keliais draugais dar iš Plungės gimnazijos – Juozu ir Ona Mickevičiais, Liudu Vaičiumi (jie buvo pasirinkę kitas specialybes) – eidavo susipažinti su Kauno ir jo apylinkių žymiausiomis vietomis. Jie aplankė Vytauto parką, Mickevičiaus slėnį, Kauno miesto, Karo ir Zoologijos muziejus, miesto svarbiausias kapines, Kauno fortus ir Pažaislio vienuolyną.[128] Vėliau Jucys nusprendė įstoti į Simono Daukanto studentų žemaičių draugiją. Kadangi jis nieko nedarė paviršutiniškai, tai tapo aktyviu tos draugijos nariu, o aukštesniuose kursuose net buvo renkamas jos pirmininku[129].

S. Daukanto draugija buvo nedidelė etnografinio pobūdžio draugija, turinti apie penkiasdešimt narių. (Labiau žinomos buvo studentų žemaičių korporacijos „Samogitia“ ir „Filiae Samogitiae“, kurios svarstė ir akademinius bei politinius klausimus.)[130, 131]

---

[123] A. Šimkus. Klasės ir kurso draugas. *AAJ*, p. 160.
[124] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 154.
[125] A. Jucio studijų knygelėje visų semestrų žymos „už mokslą sumokėjęs“. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 4282, ℓ. 5–13.
[126] P. Čepėnas. Studentų atstovybė. Kn.: *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 650.
[127] A. Kučys. Studentų mitingai. Kn.: *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 763.
[128] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 155.
[129] E. Usaitės pasakojimas 1983 03 16.
[130] A. ir P. Čepėnai. Kitos studentų organizacijos. Kn.: *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 645.
[131] *VDU 1927–1932 m. apyskaita*, p. 401.

S. Daukanto draugijos sueigos vykdavo vieną–du kartus per mėnesį, jose kalbėta tik žemaitiškai. Pranešimus apie Žemaitijos istoriją, tradicijas, kalbą, liaudies meną dažniausiai skaitydavo kviesti dėstytojai – istorikas Z. Ivinskis, kalbininkas A. Salys, muziejininkai P. Galaunė, A. Nezabitauskis ir kiti. Draugijos globėjas ir dažnas pranešėjas buvo I. Končius, jo namuose neretai ir rinkdavosi daukantiečiai.[132, 133] Po pranešimų dainuodavo žemaitiškas dainas, šokdavo, vaišindavosi arbata ir naminiu vynu (stipresnieji gėrimai tais laikais tarp studentų nebuvo populiarūs). Nenorėdamas išsiskirti iš kitų, ir A. Jucys šokių mokykloje išmoko šokti tris šokius: polką, fokstrotą bei valsą[134]. Draugijos narė buvo ir studentė teisininkė Sofija Nezabitauskaitė, kuri vėliau tapo A. Jucio žmona.

Simono Daukanto draugija platino gipsines S. Daukanto ir M. Valančiaus biustų kopijas. Bronza padengtas S. Daukanto biustas buvo pardavinėjamas po 75 litus, o baltas – po 50 litų. Mažesnis baltas Valančiaus biustas kainavo tik 25 litus. Studentai jų nemažai parduodavo, ypač atostogaudami Žemaitijoje. Gautos lėšos leido šelpti vargingesnius studentus.[135]

Tų biustų Jucys su Šimkumi irgi pasiimdavo keliaudami gimtinėn. Per atostogas važinėdami dviračiais po gimtąjį kraštą, jie rinko etnografinius daiktus, užrašinėjo žodžius. Jucys studijų metais užrašė kelis tūkstančius žemaitiškų žodžių bei posakių ir pateikė juos kalbininkams[136, 137].

Ir studentaudamas Jucys tebenešiojo milinę eilutę. Kaklaraištį pasirišdavo nenoromis, bet vėliau surado išeitį, kaip apsieiti be jo – ėmė nešioti marškinius su atversta apykakle.[138] O kartais juodu su Šimkumi, apsiavę klumpėmis, išeidavo pasivaikščioti Vydūno alėja, narsiai atlaikydami nustebusių poniučių žvilgsnius[139].

Kartą Jucys užėjo į draudimo kontorą apdrausti savo tėviškės pastatų. Tarp jų buvo įrašyta ir *ubladė*. Tokio pavadinimo negirdėjusiai tarnautojai jis paaiškino, kad tai patalpa, kurioje ruošiami pašarai gyvuliams. Atėjęs atsiimti poliso, Jucys pamatė, kad *ubladė* ištaisyta į *viralinę* ir su tuo kategoriškai nesutiko: „Ale sakiau, kad tai yra ubladė.“ Jis užsispyrė, ir tarnautojai teko perrašyti dokumentą.[140]

---

132 A. Šimkaus pasakojimas 1978 09 03.
133 K. Norvidaitės-Kalinauskienės pasakojimas 1982 09 27.
134 A. Šimkus. Klasės ir kurso draugas. *AAJ,* p. 160.
135 J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ,* p. 155.
136 P. Kniūkšta. Netekome talkininko profesoriaus A. Jucio. Kalbos kultūra, 1974, sąs. 27, p. 89.
137 P. Brazdžiūno kalba A. Jucio 80-mečio minėjime MA Mokslininkų rūmuose 1984 09 12.
138 K. Norvidaitės-Kalinauskienės pasakojimas 1982 09 27.
139 A. Šimkus. Klasės ir kurso draugas. *AAJ,* p. 160.
140 K. Norvidaitės-Kalinauskienės pasakojimas 1982 09 27.

Būdamas studentu, o ir vėliau visą gyvenimą, Jucys neslėpė esąs laisvamanis (tačiau pykdavo, jei kas nors jį vadindavo ateistu: „Ateizmas tai irgi religija“)[141]. Religijos neigimas ar bent indiferentiškas požiūris į ją buvo gana būdingas Matematikos ir gamtos fakulteto dėstytojams, ne veltui už netinkamos pasaulėžiūros ugdymą fakultetą dažnai kritikavo klerikalai, ypač iš Teologijos ir filosofijos fakulteto[142]. V. Čepinskis, didžiausias Jucio autoritetas, atvirai pasišaipydavo iš religijos dogmų. T. Ivanauskas dėstė Č. Darvinas (C. Darwin) evoliucijos teoriją, taip užsitraukdamas ne vieno kataliko nemalonę. Laisvamanis buvo A. Žvironas, o K. Šliūpas, I. Končius ir P. Brazdžiūnas gana abejingi religijai. Iš Fizikos katedros darbuotojų vienintelis A. Puodžiukynas laikėsi katalikiškų pažiūrų.[143] Vis dėlto Jucys buvo ne iš tų, kurie lengvai keičia savo pažiūras. Matyt, tvirtesnis religinis jausmas jam nebuvo įdiegtas dar vaikystėje: bažnyčia buvo sunkiai pasiekiama, o nuošaliame kaime išliko stiprus tikėjimas burtais ir magija. Gal neatsitiktinai Jucys pirmame kurse buvo susidomėjęs chiromantija, turėjo keletą dešimčių plaštakos schemų su jų linijų interpretacijomis[144], bandė sudarinėti horoskopus. Anot jo brolienės, per atostogas jis vienam kaimo žmogui išpranašavęs blogą lemtį, ir tas netrukus miręs[145]. Vėliau, tapęs mokslininku, Jucys to polinkio į misticizmą atsisakė, nors tikėjimas laimingais ir nelaimingais skaičiais išliko.

Universitete, kaip ir gimnazijoje, Jucys išsiskyrė iš draugų rimtumu, atsidėjimu mokslui, abejingumu pramogoms. Jis retai žiūrėjo kino filmus, taip mėgstamus studentų. Tik retkarčiais nueidavo į teatrą – į žinomesnes operas.[146] Jucys iš principo nežaidė šachmatais ir kortomis, laikydamas, kad tokie žaidimai nėra poilsis, o nepageidaujami mokslinio darbo konkurentai. Draugai jį gerbė už žinias; Jucys neatsisakydavo paaiškinti sunkaus klausimo, bet nusirašyti neduodavo netgi Šimkui, su kuriuo kartu gyveno (atšaudavo: „pats padaryk“)[147]. Jucys buvo siūlytas kurso seniūnu, bet vis dėlto išrinko ne jį, o Šimkų[148].

1928 m. pabaigoje ne tik studentus, bet ir visą Kauno visuomenę sujudino „konkės“ vertimo akcija. „Konkė“ tai buvo bėgiais arklių traukiamas vagonėlis; ji kursavo tarp geležinkelio stoties ir Rotušės aikštės. Studentai ėmė protestuoti prieš tokį atgyvenusį transportą, kuris darąs gėdą Kaunui, ir reikalavo pakeisti jį tikrais tramvajais ar autobusais, bet valdžia nereagavo. Netrukus po to studentų būrys sustabdė „konkę“, iškinkė arklį ir apvertė

---

141 K. Ušpalio pasakojimas 1993 02 09.
142 P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
143 Ibidem.
144 A. Šimkus. Klasės ir kurso draugas. *AAJ*, p. 160.
145 P. Jucienės pasakojimas 1977 06 08.
146 J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 155.
147 A. Šimkaus pasakojimas 1976 12 28.
148 A. Šimkus. Klasės ir kurso draugas. *AAJ*, p. 160.

vagonėlį. Jucys prie tos akcijos neprisidėjo, nors jai vykstant buvo universiteto rūmuose. Tiesa, vėliau nuėjo apžiūrėti apverstos „konkės“. Dar keletą kartų pakartojus akciją, miesto valdžia nusileido, ir taip Kaune atsirado pirmasis miesto autobusų maršrutas. Sėkmės paskatinti, studentai ėmė kelti reikalavimus suteikti jiems teisę važiuoti traukiniu už pusę kainos, atpiginti kino ir Valstybės teatro bilietus. Didžiausia kova įsiplieskė dėl teatro bilietų. Studentai nusprendė žygiuoti prie Valstybės teatro ir ten surengti mitingą. Valdžia į tai pažiūrėjo labai rimtai, ir studentų eisenai stabdyti buvo pasiųsta policija, o paskui ir raitosios policijos būrys. Kilo grumtynės, kelios dešimtys studentų buvo suimti, o kiti atstumti prie universiteto pirmųjų rūmų. Veržtis į juos policija neturėjo teisės, tad vienas policijos pareigūnas, pamėginęs pažeisti universiteto autonomiją, buvo studentų sulaikytas, o uniforminė jo kepurė išmesta į tualetą. Kilus tokiam sambrūzdžiui, nutrūko ir fizikos laboratorijoje vykę darbai. Juos prižiūrėjęs asistentas A. Puodžiukynas norėjo uždaryti ištuštėjusią laboratoriją, bet dėl visa ko žvilgtelėjo į mažą kambarėlį, kuriame buvo atliekamas darbas su balistiniu galvanometru. O ten, nekreipdami dėmesio į triukšmą, Jucys su Šimkumi ramiai vykdė bandymą. Jie kruopščiai atliko darbą, gavo Puodžiukyno parašą ir išėjo, matyt, į namus, sąmyšiui dar tęsiantis.[149, 150]

Nors Jucys buvo labai darbštus ir gebėjo gilinti žinias savarankiškai, įtikdavo ne visiems dėstytojams. Stengdamasis viską išsiaiškinti, jis užduodavo dėstytojams keblių klausimų, o pastebėjęs padarytą klaidą, garsiai atkreipdavo į ją dėmesį. Ne kartą Jucio pastabų susilaukė matematikas vokietis O. Folkas (Otto Volk), neblogas pedagogas, bet turėjęs prastą atmintį. Tiesa, jis nereikalaudavo įrodymų ar smulkmenų ir iš studentų, o tiktai, kaip pats sakydavo, „bendrų brozų“, suprask – „bendrų bruožų“. Vis dėlto Jucys, ko gero, už tas kritines pastabas per egzaminą iš šio dėstytojo skaityto diferencialinių lygčių kurso gavo tik patenkinamą pažymį. O. Folkas prieš keletą metų buvo atvykęs iš Miuncheno universiteto ir bandė kalbėti lietuviškai, bet jį studentai sunkiai suprato. Antai atėjusiam pas jį laikyti egzamino nelabai matytam studentui Folkas sakydavo: „Ponas, nebuvai lentyje“, tai reiškė, kad studentas nebuvo pratybose ir nesprendė uždavinių prie lentos. Studentai prašė, kad Folkas per paskaitas verčiau kalbėtų vokiškai.[151]

Kartą V. Biržiška turėjo skaityti pirmąją analizinės mechanikos paskaitą. Tačiau pasitaikė „langas“ tvarkaraštyje, ir profesorius pradėjo skaityti valanda anksčiau. Jucys atėjo nustatytu laiku ir buvo labai nepatenkintas, kad negirdėjo kurso pradžios ir negalėjo jos užsirašyti. Kai po pertraukos įėjo Biržiška, Jucys atsistojo ir pareiškė, kad profesorius

[149] A. Šimkus. Klasės ir kurso draugas. *AAJ*, p. 160.
[150] A. Puodžiukynas. Teorinės fizikos pradžia Kauno universitete. *AAJ*, p. 163.
[151] V. Strolio pasakojimas 1983 03 16.

nesiskaito su studentais ir nesilaiko tvarkaraščio. V. Biržiška užsigavo, bet nerado ką atsakyti, tik suniurnėjo, kad studentas neturi nurodinėti profesoriui.[152] Iš visų trijų pas Biržišką vėliau laikytų egzaminų, Juciui pavyko gauti tik patenkinamus pažymius[153]. Tos skriaudos jis neužmiršo: tapęs dėstytoju, Jucys per vieną viešą Biržiškos veiklos svarstymą neigiamai įvertino jį kaip pedagogą[154].

Užtat labai geri Jucio santykiai susiklostė su V. Čepinskiu. Jucys klausė jam neprivalomą V. Čepinskio fizikinės chemijos kursą. Vėliau A. Jucys prisiminė: „V. Čepinskis rašė įdomiai, tačiau paskaitas skaitė dar įdomiau. Jo paskaitos buvo gyvos, turiningos ir uždegančios. Jis priversdavo auditoriją aktyviai dalyvauti paskaitoje: kviesdavo studentus tęsti jo mintį, užbaigti sakinį ar pasakyti kokį jį paremiantį faktą. Klausimai būdavo tokie, jog studentai, sekantys jo dėstomą kursą, turėjo būti pajėgūs susigaudyti ir tinkamai atsakyti. Už teisingus atsakymus pagirdavo, o už neteisingus pabardavo. Pabardavo mandagiai ir tokia forma, jog nieks net nepagalvodavo, kad būtų galima užsigauti. Atsitikdavo ir taip, jog pabardavo už teisingą atsakymą, nes ir jam pačiam pasitaikydavo suklysti. Tačiau jis pirma proga atsiprašydavo. Tai labai būdingas V. Čepinskio charakterio bruožas. Profesorius Čepinskis šių eilučių autorių vadindavo ne pavarde, o tiesiog *žemaičiu*. Kartą į to žemaičio atsakymą profesorius šitaip reagavo: „Ką tu čia, žemaiti, niekus kalbi.“ Po tokio įvertinimo veikiai suskambėjo skambutis skelbdamas pertrauką. Po pertraukos pirmasis profesoriaus sakinys buvo šitoks: „Atsiprašau, žemaiti, tu buvai teisus, o aš – ne.“ [155]

Juciui įstrigo atmintin ir atvejis, kai Čepinskis atsiprašė kiaulės. Kalbėdamas apie muilą, profesorius paminėjo, kad tik kiaulei, nemėgstančiai švaros, jo nereikia. Kitą paskaitą Čepinskis pradėjo sakydamas, jog atsiprašo kiaulės, kurią įžeidė praėjusį kartą. Jis sužinojęs, kad kiaulė gulasi purvan ne norėdama išsiterlinti, o ieškodama švaros.

Kartą per laboratorinius darbus Jucys su Šimkumi netyčia sukėlė trumpąjį elektros srovės jungimą, ir patalpoje netikėtai užgeso šviesa. Čepinskis, tuo metu dar buvęs laboratorijos vedėju, atėjo ieškoti kaltininko, tačiau pamatęs, jog ta nelaimė atsitiko stropiems studentams, tik nužvelgė juos ir nieko nepasakė.[156]

Kvantinės mechanikos ir atomo teorijos kursas tuo metu Lietuvos universitete dar nebuvo dėstomas, tik trumpai ir paviršutiniškai kai kuriuos tos srities atradimus paminėdavo I. Končius eksperimentinės fizikos antrajame – papildomame kurse. Jucys savarankiškai

[152] V. Strolis. Buvome viename kurse. *AAJ*, p. 161.
[153] A. Jucio studijų knygelė. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 4282, ℓ. 5–13.
[154] A. Puodžiukynas. Teorinės fizikos pradžia Kauno universitete. *AAJ*, p. 164.
[155] A. Jucys. Atsiminimų žiupsnelis apie profesorių V. Čepinskį. *AAJ*, p 72.
[156] A. Šimkus. Klasės ir kurso draugas. *AAJ*, p. 160.

perskaitė 1928 m. išleistą V. Čepinskio knygutę „Elektroninė valentingumo teorija“ bei anksčiau pasirodžiusią „Atomas: elektrinė materijos teorija“. Kaip Jucys ne kartą vėliau pabrėžė, būtent tos knygutės sužadino jo domėjimąsi atomo teorija. Profesorių V. Čepinskį jis laikė savo mokytoju.[157]

Teorinės fizikos kursą du semestrus Juciui skaitė tuometis Fizikos katedros vedėjas K. Šliūpas, talentingas bei originalus fizikas, baigęs mokslus JAV ir ten dėstęs keliuose universitetuose. Deja, jis sirgo tuberkulioze ir buvo mėgėjas išlenkti taurelę, tad daug paskaitų praleisdavo.[158, 159] Sistemingų teorinės fizikos žinių Šliūpas nepateikdavo. Pats teorinės fizikos problemų irgi nesprendė; tobulino kvarco spyruoklių gamybos technologiją bei laboratorinę demonstracinę techniką[160]. Tad ir studentų į teorinę fiziką jis neorientavo.

Ketvirtame kurse studentai pradėdavo rengti diplominius darbus. Keista, kad Jucys dėl diplominio darbo temos nesikreipė į savo mėgstamiausią profesorių V. Čepinskį. Nors šis Fizikos katedroje jau nebedirbo, bet vadovavo keliems Jucio bendrakursiams; tiesa, tie darbai buvo iš elektrochemijos[161]. Galbūt Jucys norėjo atlikti diplominį darbą iš fizikos, tad pasirinko temą „Vieno tinklelio lemputė“ pas I. Končių. Tai nebuvo originalus darbas, nes Končius ir pats mokslinių tyrimų nevykdė. Kaip galima spręsti iš pavadinimo, Jucys matavo įvairias triodo charakteristikas, nagrinėjo jų tarpusavio priklausomybę ir kitimą. Tačiau ir tą paprastą darbą jis atliko labai kruopščiai ir net užsidegęs. Jo pažįstama ekonomistė iš S. Daukanto draugijos prisiminė, kaip Jucys, ją sutikęs pirmųjų rūmų koridoriuje, kviesdavosi į fizikos laboratoriją ir aiškindavo atliekamus bandymus, nors tai jos visiškai nedomino[162].

Ketvirtųjų mokslo metų pabaigoje Jucys sėkmingai apgynė diplominį darbą įvertinimu *labai gerai*[163]. (Pokario metais jo diplominis kartu su šūsnimi kitų darbų ir prieškario žurnalų gulėjęs Vilniaus universiteto Fizikos ir matematikos fakulteto bibliotekoje ant grindų, bet vėliau kažkur dingo[164].) Norint gauti diplomą, dar reikėjo išlaikyti paskutinį privalomą analizinės mechanikos egzaminą pas V. Biržišką. Jucys nuvyko į Palangą, kur tuo metu atostogavo profesorius, ir įveikė tą barjerą[165]. Deja, ir vėl pažymys buvo tik patenkinamas.

---

157 A. Jucys. Atsiminimų žiupsnelis apie profesorių V. Čepinskį. *AAJ*, p. 71.
158 A. Puodžiukynas. Teorinės fizikos pradžia Kauno universitete. *AAJ*, p. 164.
159 P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 12 29.
160 I. Dundulytė. Mokslinio tyrimo darbas Kauno universiteto Fizikos katedroje 1922–1940 m. Lietuvos TSR MA darbai. Serija A, 1975, t. 4(53), p. 117.
161 V. Kaveckio pasakojimas 1976 11 05.
162 K. Norvidaitės-Kalinauskienės pasakojimas 1982 09 27.
163 VDU MGF tarybos posėdžio 1931 10 20 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 5, p. 148.
164 K. Makariūnas. Taurus pedagogas. Kn.: *Akademikas Povilas Brazdžiūnas*. V: Academia, 1992, p. 15.
165 V. Kaveckio pasakojimas 1979 01 26.

1931 m. spalio 20 d. VDU Matematikos ir gamtos fakulteto taryba pripažino Jucį baigusiu aukštąjį mokslą[166]. Jis buvo tik dvidešimt antrasis fakulteto absolventas fizikas[167]. O iš jų viso kurso po ketverių studijų metų diplomus gavo tik du fizikai (A. Jucys bei V. Kaveckis) ir du matematikai.

Iškilmingo diplomų įteikimo nebuvo. Ant pergamento išspausdintą ir į ritinėlį susuktą diplomą išdavė rektorato raštinėje, pasirašius apie jo gavimą.[168]

[166] VDU MGF tarybos posėdžio 1931 10 20 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 5, p. 148.
[167] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 50.
[168] A. Kalinausko pasakojimas 1982 09 27.

PIRMASIS TEORETIKAS

Juciui bebaigiant studijas, buvo paskelbtas konkursas jaunesniojo laboranto vietai VDU MGF Fizikos katedroje užimti. Jis pateikė dokumentus, tačiau konkursas buvo didelis – net vienuolika pretendentų, tarp jų ir kurso draugai V. Kaveckis su A. Šimkumi. Rugsėjo pabaigoje fakulteto taryba į tas pareigas išrinko Kazimierą Baršauską, baigusį studijas metais anksčiau ir jau dirbusį laborantu, o tuo metu tarnaujantį kariuomenėje[169].

Nuo lapkričio 1 d. ir Jucys pradėjo privalomąją karo tarnybą, kuri jam anksčiau, kaip studentui, buvo atidėta. Jį paskyrė eiliniu į ryšių batalioną, radijo kuopą, įsikūrusią Kauno priemiestyje Šančiuose. Jucys buvo gerokai vyresnis už kitus bataliono naujokus ir, be to, baigęs universitetą, tad karininkai jį labiau gerbė ir mažiau varinėdavo. Tačiau beveik visas laikas būdavo užimtas fizinėmis ir techninėmis pratybomis. Po pietų naujokai mokėsi rikiuotės – žygiuodavo po aikštę plėšdami dainas. Į miestą jų iš pradžių neleisdavo, tik vėliau jie galėdavo išeiti sekmadienių popietėmis trims valandoms.[170] Jucys tarnyba kariuomenėje buvo patenkintas, džiaugėsi įgijęs specialių radiotechnikos žinių bei gyvenimiškos patirties[171]. Jis buvo pakeltas grandiniu.

1933 m. pradžioje Fizikos katedra gavo dar vieną jaunesniojo laboranto etatą. Fizikos ir chemijos komisija, apsvarsčiusi ankstesniame konkurse dalyvavusius kandidatus, vienbalsiai pasiūlė į šias pareigas rinkti Jucį[172]. Katedroje jis buvo įdarbintas nuo kovo 20 d., nors dar pusmetį tarnavo kariuomenėje.

Fizikos katedra, kaip ir visas fakultetas, jau buvo įsikūrusi naujuose Fizikos ir chemijos instituto rūmuose. Jie V. Čepinskio iniciatyva dar 1925 m. buvo pradėti statyti brolių Juozo ir Jono Vailokaičių universitetui padovanotame 16 hektarų sklype Viesulavoje (dar kitaip Linksmadvaris). Vėliau darbai dėl lėšų stokos trejiems metams sustojo ir tik 1930 m. vėl buvo atnaujinti. Iš viso rūmai kainavo per 2,5 milijono litų.[173, 174] Juciui bebaigiant universitetą, 1931 m. vasarą į naujuosius rūmus kraustėsi Matematikos ir gamtos bei Technikos fakultetai. Čia jie pradėjo naujus mokslo metus, nors galutinai įsikūrė tų metų pabaigoje, o iškilmingas atidarymas įvyko tik kitų metų vasario 15 d., švenčiant universiteto dešimtmetį.

[169] VUB RS, F 96-VDU 5, p. 141.
[170] R. Čepulionio pasakojimas 1984 09 16, užrašytas G. Valiukevičiaus.
[171] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 155.
[172] VDU MGF tarybos posėdžio 1933 03 07 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 5, p. 369.
[173] *VDU 1927–1932 m. apyskaita*, p. 4, 166.
[174] Fizikos-chemijos institutas. Kn.: *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 291–293.

Šiuose rūmuose fizikai gavo gerai įrengtą didelę auditoriją, dvi laboratorijas praktikos darbams, specialų diplomantų kambarį, kabinetą demonstracijoms, kambarį bibliotekai, mechanikos dirbtuvę rūsyje ir dar keturis kambarius, skirtus katedros vedėjui ir personalui[175]. Taigi sąlygos tiek pedagoginiam, tiek moksliniam darbui pasidarė daug palankesnės.

Vis dėlto pradėti mokslinę karjerą sulaukus kone trisdešimties metų katedroje, neturinčioje mokslinių tradicijų, jaunesniuoju laborantu, t. y. beveik nuo nulio, nebuvo daug žadanti pradžia. Laborantas turėjo atlikti įvairius pagalbinius darbus, taisyti ir derinti prietaisus, palaikyti tvarką laboratorijoje, padėti studentams per pratybas. Jucys nebuvo lengvai stumdomas, turėjo savo nuomonę, kurios nebijojo pareikšti garsiai. Tad netrukus pašlijo geri jo santykiai su I. Končiumi, vadovaujančiu Fizikos katedrai. Nors anksčiau Jucys vertino metodinius jo gebėjimus, tačiau dabar laborantui, svajojančiam apie mokslinį darbą, nepatiko, kad profesorius neatlieka ir nesiruošia vykdyti jokių tyrimų.[176] Tiesa, dar pirmajame universiteto reguliamine buvo numatyta, jog profesorius ir docentas privalo per penkerius metus paskelbti vieną mokslo darbą ar vadovėlį. Tačiau tas reikalavimas ne visada buvo taikomas, ypač atestuojant vyresnįjį personalą.[177]

Mokslinius tyrimus, pradėtus užsienio mokslo centruose, Kaune mėgino tęsti katedros asistentai P. Brazdžiūnas ir A. Puodžiukynas. P. Brazdžiūnas 1926–1928 m. buvo pasiųstas doktorantūron į Ciurichą pas E. Mejerį (E. Meyer), kur tyrė gyvsidabrio spektro pagrindinės linijos suskilimą elektriniame lauke ir už tą darbą pelnė daktaro laipsnį. Deja, stipriems elektriniams laukams gauti reikėjo brangios aparatūros, tad Kaune Brazdžiūnas ėmė nagrinėti to dažnio šviesos atspindį nuo gyvsidabrio garų, konstravo tam reikalingą aparatūrą.[178] A. Puodžiukynas studijavo Vokietijoje ir Austrijoje, daktaro laipsniu baigė Vienos universitetą. Grįžęs Fizikos katedroje jis toliau matavo paladžio varžos priklausomybę nuo jame esančių priemaišų – įkaitinto metalo sugertų dujų.[179]

Nors A. Jucys ir buvo apkrautas laboranto užduotimis, o iš jaunesniojo personalo mokslo rezultatų nereikalauta, jis iš karto pradėjo rūpintis tyrimais. Pratęsdamas diplominį darbą, Jucys mėgino eksperimentiškai tyrinėti elektronų emisiją iš metalų. Jis pasirinko temą „Gyvsidabrio termioniškos konstantos“, tačiau katedra negalėjo jo aprūpinti reikalingais prietaisais. Tada Jucys ėmėsi pats kurti aparatūrą „gyvojo sidabro šaltajai emisijai“ tirti. Jis

---

[175] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 30.
[176] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
[177] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 65.
[178] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 12 29.
[179] I. Dundulytė. Mokslinio tyrimo darbas Kauno universiteto Fizikos katedroje 1922–1940 m. Lietuvos TSR MA darbai. Serija A, 1975, t. 4(53), p. 120.

atliko gana sudėtingus stiklapūčio darbus ir, anot fakulteto tarybos protokolo Jucį pakeliant vyresniuoju laborantu, 1934 m. pabaigoje jau buvo beveik baigęs konstruoti aparatūrą[180]. Tačiau, matyt, atsirado nenumatytų sunkumų, nes kokių nors eksperimentinių rezultatų ta tema jis nepaskelbė. Vyresnysis kolega A. Puodžiukynas paragino Jucį imtis teorinių problemų – esant katedroje keliems fizikams eksperimentatoriams, reikėjo bent vieno teoretiko[181, 182]. Jucys dar nuo antro kurso domėjosi naująja atomo teorija, apie kurią įdomiai rašė ir pasakojo V. Čepinskis[183]. Fakulteto bibliotekoje Jucys pavartydavo naujus fizikos žurnalus. 1931 m. jis viename „Zeitschrift für Physik" numeryje atkreipė dėmesį į rusų mokslininko V. Foko straipsnį, kuriame buvo pasiūlytas teorinis metodas kvantmechaninei kelių kūnų problemai spręsti, kuris gali būti taikomas ir atomams[184]. Atlikdamas diplominį darbą, skaitydamas literatūrą apie elektronų emisiją iš metalų, Jucys sužinojo, kad kvantinė atomo teorija sėkmingai taikoma ir kietųjų kūnų savybėms nagrinėti. Taigi, paragintas Puodžiukyno, jis tvirtai pasiryžo tapti pirmuoju katedros teoretiku.

Atsidėdamas teorijai, Jucys nusprendė sutvarkyti asmeninį gyvenimą. Jis pasipiršo Sofijai Nezabitauskaitei, su kuria seniai draugavo, ir ši sutiko tapti jo žmona.

Nezabitauskaitė buvo kilusi iš Baidotų kaimo (Salantų valsčius), iš žemaičių valstiečių giminės, kuri davė Lietuvai ne vieną garsų kultūros, meno, visuomenės veikėją. Maždaug prieš šimtmetį toje pačioje sodyboje buvo gimę Kajetonas ir Kiprijonas Nezabitauskiai-Zabičiai. Kajetonas išleido iliustruotą lietuvišką elementorių, parengė pirmąjį lietuviškų knygų bibliografinį sąrašą. Jo brolis Kiprijonas buvo kunigas ir poetas, 1831 m. sukilimo rėmėjas. Sofijos sesuo Adelė Nezabitauskaitė-Galaunienė – viena iš garsiausių tarpukario Lietuvos operos solisčių, jos broliai Adolfas ir Liudvikas – universalių gabumų kultūros veikėjai.[185] Sofijos dėdė iš motinos pusės Liudas Adomauskas – kunigas, virtęs revoliucionieriumi ir ateistu, vėliau vadinamojo Liaudies seimo pirmininkas.

Sofija buvo dvejais metais jaunesnė už Adolfą, tačiau tais pačiais metais kaip ir jis įstojo į Lietuvos universitetą studijuoti teisės. Netrukus jie susipažino stotyje: abu važiavo į tas pačias Gargždelės kapines prie Salantų, kur buvo palaidoti jų tėvai[186]. Juos suartino veikla

[180] VDU MGF tarybos posėdžio 1934 12 15 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 6, p. 166–167.
[181] A. Jucio laiškas A. Puodžiukynui 1972 12 20. *AAJ*, p. 181.
[182] A. Puodžiukynas. Teorinės fizikos pradžia Kauno universitete. *AAJ*, p. 165.
[183] A. Jucys. Atsiminimų žiupsnelis apie profesorių V. Čepinskį. *AAJ*, p. 71.
[184] Fizika, idealai ir mes (interviu su A. Juciu). *AAJ*, p. 245.
[185] A. Jucys, J. Mickevičius. Keletas žodžių apie Salantų senovę ir jų žmones. *AAJ*, p. 125.
[186] I. Glembockio pasakojimas 1985 02 04.

S. Daukanto draugijoje, Sofija irgi buvo renkama į jos valdybą[187]. Studijas ji baigė taip pat per ketverius metus, bet diplominio darbo negynė ir todėl diplomo negavo[188].

Sofija ir Adolfas buvo gana skirtingi. Ji – meniškos prigimties, plačių, vakarietiškų pažiūrų, studente būdama mėgo gražiai rengtis; Adolfas – valstietiško uždaro būdo, susitelkęs mokslui ir, be jo, daugiau dėmesio skiriantis tik žemaičių kultūrai. Jucys turėjo tvirtą stotą, bet nelabai gražų veidą, o apie Sofiją sukosi ne vienas žinomas humanitaras. Tad draugės gerokai nustebo sužinojusios apie jos pasirinkimą. Sofija sakiusi, kad jos svajonė buvo ištekėti už tikro mokslininko, o būtent tokiu ji įžvelgė Jucį.[189, 190]

Susižadėję jie kartu važiavo į Žemaitiją. Priešais sėdėjo jauna pora. Stotyje žmona išlipo ir nupirkusi atnešė apelsinų, vaišino jais vyrą ir bendrakeleivius. Jucys pasakė: „Matai, kaip švaisto vyro uždirbtus pinigus. Pas mus taip nebus.“ [191]

Jungtuvės įvyko 1934 m. rugsėjo 6 d. Prisikėlimo bažnyčioje Kaune[192] – Jucys vis dėlto sutiko dalyvauti bažnytinėje ceremonijoje ir „paimti šliūbą“. Vestuvių nekėlė[193]. Jaunavedžiai išsinuomojo trijų kambarių butą, bet į vieną kambarį priimdavo subnuomininkus – studentus. Jucys nenorėjo, kad žmona turėtų tarnybą,[194] tačiau laboranto alga nebuvo didelė (apie 500 litų)[195], tad Jucienė dar porą metų dirbo ankstesnėje vietoje – apygardos teismo vyriausiojo notaro įstaigoje[196]. Be to, Jucys gavo pamokų privačioje M. Pečkauskaitės gimnazijoje[197, 198].

Žmona nesutiko gaminti vien vegetariškus valgius, ir Jucys šiuo požiūriu jai nusileido[199]. Šeimoje jie šnekėdavo žemaitiškai. 1936 m. rudenį gimė sūnus Algimantas Adolfas. Augino jį motina – Jucys, atsidėjęs fizikai ir galbūt sekdamas savo tėvu, vaikui skyrė labai mažai dėmesio.

1935 m. spalio mėnesį Jucys žurnalui „Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto darbai“ įteikė lietuviškai parašytą gana didelės apimties (per trisdešimt

---

187 K. Norvidaitės-Kalinauskienės pasakojimas 1982 09 27.
188 S. Jucienės pasakojimas 1976 11 17.
189 K. Norvidaitės-Kalinauskienės pasakojimas 1982 09 27.
190 E. Usaitės pasakojimas 1983 03 16.
191 Ibidem.
192 Vedybų metrikai. JA, b. 13.
193 E. Usaitės pasakojimas 1983 03 16.
194 K. Norvidaitės-Kalinauskienės pasakojimas 1982 09 27.
195 VUB RS, F 96-VDU 4, p. 322.
196 E. Usaitės pasakojimas 1983 03 16.
197 Adolfo Jucio asmens byla. LCVA, f. 631, ap. 3, b. 283, ℓ. 4.
198 H. Jonaitis. *Fizika nepriklausomos Lietuvos mokyklose (1918–1940).* Vilnius, 1992, p. 66.
199 J. Mickevičiaus laiškas R. Karazijai 1983 09 08. JMK.

spausdintų puslapių) straipsnį „Elektrono išlaisvinimo darbo ryšiai su kitomis metalų konstantomis ir metalų konstitucija“.

Elektrono išlaisvinimo darbas – viena iš svarbių metalo charakteristikų, tai darbas, kurį atlieka elektronas, išlėkdamas iš metalo į vakuumą. Kaip nurodė Jucys straipsnio įžangoje: „Išlaisvinimo darbo esmė, kaip ir dauguma kitų metalų savybių, dar šiandien mokslui nėra aiški.“ Jis apžvelgė žinomus šio dydžio ryšius su kitomis metalo konstantomis – tarpatominiu atstumu, valentingumu, spūdumo moduliu, mėgino pats parinkti empirines formules, susiejančias išlaisvinimo darbą su jonizacijos potencialu ir šiluminio plėtimosi koeficientu. Antroje straipsnio dalyje buvo išdėstytos kai kurios žinios apie metalo sandarą kvantinės mechanikos požiūriu ir aprašytas būdas išlaisvinimo darbui apskaičiuoti remiantis pirminiais principais, t. y. grynai teoriškai. Tačiau Jucys toliau jo nenaudojo, o pasitelkęs paprastą elektrostatinį modelį, gavo empirinę formulę, kurią ir taikė išlaisvinimo darbui skaičiuoti. Straipsnis liudijo, kad autorius gana gerai susipažinęs su tos srities literatūra, tačiau naujų rezultatų buvo pateikta nedaug ir jie gauti empiriškai, dar nenaudojant kvantinės mechanikos metodų.

1936 m. pradžioje straipsnis buvo išspausdintas. Netrukus A. Jucys įteikė dešimt jo atspaudų fakulteto tarybai, prašydamas laikyti tą darbą daktaro disertacija. Taryba sudarė komisiją darbui įvertinti: I. Končius (pirmininkas), P. Brazdžiūnas, P. Katilius ir A. Žvironas[200]. Komisijos nariai, ypač matematikas P. Katilius ir fizikas A. Žvironas, Jucio darbą įvertino gana kritiškai, nurodė mažą jo originalumą, empirinį pobūdį, nors ir pagyrė už savarankiškumą, neblogą susipažinimą su literatūra. Straipsnis disertacija pripažintas nebuvo.

Pirmoji nesėkmė nesusilpnino A. Jucio ryžto siekti užsibrėžto tikslo. Jis ėmė atkakliai nagrinėti kvantinę mechaniką, atomo ir kietojo kūno teorijas. Iškildavo daug klausimų, į kuriuos dažnai negalėjo atsakyti ir vyresnieji kolegos. Nuo 1931–1932 mokslo metų P. Brazdžiūnas kas antrus metus skaitydavo kvantinės mechanikos kursą, kuris tuo metu vadinosi „Eksperimentiniai kvantinės teorijos pagrindai“ [201]. Naujais fizikos pasiekimais domėjosi ir prieš porą metų iš stažuotės užsienyje grįžęs, ten už darbą apie gyvsidabrio linijos suskilimą magnetiniame lauke daktaro laipsnį įgijęs A. Žvironas. Tačiau eksperimentatoriai nesugebėjo paaiškinti teorinių metodų ypatumų. Daugiausia Jucys konsultuodavosi su V. Čepinskiu, kuris, kiek suspėdamas, sekė kvantinės teorijos raidą.[202]

[200] VDU MGF tarybos posėdžio 1936 01 21 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 7, p. 29.
[201] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 40.
[202] P. Brazdžiūno pasakojimas 1976 11 24.

Katedroje susidarė darbinga, kūrybinga atmosfera. Labai atsidavęs mokslui buvo A. Žvironas. Jis atkakliai rinko aparatūrą Ciuriche pradėtiems gyvsidabrio spektroskopiniams tyrimams tęsti; deja, apsinuodijęs gyvsidabrio garais, negalėjo pilnai atskleisti mokslininko talento. Kupinas kūrybinio entuziazmo ir neišsenkančios energijos buvo Jucio vienmetis K. Baršauskas. 1933 m. susidomėjęs kosminiais spinduliais, jis pats konstravo Geigerio ir Miulerio (Müller) skaitiklius bei kitą aparatūrą[203]. Anot A. Jucio atsiminimų: „Kai ką buvo galima nupirkti, kai ką gaudavo per pažįstamus iš įvairių įstaigų bei įmonių. Pamatysi, būdavo, Kazimierą šviesia šypsena žibantį, vadinasi, bus gavęs iš kur nors kokią seniai ieškotą ir labai reikalingą detalę. Ir koks buvo džiaugsmas jam pačiam ir mums visiems, jo bendradarbiams, kai pradėjo veikti jo darbo kambaryje (kitaip tariant, bendrame kambaryje jam skirtame kampe) aparatūra, registruojanti kosminius spindulius. Nors tas darbo etapas ir nereiškė, kad buvo išspręsta kokia nors konkreti mokslo problema, tačiau esamomis tuometėmis sąlygomis tai buvo labai didelis laimėjimas <...>.“ [204]

Fizikos ir chemijos instituto rūmų rūsyje buvo įrengta arbatinė, kurioje po pirmos paskaitos rinkdavosi jauni fakulteto asistentai bei docentai aptarti mokslo ir gyvenimo naujienų. Šios grupės lyderiai buvo A. Žvironas ir J. Matulis, dalyvaudavo A. Puodžiukynas, P. Katilius, K. Baršauskas, kartais P. Brazdžiūnas.[205, 206] Jucys ten nesilankydavo – gal jį varžė tai, kad tebebuvo laborantas, bet veikiausiai jis taupė darbo laiką. Tačiau Jucys įstojo į 1931 m. įkurtą Lietuvos gamtininkų draugiją, kurios veikloje aktyviai dalyvavo tie patys kolegos. Veikė kelios draugijos sekcijos, iš kurių pati aktyviausia buvo fizikų ir chemikų. Kas antrą savaitę penktadieniais vykdavo tos sekcijos susirinkimai, buvo skaitomi apžvalginiai pranešimai, dažniausiai apie naujus mokslo atradimus ir problemas.[207] Trumpos jų santraukos būdavo spausdinamos draugijos leidžiamame žurnale „Gamta“; jo įkūrėjas ir redaktorius buvo A. Žvironas.

1935 m. lapkričio 13 d. šiame seminare A. Jucys perskaitė pranešimą „Sunkiųjų atomų struktūra“ [208]. Jis papasakojo apie pagrindinę atomo teorijos lygtį – Šrėdingerio (Schrödingerio) lygtį. Jos sprendiniai vadinami atomo banginėmis funkcijomis, nes atomai, kaip ir kitos mikrodalelės, pasižymi ne tik dalelinėmis, bet ir banginėmis savybėmis.

---

[203] A. Tamašauskas. Profesorius Kazimieras Baršauskas – žmogus, mokslininkas, pedagogas. Kn.: *Šiuolaikinė fizika Lietuvoje*. K.: Šviesa, 1997, p. 328.

[204] A. Jucys. Entuziazmo ir šviesaus optimizmo pavyzdys. *AAJ,* p. 75.

[205] Z. Mačionis. *Profesorius Kazys Daukšas*. V.: Pradai, 2000, p. 29.

[206] M. Natkevičaitės-Ivanauskienės kalba A. Žvirono 90-mečio minėjime 1989 10 03.

[207] A. Užuotienė. Lietuvos gamtininkų draugija. Kn.: *Mokslo draugijos Lietuvoje*. V.: Mokslas, 1979, p. 155.

[208] A. Jucys. Sunkiųjų atomų struktūra. Gamta, 1936, Nr. 4, p. 296.

Naudojantis banginėmis funkcijomis, galima apskaičiuoti įvairias atomo charakteristikas – energijos lygmenis (galimas atomo energijos vertes), šuolių tarp įvairių būsenų tikimybes, kurios lemia spektro linijų intensyvumus ir kt. Deja, Šrėdingerio lygtį algebriškai įmanoma išspręsti tik paprasčiausiam – vandenilio atomui. Sudėtingiems atomams nėra vilties surasti jos sprendinių net skaitmeniškai. Kai kurias atomų savybes apytiksliai galima įvertinti naudojantis statistiniu Tomaso ir Fermi (Thomaso ir Fermi) modeliu. Daug perspektyvesnis esąs prieš keletą metų pasiūlytas Hartrio ir Foko (Hartree ir Foko) metodas. Jis remiasi idėja, kad viso atomo banginę funkciją galima sudaryti iš atskirų elektronų banginių funkcijų. O elektrono banginė funkcija yra skaičiuojama nagrinėjant jį kaip savarankišką dalelę, judančią atomo branduolio ir kitų elektronų sukurtame elektriniame lauke. Tokias lygtis atskiriems atomą sudarantiems elektronams (konkrečiam jų pasiskirstymui sluoksniuose, vadinamam elektronų konfigūracija) pasiūlė anglų mokslininkas D.R. Hartris, o griežtai išvedė ir apibendrino rusas V. Fokas. Jucys tas lygtis vadino Foko lygtimis, vėliau joms prigijo Hartrio ir Foko lygčių pavadinimas. Jucys pažymėjo, kad tų lygčių sprendimas irgi labai sudėtingas, tad jų sprendiniai kol kas yra rasti tik nedaugeliui atomų. Jis pats bando tas lygtis spręsti kalio atomui, jam iškyla įvairių sunkumų, bet tikisi juos visus įveikti.[209]

Matydamas, kaip Jucys pats vienas savarankiškai nagrinėja naujosios fizikos problemas, I. Končius nebegalėjo jo ilgiau laikyti laborantu. Nuo 1937 m. sausio 1 d. Jucys buvo paskirtas jaunesniuoju asistentu[210], nors jau senokai atitiko jam keliamus reikalavimus ir iš tikrųjų dirbo asistento darbą.

Katedros vedėjo rašte fizikos ir chemijos komisijai buvo rašoma, kad Jucys yra parengęs spaudai straipsnį „Foko lygtys kalio atomui“ ir „pastaruoju metu integruoja Foko lygtis kalio valentiniam elektronui“ [211]. Vis dėlto minėtas straipsnis nebuvo išspausdintas – gal pats Jucys jo nesiryžo siųsti į žurnalą, nes vien tik užrašyti lygtis konkrečiam atomui nebuvo rezultatas, pakankamas moksliniam straipsniui. Norėdamas susieti atomo banginės funkcijos nagrinėjimą su elektrono išlaisvinimo darbu, Jucys ėmėsi teoriškai tirti ne laisvąjį kalio atomą, bet metalinį kalį. Į banginių funkcijų skaičiavimus Jucys įtraukė ir studentus. 1937 m. fakultete buvo apginti I. Fortūnos ir Š. Žirnausko diplominiai darbai, kuriuose buvo sprendžiamos paprastesnės Hartrio lygtys metaliniam beriliui ir valentiniam anglies elektronui[212]. Tiesa, abiejų darbų vadovu nurodytas I. Končius, bet, akivaizdu, kad studentams

---

[209] A. Jucys. Sunkiųjų atomų struktūra. Gamta, 1936, Nr. 4, p. 296.
[210] VDU MGF tarybos posėdžio 1936 10 13 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 7, p. 147.
[211] Ibidem.
[212] I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 51.

iš tikrųjų vadovavo A. Jucys (matyt, laborantas ar jaunesnysis asistentas dar neturėjo teisės būti diplominio darbo vadovu).

Straipsnis „Metališkas kalis“ buvo įteiktas „Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto darbams“ 1938 m. pradžioje. Jis – nedidelės apimties, parašytas, kaip ir ankstesnis Jucio darbas, lietuvių kalba. Jame užrašyta Foko lygtis valentiniam elektronui, jos sprendinys esant atomui metalo gardelėje ir apskaičiuota elektrono energija. Tai buvo originalūs rezultatai, tad straipsnį gal būtų priėmęs ir užsienio žurnalas.

Taigi Jucys sugebėjo savarankiškai įsigilinti į modernią fizikos sritį, pats susirado mokslo problemą ir ją sėkmingai išsprendė. Tai pavyko jam vieninteliam iš katedros fizikų, kiti pirmuosius originalius mokslinius tyrimus atliko užsienio mokslo centruose, vadovaujami tenykščių profesorių.

Savarankiška, sunki darbo pradžia uždėjo tam tikrą antspaudą visai Jucio mokslinei veiklai. Anot A. Jucio mokinio V. Vanago, jis turėjo savamokslio mokslininko bruožų[213]. Jucys buvo linkęs nuosekliai dirbti paties pasirinkta kryptimi, nesiblaškė, ieškodamas naujų aktualių problemų, neieškojo glaudžių ryšių su eksperimentatoriais ir sunkiai keitė savo mokslines pažiūras.

---

[213] V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.

KELIONĖS Į ANGLIJĄ

Nors A. Jucys ir gavo pirmuosius originalius rezultatus, jis suprato, kad be mokslinių ryšių, be konsultacijų ir bendravimo su žymiais tos srities specialistais jo darbas bus neefektyvus. Vėliau savo interviu Jucys yra minėjęs, jog pirmiausia jis bandė išvykti į Leningradą pas V. Foką[214, 215]. Žmona irgi prisiminė buvus kalbų apie kelionę pas Foką[216]. Tačiau fakulteto tarybos protokolų knygoje jokių įrašų apie tai nėra. Su TSRS kai kurie moksliniai ryšiai buvo palaikomi – antai 1935 m. įvyko pažintinė dėstytojų kelionė į Maskvos ir Leningrado mokslo centrus, kurioje dalyvavo P. Brazdžiūnas, A. Žvironas bei K. Baršauskas[217]. Tačiau, matyt, Juciui buvo patarta, kad išsirūpinti stažuotę į Vakarų Europą bus daug lengviau.

Universiteto jauniems darbuotojams kasmet būdavo suteikiamos šešios valstybinės stipendijos stažuotėms užsienyje[218]. Be to, universitetas skirdavo lėšų ilgesnėms ar trumpesnėms komandiruotėms. 1922–1932 m. užsienyje tobulinosi septyniolika fakulteto darbuotojų[219]. Kaip minėta, tai buvo pagrindinis būdas moksliniams tyrimams pradėti ir disertacijai parengti. Tokia galimybe pasinaudojo beveik visi Fizikos katedros asistentai – P. Brazdžiūnas, A. Žvironas, K. Baršauskas.

1937 m. lapkričio mėnesį fakulteto taryba kreipėsi į rektorių, kad leistų A. Juciui išvykti metams į Paryžių pas vieną iš kvantinės mechanikos kūrėjų L. de Broilį (L. de Broglie)[220]. Teigiamas pastarojo atsakymas jau esąs gautas. Tačiau tuo pat metu Jucys susirašinėjo ir su D.R. Hartriu[221] ir, gavęs jo sutikimą trumpam apsilankymui, matyt, pats nusprendė, kad ši kelionė būsianti naudingesnė. Tuo tarpu L. de Broilis domėjosi bendrais kvantinės mechanikos klausimais ir konkrečių atomų netyrė. Be to, anot Jucio žmonos, vienas iš pasirinkimo motyvų galėjo būti ir tai, kad jis geriau mokėjęs anglų kalbą negu prancūzų.

Tais metais Juciui nepavyko gauti apmokamos komandiruotės pas Hartrį, bet ta aplinkybė jo nesulaikė – vasaros atostogų metu jis išvyko savo lėšomis[222]. Regis, tie pinigai vėliau jam buvo grąžinti.

---

214 Fizikas prof. Adolfas Jucys (interviu). Tėvynės balsas, 1958 04, Nr. 30.
215 A. Liekis. Atomas – mano gyvenimas. *AAJ*, p. 257.
216 S. Jucienės pasakojimas 1976 11 17.
217 P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 12 26.
218 I. Šenavičienė. *Fizikos raida Lietuvoje 1920–1940*. V: Mokslas, 1982, p. 65.
219 A. Rukša. Lietuvos universitetų istorija. Kn.: *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 208.
220 VDU MGF tarybos posėdžio 1937 11 09 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 8, p. 45.
221 Fizikas prof. Adolfas Jucys (interviu). Tėvynės balsas, 1958 04, Nr. 30.
222 VDU MGF tarybos posėdžio 1938 05 27 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 8, p. 93.

Į Angliją Jucys važiavo aplinkiniu keliu: traukiniu per Latviją, Estiją, Suomiją, Švediją ir Norvegiją, o iš ten laivu į Angliją[223]. Pakeliui Osle Jucys apsilankė pas žymų atomo teorijos specialistą E.A. Hilrosą (E.A. Hylleraas); atrodo, ten netgi skaitė pranešimą apie savo darbą[224, 225].

Plaukiant laivu, įvyko nedidelis incidentas. Šalia iškilo vokiečių povandeninis laivas, ir jo kapitonas pareikalavo leisti patikrinti, ką laivas veža ir kokių tautybių žmonės juo keliauja. Apžiūrėję laivą, vokiečiai nekliudė tęsti kelionės.[226] Birželio pabaigoje Jucys atvyko į Mančesterį pas D.R. Hartrį.

Daglasas Reiner Hartris (Douglas Rayner Hartree) (Rayner – ne antrasis jo vardas, o motinos mergautinė pavardė) buvo septyneriais metais vyresnis už Jucį. Jis mokėsi, o vėliau dirbo viename iš žymiausių Anglijos mokslo centrų – Kembridžo universitete.[227] Čia 1926 m. jis įgijo filosofijos daktaro laipsnį, o 1932 m. buvo išrinktas Londono karališkosios draugijos nariu. Jis dirbo pas V.H. Bragą (W.H. Bragg), rentgeninės kristalo sandaros analizės pradininką, buvo saviškis E. Rezerfordo (E. Rutherford) ir jo mokinių rate. 1929 m. Hartris persikėlė į Mančesterio universitetą, kur vadovavo Taikomosios matematikos katedrai, o nuo 1937 m. – Teorinės fizikos katedrai.

D.R. Hartris buvo plačių interesų mokslininkas. Jis atliko reikšmingų darbų iš įvairių fizikos sričių – kvantinės teorijos, hidrodinamikos, elektrodinamikos, taip pat iš matematinės analizės. Hartris garsėjo kaip skaičiavimo matematikos specialistas ir puikus skaičiuotojas.[228]

Didelį įspūdį D.R. Hartriui padarė 1921 m. N. Boro (N. Bohr) Kembridžo universitete skaitytas paskaitų ciklas iš kvantinės teorijos. Po to Hartris kurį laiką dirbo mėgindamas sujungti kvantinę ir klasikinę teorijas, deja, jo sumanymas nepasitvirtino. Užtat jam pavyko sėkmingai pritaikyti Boro teoriją Rentgeno spindulių sklaidai atomais aprašyti.[229]

Užrašius Šrėdingerio lygtį, kuri pasirodė neišsprendžiama daugiaelektroniams atomams, Hartris, kaip matematikos metodų žinovas, ėmėsi apytikslio jos sprendimo. Naudodamasis pusiau klasikiniu elektrono, kaip krūvio debesėlio, modeliu, Hartris gavo jo vardu dabar vadinamas lygtis atskirų elektronų banginėms funkcijoms rasti – vienelektronį Šrėdingerio lygties atitikmenį – ir pasiūlė ieškoti elektronų funkcijų suderintiniu būdu. Anot

[223] Algimanto Jucio pasakojimas 1982 05 19.
[224] I. Glembockio pasakojimas 1982 06 08.
[225] V. Kaveckio pasakojimas 1976 11 05.
[226] Algimanto Jucio pasakojimas 1982 05 19.
[227] C.G. Darwin. Douglas Rayner Hartree, 1897–1958. Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society, 1958, v. 4, p. 102–116.
[228] Ibidem, p. 105.
[229] Ibidem, p. 106.

šio metodo, imamos apytikslės pradinės funkcijos, pavyzdžiui, panašios į elektrono funkcijas vandenilio atome, jomis naudojantis skaičiuojamas elektrinis laukas, kuriame juda tam tikras elektronas, ir, sprendžiant jam Hartrio lygtį, apskaičiuojama tikslesnė jo banginė funkcija. Ji pakeičia pradinę šio elektrono funkciją, ir po to tikslinama kito elektrono funkcija. Taip daroma daug kartų – tol, kol lygčių sprendiniai ima beveik nebesiskirti nuo funkcijų, naudojamų elektriniam laukui apskaičiuoti.

Aišku, D.R. Hartris pirmas ir išsprendė gautąsias lygtis konkretiems atomams. Tai buvo aukštosios matematikos (integrodiferencialinių) lygčių sistema, kurią spręsti reikėjo, kaip minėta, skaitmeniškai, suderintiniu iteracijų būdu. Atliekant tuos sudėtingus skaičiavimus, Daglasui Hartriui į talką atėjo jo tėvas Viljamas (William) Hartris. Pastarasis dirbo dėstytoju, vykdė inžinerinius skaičiavimus bei biologinius bandymus, bet niekur ilgesniam laikui nepritapo. Tad, sūnaus vadovaujamas (gana retas atvejis), jis ėmėsi elektronų banginių funkcijų skaičiavimų.

Tuo metu JAV V. Bušas (V. Bush) sukūrė diferencialinį analizatorių – skaičiavimo mašiną, kuri mechaniniu būdu integravo diferencialines lygtis. D.R. Hartris tuojau susidomėjo tuo įrenginiu, nuvyko pas Bušą, o grįžęs sukonstravo kur kas tobulesnį įrenginį[230]. Su juo buvo atliekami tiek atomo banginių funkcijų, tiek kiti skaičiavimai. Deja, analizatorius netiko bendresnėms netiesinėms Foko lygtims spręsti. Jas ir toliau teko integruoti naudojantis mechaniniu aritmometru bei logaritmine liniuote.

D.R. Hartris buvo labai geranoriškas žmogus. Daug kas kreipdavosi į jį patarimo ir pagalbos, ypač skaičiavimo matematikos klausimais. Jis gebėjo greitai suvokti problemą, įvertinti matematinio jos sprendimo galimybes, mokėjo labai aiškiai ir suprantamai formuluoti idėjas. Hartris mėgo kolektyvinius tyrimus, buvo didelės erudicijos, tad, kaip minėta, dirbo plačiu frontu – nuo matematinės analizės iki balistikos. Kolegos prašydavo jo padėti atlikti skaičiavimus ir Hartris mielai tai darydavo, nuolat keliaudamas traukiniu iš Mančesterio į Kembridžą.[231]

Jucį, atvykusį į Mančesterį, Hartris pasveikino lietuviškai: „Kaip sekėsi kelionė?“ Pasirodo, Hartris išmoko keletą frazių iš matematiko Gerardo Žilinsko, kuris stažavosi Mančesterio universitete.[232]

D.R. Hartris entuziastingai pritarė Jucio pasiryžimui nagrinėti daugiaelektronius atomus: „Džiugu, kad ir mažosios tautos skverbiasi į svarbiausią mūsų amžiaus mokslo

[230] B. Swirles Jeffreys. Douglas Rayner Hartree. Comm. Atom. Mol. Phys., 1987, v. 20, No. 4, p. 194.
[231] Ibidem.
[232] A. Liekis. Atomas – mano gyvenimas. *AAJ*, p. 258.

objektą – atomą." Hartrį sužavėjo Jucio atkaklumas: „Ir tu kaip jautis dirbai tiek metų, nežinodamas, kas iš to išeis! Sveikinu, sveikinu!" Jis iš karto pasigyrė analizatoriumi: „O aš sukonstravau skaičiavimo mašiną lygtims spręsti." [233]

Hartris ne tik mielai konsultavo Jucį diferencialinių lygčių sprendimo klausimais, bet ir pasiūlė darbo temą: išspręsti bendras lygtis labai svarbaus elemento – anglies – atomui bei jo jonams[234].

Liepos 7 d. Jucys rašė savo bendradarbiui Brazdžiūnui iš Mančesterio: „Labas! Aš prociavoju jau Mančesteryje. Prof. Hartree labai malonus žmogus. Š. m. liepos 16–17 d. žadu važiuoti į Kembridžą, į Anglijos fizikų suvažiavimą." [235]

Į Kembridžą Jucys nuvyko kartu su D.R. Hartriu. Šis supažindino Jucį su savo tėvu, kuris taip pat davė patarimų atomo banginių funkcijų skaičiavimo klausimais. Juciui buvo sudaryta galimybė susipažinti su Kembridžo fizikos laboratorijomis. Kaip vėliau rašė „Lietuvos aidas", jis dalyvavo Anglijos fizikų kolokviumuose, kur buvo diskutuojami „modernieji fizikos klausimai" [236].

Mančesteryje Jucys gyveno privačiai pas moteris aires. Vėliau jis pasakojo: „Kartą aš paprašiau, kad man išvirtų košės. Koks gi buvo mano nustebimas, kai ant stalo padėjo tikrą žemaitišką pusmarškonę košę, su makalu duobutėje, su rūgusiu pienu šalia, tikrame žemaitiškame dubenyje ir šaukštais aplink „visai šeimynai". Pasijutau lyg Salantuose besąs. Žodis po žodžio pradėjau klausinėti, ir netrukus atsivėrė ištisas mįslių ir atradimų pasaulis. Pasirodo, jog škotų ir airių vestuviniai papročiai, namų apyvokos daiktai ir valgiai turi daug bendro su žemaitiškais. Tada ir įsigavo į mano galvą spėjimas, ar tik nebus turėję glaudžių kontaktų probaltai ir senovės keltai." [237]

Grįždamas į Lietuvą, Jucys parsivežė didelę Anglijoje išrastą cilindro formos logaritminę liniuotę. Ja naudojantis, buvo galima skaičiuoti daug tiksliau negu su įprastine logaritmine liniuote. Jucys labai atkakliai ir kruopščiai vykdė sudėtingus anglies banginių funkcijų skaičiavimus. Jis susirašinėjo su Hartriu, kuris domėjosi tyrimų eiga, padėjo patarimais. Iki 1939 m. vasaros darbą pavyko užbaigti, tai buvo iš tikrųjų vertingi rezultatai. Hartris, kaip Londono karališkosios draugijos narys, matyt, tarpininkavo, kad straipsnis būtų išspausdintas tos draugijos žurnale „Proceedings of the Royal Society of London".

---

[233] A. Liekis. Atomas – mano gyvenimas. *AAJ*, p. 258.
[234] A. Jucys. *Teorinis jonų C^{4+} ir C^{++} ir neutralaus C tyrimas* (daktaro disertacija). Vilnius, 1941, 56 p.
[235] A. Jucio atvirukas P. Brazdžiūnui iš Anglijos 1938 07 07. JMK.
[236] Susipažino su užsienio laboratorijomis. Lietuvos aidas, 1938 07 30.
[237] A. Jucys. Kelias į didžiąją nežinią. Švyturys, 1971, Nr. 15, p. 22–23.

Dar prieš kelionę į Angliją nutarta Jucį pakelti vyresniuoju asistentu[238]. O turint tris straipsnius, iš jų vieną – prestižiniame užsienio žurnale, jau buvo galima drąsiai ginti daktaro disertaciją. Tačiau Jucys nutarė į ją įtraukti tik paskutiniojo darbo rezultatus, bet juos aprašyti išsamiau negu straipsnyje, t. y. jo pagrindu parengti nedidelę monografiją.

Nors ir atsidėjęs moksliniam darbui, Jucys, atrodo, tuo laiku įstojo į sukarintą patriotinę organizaciją – Šaulių sąjungą[239]. Ten jis aktyvesne veikla nepasižymėjo, nes netrukus išvažiavo į užsienį, o 1940 m. okupantai iš karto uždraudė šią organizaciją. Tas jo biografijos faktas liko mažai kam žinomas, tačiau atitinkami tarybiniai organai žinojo, ir pokario laikotarpiu Jucys ilgai juto virš savęs kybančią grėsmę.

1939 m. rudenį, Juciui dar nebaigus rašyti disertacijos, vėl pasitaikė proga išvykti į Angliją. Jam pavyko gauti šios šalies „The British Council“ stipendiją dešimties mėnesių stažuotei Anglijos mokslo centre[240]. Stipendija buvo skirta ne Juciui asmeniškai, o universitetui, tad dėl jos jis varžėsi su vienu anglistu ir laimėjo. Stažuotis Jucys nutarė Kembridžo universitete pas profesorių R. Faulerį, statistinės fizikos specialistą.

Kodėl Jucys pasirinko ne D.R Hartrį ir net ne atomo teorijos sritį? Jis tai aiškino laiške A. Puodžiukynui iš Anglijos taip: „Sakai, kodėl nevažiavau pas Hartree? Labai paprastai. Aš noriu daugiau fizikos pažinti. Hartree srityje galėsiu ir vienas dirbti, jei norėsiu. Čia dirbu tai, ko vienas nepajėgčiau. Be to, Hartree visuomet galėsiu prisišaukti laiškais, neaiškumams kilus. Jei dar kartą kur tektų važiuoti, tai vėl kitą imčiau sritį. Taip daro daugelis teoretikų. Kiekvieno klausimo gvildenimas labai daug duoda reikalingo teoretikui patyrimo.“ [241]

Atrodo, kad tuo metu D.R. Hartris jau aktyviai nedirbo atomo teorijos srityje, o Jucys jautėsi gavęs iš jo pakankamai naudos. Juciui, matyt, padarė įspūdį Hartrio gebėjimas dirbti įvairiose teorinės fizikos srityse, ir jis pats norėjo tai išmėginti.

Ralfas Hovardas Fauleris (Ralph Howard Fowler) – žymus fizikas teoretikas, vienas iš teorinės astrofizikos pradininkų, be to, atlikęs svarbių darbų iš statistinės mechanikos, termodinamikos ir kietojo kūno teorijos[242]. Jis išugdė daug garsių fizikų – jo mokiniai buvo D.R. Hartris, P. Dirakas (P. Dirac), S. Čandrasekaras (S. Chandrasekhar) ir kiti. Tikriausiai pats Hartris ir rekomendavo rinktis vadovu savo mokytoją. Kitas svarbus motyvas galėjo būti

[238] VDU MGF tarybos posėdžio 1938 05 31 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 8, p. 115.
[239] Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 2001 07 23.
[240] Адольфас Юцис. В кн.: А. Юцис. *Избранные труды*. Вильнюс: Мокслас, 1978, с. 9.
[241] A. Jucio laiškas A. Puodžiukynui 1940 01 07. *AAJ*, p. 265.
[242] E.A. Milne. Ralph Howard Fowler, 1889–1944. Obituary Notices of Fellows of the Royal Society. 1945, v. 5, p. 60–78.

tai, kad Fauleris 1928 m. paaiškino šaltąją elektronų emisiją iš metalų ir Jucys galėjo tikėtis teoriškai pasirengti darbui jau išbandytoje srityje, kuri, be to, siejosi su atomo teorija.

Apie A. Jucio stažuotę pas R. Faulerį žinoma nedaug. Tačiau apie kelionę pas Hartrį, konsultacijas su juo Jucys kartais pasakodavo savo mokiniams, prisimindavo duodamas interviu, o Faulerio beveik neminėdavo.

Jucys tobulinosi statistinės fizikos srityje, kurią iki tol menkai išmanė. Sistemingų teorinės fizikos žinių, atitinkančių užsienio, o tuo labiau Kembridžo universiteto, lygį, jis neturėjo, buvo pasirengęs moksliniam darbui tik atomų teorinio tyrimo srityje. Tad R. Fauleris jam, matyt, patarė gilinti savo žinias, klausyti universitete kai kuriuos kursus, savarankiškai studijuoti papildomą literatūrą, dalyvauti seminaruose. Jucys yra minėjęs, kad klausė P. Dirako aukštu lygiu skaityto kvantinės mechanikos kurso, bet nedaug ką supratęs[243].

R. Fauleris buvo kito tipo žmogus ir mokslininkas negu D.R. Hartris. Nepaprastai gyvo bei ironiško proto anglų aristokratas ir lėtokas, valstietiškos prigimties žemaitis, matyt, sunkokai rado bendrą kalbą. Tad Fauleris, suteikė Juciui laisvę pačiam naudotis Kembridžo teikiamomis galimybėmis ir savarankiškos tyrimų temos nesiūlė, bent jau joks naujas Jucio darbas Kembridže nebuvo parengtas. Stažuotės metu Jucys baigė rašyti savo disertaciją, ir ji buvo išsiųsta spausdinti į Kauną.

O tuo metu Europoje vis labiau plėtėsi Vokietijos ir TSRS agresija, stiprėjo visuotinio karo grėsmė. TSRS bandė užgrobti Suomiją, Vokietija užėmė Daniją ir Norvegiją. Neramios žinios ateidavo ir iš Lietuvos. Ji buvo priversta leisti savo teritorijoje dislokuoti Raudonosios armijos įgulas. Tiesa, po to, kai Vokietija kartu su TSRS užpuolė bei pasidalijo Lenkiją, Lietuvai buvo grąžintas Vilnius ir jo kraštas. Į Vilnių iš Kauno kėlėsi įvairios įstaigos, tarp jų ir kai kurie Vytauto Didžiojo universiteto fakultetai. Juciui rūpėjo Kaune likusi šeima, be to, jam dėl karo aplinkybių ketino nutraukti stipendiją[244]. Tad Juciui teko anksčiau laiko grįžti į Lietuvą. Pasiuntinybė patarė vykti per Belgiją ir parūpino tos šalies vizą[245].

---

[243] J. Batarūno pasakojimas 1978 02 02.
[244] VDU MGF tarybos posėdžio 1940 06 04 protokolas. VUB RS, F 96-VDU 8, p. 401.
[245] Dėl telegramos „Adolfas“ (rankraštis). JMK.

IŠBANDYMAI

1940 m. gegužės 9 d. Adolfas Jucys su dar dviem lietuviais (vienas iš jų anglistas, susirgęs psichikos liga) išplaukė iš Londono į Briuselį[246]. Kaip tik kitą dieną paryčiui Adolfo Hitlerio kariuomenė įsiveržė į Belgiją. Tad Jucio į Kauną žmonai pasiųsta telegrama: „Gegužės 10 d. būsiu Briuselyje. Adolfas“ netgi susilaukė Lietuvos saugumo dėmesio[247, 248].

Atvykėliai pakliuvo į patį karo sūkurį ir kelias dienas glaudėsi viename Briuselio parke, maitinosi lauže keptomis bulvėmis bei rūgusiu pienu[249]. Anot vėlesnio Lietuvos pasiuntinybės pranešimo Jucio žmonai, jiems kartu su „Lietuvos aido“ korespondentu Vincu Trumpa birželio 15 d. vakare „nežinia kokiomis susisiekimo priemonėmis“ pavyko išvykti į Prancūziją[250]. Tačiau Vokietija įsiveržė ir į šią šalį. Jucys, kaip įtartinas užsienietis, ką tik atvykęs iš Anglijos, buvo uždarytas į internuotųjų asmenų stovyklą[251].

Stovykla buvusi plyname lauke, be pastogės. Aptvertame plote nelikę netgi žolės. Maitino kažkokia pliurza, kurioje plaukiojo griežčių gabalai. Indą reikėjo turėti savo. Jucys jokio neturėjo, tad jam įpildavo truputį į rieškučias. Suprato jis, kad bus prastai, greitai kojų nebepavilks. Apėjo Jucys visą teritoriją ir viename kampe aptiko aprūdijusį naktipuodį. Pakasęs žemę, susirado žvyro ir šveitė tą puodą nuo ryto iki vakaro. Kai Jucys atsinešė jį pas vokietį, dalijantį putrą, tas ėmė net žvengti iš pasitenkinimo, išvadino Jucį kiaule, betgi įpylė putros negailėdamas. Jucys vėl pasijuto laimingu žmogumi – visiškas badas jam nebegrėsė. Stovykloje Jucys praleido beveik pusantro mėnesio, per tą laiką labai sunyko, gerokai apgadino savo iš prigimties tvirtą sveikatą. Tiesa, čia jis įgijo karčios gyvenimo patirties ir papildė prancūzų kalbos žinias.[252]

Nesuradus kokių nors Jucio kaltės įrodymų, jis buvo paleistas iš stovyklos ir rugpjūčio pradžioje vargais negalais, per neutralią Švediją sugebėjo grįžti į Lietuvą[253]. Šeimos Kaune nerado, bet apsidžiaugė sužinojęs, kad žmona su sūnumi gyvi ir sveiki, gyvena Telšiuose.

VDU Matematikos ir gamtos fakultetas ruošėsi kraustytis į Vilnių. Dar 1939 m. pabaigoje, netrukus po Vilniaus grąžinimo Lietuvai, jos vyriausybė nutarė lenkišką S. Batoro

[246] A. Bulota. Keistojo karo keliais (atsiminimai). Nemunas, 1975, Nr. 5, 6 (spausdinant epizodas apie A. Jucį praleistas).
[247] Dėl telegramos „Adolfas“ (rankraštis). JMK.
[248] S. Jucienės pasakojimas 1976 11 17.
[249] A. Bulota. Keistojo karo keliais (atsiminimai). Nemunas, 1975, Nr. 5, 6.
[250] Ištrauka iš Lietuvos pasiuntinybės Briuselyje 1940 m. gegužės 27 d. rašto. LCVA, f. 631, ap. 3, b. 283, ℓ. 58.
[251] E. Adomavičienės pasakojimas 1978 09 05.
[252] K. Norvidaitės-Kalinauskienės pasakojimas 1982 09 27.
[253] A. Puodžiukyno laiškas R. Karazijai 1982 06 24. JMK.

universitetą perorganizuoti į Vilniaus universitetą ir perkelti į jį kai kuriuos VDU fakultetus. Vilniaus universiteto valdytoju iki rektoriaus išrinkimo buvo paskirtas fizikas I. Končius. Pirmiausia buvo perkelti Humanitarinių mokslų ir Teisių fakultetai, kurie jau 1940 m. sausio mėnesį pradėjo veiklą naujojoje vietoje. Gamtos mokslų atstovus su sudėtingais jų įrenginiais pajudinti buvo sunkiau, tad Matematikos ir gamtos fakulteto perkėlimas atidėtas iki kitų mokslo metų pradžios.

Tiesa, ne visi dėstytojai ryžosi keisti įprastines darbo ir gyvenimo sąlygas, keltis į mažai pažįstamą miestą, tegu ir į senąją sostinę. Tad Kaune nutarė pasilikti I. Končius, K. Baršauskas, dar kai kas iš jaunesnių fizikų[254]. Jucys nė kiek neabejojo, kad jo vieta – Lietuvos mokslo centre, koks turi būti Vilnius. Jis iš karto įsitraukė į kraustymosi darbus. Kaip rašoma šios knygos prologe, Jucys nutarė ateiti į Vilnių pėsčiomis, nes kadaise taip atkeliavo jo mėgstamas žymusis žemaitis Simonas Daukantas.

S. Batoro universitete veikė dvi eksperimentinės ir viena teorinės fizikos katedros (viena iš pagrindinių jų veiklos krypčių buvo atomų ir molekulių spektroskopija[255], A. Jablonskis (A. Jablonski) vykdė spektro linijų pločio kvantmechaninius skaičiavimus[256]). Perkeltojo fakulteto Eksperimentinės fizikos katedros vedėju tapo A. Žvironas, ką tik VDU išrinktas docentu[257], Teorinės fizikos katedrą pavedė tvarkyti vieninteliam teoretikui A. Juciui, kuris dar neturėjo nei mokslo laipsnio, nei vardo. Katedrai paskyrė tik vieną kambarį[258].

Tuo metu Lietuvos mokslo sistema buvo paskubomis derinama su TSRS sistema. Tarybų Sąjungoje docentui daktaro laipsnis nebuvo būtinas. Gruodžio mėnesį Vilniaus universiteto senatas, atsižvelgęs į A. Jucio tris publikuotus straipsnius, parengtą disertaciją ir stažuotę užsienyje, pasiūlė jį pripažinti turinčiu mokslų kandidato laipsnį. O Švietimo liaudies komisariatas jam ir keliems kitiems neturintiems laipsnio MGF dėstytojams atgaline data, nuo lapkričio 10 d. įteisino docento vardą.[259]

Kartu su fakultetu į Vilnių persikėlė ir Lietuvos gamtininkų draugijos veiklos centras. Kaip ir Kaune, kas antrą penktadienį 18 valandą Naugarduko gatvės rūmų didžiojoje auditorijoje vykdavo fizikų ir chemikų sekcijos susirinkimai[260], į kuriuos rinkdavosi mokslo personalas ir gabesni studentai.

[254] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
[255] P. Brazdžiūnas ir kt. *Fizikos istorija Lietuvoje*. V.: Mokslas, 1988, p. 34–50.
[256] Ibidem, p. 43.
[257] Antanas Žvironas. *Straipsniai, laiškai, atsiminimai* (sudarė E. Makariūnienė). V.: LFD, 1999, p. 30.
[258] P. Brazdžiūno pasakojimas 1976 11 24.
[259] VU senato posėdžio 1940 12 01 protokolas. LCVA, f. 631, ap. 23, b. 3, ℓ. 127.
[260] Gamta, 1940, Nr. 3–4, p. 236.

Pirmajame tokiame susiėjime vilnietis H. Horodničius papasakojo apie sensacingą to meto atradimą – urano ir kitų sunkiųjų branduolių dalijimosi reakciją juos veikiant neutronais, tada vadintą branduolių sprogimu[261]. O prieš tai, 1940 m. „Gamtos“ pirmame numeryje buvo išspausdintas J. Matulio straipsnelis „Interatominės energijos išnaudojimo perspektyvos“ [262], kuriame rašoma apie grandininį šios reakcijos pobūdį; tai gali būti panaudota tiek grandioziniam sprogimui, tiek valdomam didelės galios energijos šaltiniui sukurti. Taigi į šį atradimą greitai atkreipė dėmesį ir Lietuvos mokslininkai, nors tarp jų branduolio teorijos specialistų nebuvo. H. Horodničius plačiau papasakojo apie šios reakcijos ypatybes, jos metu išsiskiriantį didžiulį energijos kiekį, nurodė, kad dalytis gali tik lengvesniojo urano izotopo branduoliai, bet reakcija aptikta ir kai kuriuose kituose sunkiuosiuose elementuose. Šio pranešimo pagrindu Horodničius parengė straipsnį, kuris buvo išspausdintas „Gamtos“ žurnale. O netrukus pranešimai apie urano dalijimosi tyrimus dingo iš įvairių šalių spaudos – žinios buvo įslaptintos paaiškėjus realiai atominės bombos sukūrimo galimybei. Taigi Lietuvos skaitytojas galėjo sužinoti apie šią reakciją ir tada, kai tai pasidarė didžiausia paslaptis.

Tame pačiame pirmajame seminare Vilniuje A. Jucys perskaitė pranešimą „Apie aliuminio-vario lydinį“ [263]. Jis papasakojo apie lydinį, pasižymintį įdomiomis savybėmis – lėtai kietėjantį, net gana žemoje temperatūroje išliekantį skystą. Kai kuriuos jo ypatumus, laipsnišką tvarkos susidarymą galima paaiškinti statistinės fizikos metodais. Taigi Jucys rėmėsi žiniomis, įgytomis Kembridže pas Faulerį. Netrukus šio lydinio elektrinių savybių eksperimentinį tyrimą – galbūt sudomintas Jucio pranešimo – P. Brazdžiūnas pasiūlė kaip mokslinio darbo temą A. Misiukui-Misiūnui, kuris dirbdamas ta kryptimi pokario metais parengė mokslų kandidato disertaciją.

Jucys kruopščiai ruošėsi savosios daktaro disertacijos gynimui. Ji vyko dar pagal senąją tvarką, nustatytą VDU: iš pradžių pretendentas privalėjo išlaikyti egzaminą ir tik paskui ginti patį darbą. Fakulteto taryba sudarydavo egzamino komisiją iš trijų dėstytojų; ji klausimus pateikdavo iš disertanto specialybės ir dar dviejų artimų jo darbo krypčiai paties pasirinktų dalykų. Be to, disertantas privalėjo pademonstruoti bent dviejų užsienio kalbų mokėjimą. Egzaminas neturėjo tęstis ilgiau kaip dvi valandas.[264]

---

[261] H. Horodničius. Urano ir kitų sunkiųjų branduolių sprogimas. Gamta, 1940, Nr. 3–4, p. 236.
[262] J. Matulis. Interatominės energijos išnaudojimo perspektyvos Gamta, 1940, Nr. 1, p. 53–55.
[263] A. Jucys. Apie aliuminio-vario lydinį. Gamta, 1940, Nr. 3–4, p. 236–237.
[264] VDU MGF taryboje priimtos taisyklės. VUB RS, F 96-VDU 6, p. 125.

A. Jucį iš teorinės fizikos, eksperimentinės fizikos bei diferencialinių lygčių egzaminavo P. Brazdžiūnas, A. Puodžiukynas ir matematikas P. Katilius[265]. Jucys į klausimus atsakinėjo stovėdamas prie lentos, kalbėjo nuosekliai, ramiai, pateikdamas nemažai formulių, netgi jų išvedimų. Jo žinias komisija įvertino pažymiu *labai gerai*[266].

Sausio 25 d. įvyko specialus fakulteto tarybos posėdis, skirtas A. Jucio disertacijos „Teorinis jonų C^{4+}ir C^{++} ir neutralaus C tyrimas“ gynimui[267].

Disertacija buvo 56 puslapių knygelė, išspausdinta valstybinėje spaustuvėje net 800 egzempliorių tiražu[268]. Joje apžvelgiami Hartrio bei Hartrio ir Foko metodai atomo banginėms funkcijoms rasti, užrašytos lygtys nagrinėjamoms anglies konfigūracijoms, išsamiai aptariamas šių lygčių sprendimo būdas, tai iliustruojama konkrečiais pavyzdžiais. Lentelių bei paveikslėlių pavidalu pateikiami gauti sprendiniai, taip pat atskirų elektronų ir viso atomo energijos vertės, pastarosios lyginamos su eksperimentiniais duomenimis. Nagrinėdamas neutralų anglies atomą, disertantas apytiksliai atsižvelgė ir į daugiaelektronį efektą – dviejų konfigūracijų maišymąsi, jo vadinamą sąveiksmiu. Darbo pabaigoje išvados nebuvo suformuluotos, tik pateikiamos trumpos santraukos lietuvių ir anglų kalbomis. Literatūros sąraše nurodomi dvidešimt penki šaltiniai, iš kurių daugiau kaip pusę sudarė Hartrio, Foko ir jų bendradarbių darbai. Tuo metu šių integrodiferencialinių lygčių sprendimas, naudojantis tik paprasčiausiomis skaičiavimo priemonėmis, buvo labai sunkus, tad tokie rezultatai žinomi tik nedaugeliui elementų. Taigi disertacija tiek dėstymo nuoseklumu, tiek pateiktais originaliais rezultatais iš tikrųjų atitiko nedidelę monografiją. Ja vėliau, kaip praktiniu vadovu, plačiai naudojosi A. Jucio mokiniai.

Darbas buvo dedikuotas „mylimai žmonai“, pabaigoje dėkojama D.R. Hartriui už pasiūlytą temą ir jam bei Hartriui tėvui – už vertingus patarimus.

Per disertacijos gynimą A. Jucys kalbėjo glaustai – jo pranešimas truko dvidešimt dvi minutes. Po to disertaciją įvertino trys oponentai – tie patys egzamino komisijos nariai. P. Brazdžiūnas pabrėžė darbo savarankiškumą, Jucio atkaklumą gilinantis į naują šiuolaikinės fizikos sritį. Jis padarė priekaištą, kad esą „labai sunku susigaudyti, kas doktoranto yra paimta iš literatūros ir kas jo paties atlikta“. Eksperimentatoriui svarbiausi yra atomo energijos lygmenų skirtumai, o apskaičiuotos jų vertės esančios dar gana apytikslės. A. Puodžiukynui darbo tema buvo gana tolima, tad jis tik paminėjo kai kuriuos kalbos nesklandumus ir

---

265 VUB RS, F 96-VDU 9, p. 53.
266 Ibidem, p. 71.
267 VU MGF tarybos posėdžio, skirto doc. A. Jucio disertacijos „Teorinis jonų C^{4+}ir C^{++} ir neutralaus C tyrimas“ gynimui, protokolas. VUB RS, F 96-VDU 9, p. 67–71.
268 A. Jucys. *Teorinis jonų C^{4+} ir C^{++} ir neutralaus C tyrimas* (daktaro disertacija). Vilnius, 1941, 56 p.

konstatavo, kad „gauti daviniai“ „yra ne blogesni negu kitų autorių, kurie dirbo šioje srityje“. Matematikas P. Katilius pasigedo didesnio griežtumo užrašant lygtis ir ieškant jų sprendinių.

Fakulteto taryba slaptu balsavimu vienbalsiai suteikė A. Juciui daktaro laipsnį ir beveik visi nariai (14 iš 17) pasirinko aukščiausią įvertinimą *magna cum laude*[269].

Trūkstant fizikos dėstytojų, Juciui per trumpą laiką teko parengti net kelis pagrindinius paskaitų kursus. 1940 m. rudens semestre jis ėmė skaityti elektrodinamiką bei vesti seminarą, o kitų metų pavasario semestre skaityti termodinamiką[270]. Jucys ruošėsi paskaitoms su jam būdingu kruopštumu ir nuoseklumu.

Tuo metu universitetas buvo paskubomis „tarybinamas“. Kompartijos ir Švietimo liaudies komisariato nurodymai dėl universiteto veiklos politizavimo bei griežto reglamentavimo neretai prieštaravo veikiančiam statutui, negausi grupelė partiečių bei komjaunuolių patarinėjo rektoriui ir senatui ar net sprendė už juos. 1941 m. pradėjo veikti Marksizmo-leninizmo katedra, kuri tapo svarbiausia universitete, daugelis tos katedros dėstytojų paskaitų buvo skaitoma rusų kalba su vertėju, o visi studentai privalėjo jas lankyti. Bandantys bruzdėti ar pasišaipyti studentai būdavo kviečiami ir suiminėjami saugumo, kai kurie slapstėsi, nenakvojo namie, laikydavo egzaminus dėstytojų butuose.[271]

Vis dėlto pirmoji masinė Lietuvos gyventojų deportacija į Rusijos lagerius 1941 m. birželio 14–15 d. Vilniaus universiteto studentus ir dėstytojus mažai palietė – juos masiškai vežti buvo numatyta vėliau. Tačiau po savaitės Vokietija įsiveržė į TSRS ir jau pirmomis karo dienomis užėmė Lietuvą.

Deja, kaip tik tuo metu Juciai susiruošė išsiųsti geležinkeliu savo daiktus, paliktus Kaune, į Vilnių. Vokiečiams bombarduojant Vilniaus geležinkelio stotį, pražuvo jų baldai, knygos, rankraščiai ir kiti vertingi daiktai.[272]

Vokiečių okupacija buvo dar mažiau palanki Lietuvos mokslui negu rusų okupacija. Komunistinis režimas siekė tik ideologizuoti studijas ir mokslą, bet netgi didino jiems skiriamas lėšas ir studentų skaičių, o nacių ideologai laikė, kad Lietuvai apskritai nereikalingos tautinės aukštosios mokyklos – jos gyventojai bus pigi darbo jėga, o ateityje juos iškeldins į Rusiją. Visam Rytų kraštui – Ostlandui – buvo numatytas vienas vokiškas universitetas

[269] Summis Auspiciis Populi Lituani (gamtos filosofijos daktaro laipsnio diplomas, lotynų k. ir vertimas į lietuvių k.). JA, b. 14.
[270] VUB RS, F 96-VDU 9, p. 54.
[271] *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 232.
[272] G. Jucio pasakojimas 2001 10 12.

Dorpate (Tartu)[273]. Remdamasi ta nuostata, vokiečių administracija visaip varžė universiteto veikimą, neleido priimti naujų studentų, vėliau įvedė reikalavimą prieš stojant atlikti darbo prievolę Vokietijoje. Per metus studentų skaičius Vilniaus universitete sumažėjo pusiau[274], nemažai dėstytojų buvo atleista, o likusiems mokami menki atlyginimai, tad be paramos iš kaimo buvo sunku išgyventi.

1941 m. rugpjūčio 1 d. A. Jucys buvo paskirtas Teorinės fizikos katedros vedėju. Jis atsidėjo pedagoginiam darbui, kasmet parengdavo po naują paskaitų kursą: 1941 m. rudenį pradėjo skaityti kvantinę teoriją[275], 1942 m. – teorinę optiką[276], 1943 m. pavasarį – kvantinę atomo teoriją[277]. Jis nesitenkino trumpais paskaitų planais ir svarbesnėmis formulėmis, bet mėgo pasirašyti išsamų tekstą. Atrodo, būtent 1941–1943 m. Jucys parengė įvairių teorinių kursų konspektus, nes po karo jau skaitė paskaitas jais naudodamasis[278].

Nors ir labai užimtas dėstymu, Jucys stengėsi neapleisti ir mokslo. Vėliau jis kartą prasitarė savo mokiniams, kad karo metais buvo parašęs mokslinį straipsnį, siuntė šį į kažkokį vokiečių žurnalą, bet straipsnis nebuvo priimtas. Tą patvirtino ir jo žmona[279]. Rankraštis neišliko, tad galima tik spėlioti, kokia buvo jo tema.

Jeigu tuo metu Jucys būtų vykdęs skaičiavimus atomams, jis, kaip ir prieškario metais, būtų įtraukęs į tą darbą diplomantus. 1942–1943 m. jis vadovavo dviem diplominiams darbams: E. Barkauskaitės „Atominės bangų funkcijos“ ir V. Jankevičiaus „Kvantinės mechanikos principai“ – abu apginti 1943 m.[280] Antrasis darbas, o gal ir pirmasis, – be nurodyto konkretaus elemento, matyt, buvo bendro pažintinio pobūdžio. V. Jankevičius fiziką studijavo kaip antrąją specialybę, prieš tai jis gavo matematiko diplomą[281]. Anot P. Brazdžiūno, Jankevičius buvo tikrai gabus[282]. Jucys norėjęs, kad jis užsiimtų skaičiavimais, tačiau Jankevičius tam netikęs. Jucys irgi pripažino jo gabumus, bet skaičiavimų vengimą suprato kaip tingėjimą. Tad Jankevičius, padirbęs laborantu Teorinės fizikos katedroje, vėliau perėjo į Eksperimentinės fizikos katedrą. 1944 m. jis buvo išvežtas darbams į Vokietiją, po

---

273 *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 676.
274 Ibidem, p. 668.
275 VUB RS, F 96-VDU 9, p. 97.
276 Ibidem, p. 324.
277 VUB RS, F 96-VDU 10, p. 2.
278 A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
279 S. Jucienės pasakojimas 1976 11 17.
280 VUB RS, F 96-VDU 10, p. 72.
281 Ibidem.
282 P. Brazdžiūno pasakojimas 1976 11 24.

karo pateko į Prancūziją, sugebėjo ten baigti aukštąjį mokslą ir netgi tapo profesoriumi, atrodo, Sorbonos universitete.[283]

Karo metais A. Jucys konsultavo P. Brazdžiūną ir A. Misiuką-Misiūną, atliekančius anksčiau minėto aliuminio-vario lydinio eksperimentinius tyrimus[284]. Jucys ir pats mėgino teoriškai nagrinėti šį lydinį – apie tai liudija jo archyve esanti rankraščio dalis su formulėmis ir lentelėmis, pažymėta 1945 m. data[285]. Gal panašūs rezultatai ir buvo pateikti nespausdintame darbe.

Apie veiklą vokiečių okupacijos metais vėliau buvo stengiamasi nutylėti, tad tas laikotarpis Jucio gyvenime yra mažiausiai žinomas. Jis dirbo ir Švietimo valdyboje, kuri rūpinosi vidurinėmis mokyklomis. Jucio dėka jo gimtojo krašto Salantų mokykla gavo gerų fizikos prietaisų, atvežtų iš kažkurios uždarytos mokyklos[286, 287].

Okupacinė valdžia ne kartą kaltino Vilniaus universiteto vadovybę, jo studentus nepaklusnumu, nurodymų nevykdymu, grasino imtis represijų ir visiškai nutraukti universiteto veiklą. Šis grasinimas buvo įvykdytas 1943 m. kovo mėnesį, po to, kai studentai ir apskritai Lietuvos jaunimas vieningai ignoravo raginimus stoti į organizuojamą lietuvišką SS batalioną.

Kovo 16 d. naktį buvo suimti kai kurie universiteto profesoriai, taip pat visuomenės veikėjai ir netrukus išvežti į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Vokiečiai uždarė ne tik Vilniaus universitetą, bet ir visas kitas Lietuvos aukštąsias mokyklas. Jų pastatus apsupo gestapininkai ir policija, nei dėstytojai, nei studentai nebuvo įleidžiami į vidų, grobiamas vertingiausias turtas – įrenginiai, knygos, baldai. Rūmų Naugarduko gatvėje paradinės durys buvo užplombuotos, bet sargybiniai prie pastato nestovėjo, tad netrukus drąsesni darbuotojai pabandė įeiti per duris iš kiemo pusės. Labiausiai buvo nukentėjusios mechaninės dirbtuvės – iš jų išgabenti elektros varikliai, siurbliai, staklės [288]. Laboratorijose ir katedrų kambariuose – stalčiai išversti, ant grindų mėtėsi popieriaus lapai ir įvairūs daiktai, dingo rašomosios mašinėlės. Vis dėlto fizikai pasidžiaugė, kad išliko pagrindiniai prietaisai, nors kai kurie ir apgadinti[289, 290].

Tačiau okupacinė administracija nenustojo mokėjusi dėstytojams atlyginimų, ir po poros mėnesių jie buvo oficialiai įleisti į rūmus dirbti mokslinio darbo[291]. Tiesa, buvo

---

283 P. Katiliaus pasakojimas 1982 05 27.
284 P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
285 Al-Cu lydinio statistinis tyrimas (rankraštis). JA, b. 1133, ℓ. 1–14.
286 A. Stanevičiaus pasakojimas 1978 09 04.
287 J. Daščioro pasakojimas 1982 04 20.
288 Z. Mačionis. *Profesorius Kazys Daukšas*. V.: Pradai, 2000, p. 48.
289 H. Horodničiaus pasakojimas 1982 06 11.
290 P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
291 Ibidem.

reikalaujama, kad jis sietųsi su karo reikmėmis. Vasarą universitete lankėsi speciali komisija, kuri kvietėsi dėstytojus ir skirstė jų vykdomas temas į kategorijas: a – griežtai susijusias su karo reikalais ir apskritai su Naujosios Europos kova „su bolševizmu ir plutokratija“, b – šiaip svarbias ir reikšmingas ir c – neturinčias platesnės reikšmės, bet priimtinas kaip susijusias su profesorių specialybėmis[292]. Tik a ir, iš dalies, b temoms buvo žadama parama. Fizikams ir chemikams lengviau negu humanitarams sekėsi įrodinėti savo darbų svarbą ir gauti bent jau b kategoriją. Mokslininkai turėjo sudaryti darbų planus, bet atsiskaityti už juos nebeteko[293].

Uždarius universitetą, studijos visiškai nenutrūko. Dėstytojai savo butuose konsultuodavo ir egzaminuodavo studentus, pasirašinėdavo įskaitas. Vokiečiams žiūrint pro pirštus į tokią veiklą (galbūt visų aukštųjų mokyklų uždarymas ir jiems pasirodė besąs pernelyg skubotas žingsnis), studentų bendrabutyje netgi buvo skaitomos paskaitos. Vienas studentas budėdavo kaip sargybinis, tačiau vokiečiai nesirodė[294, 295]. A. Jucys irgi dalyvavo vykdant tas nelegalias studijas, abu jo diplomantai savo darbus apgynė jau po universiteto uždarymo[296]. Jucio žmona su vaiku išvyko į Telšius, o jis pats jautėsi esąs reikalingas Vilniuje[297].

Vokiečiams traukiantis ir gresiant antrai rusų okupacijai, daugelis dėstytojų sprendė sunkų klausimą – trauktis į Vakarus, siekiant išvengti represijų ir trėmimų (kaip parodė 1940 m. birželis, nuo jų nebuvo apsaugoti ir visiškai nekalti žmonės), ar likti Lietuvoje ir čia, tegu ir sunkiomis sąlygomis, tęsti darbą, stengtis išsaugoti Lietuvos mokslą. Dėl to vyko karštos diskusijos, uždari pasitarimai. Jų metu buvo suformuota nuostata: visi, kurie nesijaučia vienaip ar kitaip nusidėję būsimiems okupantams, turėtų likti gimtajame krašte.

Tiksliųjų mokslų atstovai jautėsi saugesni. Tad iš fizikų į Vakarus pasitraukė tik I. Končius, kuris jau buvo suimtas pirmosios okupacijos metais. Jucys, nors ir nerimavo dėl savo dalyvavimo Šaulių sąjungoje, liko Lietuvoje nesvyruodamas. Po stažuotės ir vargų užsienyje jo patriotizmas ir pasiryžimas plėtoti Lietuvos mokslą dar sustiprėjo, o pragmatizmas teikė vilties sėkmingai dirbti net sunkiomis sąlygomis.

Frontui priartėjus prie Lietuvos, 1944 m. gegužės mėnesį Jucys išvyko pas šeimą į Telšius, vėliau – į gimtuosius Klausgalvų Medsėdžius. Čia jis irgi nesėdėjo sudėjęs rankų.

---

[292] *Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922*. Chicago: Lietuvos profesorių draugija Amerikoje, 1972, p. 685.
[293] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
[294] Ibidem.
[295] P. Katiliaus pasakojimas 1982 05 27.
[296] VDU MGF tarybos posėdžio protokolas. VUB RS, F 96-VDU 10, p. 72.
[297] S. Jucienės pasakojimas 1976 11 17.

Nusipirkęs Kalnalyje iš vokiečių kareivių dinamo mašiną ir akumuliatorių, Jucys įtaisė sodyboje vėjinį elektros generatorių, kuris pravertė sunkiais pokario metais.[298]

[298] G. Jucio pasakojimas 1992 05 08.

AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ ATKŪRIMAS

Raudonoji armija užėmė Vilnių 1944 m. vidurvasarį, bet stipri vokiečių grupuotė Žemaitijoje ir Klaipėdos krašte dar ilgai priešinosi. Tad Matematikos ir gamtos fakulteto atkūrimas prasidėjo be A. Jucio. Rugpjūčio 2 d. įvyko pirmasis fakulteto tarybos posėdis, kuriame dalyvavo tik vienas fizikas – vilnietis H. Horodničius[299]. Rugsėjo pradžioje iš tėviškės atvyko A. Žvironas. Jam buvo pavesta organizuoti fakulteto perskyrimą į tris fakultetus, ir Žvironas tapo naujai įkurto Fizikos ir matematikos fakulteto (FMF) dekanu[300]. Deja, fakultetas neturėjo net minimalių sąlygų studijoms pradėti. Pastatą Naugarduko gatvėje buvo užėmęs Žemės ūkio liaudies komisariatas, tad teko glaustis universiteto centriniuose rūmuose[301]. Reikėjo patiems remontuotis patalpas, rankioti mokymo priemonių likučius. Nebuvo elektros, neveikė vandentiekis ir kanalizacija, Vilnių dar bombarduodavo vokiečių lėktuvai. Nedrąsiai rinkosi ir karo išblaškyti studentai, tad mokslo metų pradžią, skelbtą spalio 2 d., teko nukelti į lapkritį. Valdžia reikalavo, kad universitetas veiktų pagal TSRS nustatytą tvarką, o instrukcijų nebuvo. Laimė, jog P. Katilius, po pirmosios rusų okupacijos tapęs MGF dekanu, nesunaikino buvusios valdžios nurodymų, o juos įkišo į stalčių ir užrakino[302]. Tad dabar kiti fakultetai pavydėjo fizikams ir matematikams.

Spalio viduryje į darbą grįžo P. Brazdžiūnas. Nesant A. Jucio, Teorinės fizikos katedros vedėju buvo paskirtas A. Žvironas, tik lapkričio 17 d. jis perdavė katedrą Juciui, o pats ėmėsi vadovauti Bendrosios fizikos katedrai[303]. Negausias fakulteto dėstytojų gretas papildė geresni vidurinių mokyklų mokytojai, tarp jų – fizikai H. Jonaitis, A. Misiukas-Misiūnas ir A. Jucio kurso draugas A. Šimkus[304] (pastarasis netrukus buvo paskirtas Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto (VVPI) katedros vedėju, o 1946 m. išvyko organizuoti Klaipėdos mokytojų instituto). Tuo būdu buvo išvengta, kad trūkstami kadrai būtų atsiųsti iš Rusijos.

Fakultetas sugrįžo į savo rūmus Naugarduko gatvėje, tačiau sausio viduryje įvyko baisus sprogimas netoliese esančioje geležinkelio stotyje, išbyrėjo ir fakulteto langų stiklai. Tad dirbti teko beveik lauko sąlygomis, studentai šaldavo net su paltais, ir dėstytojams

---

299 K. Ušpalis, I. Šenavičienė, L. Kuzmickytė. *Fizikos mokslo raida Lietuvoje pokario metais* (1944–1955). V: TFAI, 1993 (toliau *FMRL*), p. 4.
300 Antanas Žvironas. *Straipsniai, laiškai, atsiminimai* (sudarė E. Makariūnienė). V.: LFD, 1999, p. 30.
301 *Vilniaus universiteto istorija 1940–1979*. V.: Mokslas, 1979, p. 47.
302 P. Katiliaus pasakojimas 1982 05 27.
303 Antanas Žvironas. *Straipsniai, laiškai, atsiminimai* (sudarė E. Makariūnienė). V.: LFD, 1999, p. 24.
304 K. Ušpalis ir kt. *FMRL*, p. 4.

reikėdavo daryti pertraukas apšilimui.[305] Pastatą suremontavo karo belaisviai vokiečiai tik pavasarį – dėstytojai surinko ir paslapčia perdavė alkstantiems belaisviams truputį lašinių ir kitų maisto produktų.

Lietuvoje stiprėjo ginkluota kova su okupantais – partizaninis karas. Į miškus pasitraukę kariškiai, idealistai, asmenys, bendradarbiavę su vokiečiais, jaunimas, vengiantis šaukimo į okupacinę kariuomenę, priešinosi įvedamai svetimai tvarkai ar bent slapstėsi, tikėdamiesi, kad amerikonai greitai išvaduos Lietuvą. Okupantai ėmėsi žiaurių akcijų prieš partizanus ir jų rėmėjus. Vis dėlto įžvalgesni inteligentai numatė ilgalaikį Rusijos įsigalėjimą Lietuvoje ir tragišką ginkluotos kovos baigtį. A. Žvironas, vienas iš vokiečių okupacijos metais veikusio Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto organizatorių ir Vilniaus skyriaus vadovas, kartu su trimis kitais universiteto dėstytojais parašė atsišaukimą. Jame buvo teigiama, kad aktyvi kova su tarybų valdžia yra beprasmiška ir žalinga, gali sukelti bereikalingas represijas ir pareikalauti mūsų tautos aukų, todėl raginama laikytis pasyvaus pasipriešinimo taktikos.[306] Tačiau, nespėjus atsišaukimo net padauginti, tos grupės nariai buvo suimti. NKGB karinis tribunolas jiems skyrė po dešimt metų įkalinimo ir penkerius metus tremties. Taip tragiškai nutrūko vieno iš perspektyviausių to meto fizikų veikla – po dešimtmečio A. Žvironas palaužta sveikata grįžo iš kalėjimo ir netrukus mirė.

A. Jucys priklausė tiems inteligentams, kurie, įvertinę realią situaciją, apsisprendė konstruktyviai bendradarbiauti su valdžia, siekdami, kiek įmanoma, išsaugoti ir plėtoti Lietuvos mokslą, patys vadovauti jam ir tuo būdu išvengti tiek atėjūnų iš svetur, tiek vietinių partinių pseudomokslininkų pražūtingo kišimosi. Ateitis parodė, kad ši nuostata pasiteisino. Latvijoje, kur stipriau pasireiškė valdžios boikoto, laukimo nuotaikos, mokslas buvo labiau rusifikuotas, daugiau nutolo nuo nacionalinių interesų. Vargu ar Jucio apsisprendimui turėjo įtakos nerimas dėl jo narystės Šaulių sąjungoje – ir vėliau jis ne kartą rinkosi Lietuvos mokslui, o ne asmeniškai sau naudingiausią kelią.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, spaudoje buvo pasirodę keletas straipsnių apie pokariu Vilniuje veikusią pogrindinę savišvietos organizaciją „Aušros Vartų kolegija“. Juose minima, kad A. Jucys kartu su V. Mykolaičiu Putinu, J. Balčikoniu ir kai kuriais kunigais buvo ideologinis tos organizacijos vadovas. Remtasi byloje esančiais vieno jos nario parodymais, kurie, matyt, buvo inspiruoti saugumo siekiant sufabrikuoti garsią bylą. Paskui kažkodėl to

[305] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
[306] Antanas Žvironas. *Straipsniai, laiškai, atsiminimai* (sudarė E. Makariūnienė). V.: LFD, 1999, p. 51.

sumanymo atsisakyta, ir nė vienas iš minėtų asmenų nebuvo suimtas. Likęs gyvas „Aušros Vartų kolegijos“ vadovas paneigė, kad Jucys turėjo kokių nors ryšių su ta organizacija.[307, 308]

Tik 1945 m. pavasarį, kai gyvenimas Vilniuje šiek tiek nusistovėjo, Jucys ryžosi atsivežti į Vilnių savo šeimą. Jam parvykus į Klausgalvų Medsėdžius, vos nenutiko tragedija. Į namus įsibrovę rusų kareiviai ėmė reikalauti samagono. Jo negavę, jie išsivedė Jucio brolį Praną, kuriam priklausė ūkis, ir Adolfą į kiemą, grasindami sušaudyti. Netrukus likusieji troboje, tarp jų ir nėščia Jucio žmona, išgirdo šūvius. Vis dėlto kareiviai šaudė virš vyrų galvų ir po to juos paleido, tačiau visiems tai buvo baisus sukrėtimas.[309]

Į Vilnių Juciai vyko traukiniu aplinkiniu keliu ištisą savaitę. Daiktų vežėsi daug, Jucys vienas tempė didžiulius lagaminus. Nakvojo Šiauliuose, kurie per karą buvo stipriai sugriauti. Traukiniu šiaip taip pasiekė Anykščius, toliau važiuoti nebuvo galima – subombarduotas geležinkelio tiltas. Jucys svyruojančiu lieptu nutempė lagaminus į kitą upės pusę. Vėliau jie tęsė kelionę siauruoju geležinkeliu link Švenčionėlių. Lenkas konduktorius, išgirdęs lietuvišką šneką, prikibo, kad jie esą spekuliantai. Grasino Jucius išmesti iš traukinio, paskui išsivedė Jucį į tambūrą ir sumušė. Grįžo tas kruvinas, bet pasakė, jog pats susižeidė. Tik vėliau pasipasakojo ir išsitarė, kad būtų lengvai apsigynęs, bet nenorėjęs mušti silpnesnio.[310, 311]

1945 m. TSRS aukščiausioji atestacijos komisija (AAK) pradėjo peržiūrinėti Lietuvos mokslininkų vardus ir laipsnius. K. Baršauskui buvo pripažintas daktaro laipsnis, o A. Juciui, P. Brazdžiūnui ir A. Puodžiukynui – tik mokslų kandidato[312, 313]. Matyt, AAK sprendimą labiau lėmė ne darbų sąrašas, o iš Lietuvos atsiųstos rekomendacijos.

Pirmaisiais Fizikos ir matematikos fakulteto veikimo metais jame mokėsi tik kelios dešimtys studentų: apie dvidešimt pirmakursių, keletas antrakursių, o aukštesniuose kursuose – vos vienas kitas studentas[314]. Tad, nors Juciui buvo paskirti visi teoriniai paskaitų kursai, kai kuriuos iš jų reikėjo skaityti tik po poros metų. Jam pačiam, kaip ir kitiems dėstytojams, teko mokytis Vakariniame marksizmo-leninizmo universitete[315]. Vilniaus studentai ir dėstytojai turėjo atidirbti nustatytą valandų skaičių talkose mieste valant karo griuvėsius, tie darbai tęsėsi

---

[307] V. Spengla. Rūsčios Mykolaičio Putino dienos. Dienovidis, 2000 09 15, p. 10.
[308] V. Spengla. Totalinis sekimas vykdant tautos genocidą. XXI amžius, 2000 12 15, p. 10; 2000 12 22, p. 10.
[309] Algimanto Jucio pasakojimas 1992 05 08.
[310] Ibidem.
[311] S. Jucienės pasakojimas 1976 11 17.
[312] AAK sprendimas suteikti A. Juciui fizikos ir matematikos mokslų kandidato laipsnį (kopija). LMAA, f. 1, ap. 9, b. 3751, ℓ. 7.
[313] K. Ušpalis ir kt. *FMRL*, p. 9.
[314] Ibidem, p. 13.
[315] Vakarinio marksizmo-leninizmo universiteto baigimo pažymėjimas. JA, b. 18.

net iki 1950 m.[316] Tarp talkininkų Jucys garsėjo kaip stiprus vyras: jis vienas įstengdavo pakelti rąstą, kurį kiti sunkiai panešdavo dviese.

1945 m. gegužės mėnesį Jucys buvo paskirtas Aukštųjų mokyklų valdybos viršininku[317]. Tuo laiku, esant labai mažam TSKP narių, ypač inteligentų, skaičiui, nepartinio paskyrimas į gana aukštą administracinį postą nebuvo retenybė. Antai kiek anksčiau P. Brazdžiūnas tapo VVPI direktoriumi, o H. Horodničius – VVU Fizikos ir matematikos fakulteto dekanu. Galbūt Jucį pasirinko tuometis LTSR liaudies komisarų tarybos pirmininkas M. Gedvilas, kuris jį pažinojo[318]. Šis paskyrimas reiškė, kad Juciu pasitikima ir į narystę Šaulių sąjungoje bus žiūrima atlaidžiai.

Aukštųjų mokyklų valdyba rūpinosi ne tik aukštosiomis mokyklomis, bet ir tuomet egzistavusiais technikumais, – jų materialine baze, kadrais, organizaciniais reikalais. Po karo buvo aibė problemų, ir Jucys daug prisidėjo prie mokyklų atkūrimo, sugebėdavo išrūpinti joms labai reikalingų lėšų. Užėmęs pirmą svarbesnį postą, jis pasirodė turįs tikrą organizatoriaus talentą, sprendė reikalus dalykiškai, konkrečiai, jų neatidėliodamas.[319, 320] Kitaip tvarkantis, sėkmingas administracinis darbas ir nebūtų buvęs įmanomas, nes Jucio pedagoginis krūvis tik augo.

Kartą Jucys, susitikęs studijų draugą V. Kaveckį, mokytojaujantį Panevėžyje, pakvietė jį dirbti savo vadovaujamoje valdyboje. Šis sutiko ir persikėlė į Vilnių, apsigyveno kartu su Juciais viename dideliame bute Pilies gatvėje. Šeimos sugyveno labai draugiškai, vakarais rinkdavosi bendroje virtuvėje, kuri buvo šilčiausia vieta šaltame bute, ir ten šnekučiuodavosi.[321, 322]. Retkarčiais Vilniuje apsilankydavo Kaveckienės brolis, kuris iš kaimo atveždavo lašinių, kumpių ir kitų produktų, tekdavo jų ir Juciams[323]. Jų šeimyna gegužės pabaigoje padidėjo – gimė antrasis sūnus Gediminas. Gal dėl besilaukiančios motinos patirto išgąsčio jis ilgai nekalbėjo.

Jucys dirbdavo naktimis – beveik iki paryčių, o aštuntą valandą jau keldavosi. Keturios penkios valandos miego buvo jo nusistatyta norma. Būtent naktimis, niekieno netrukdomas, Jucys užsiimdavo moksliniu darbu.[324, 325] 1945 m. jis užplanavo dvi temas: „Anglies C^+ jono

316 A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
317 Švietimo liaudies komisaro įsakymas. JA, b. 22.
318 Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 1983 03 12.
319 P. Brazdžiūnas. Akademiko A. Jucio mokslo organizavimo ir pedagoginė veikla (rankraštis rusų k.). JMK, p. 3.
320 V. Kaveckio pasakojimas 1982 06 23.
321 Ibidem.
322 E. Usaitės pasakojimas 1983 03 16.
323 V. Kaveckio pasakojimas 1982 06 23.
324 E. Usaitės pasakojimas 1983 03 16.
325 Algimanto Jucio pasakojimas 1982 05 19.

banginės funkcijos“ ir „Aliuminio-vario lydinio statistinis tyrimas“ [326]. Antroji tema, kuri, matyt, tęsė jo darbą karo metais, nelabai sekėsi ir buvo nutraukta neparengus jokios publikacijos. Tad 1946 m. Jucys galutinai pasirinko atomo teoriją. Jis pratęsė anglies, bet jau ne pagrindinės konfigūracijos, o sužadintų konfigūracijų skaičiavimus – 1946 m. kovo mėnesį išsiuntė straipsnį į „Journal of Physics“, kuris buvo leidžiamas anglų kalba Maskvoje. Straipsnis buvo išspausdintas 1947 m. paskutiniajame šio žurnalo numeryje[327] – jo leidyba nutrūko pradėjus kovą prieš kosmopolitizmą moksle[328]. A. Jucys netgi turėjo nemalonumų, kodėl jis straipsnį rašęs anglų kalba, nors ir į tarybinį žurnalą[329].

Tuo metu Lietuvos mokslininkai išsirūpino leidimą spausdinti „VVU mokslo darbus“, tarp kitų ir seriją, skirtą gamtos ir matematikos mokslams. Pirmasis tos serijos tomas buvo parengtas 1946 m., bet išspausdintas tik 1949 m. Į jį Jucys atidavė sutrumpintą minėto straipsnio variantą lietuvių kalba. Jo pabaigoje atsirado įdomus papildymas: buvo trumpai aptartos tolesnės darbo perspektyvos. Suprasdamas, kad „rezultatų nesutapimo su eksperimentiniais rezultatais priežasčių reikia ieškoti pačioje teorijoje, kitaip sakant, jos apytikrume“, Jucys nurodė du tikslinimo būdus. Kadangi elektronų konfigūracija yra tik apytikslis modelis, reikėtų atsižvelgti į konfigūracijų maišymąsi (šiame straipsnyje Jucys dar vartojo terminą *konfigūracijų sąveika*). „Antra vertus, reikia manyti, kad rezultatai pagerėtų nepilnai atskiriant kintamuosius viso atomo banginėje funkcijoje. Tokių banginių funkcijų teoriją yra kūręs akademikas Fokas su bendradarbiais. Darbas abiem minėtosiomis linkmėmis tęsiamas Vilniaus valstybinio universiteto Teorinės fizikos katedroje.“ [330]

Taigi A. Jucys jau buvo pasirinkęs dvi atomo teorijos tikslinimo kryptis, kurios tapo pagrindinėmis jo ir mokinių tyrimų kryptimis ateinantį dešimtmetį.

Žurnalo „VVU mokslo darbai. Gamtos ir matematikos mokslų serija“ pirmajame tome buvo išspausdinti ir du H. Horodničiaus straipsniai: viename iš jų pagrįsta K. Šliūpo anksčiau užrašyta formulė Jungo (Young) moduliui nustatyti, kitame – pateikti jodo molekulės potencialų matavimo rezultatai. Vėliau, atsižvelgdamas į reikalavimą sieti mokslą su liaudies ūkio poreikiais, Horodničius mėgino kartu su studentais spektroskopiniais metodais įvertinti

---

[326] K. Ušpalis ir kt. *FMRL*, p. 22.

[327] A. Jucys. Self-consistent field with exchange for the configurations $1s^2 2s 2p^3$ and $1s^2 2p^4$ of carbon. J. Phys., 1947, v. 11, No. 1, p. 49–54.

[328] А.С. Сонин. Несколько эпизодов борьбы с «космополитизмом» в физике. Вестник АН СССР, 1990, № 8, с. 128.

[329] Algimanto Jucio pasakojimas 1992 05 11.

[330] A. Jucys. Anglies atomo konfigūracijų $1s^2 2s 2p^3$ ir $1s^2 2p^4$ teorinis tyrimas. VVU mokslo darbai. Gamtos ir matematikos mokslų serija, 1949, t. 1, p. 13–20.

įvairių mikroelementų kiekį dirvožemyje, tačiau dėl nepakankamo turimos aparatūros tikslumo reikšmingesnių rezultatų gauti nepavyko[331].

Kiti fizikai eksperimentatoriai, apkrauti pedagoginiu darbu ir neturėdami galimybės įsigyti naujos aparatūros, tęsė anksčiau vykdytus darbus: P. Brazdžiūnas su K. Misiuku-Misiūnu tyrinėjo aliuminio-vario lydinį, o K. Baršauskas – kosminius spindulius. Tačiau tie tyrimai vyko lėtai, o jų rezultatai buvo paskelbti tik 1953–1954 m.[332] A. Puodžiukynas, netekęs Vilniuje karo metais sumontuotos aparatūros metalų elektroniniam laidumui tirti, grįžo į Kauną ir ten atsidėjo pedagoginei veiklai[333]. Dėl spausdinimo sunkumų bei straipsnių stokos kuriam laikui nutrūko minėtos „Gamtos ir matematikos mokslų serijos“ leidimas – antrasis tomas pasirodė tik po penkerių metų.

1946 m. pabaigoje, vykdant aukštojo mokslo sistemos pertvarką, neliko Aukštųjų mokyklų valdyba tapo nebereikalinga. Tačiau A. Jucys neilgai buvo be svarbesnių pareigų: po pusmečio jis tapo Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto direktoriumi[334]. Institutas tik neseniai buvo atgavęs savo buvusias patalpas Aušros Vartų gatvėje, kurių dalį teko skirti studentų bendrabučiui[335]. Trūko dėstytojų, tad jais dirbo daug neturinčiųjų mokslo laipsnio (o Marksizmo-leninizmo katedroje – ir nebaigusiųjų aukštojo mokslo) ar antraeilininkų[336]; nepavyko atsiginti ir „migruojančių“ specialistų iš kitų respublikų. Tuo tarpu geriausi dėstytojai buvo atleidinėjami vien dėl to, kad savo paskaitose apsiribodavo kurso medžiaga, nediegė komunistinės ideologijos, dažniau minėjo Vakarų Europos, o ne Rusijos mokslo pasiekimus[337]. Nepaisant visų Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto (LKP CK) pastangų paversti Pedagoginį institutą „ideologine kalve“, partijos narius čia buvo galima suskaičiuoti ant pirštų, o tarp 560 studentų buvo tik dvylika komjaunuolių. P. Brazdžiūno, prieš porą metų vadovavusio institutui, rūpesčiu buvo atkurtas Fizikos ir matematikos fakultetas, tačiau jame 1946 m. pavasarį mokėsi tik septyni studentai[338].

A. Jucys nuo pirmųjų darbo institute dienų įvedė griežtą tvarką: nurodė, kas už ką atsakingas, duodavo konkrečias užduotis, už kurias reikėdavo po nustatyto termino atsiskaityti. Administraciniams reikalams jis skirdavo dvi valandas per dieną, interesantai

[331] K. Ušpalis ir kt. *FMRL*, p. 19.
[332] Ibidem, p. 25, 39.
[333] Antanas Puodžiukynas. *Gyvenimas ir veikla*. K.: KMA leidykla, 1995, p. 10.
[334] *Vilniaus pedagoginis universitetas (1935–1995 metai).* Vilnius, 1995, p. 30.
[335] VVPI direktoriaus įsakymai. VPUA, f. 1, ap. 1, b. 4, ℓ. 68.
[336] Ibidem, ℓ. 35.
[337] VVPI mokslinės tarybos protokolai. VPUA, f. 1, ap. 1, b. 8, ℓ. 20, 63.
[338] Ibidem, ℓ. 33.

turėjo kalbėti trumpai ir dalykiškai, iš karto Jucys nutardavo, kas ir iki kada spręs klausimą, ir tai pasižymėdavo savo užrašuose.[339]

Reikalaudamas iš kitų drausmės bei punktualumo, A. Jucys tai demonstravo savo pavyzdžiu: jei pažadėjo, atvyks minutė minutėn. Jei negali – nežadės, bet jei pažadėjo – būtinai padarys. Studentai gerbė jį už principingumą, tad direktoriui nereikėdavo kelti balso, užtekdavo paprašyti geruoju. Antai per šalčius bendrabutyje studentai ėmė laužyti ir deginti parketą. Jucys nepradėjo ieškoti kaltininkų ir bausti, o tik ramiai paprašė to daugiau nedaryti, ir šio perspėjimo užteko.[340] Dažnai apeidamas instituto patalpas ir jo bendrabutį, Jucys visus mokė taupumo bei tvarkos.

Aišku, pedagoginio instituto direktorius negalėjo nepaklusti ideologiniams kompartijos reikalavimams, betgi Jucys tai darė saikingai, kaip neišvengiamybę, derindamas ideologiją prie mokslo, o ne priešingai. Jis vertindavo darbuotoją pagal jo darbą ir stengdavosi remti gerus, nors ir „nepatikimus“, dėstytojus, netgi įspėdavo juos apie gresiančius pavojus. Antai jis pranešė kalinčio lageryje gydytojo Vlado Šimkūno žmonai, dirbančiai institute, kad jos ieško KGB, ir ši suspėjo pasislėpti vežimo į Sibirą metu[341].

A. Jucys stengėsi apriboti ir instituto partijos komiteto kišimąsi į administracinius reikalus, laikydamas, jog galutinis žodis turi priklausyti direktoriui. Tai nepatiko partorgui ir kartu direktoriaus pavaduotojui auklėjimo reikalams K. Akulovui, kuris iki tol turėjo didelę įtaką institute. Jis ėmė kritikuoti A. Jucį, prieštarauti jo sprendimams. Jucys parašė raštą ministrui: pavaduotojas trukdo dirbti – atleiskit arba jį, arba mane. Vis dėlto buvo atleistas Akulovas.[342]

Apskritai, Jucys turėjo tarp to meto Lietuvos vadovų įtakingą užtarėją – jo sūnūs ir kiti artimi žmonės vėliau nurodinėjo skirtingus asmenis: M. Gedvilą, J. Paleckį ar net patį A. Sniečkų[343, 344, 345]. Po kelerių metų Juciui pavyko išgelbėti nuo tremties savo brolį Juozapą su šeima, jau įsodintus į tremtinių ešeloną. Jo dėka nebuvo išvežta į Sibirą biologė Jadvyga Monstvilaitė (Giedrės Kaukaitės motina), gal ir kiti žmonės.[346]

Nuo 1947 m. Jucys dėstė įvairius fizikos kursus ne tik universitete, bet ir Pedagoginiame institute, tad abiejose aukštosiose mokyklose susidarydavo net iki 28 valandų

339 V. Kaveckio pasakojimas 1976 11 05.
340 A. Šimkaus pasakojimas 1978 09 03.
341 Algimanto Jucio pasakojimas 1992 05 11.
342 V. Kaveckio pasakojimas 1982 06 23.
343 Algimanto Jucio pasakojimas 1982 05 19.
344 A. Šimkaus pasakojimas 1978 09 03.
345 J. Laurinkaus pasakojimas 1978 09 06.
346 Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 1983 03 12.

paskaitų per savaitę[347]. Visus kursus jis skaitė pagal savo išsamius konspektus, jie buvo nuolat pildomi ir taisomi[348]. Netgi to paties paskaitų kurso jis turėjo po du variantus – sunkesnįjį, skirtą VVU studentams fizikams, ir lengvesnįjį, skaitomą chemikams ir, matyt, VVPI studentams. Apie 1948 m. Jucys ketino išleisti kelių tomų teorinės fizikos vadovėlį, buvo skelbta spaudoje, kad esąs parengtas maždaug tūkstančio puslapių tekstas[349], tačiau, Juciui atsidėjus moksliniam darbui ir organizaciniams reikalams, vadovėlis taip ir nepasirodė[350].

Jucys atkakliai tobulino savo pedagoginį metodą. Dėstyti jis pradėjo dar 1936 m., tiesa, ne universitete, kur laborantas neturėjo teisės skaityti paskaitų, o privačioje M. Pečkauskaitės gimnazijoje. Tada, žmonai prieš gimdymą atsisakius tarnybos, jiems reikėjo papildomų lėšų; tačiau veikiausiai Jucys norėjo išbandyti save kaip pedagogą. Deja, pirmasis jo mėginimas nebuvo sėkmingas: po metų komisija, tikrinusi A. Jucio pamokas, įvertino jas nepatenkinamai. Buvo nurodyti tokie trūkumai: mokytojas mažai kreipia dėmesio į brėžinių tikslingumą, netaiso mokinių klaidų, vartoja netikslius apibrėžimus ir, apskritai, stokoja didaktikos žinių ir įpročių.[351] Jau po kelionės į Angliją, tapęs dėstytoju, Jucys taisė tuos savo trūkumus, labai rūpestingai ruošėsi paskaitoms ir palaipsniui tapo pavyzdingu pedagogu. Jis pritaikė kai kurias savo mokytojo V. Čepinskio idėjas: dėstytojas turi palaikyti nuolatinį kontaktą su auditorija, sekti, ar studentai suvokia dėstomą medžiagą, ar jie mechaniškai neperrašinėja formulių, studentai turi būti aktyvūs paskaitos dalyviai, nuolat kartoti įgyjamas žinias. Tad Jucys užduodavo klausimų iš praeitos medžiagos, prašydavo pritaikyti nagrinėjamą dėsnį, pratęsti įrodymą ar padaryti išvadą, teiraudavosi nuomonės tuo ar kitu klausimu. Pastebėjęs, kad studentų dėmesys susilpnėjo, jis kartais papasakodavo įdomų epizodą iš fizikos istorijos ar asmeninės patirties. Kursą Jucys pradėdavo istoriniu-filosofiniu įvadu, kuriame, pagal to meto reikalavimus, pabrėždavo materializmo reikšmę, tačiau darė tai ne trafaretinėmis frazėmis, o pasitelkdamas faktus ir formuluodamas išvadas, atitinkančias jo paties įsitikinimus.

Per egzaminą Jucys reikalaudavo esminių žinių, dalyko supratimo, o ne smulkmenų. Vienam studentui prie lentos atsakinėjant, kiti turėdavo jį taisyti ir papildyti, o paskui visiems

347 Fizikas prof. Adolfas Jucys (interviu). Tėvynės balsas, 1958 04, Nr. 30.
348 V. Kybartas. Profesoriaus pedagoginė veikla. *AAJ*, p. 171.
349 V. Kybartas. Akad. A. Jucio veikla VVU, Pranešimas XXI respublikinėje fizikų konferencijoje Plungėje 1979 m.
350 1952 m. pateiktame darbų sąraše A. Jucys buvo įrašęs: „Teorinė fizika. Mašinraštis studentams naudotis. Trijų tomų vadovėlis, 1211 psl.“ LMAA, f. 1, ap. 9, b. 3751. Kai kurios vadovėlio dalys yra išlikusios ir saugomos JA (Teorinė mechanika b. 2106, 2108, 2110, 2139, 2140; Elektrodinamika b. 2067, 2097; Termodinamika ir statistinė fizika b. 1946–1949, 2143) bei JMK (Spec. reliatyvumo teorija, Termodinamika ir statistinė fizika bei keli kursai chemikams).
351 Komisijos, stebėjusios dvi bandomąsias A. Jucio pamokas 1937 11 06, protokolas. LCVA, f. 391, ap. 7, b. 2222, ℓ. 10.

kartu buvo parašomi pažymiai.[352] Kartais, studentams pasiruošus, Jucys paprašydavo juos susikeisti klausimais: vienas turėdavo atsakinėti ekspromtu, o pasiruošusysis jį taisydavo ir papildydavo[353]. Per semestrą Jucys susidarydavo aiškią nuomonę apie kiekvieno studento žinias ir gebėjimus, tad, būdavo, jis, atėjęs į egzaminą, iš karto pasako, kokį pažymį kiekvienam gali parašyti. Aišku, studentas galėjo įrodyti, kad jis rimtai padirbėjo prieš egzaminą ir yra vertas geresnio įvertinimo.[354]

Jucys mokėjo nuteikti studentus darbui, skiepijo jiems norą žinoti. Jis pateikdavo pastabų ir dėl elgesio kultūros, netaisyklingos kalbos, netgi dėl netvarkingų rūbų. Pats jis buvo labai tvarkingas, punktualus (ateidavo prie auditorijos likus dviem minutėms iki paskaitos ir dar pasitikrindavo išsiėmęs laikrodį)[355], be ypatingo reikalo nepraleisdavo paskaitų.

---

[352] J. Martišius. Buvęs mūsų direktorius. *AAJ*, p. 173.
[353] V. Kybartas. Profesoriaus pedagoginė veikla. *AAJ*, p. 171.
[354] Ibidem.
[355] V. Šugurovo pranešimas A. Jucio skaitymuose 1978 09 12.

IR VIENAS MOKSLE KARYS

Daug laiko skirdamas pedagoginei ir administracinei veiklai, Jucys niekada nepamiršdavo savo pagrindinio tikslo – mokslinio darbo, kurį vykdė daugiausia vakarais ir naktimis. Siekdamas patikslinti atomų, visų pirma, jo pasirinktos anglies, banginių funkcijų skaičiavimus ir pasiekti gerą energijos spektro sutapimą su eksperimentiniu, jis pirmiausia – 1947 m. straipsnyje ir vėlesniuose darbuose – plėtojo konfigūracijų maišymosi metodą. Skaičiuodavo Jucys elektromechaniniu aritmometru „Hamann“, kuris mechaniškai atlikdavo keturis aritmetikos veiksmus, bet buvo sukamas elektros (jį Jucys, matyt, įsigijo vokiečių okupacijos metais). Tokiu būdu, atkakliai ir kruopščiai dirbant, buvo galima atsižvelgti į nagrinėjamos elektronų konfigūracijos maišymąsi su keliomis kitomis konfigūracijomis. Deja, norint pasiekti gerą sutapimą su eksperimentiniais rezultatais, reikėjo daug didesnio konfigūracijų skaičiaus, nes, plečiant jų rinkinį, tikslinamos energijų vertės artėjo prie eksperimentinių gana lėtai. Tad Jucys nemaža vilčių dėjo į kitą metodą – nepilną kintamųjų atskyrimą, kai atomas laikomas sudarytu ne iš savarankiškų elektronų, o iš jų porų. Pirminę šio metodo idėją dar 1929 m. iškėlė norvegas E.A. Hilrosas, skaičiuodamas helio banginę funkciją, priklausomą nuo dviejų jo elektronų tarpusavio atstumo[356]. Apie tai Hilrosas galėjo papasakoti Juciui, kai šis lankėsi Osle vykdamas pas Hartrį. Vėliau V. Fokas bei jo mokiniai M. Veselovas ir M. Petrašen metodą apibendrino sudėtingesniems atomams ir pavadino nepilnu kintamųjų atskyrimu[357].

Prisimindamas vertingą D.R. Hartrio pagalbą sprendžiant Hartrio ir Foko lygtis, Jucys nutarė įgyvendinti ir kitą seną svajonę – padirbėti pas V. Foką. Tam buvo palankios sąlygos – Lietuvos mokslininkų ryšiai su Rusijos mokslininkais buvo visokeriopai skatinami, antra vertus, bendradarbiavimas su Vakarų Europos mokslininkais tapo nebeįmanomas. Matyt, pirmiausia Jucys pasiuntė Fokui laišką ir savo straipsnių atspaudus. Fokui atrodė, kad tolesnis jo iškeltų idėjų plėtojimas yra perspektyvus, tad jis sutiko priimti Jucį į doktorantūrą TSRS MA V. Steklovo matematikos instituto Leningrado skyriuje ir būti jo vadovu. 1948 m. kovo mėnesį Jucys parašė oficialų prašymą TSRS aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijai pasiųsti jį į doktorantūrą Leningrade. Dėl to Jucys paprašė atitinkamo Lietuvos ministro atleisti jį iš VVPI direktoriaus pareigų[358]. Tais laikais nebuvo įprasta, jog kas nors

[356] E.A. Hylleraas. Zeitschrift für Physik, 1929, B. 54, S. 347; 1930; B. 65, S. 209.
[357] В.А. Фок, М.Г. Веселов, М.И. Петрашень. ЖЭТФ, 1940, т. 10, с. 723.
[358] A. Jucio autobiografija. LMAA, f. 1, ap. 9, b. 3751, ℓ. 4.

pats atsisakytų vadovaujamo posto, todėl respublikos valdžia delsė. Ilgai nebuvo atsakymo ir iš Maskvos; pagaliau iš ten atėjo trumpas pranešimas, kad Jucio komandiruotė nėra patvirtinta.

Tikriausiai Juciui taip ir liko neaiški šio neigiamo sprendimo priežastis. Labai tikėtina, jog ji buvo susijusi su ruošiamu puolimu prieš naująją fiziką ir žymius TSRS mokslininkus, jos kūrėjus. V. Fokas, plėtojantis kvantinės mechanikos bei reliatyvumo teorijos idėjas ir besipriešinantis kai kurių filosofų mėginimams jas vulgariai kritikuoti bei interpretuoti iš dogmatinio materializmo pozicijų, buvo vienas iš numatytų taikinių. Po 1948 m. rugpjūčio mėnesį įvykusios Sąjunginės žemės ūkio akademijos sesijos, kurioje buvo triuškinama genetika, turėjo įvykti panašus susidorojimas su naująja fizika[359].

Jucys savo sumanymų lengvai neatsisakydavo. Tad, nepavykus oficialiai įstoti į doktorantūrą, jis nuvyko pas Foką konsultuotis, sudarė darbų planą[360]. Be to, Jucys pakartotinai kreipėsi į Lietuvos aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministrą ir nuo liepos 1 d. buvo atleistas iš VVPI direktoriaus pareigų[361]. Atsidėjęs moksliniam darbui, jis visų pirma užbaigė anglies atomo tyrimą atsižvelgdamas į keturių konfigūracijų sumaišymą. Straipsnis buvo parengtas 1948 m. pabaigoje ir kitais metais išspausdintas geriausiame TSRS fizikos žurnale „Журнал экспериментальной и теоретической физики“ („ЖЭТФ“)[362].

Šis straipsnis, kaip ir ankstesnysis, – vieno autoriaus, tačiau pabaigoje dėkojama už pagalbą atliekant skaičiavimus A. Naftalevičiui, A. ir V. Bolotinams.

Matematikas A. Naftalevičius buvo antrasis Teorinės fizikos katedros darbuotojas, priimtas iš pradžių laborantu, o vėliau asistentu. Tačiau jam ne itin patiko sudėtingi skaičiavimai, tad netrukus jis perėjo dirbti į Matematikos katedrą. A. Bolotinas buvo penkto kurso studentas. Atlikdamas eksperimentinį diplominį darbą pas P. Brazdžiūną, jis buvo priimtas laborantu į Teorinės fizikos katedrą ir kartu su savo jaunesniuoju broliu, taip pat studijuojančiu fiziką, ėmėsi skaičiuoti bangines funkcijas. Baigęs universitetą, A. Bolotinas tapo katedros asistentu, o laboranto vietą užėmė ketvirtakursis K. Ušpalis. Dar keli to paties kurso studentai (V. Šugurovas, V. Perkalskis ir kiti), A. Jucio vadovaujami, atliko diplominius darbus iš atomo teorijos. Taigi jis ėmė rengti grupę fizikų teoretikų, kurie dirbtų toje srityje. Be to, Jucys prikalbino savo draugą, Pedagoginio instituto katedros vedėją V. Kaveckį irgi užsiimti atomų banginių funkcijų skaičiavimais ir rengti mokslų kandidato disertaciją.[363]

---

[359] А.С. Сонин. Совещание, которое не состоялось. Природа, 1990, № 3, с. 97–102; № 4, с. 91–98; № 5, с. 93–99.
[360] VVU FMF Teorinės fizikos katedros posėdžio 1951 12 14 protokolas. VU FF TFK.
[361] VVPI tarybos posėdžio 1948 06 30 protokolas. VPUA, f. 1, ap. 1, b. 8, ℓ. 65.
[362] А.П. Юцис. Взаимодействие конфигураций в атоме углерода. ЖЭТФ, 1949, т. 19, вып. 7, с. 565–567.
[363] K. Ušpalis ir kt. *FMRL*, p. 22.

Tuo metu A. Jucio kolega P. Brazdžiūnas ieškojo perspektyvios eksperimentinės fizikos krypties. K. Ušpalio bendrakursiui V. Tolučiui jis pasiūlė pasidomėti puslaidininkiais, kuriems net lietuviško pavadinimo dar nebuvo sugalvota[364]. Tolutis literatūroje surado įdomių, nesunkiai pakartojamų rezultatų, jie ir tapo jo diplominio darbo tema[365]. P. Brazdžiūnui puslaidininkiai patiko: jų buvo galima pasigaminti patiems, o tyrimams nereikėjo brangios aparatūros. Jis pasitarė su žymiais kietojo kūno fizikos specialistais A. Jofe (A. Joffe) ir B. Vulu, šie pritarė pasirinkimui, žadėjo paramą[366]. Tiesa, fakulteto dekanas H. Horodničius manė, kad pagrindinė fizikinių tyrimų kryptis fakultete turėtų išlikti ta pati kaip ir S. Batoro universitete – atomų ir molekulių spektroskopija, todėl P. Brazdžiūnui teko padėti nemažai pastangų įtikinant fakulteto tarybą naujos krypties reikalingumu[367]. P. Brazdžiūnas ėmė pats studijuoti literatūrą apie puslaidininkius ir ruošti tos specializacijos studentus. Kolegai talkino ir A. Jucys, parengęs kietojo kūno fizikos kursą.[368]

Įdomu, jog netrukus puslaidininkiais susidomėjo ir K. Baršauskas Kaune. Jis subūrė grupelę bendradarbių, kurie tyrinėjo plonus puslaidininkių sluoksnius, jų struktūrą.[369] Tačiau K. Baršauskui perspektyvesni atrodė ultragarso tyrimai, kurie tapo viena iš pagrindinių mokslo krypčių jo nuo 1950 m. vadovaujamame Kauno politechnikos institute[370].

1948 m. rudenį buvo nuspręsta fizikinius tyrimus pradėti ir Mokslų akademijoje. P. Brazdžiūnas Technikos mokslų institute organizavo Techninės fizikos poskyrį Vilniuje.[371] Jam buvo skirta pora kambarėlių pastate T. Kosciuškos gatvėje, taigi pradėti reikėjo nuo nulio. Štai kaip P. Brazdžiūnas prisiminė tą sunkią darbų pradžią: „Iš Eksperimentinės medicinos instituto į Techninės fizikos poskyrį perėjo dirbti S. Raškovskis. Jis buvo tiekėjas, gerai išmanė tarybinį gyvenimą ir tarybinį tiekimą. Mes to neišmanėme – būdavo, jei turi pinigų, tai nusiperki. Raškovskis atsivežė medicininį trumpųjų bangų generatorių, skirtą ligoniams šildyti. Tai buvo pirmasis sektoriaus prietaisas. Sako, gal bus galima panaudoti. Pagalvojęs Raškovskis siūlo: matuokime prietaiso sukuriamo elektromagnetinio lauko intensyvumą – jo pasiskirstymą. Bet kuo matuoti? Kilo mintis – gal tiks termometras. Deja, iš to nieko neišėjo“.[372]

---

[364] P. Brazdžiūnas. Fizikos mokslinių tyrimų raida Lietuvoje. Kn.: *Kas domina fizikus šiandien?* V.: Mintis, 1975, p. 80.
[365] V. Tolutis. Taurus pedagogas. Kn.: *Akademikas Povilas Brazdžiūnas*. V.: Academia, 1992, p. 194.
[366] P. Brazdžiūnas. Fizikos mokslinių tyrimų raida Lietuvos TSR mokslų akademijoje. Kn.: *Lietuvos respublikinės konferencijos darbai*. Kaunas, 1975, p. 34.
[367] V. Tolutis. Taurus pedagogas. Kn.: *Akademikas Povilas Brazdžiūnas*. V.: Academia, 1992, p. 194.
[368] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
[369] *Kazimieras Baršauskas* (sudarė E. Vaineikis). V.: Mintis, 1969, p. 170.
[370] Ibidem, p. 207.
[371] K. Ušpalis ir kt. *FMRL*, p. 24.
[372] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.

Anot Brazdžiūno prisiminimų: „Netrukus buvo priimtas antras darbuotojas S. Blinstrubas. J. Matulis pasakė: „Skambino M. Gedvilas ir prašė, kad priimtume Blinstrubą.“ Pastarasis tarpukariu buvo baigęs radiofizikos studijas užsienyje, kurį laiką dirbo Kauno radijo stotyje ir, atrodo, radijo stoties viršininku Klaipėdoje. Blinstrubas irgi turėjo idėją. Jis prisiminė, kaip prieš karą padėjo geofizikui K. Sleževičiui padaryti Tumasonių magnetinės anomalijos magnetinę nuotrauką. Aš buvau vykdęs magnetinius tyrimus Baltijos priekrantėse. Blinstrubas sako: „Pamatuokim anomaliją.“ Su tuo pasiūlymu nuėjau pas Matulį. Šis sutiko: „Galite pradžiai užsiimti ir tokiu darbu, planuokite.“ Betgi, kaip atlikti tuos matavimus, nei Blinstrubas, nei aš gerai nežinojome. Jis prisiminė, kad Kaune dirba specialistas magnetologas. Gal galima jį pasisamdyti? Matulis skyrė pinigų, ir magnetologas sutiko: „Jei mokėsite, galiu vasarą padirbėti.“ [373]

P. Brazdžiūnas nutarė ir Mokslų akademijoje plėtoti puslaidininkių fiziką. Į Techninės fizikos poskyrį aspirantu buvo priimtas V. Tolutis, kuris pradėjo rinkti reikiamą aparatūrą.

O tuo metu virš fizikų galvų pakibo juodi politiniai debesys. Maskvoje buvo baigiama ruoštis fizikų pasitarimui, kuriame turėjo būti demaskuotos „idealistinės“ fizikos teorijos – kvantinė mechanika bei reliatyvumo teorija[374]. Būsimųjų pranešimų repeticijoms buvo skirta apie keturiasdešimt posėdžių, juose dalyvavo apie šimtą žmonių. Kaltinamąsias kalbas rengė ne tik „patriotai“ filosofai bei nevykėliai fizikai, kuriuos viliojo Lysenkos (Lysenko) garbė, atgailauti ir demaskuoti nusikaltusius mokslininkus turėjo ir TSRS mokslo vadovai. Juos vertė vis griežtinti savo kalbas. Kaip ir genetikos atveju, po ideologinio sutriuškinimo turėjo vykti žymių fizikų – I. Tamo (I. Tamm), L. Landau, V. Foko, J. Frenkelio[375], jų mokinių ir kitų specialistų represijos. Pasitarimas turėjo prasidėti 1949 m. kovo 21 d., jau buvo išsiuntinėti kvietimai į jį (kvietimą gavo ir VVU FMF dekanas H. Horodničius)[376], tačiau paskutiniu momentu pasitarimas buvo atšauktas. Iki šiol nėra visiškai aiškios tokio netikėto sprendimo priežastys. Manoma, kad I. Kurčiatovas, tuo metu vadovavęs atominės bombos kūrimui, o gal ir kiti fizikai, sprendę svarbias karines bei technines problemas, sugebėjo įtikinti L. Beriją, o per jį ir Staliną, jog fizikų sutriuškinimas turės labai neigiamų pasekmių karinei pramonei.

1949 m. birželio mėnesį A. Jucys netikėtai gavo pranešimą, jog yra komandiruojamas doktorantūron pas V. Foką. Jis bandė atsisakyti, teigdamas kad per praėjusius metus, konsultuojamas Foko, jau atliko nemažą dalį darbo, be to, jis VVU ugdo grupę studentų, kurie

---

[373] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 11.
[374] А.С. Сонин. Совещание, которое не состоялось. Природа, 1990, № 3, с. 97–102; № 4, с. 91–98; № 5, с. 93–99.
[375] А.С. Сонин. Совещание, которое не состоялось. Природа, 1990, № 3, с. 99.
[376] K. Ušpalio pasakojimas 1983 04 25.

yra įtraukti į atomų tyrinėjimus[377]. Tačiau Vyriausioji valstybinių universitetų valdyba nenorėjo girdėti jokių atsisakymų – Juciui teko skubiai keisti savo planus. Asistentas A. Bolotinas, rugpjūčio pradžioje atėjęs į katedrą, buvo nustebintas A. Jucio žodžių: „Aš išvažiuoju. Štai termodinamikos ir statistinės fizikos konspektai, tamsta imk ir skaityk kursą.“ [378] Kai kurių Jucio dėstomų dalykų studentai mokėsi savarankiškai, o jis, dažnai grįždamas į Vilnių, juos konsultuodavo.

A. Jucys, kaip subrendęs mokslininkas, doktorantūroje dirbo gana savarankiškai[379]. V. Fokas tuo metu daugiausia užsiėmė radijo bangų sklidimo ir reliatyvumo teorijos problemomis. Tad Jucys su juo tardavosi tik principiniais klausimais[380], o daugiau bendravo bei konsultavosi su V. Foko mokiniais M. Petrašen ir M. Veselovu. M. Petrašen buvo labai maloni ir nuoširdi moteris, pasišventusi mokslui, o karjeros nenorėjusi ir negalėjusi siekti, nes buvo kilusi iš inteligentų. M. Veselovas buvo gana ambicingas fizikas, plėtojantis atomų ir molekulių teorijos patikslintus metodus ir save laikantis tos srities autoritetu. Jo santykiai su Juciu buvo dalykiški, bet ne itin artimi, nes pastarasis ne visada pripažino Veselovo nuomonę kaip neklystamą, o vėliau, Juciui tapus žinomu atomo teorijos specialistu, tarp jų atsirado netgi tam tikra konkurencija dėl įtakos tos krypties raidai TSRS[381, 382].

A. Jucys dalyvaudavo teorinės fizikos seminaruose V. Steklovo matematikos institute ir Leningrado universitete, dirbo bibliotekose[383]. Jis dažnai parvažiuodavo į Vilnių, kur susitikdavo su savo diplomantais ir aspirantais, konsultuodavo juos, keldavo jiems naujus uždavinius[384]. Tai buvo ne tik Jucio gautų rezultatų tikrinimas, bet ir jų panaudojimas bei metodų plėtojimas kitiems atomams. 1950 m. į aspirantūrą buvo priimtas V. Šugurovas – pirmasis A. Jucio aspirantas, kuriam buvo pavesta tikslinti atomo energijos lygmenų smulkiosios struktūros teoriją. Antra vertus, V. Kaveckis, nestojęs į aspirantūrą, kartu su A. Juciu tyrė konfigūracijų maišymąsi berilio tipo atomuose. Jucio vadovaujami disertacijas rengė ir A. Bolotinas, K. Ušpalis. Pats Jucys dirbo nepaprastai daug, netausodamas savęs, – tiek Leningrade, tiek Vilniuje. Tik geležinės sveikatos žmogus galėjo išlaikyti tokį krūvį. Norėdamas nuslopinti nuovargį, naktimis gerdavo kavą ir rūkydavo (baigęs rašyti disertaciją, rūkyti metė ir ėmė aktyviai kovoti prieš šį įprotį). Retkarčiais Jucys žaisdavo tinklinį aikštelėje

---

377 A. Jucio laiškas TSRS Vyriausiosios valstybinių universitetų valdybos viršininkui 1949 07 14 (rusų k.). Doktorato byla. JMK.
378 A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
379 S. Jucienės pasakojimas 1976 11 17.
380 A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
381 I. Glembockio pasakojimas 1983 03 24.
382 J. Batarūno pasakojimas 1982 05 07.
383 A. Jucio ataskaita už doktorantūrą. Doktorato byla. JMK.
384 S. Jucienės pasakojimas 1976 11 17.

prie namų. Kartą krisdamas išsinarino ranką ir ilgai vaikščiojo su parišta ranka, netgi buvo išmokęs rašyti kairiąja.[385]

Nė vieno A. Jucio darbo, parengto doktorantūros laikotarpiu ar tuoj po jos, bendraautoriais nebuvo nei V. Fokas, nei leningradiečiai fizikai, tai liudija apie Jucio savarankiškumą. Netgi straipsnyje apie nepilno kintamųjų atskyrimo metodo taikymą atomams su dviem išoriniais p^2 elektronais, kuris tęsė ankstesnį Foko, Veselovo ir Petrašen darbą, yra tik padėka Fokui už pasiūlymą užsiimti tuo klausimu (apie planus vystyti tą metodą Jucys rašė dar prieš susitikimą su Foku[386], tad, matyt, pastarasis tik sukonkretino uždavinį). Rengiant disertaciją, Juciui kilo idėja, kaip apibendrinti nepilno kintamųjų atskyrimo metodą daugiaelektroniams atomams, tačiau tie rezultatai į disertaciją jau neįėjo.

Nagrinėjant konfigūracijų maišymąsi, buvo išplėstas pradinis planas apsiriboti tik anglimi – kartu su Kaveckiu atlikti skaičiavimai taip pat keturelektroniams atomams ir tie rezultatai pritaikyti ličio neigiamojo jono stabilumui paaiškinti. (O pasinaudojus Veselovo ir Petrašen straipsniu, buvo įvertintas ir natrio bei kalio neigiamųjų jonų stabilumas.) Taigi, greta energijos lygmenų, Jucys pradėjo nagrinėti ir kitas atomų charakteristikas – elektrono giminingumą (ryšio energiją) neigiamajame jone bei radiacinių šuolių tikimybes. Jis atliko ir reikšmingą teorinį darbą – užrašė lygtis banginėms funkcijoms, kurios apibendrino Hartrio ir Foko lygtis besimaišančių konfigūracijų atveju. Jose atsirado papildomų narių, kurie leido atsižvelgti į konfigūracijų maišymąsi skaičiuojant pačias bangines funkcijas, o ne tik energijos lygmenis.[387] Savo disertacijoje Jucys nurodė, jog panašūs papildomi nariai pirmą kartą buvo įvesti dar 1939 m. D.R. Hartrio, W. Hartrio ir B. Svelz (B. Swirles)[388], tačiau tai buvo atlikta konkrečiai konfigūracijai ir, be to, padarius tam tikrus supaprastinimus. A. Jucys pirmasis išvedė šias lygtis nuosekliai ir išnagrinėjo bendrą jų pavidalą bei ypatybes. Straipsnyje, vėliau išspausdintame žurnale „ЖЭТФ“, Jucys dėkojo Fokui ir jo mokiniams tik už patarimus, taigi lygčių gavimo idėja priklausė jam pačiam. Jucys pavadino lygtis „daugiakonfigūracinėmis Foko lygtimis“.[389] Būtų pagrįsta vadinti jas Hartrio, Foko ir Jucio lygtimis. Artutinumą, naudojantį šių lygčių sprendinius, Jucys pavadino daugiakonfigūraciniu artutinumu. Vėliau jis atkakliai propagavo šį terminą, ir pastarasis iš tikrųjų prigijo atomo teorijoje. Kaip parodė

[385] G. Jucio pasakojimas 2001 10 12.
[386] A. Jucys. Anglies atomo konfigūracijų $1s^22s2p^3$ ir $1s^22p^4$ teorinis tyrimas. VVU mokslo darbai. Gamtos ir matematikos mokslų serija, 1949, t. 1, p. 20.
[387] А. Юцис. Уравнения Фока в многоконфигурационном приближении. ЖЭТФ, 1952, т. 23, вып. 2, с. 129.
[388] D.R. Hartree, W. Hartree, B. Swirles. Philosophical Transactions of the Royal Society A, 1939, v. 238, p. 229.
[389] А. Юцис. Уравнения Фока в многоконфигурационном приближении. ЖЭТФ, 1952, т. 23, вып. 2, с. 129.

vėlesni Jucio ir jo mokinių darbai, didinant konfigūracijų, į kurias atsižvelgiama, skaičių, daugiakonfigūracinis artutinumas konverguoja daug sparčiau negu konfigūracijų maišymosi artutinumas, ir dabar tai yra vienas iš pagrindinių atomo teorijos metodų.

A. Jucys tikslino ir energijos lygmenų skaičiavimo metodą, jis atsižvelgė ne tik į pagrindines, bet ir į silpnesnes magnetines sąveikas (sukinio ir svetimos orbitos bei sukinio ir sukinio). Iki tol buvo plačiau tirtas tik paprasčiausias – dubletinis suskilimas (dviejų komponenčių atvejis). A. Jucys gavo formules ir nagrinėjo sudėtingesnį – tripletinį suskilimą tiek vienkonfigūraciniu, tiek konfigūracijų sumaišymo artutinumais. Tuos skaičiavimus jam padėjo atlikti aspirantas V. Šugurovas bei kiti mokiniai. Papildyti rezultatai 1952 m. buvo paskelbti bendruose straipsniuose.

1951 m. A. Jucys rusų kalba parašė 260 mašinraščio puslapių disertaciją „Kai kurie patikslintieji atomo kvantmechaninio skaičiavimo metodai“ fizikos ir matematikos mokslų daktaro laipsniui įgyti[390]. Ją sudarė keturi pagrindiniai skyriai, skirti Hartrio ir Foko lygtims, tripletiniam suskilimui, konfigūracijų maišymuisi ir nepilnam kintamųjų atskyrimui. Kiekvienas skyrius turėjo po dešimt skyrelių, tai, aišku, nebuvo atsitiktinis sutapimas, o tam tikrų pastangų reikalavęs rezultatas, liudijantis apie neišblėsusį Jucio tikėjimą laimingais skaičiais. Visose vėlesnėse jo monografijose kiekvienas skyrius irgi turėjo po dešimt arba bent po penkis (trumpiausioje iš jų) skyrelius.

A. Jucio daktaro disertacijos gynimas įvyko 1951 m. gruodžio 27 d. vakare, 19 valandą, Leningrado universiteto Fizikos fakulteto pagrindinių rūmų 88 auditorijoje[391]. Oponentai buvo M. Petrašen, žinomas spektroskopijos specialistas M. Eljaševičius ir P. Pavinskis. Jie vieningai pažymėjo teorinių rezultatų svarbą, atliktus sudėtingus skaičiavimus, pagrįstas išvadas. M. Eljaševičius atkreipė A. Jucio dėmesį, kad karo metais užsienyje buvo išspausdinti trys D. Raka (G. Racah) straipsniai, kuriuose pasiūlyta nauja efektyvi matematinė technika energijos ir kitų operatorių matricinių elementų išraiškoms gauti, – tai buvo ne tiek priekaištas, kiek gairė tolesniems darbams.

Po Jucio disertacijos gynimo tarybos posėdis tęsėsi, ir V. Fokui nepavyko jo pasveikinti. Doktoranto santykiai su vadovu nebuvo tokie artimi, kad Jucys užeitų pas Foką į namus. Tad Fokas jam atsiuntė sveikinimą į Vilnių laišku, kurio pabaigoje rašė: „Aš esu labai patenkintas Jūsų asmenyje įgijęs kvantmechaninių skaičiavimų tęsėją ir neabejoju, jog tolesnių

---

[390] А. Юцис. *Некоторые уточнненые методы квантовомеханического расчета атома*. Докторская диссертация по физике-математике. Вильнюс – Ленинград, 1951.
[391] A. Jucio doktorato gynimo medžiaga. JMK.

Jūsų tyrimų rezultatai šioje Jūsų pasirinktoje srityje bus ne mažiau įdomūs negu jau gauti rezultatai.“ [392]

Fokas turėjo įtakos ir Jucio mokslinio metodo formavimuisi: vėliau Jucys, kaip ir jo mokytojas[393], labiau linko į matematinio aparato plėtojimą negu į jo taikymus, mėgo sudarinėti atominių dydžių lenteles, domėjosi filosofiniais fizikos klausimais.

A. Jucys didžiavosi esąs vienintelis mokslininkas, dirbęs su abiem Hartrio ir Foko metodo kūrėjais, laikė juos savo mokytojais ir labai vertino ne tik kaip specialistus, bet ir kaip aukštos kultūros asmenybes.

A. Jucio daktaro disertacija buvo antroji Lietuvos mokslininko disertacija, apginta pokario metais; pirmąją – iš humanitarinių mokslų 1951 m. pradžioje apgynė istorikas P. Pakarklis[394]. Tais laikais už apgintą disertaciją dar buvo skiriama premija – Jucys gavo apie 10 000 rublių[395].

[392] V. Foko laiškas A. Juciui 1952 01 05. *AAJ*, p. 268.
[393] В.А. Фок. К 80-летию со дня рождения. Труды ГОИ, 1978, т. 43, с. 1–107.
[394] Z. Petrauskienė, P. Valentėlienė. *Lietuvos TSR mokslininkų disertacijos, 1945–1968. Bibliografija*. V.: LMA centrinė biblioteka, 1971.
[395] J. Laurinkaus pasakojimas 1978 09 06.

PLANETINĖ MOKINIŲ SISTEMA

Po doktorato gynimo A. Jucys grįžo į Vilnių kupinas ryžto kartu su mokiniais vykdyti plačius atomų tyrimus: gauti jo išvestų daugiakonfigūracinių lygčių sprendinius, plėtoti kitus patikslintus metodus ir taikyti juos įvairių elementų atomams siekiant gero sutapimo su eksperimentiniais duomenimis.

Per keletą metų, rengdamas diplomantus ir aspirantus, priimdamas į katedrą laborantais perspektyvesnius studentus, Jucys subūrė nemažą mokinių grupę. 1952 m. į aspirantūrą buvo priimtas VVPI absolventas J. Martišius ir du Jucio diplomantai iš VVU – J. Vizbaraitė ir G. Ciūnaitis; nestodamas į aspirantūrą disertaciją rengė I. Glembockis. Kitais metais A. Jucys tapo dar dviejų aspirantų V. Kybarto ir J. Batarūno vadovu, tad jų skaičius jau viršijo vienam dėstytojui nustatytą ribą – penkis[396, 397, 398]. O V. Šugurovas ir V. Kaveckis tais metais jungtinėje trijų VVU fakultetų – Fizikos ir matematikos, Chemijos, Gamtos mokslų – taryboje jau apgynė mokslų kandidato disertacijas.

Fizikai teoretikai nebesutilpo viename katedros kambarėlyje, tad Jucys išsikovojo antrąjį kambarį prie fakulteto bibliotekos. Ten persikėlė aspirantai ir diplomantai, o katedros laborantai liko vedėjo kabinete.[399]

Jucio grupė įvairiais metodais skaičiavo atomo bangines funkcijas, o po to jomis naudodamiesi nustatydavo pagrindines atomo charakteristikas – energijos lygmenis, radiacinių šuolių tikimybes. Patys sudėtingiausi skaičiavimai buvo atliekami ranka sukamu švedišku aritmometru bei TSRS pradėtais gaminti „feliksais“ („Hamann“ naudojosi pats A. Jucys, o gal ir tame pačiame bute gyvenęs V. Kaveckis). Diplomantams aritmometrų nepatikėdavo, jie skaičiuodavo logaritminėmis liniuotėmis. Fizikas I. Levitas pagamino kelias cilindrinės liniuotės kopijas; be jų, dar buvo naudojama diskinė liniuotė. Rezultatai būdavo užrašomi ant lapais supjaustyto pusžalio vyniojamojo popieriaus.[400]

Devintą valandą ryto Jucio mokiniai stengdavosi būti katedroje, nes tuo metu pasirodydavo *šefas*. Jam įėjus, I. Glembockis, o kiek atsilikdami ir kiti darbuotojai, atsistodavo. Jucys duodavo nurodymų tolesniam darbui, patardavo.[401, 402]

---

[396] Disertantų mokslinis vadovas. *AAJ*, p. 331.
[397] K. Ušpalis ir kt. *FMRL*, p. 23.
[398] K. Ušpalio pasakojimas 2001 01 10.
[399] Ibidem.
[400] A. Kancerevičiaus pasakojimas 1982 06 23.
[401] V. Kybartas. Profesoriaus pedagoginė veikla. *AAJ*, p. 172.
[402] J. Batarūno pasakojimas 1982 05 07.

Geras skaičiuotojas turėjo ne tik greitai, nedarydamas klaidų, taškas po taško skaičiuoti banginę funkciją, bet ir gebėti parinkti vienelektronės energijos vertę taip, kad kuo greičiau būtų surastas teisingas Hartrio ir Foko lygties sprendinys. Tuo garsėjo G. Ciūnaitis. Jis žvilgtelėdavo į vieną energijos vertę, į kitą, įvertindavo funkcijos eigą ir nuspėdavo teisingą vertę. Kitiems irgi nesinorėjo ilgai vargti, tad jie prašydavo Ciūnaičio patarimo.[403, 404]

Vakare mokiniai nesiskirstydavo tol, kol neateidavo vadovas, kuris ir įvertindavo gautus rezultatus[405].

Siekiant kelti kvalifikaciją, buvo pradėta nagrinėti E. Kondonas (E. Condon) ir G. Šortlio (G. Shortley) monografija „The Theory of Atomic Spectra“ („Atomų spektrų teorija“). Ji buvo išleista Anglijoje dar 1935 m. ir apibendrino pagrindinius rezultatus, gautus taikant kvantinės mechanikos principus sudėtingų atomų teorijoje. Vilniečiai skaitė rusišką jos vertimą, išspausdintą 1949 m. Pranešėjai paeiliui referuodavo ir aiškindavo atskirus jos skyrelius. Jucys seminaruose dalyvaudavo, bet pranešimų neskaitė, nes knyga jau seniau buvo jo išnagrinėta ir sukonspektuota. Užtat jis galėjo mokiniams atsakyti į kylančius klausimus. Knygos studijavimas tęsėsi porą metų.[406]

1952 m. pabaigoje pasitaikė palanki proga pradėti atomo teorijos darbus ir Mokslų akademijoje. Po akademiko J. Pavlovskio vadovaujamos komisijos iš Maskvos apsilankymo buvo reorganizuota Lietuvos mokslų akademija – joje sustiprintas gamtos mokslų svoris (bet kartu humanitarinių ir visuomenės mokslų institutų skaičius sumažintas nuo penkių iki trijų)[407]. Technikos mokslų institutas buvo pertvarkytas į Fizikos ir technikos institutą (FTI). Remiantis akademiko V. Foko siūlymu įkurti Lietuvos mokslų akademijoje grupę, dirbančią atomo teorijos srityje,[408] vietoj Techninės fizikos poskyrio FTI atsirado Techninės fizikos sektorius (vadovu liko P. Brazdžiūnas) bei Fizikos, matematikos ir astronomijos sektorius, kuriam vadovauti buvo paskirtas A. Jucys[409].

Jucio sektorius gavo vieną kambarį pastate T. Kosciuškos gatvėje, kuriame buvo įsikūrę keli Mokslų akademijos institutai. Pirmaisiais darbuotojais tapo matematikas J. Kubilius, prieš metus Leningrade apgynęs mokslų kandidato disertaciją iš skaičių teorijos, puse etato – Jucio mokinys V. Šugurovas ir visu jaunesniojo mokslinio bendradarbio etatu – I. Glembockis. Sulaukus telefono skambučio „iš viršaus“, į sektorių buvo priimtas

403 K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
404 J. Batarūno pasakojimas 1980 01 11.
405 V. Kybartas. Profesoriaus pedagoginė veikla. *AAJ*, p. 172.
406 A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
407 J. Matulis. *Autobiografiniai bruožai. Prisiminimai*. K.: Spindulys, 1999, p. 65.
408 A. Jucio kalba švenčiant VVU Fiziko dieną 1970 04 04.
409 MA prezidiumo 1952 10 01 nutarimas Nr. 27. LMAA, f. 1, ap. 2, b. 208, ℓ. 160.

marksistinio filosofo iš Armėnijos H. Gabreliano, tuo metu dirbusio Vilniuje, sūnus matematikas. Dėl skaičiaus buvo pridėtas puse etato eksperimentatorius A. Misiukas-Misiūnas, kuris institute beveik nesirodydavo. Nors sektoriaus pavadinime figūravo ir astronomija, jos atstovų kol kas nebuvo.[410]

A. Jucys su J. Kubiliumi susitikdavo Leningrade, kur tuo pat metu vienas tobulinosi doktorantūroje, o kitas studijavo aspirantūroje. Kubilius netgi padėjo Juciui apskaičiuoti kai kuriuos sudėtingus integralus, pasirodančius taikant nepilno kintamųjų atskyrimo metodą[411]. Jucys manė, kad Lietuvoje reikia plėtoti matematikos sritis, glaudžiai susijusias su fizika, ir norėjo nukreipti J. Kubilių atomo teorijos matematinio aparato, konkrečiau – Hartrio ir Foko metodo, linkme. J. Kubilius nesutiko keisti savo darbų tematikos ir, apskritai, jis gana skeptiškai žiūrėjo į sudėtingus apytikslius skaičiavimus, vykdomus Jucio mokinių. Tas požiūrių skirtumas gadino jų santykius.[412, 413] L. Gabrelianas, nors pakluso Jucio nurodymui ir nenoriai užsiėmė banginių funkcijų skaičiavimais, vėliau buvo perduotas Kubiliaus žinion, bet ir pas jį neparengęs nė vieno straipsnio grįžo į Armėniją. Taigi keli Jucio mėginimai įtraukti į savo darbus matematikus nebuvo sėkmingi.

Sekdamas savo mokytoju Foku, Jucys ėmė labiau domėtis filosofiniais fizikos klausimais, juos pabrėždavo dėstydamas atomo teorijos speckursus (bendrų teorinės fizikos kursų jis po doktorantūros nebeskaitė). Pusę gamybinės-pažintinės studentų praktikos Jucys skirdavo Lenino knygai „Materializmas ir empiriokriticizmas“ studijuoti[414], o apie 1952 m. jai nagrinėti organizavo Fizikos ir technikos institute seminarą[415]. Tai nebuvo vien tik būtina duoklė komunistinei ideologijai: Jucys per užsiėmimus keldavo bendrus pažinimo, fizikos ir filosofijos ryšio, naujosios fizikos interpretavimo klausimus. Aišku, jis tai pateikdavo dogmatizuoto materializmo šviesoje, tačiau tokie buvo jo paties įsitikinimai.[416]

1952 m. pabaigoje Jucys pamėgino išdėstyti savo filosofinę materijos, masės, energijos, judėjimo sampratą straipsnyje „Materija ir jos judėjimo formos“, kurį išspausdino rusų kalba leidžiamas laikraštis „Молодежь Литвы“. Straipsnyje pateikiamas tradicinis materialistinis požiūris, privalomai pašlovinant dialektinį materializmą ir jo kūrėjus. Vis dėlto straipsnis sukėlė dogmatinių filosofų nepasitenkinimą, ir, ko gero, vykdydamas nurodymą „iš viršaus“, o ne savo iniciatyva, VVPI marksistinės filosofijos dėstytojas N. Ickovičius oficioze

410 I. Glembockio pasakojimas 1982 05 04.
411 J. Batarūno pasakojimas 1982 05 07.
412 V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.
413 K. Ušpalio pasakojimas 1982 05 14.
414 V. Kybartas. Profesoriaus pedagoginė veikla. *AAJ*, p. 171.
415 K. Ušpalio pasakojimas 1979 09 11.
416 K. Ušpalio pasakojimas 1983 04 25.

„Советская Литва“ išspausdino triuškinančią recenziją „Supainiotas straipsnis filosofijos klausimais“ [417]. Jame Jucys kaltinamas, kad, užuot iš marksizmo-leninizmo klasikų veikalų pacitavęs tikslius sąvokų apibrėžimus, bandė juos formuluoti pats, savais žodžiais. N. Ickovičių ypač papiktino A. Jucio teiginys, jog „klausimas apie gyvųjų organizmų kilmę iš negyvosios medžiagos dar nėra galutinai išaiškintas“. Taip rašydamas, autorius esą „painioja ir šmeižia dialektinį materializmą, nes Lysenka savo darbe teigia, kad gyvosios medžiagos kilmė iš negyvosios medžiagos marksistui yra neginčytina“. Filosofas netgi ėmė mokyti fiziką, kaip reikėtų suprasti branduolines reakcijas. Straipsnio gale buvo padaryta kategoriška išvada, jog „supainioti straipsniai, panašūs į šį, daro žalą mūsų jaunimo komunistiniam auklėjimui“.

Tais Stalino teroro laikais panašūs kritiniai straipsniai paprastai reikšdavo ne tik mokslininko karjeros žlugimą, bet ir politinę bylą. Jucys taip pat labai rimtai sureagavo į šią kritiką – jo archyve yra aplankas net su keliomis Ickovičiaus straipsnio iškarpomis ir kita su tuo susijusia medžiaga[418].

Aišku, po šio straipsnio pasirodymo turėjo įvykti jo svarstymas universitete. Fakulteto partorgas buvo inžinierius mechanikas B. Voronkovas, su kuriuo Jucys gerai sutarė. Voronkovas bei kai kurie kiti universiteto partijos komiteto nariai dalyvaudavo Jucio filosofinio seminaro užsiėmimuose ir buvo geros nuomonės apie juos[419, 420]. Tačiau vargu ar šie partiečiai, neatsiklausę Centro komiteto, galėjo bandyti teisinti ar paremti Jucį. Taigi buvo geras ženklas, kad vietoj viešo jo pasmerkimo įvyko dalykiškas straipsnio aptarimas išplėstiniame partinės organizacijos susirinkime, dalyvaujant fakulteto dekanui ir katedrų vedėjams[421]. Aišku, Jucys turėjo gailėtis nepakankamai rėmęsis marksizmo-leninizmo klasikais ir neišvengęs kai kurių netikslumų. Tačiau, antra vertus, jis galėjo pasiteisinti, kad kelis daugiausia kritikos susilaukusius teiginius redakcija pridėjo be jo žinios, taip pat nurodyti savo oponento neteisingus argumentus. Taigi susirinkimas pateisino ir su tam tikromis išlygomis parėmė Jucį. Tolesnis straipsnio svarstymas universiteto partijos komitete, komjaunimo, o gal ir partijos, Centro komitete iš esmės nepakeitė tos jam palankios nuostatos. Tad kitų metų kovo mėnesį laikraštis „Советская Литва“ išspausdino tokį tiems laikams nebūdingą pranešimą apie reagavimą į kritiką: „Lietuvos VLKJS CK biuras apsvarstė <...> ir pripažino kritiką teisinga. Redakcija savavališkai, nesuderinusi su autoriumi, padarė straipsnyje pakeitimų ir papildymų, kurie prisidėjo prie teorinių klaidų ir taip pagilino

[417] Н. Ицкович. Путанная статья по вопросам философии. Советская Литва, 30 11 1952.
[418] JA, b. 1222, 37 ℓ.
[419] K. Ušpalio pasakojimas 2001 01 10.
[420] P. Brazdžiūno pasakojimas 1976 09 24.
[421] K. Ušpalio kalba A. Jucio 75-mečio minėjime 1979 09 11.

straipsnyje buvusius netikslumus. Kartu drg. Jucys pripažįsta, kad ir rankraštyje taip pat būta kai kurių netikslumų.“ [422] Verta paminėti, jog atsakymas į kritiką buvo išspausdintas tik po keturių mėnesių, jau mirus Stalinui.

Ta istorija ilgam atgrasė Jucį nuo filosofinių fizikos klausimų. Laimė, ji neturėjo įtakos tolesnei jo mokslinei karjerai. 1953 m. birželio mėnesį įvyko Mokslų akademijos sesija, kurioje A. Jucys buvo iš karto išrinktas tikruoju nariu (dažniausiai nariais tapdavo tik per tarpinę – nario korespondento pakopą)[423]. Toje pačioje sesijoje du akademijos mokslų skyriai buvo pertvarkyti į tris, ir Jucys tapo naujo Geologijos, chemijos ir technikos (GChT) mokslų skyriaus akademiku sekretoriumi[424]. Tai buvo laikoma gana svarbiomis pareigomis – Jucys turėjo kuruoti skyriui priklausančių trijų mokslo institutų (Geologijos ir geografijos, Chemijos ir cheminės technologijos bei Fizikos ir technikos) veiklą, rūpintis tų krypčių plėtra Mokslų akademijoje. Jis įėjo ir į MA prezidiumą, kuris spręsdavo visus svarbiausius klausimus.

Jucys iš karto ėmėsi neformaliai vykdyti naujas pareigas. Dar vasarą, iki rugsėjo 1 d. buvo sušaukti net trys skyriaus biuro posėdžiai susikaupusiems reikalams spręsti, o iš viso per trejetą mėnesių įvyko net aštuoni posėdžiai, iš jų vienas – Kaune[425]. Jucys reikalaudavo iš institutų bei temų vadovų konkretinti tikslus ir numatomą veiklą. Ataskaitos būdavo svarstomos dalykiškai, nevengiant tiesių klausimų. Jucys gana aštriai kritikuodavo neveiklumą, numatytų planų nevykdymą be rimtų priežasčių. Anot vienos jo kalbos MA sesijoje: „Akademijoje turi burtis žmonės, mėgstą mokslinį darbą, o ne iešką ramios vietos.“ [426] Jis stengėsi išgyvendinti praktiką, kai ataskaitas recenzavo ir vertino to paties instituto mokslininkai. Vos pradėjęs vadovauti skyriui, Jucys paprašė, kad institutų direktoriai tiksliai nurodytų savo darbo valandas institutuose (pateiktų jau kitam posėdžiui). Tokiu reiklumu Jucys užsitraukė ne vieno pasyvesnio mokslininko nemalonę, sulaukta netgi tais laikais paplitusių skundų.

Skyriaus biuras svarstydavo visus svarbesnius institutų mokslo organizavimo klausimus – naujų sektorių bei laboratorijų steigimą, kadrų rengimą, perspektyvinius institutų planus. Kasmet buvo šaukiamas skyriaus narių visuotinis susirinkimas (tais laikais visų trijų institutų mokslininkai tilpdavo nedidelėje salėje), kurio metu institutų direktoriai

---

[422] По следам выступлений «Советской Литвы». Советская Литва, 26 03 1953.
[423] MA sesijos 1953 06 27 nutarimas. LMAA, f. 1, ap. 9, b. 3751, ℓ. 20.
[424] MA GChT mokslų skyriaus visuotinio susirinkimo 1953 06 27 nutarimas. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 10, ℓ. 23.
[425] MA GChT mokslų skyriaus biuro posėdžių protokolai. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 9.
[426] A. Jucio pranešimas MA sesijoje 1956 12 13. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 9, ℓ. 46.

atsiskaitydavo už savo įstaigų veiklą, o padalinių ar grupių vadovai supažindindavo su atliktais tyrimais.[427]

Juciui neretai tekdavo kreiptis į miesto ir respublikos vadovus, jis nepataikaudavo, būdavo dalykiškas ir oficialus, dėstydavo problemas tiesiai, be diplomatinių vingrybių, kartais dėl to ir nelaimėdavo[428].

Tuo metu formavosi Mokslų akademijos tyrimų kryptys. A. Jucys, vadovaudamasis ne tiek nurodymais „iš viršaus“, kiek savo įsitikinimais, palaikė taikomąjį mokslą, susijusį su Lietuvos poreikiais, ypač su energetika, geologinių išteklių paieška, pramonės automatizavimu[429], tačiau labiausiai rūpinosi silpnai Lietuvoje išplėtotais fundamentiniais mokslais, tarp jų ir fizika[430]. Neatsitiktinai skyrius, kurio pavadinime netgi nebuvo minima fizika, 1956 m. reorganizuotas į Fizikos, chemijos ir technikos (FChT) mokslų skyrių. Tada, padidinus MA narių skaičių, akademikais tapo pagrindiniai eksperimentinės fizikos organizatoriai Lietuvoje P. Brazdžiūnas ir K. Baršauskas[431].

A. Jucys dėjo daug pastangų skyriaus institutų skurdžiai materialinei bazei gerinti, ragino sistemingai rengti mokslo kadrus ir savo pavyzdžiu demonstravo, kaip tai reikia daryti. Įdomu paminėti, kad dar 1955 m., vos prasidėjus politiniam atšilimui, skyrius pateikė siūlymą tirti aukštųjų mokyklų steigimo ir veikimo tarpukario Lietuvoje istoriją[432]. Tuo svarbiu spartaus MA augimo laikotarpiu A. Jucys daug nusipelnė savo vadovaujamo skyriaus mokslo kryptims, rūpindamasis jų plėtra, lėšomis, laboratorijų įranga, pastatų statyba. Visus reikalus jis spręsdavo dalykiškai, operatyviai[433].

Dalyvaudamas įvairiuose posėdžiuose, Jucys aktyviai reikšdavo ir gindavo savo nuomonę, pateikdavo konkrečių pastabų ir siūlymų, nevengdavo ir kritikos, netgi liečiančios dalyvaujančius asmenis. Jis visada pasisakydavo per MA sesijas – A. Jucys ir V. Ruokis buvo aktyviausi kalbėtojai[434].

Gana sudėtingai klostėsi A. Jucio santykiai su tuometiniu Mokslų akademijos vadovu, vyresniuoju kolega iš VDU laikų J. Matuliu. Prezidentas buvo talentingas vadovas, nuoširdžiai rūpinosi Lietuvos mokslu, bet kartu laikėsi to meto politinių nuostatų. Jis artimai bendravo su

---

427 MA GChT mokslų skyriaus biuro posėdžių protokolai. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 9, ℓ. 18.
428 A. Kancerevičiaus pasakojimas 1982 06 23.
429 A. Jucio pasisakymas MA sesijoje 1958 07 08. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 56, ℓ. 32.
430 Akad. A. Jucio veiklos 1954 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 2.
431 MA FChT mokslų skyriaus visuotinio susirinkimo 1956 12 13 protokolas. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 32, ℓ. 23.
432 MA FChT mokslų skyriaus 1956 m. ataskaita. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 45, ℓ. 62.
433 K. Konstantinavičiaus pasakojimas 1983 05 30.
434 K. Ušpalio pasakojimas 1982 05 14.

A. Sniečkumi bei kitais partijos veikėjais ir todėl turėjo nemaža laisvės savaip tvarkyti akademijos reikalus. J. Matulis vertino A. Jucio aktyvią mokslinę veiklą, organizatoriaus talentą, atsidavimą mokslui ir ne kartą jį yra skyręs pavaduoti MA prezidiumo mokslinį sekretorių pastarajam atostogaujant, įvairių komisijų pirmininku bei nariu[435]. Antra vertus, prezidentas mėgo pagrindinius reikalus spręsti pats, ir Jucio prieštaravimas, atkaklus kitokios nuomonės gynimas, nediplomatiška kritika Matulį erzino, kartais jie gana aštriai susikirsdavo per MA prezidiumo posėdžius. Juciui nepatiko, kad jų metu buvo rūkoma, nukrypstama į mažai susijusias su reikalais istorijas, o svarbiausi sprendimai jau būdavo padaryti prieš posėdį[436]. Jis atkakliai, be kompromisų gindavo savo skyriaus interesus[437].

Tapęs akademiku sekretoriumi, Jucys atsisakė Fizikos ir technikos institute sektoriaus vadovo pareigų, į jas buvo paskirtas ne mokslų kandidatas J. Kubilius, o dar jokio laipsnio neturintis I. Glembockis, kuris klusniai vykdydavo visus Jucio nurodymus. Augant mokinių būriui, plečiantis teoriniams atomų tyrimams, Jucys ir toliau liko neginčijamu savo sukurtos mokyklos lyderiu. 1953 m. jam buvo patvirtintas profesoriaus vardas[438], kuris greitai išstūmė pirmųjų mokinių tarpusavyje vartotą neoficialų Jucio titulą *šefas*. Nuo tada tarp teoretikų žodis *profesorius* reiškė tik Jucį, net ir po to, kai tą vardą pelnė ir keli jo mokiniai.

Jucys tiek į mokinius, tiek į kolegas kreipdavosi *tamsta*. Tas tarpinis variantas tarp oficialaus *jūs* ir familiaraus *tu* atitiko Jucio draugiškus, bet kartu dalykiškus santykius su mokiniais ir bendradarbiais. Jis nebuvo linkęs kalbėti apie savo asmeninį gyvenimą, netgi temomis, nesusijusiomis su mokslu; laikai irgi nebuvo palankūs tokiems pokalbiams, nes neatsargus to meto aktualijų vertinimas galėjo pasiekti budrias KGB ausis ir turėti labai nemalonių pasekmių. O Jucio, įtakingo ir nepartinio mokslininko, aplinkoje informatorių, aišku, netrūko, mokiniai patys įtarinėjo kai kuriuos savo kolegas. Kiek atviresnis Jucys būdavo su žemaičiu K. Ušpaliu, bet, įėjus į kambarį kam nors kitam, jų žemaitiška šneka nutrūkdavo.

Plečiantis katedros moksliniams darbams ir mokinių skaičiui, ji jau nebetilpo dviejuose kambariuose Naugarduko gatvėje. Tad 1955 m. katedra buvo perkelta į M.K. Čiurlionio gatvėje, prie observatorijos stovintį dviaukštį pastatą. Jo pirmame aukšte buvo gauti trys kambariai, vienas iš jų pritaikytas auditorijai[439]. Vėliau Jucys atkovojo dar vieną atsilaisvinusį

---

[435] MA prezidiumo nutarimai. LMAA, f. 1, ap. 2, b. 514, ℓ. 7; b. 565, ℓ. 244; b. 683, ℓ. 5.
[436] Akad. A. Jucio veiklos 1955 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 8.
[437] K. Konstantinavičiaus pasakojimas 1983 05 30.
[438] Profesoriaus atestatas, išduotas AAK sprendimu 1953 11 11 (kopija). LMAA, f. 1, ap. 9, b. 3751, ℓ. 25.
[439] A. Kancerevičiaus pasakojimas 1982 06 23.

kambarį, į kurį pretendavo ir greta su šeima gyvenantis istorikas J. Jurginis, – šis ginčas buvo sprendžiamas net LKP CK[440, 441].

Jucys jau nebeįstengė kasdien kontroliuoti visų savo išaugusios grupės darbų. Tad jis nuo 1954 m. pradėjo kartą per savaitę rengti išplėstinį katedros posėdį – teoretikų seminarą. Jame dalyvaudavo fizikai teoretikai iš įvairių įstaigų – VVU, FTI, VVPI[442]. Kiekvienas trumpai referuodavo savo atliktą darbą, atsakydavo į profesoriaus ir kitų dalyvių klausimus. Seminarai nuo katedros posėdžių buvo atskirti tik 1962 m.

Be to, Jucys ėmė jungti mokinius į grupeles. Vyresniam, jau apgynusiam disertaciją darbuotojui buvo priskiriami vienas ar keli jaunesnieji, kurie kartu vykdydavo bendrą užduotį, įgydavo patirties. Grupės vadovas, o dažniausiai ir visa grupė, reguliariai lankydavosi pas profesorių jo priėmimo valandomis ir išsamiai aptardavo rezultatus bei tolesnius planus; Jucys duodavo patarimų, padėdavo išspręsti kilusias problemas. Tiesa, su kai kuriais mokiniais jis dirbdavo tiesiogiai, ir šiems būdavo nelengva išlaikyti profesoriaus diktuojamą tempą, nes, vadovaudamas kitiems, jis nenustojo daug dirbęs ir pats. Po ilgo darbo naktimis Jucys sunkiai begalėdavo užmigti, tad perkėlė mokslinį darbą į ankstyvus rytmečius. Ramiai padirbėjęs keletą valandų, Jucys važiuodavo vykdyti savo turimų pareigų. Jis stengdavosi padirbėti namie ir po pietų, nors kai kuriomis dienomis tik vėlų vakarą grįždavo iš posėdžio ar baigęs skaityti speckursą studentams teoretikams.

Bendro vadovavimo Jucys nelaikė pakankamu indėliu būti straipsnio bendraautoriu. Tik jeigu jo patarimai buvo svarbūs tam darbui atlikti, Jucys save, kaip vadovą, įrašydavo paskutiniuoju. O jei jis pats pasiūlydavo pagrindinę idėją ar atlikdavo esminę darbo dalį, Jucys rašydavosi pirmuoju autoriumi – tarpinių variantų nebūdavo.

1952–1956 m. pagrindiniai grupės darbai buvo skirti dviem patikslintiems atomo teorijos metodams – daugiakonfigūraciniam ir konfigūracijų maišymuisi. 1953 m. straipsnyje su V. Kybartu buvo pirmą kartą pateikti Jucio išvestų daugiakonfigūracinių lygčių sprendiniai berilio atomui[443]. Buvo išplėtota šių lygčių sprendimo metodika, pasiūlyti artutiniai jų variantai, nagrinėtas tikslumas. Vilniaus fizikai teoretikai pirmieji įrodė elektronų porinių sužadinimų svarbą ir suformulavo dvielektronių būsenų modelį (Batarūnas, Kaveckis, Jucys)[444]. Tikslūs skaičiavimai leido interpretuoti dvielektronius šuolius atomuose, įrodyti kai

440 A. Kancerevičiaus pasakojimas 1982 06 23.
441 A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
442 VVU FMF Teorinės fizikos katedros seminarų protokolai. VU FF TFK.
443 В.В. Кибартас, А.П. Юцис. Решение уравнений Фока для атома бериллия в двухконфигурационном приближении. ЖЭТФ, 1953, т. 25, вып. 3(9), с. 264–270.
444 Научная деятельность А. Юциса. В кн.: А. Юцис. *Избранные труды*. Вильнюс: Мокслас, 1978, с. 17.

kurių neigiamųjų jonų stabilumą[445]. Tuo pat metu buvo plėtojamas ir konfigūracijų superpozicijos metodas, tiriama jo konvergencija. Taigi Vilniuje, naudojantis paprasčiausiomis skaičiavimo priemonėmis, buvo atliekami gana tikslūs teoriniai atomų tyrimai, pralenkę panašius darbus Vakarų Europoje ir JAV. Nors daugelis tų rezultatų buvo spausdinami sąjunginiame žurnale „ЖЭТФ“, tačiau dėl TSRS mokslo izoliacijos, jie tuo metu liko beveik nežinomi Vakaruose ir atrasti bei įvertinti tik septintojo dešimtmečio pradžioje, kai tie straipsniai buvo išversti į anglų kalbą[446, 447].

Lietuvoje Jucio grupės darbai buvo vertinami įvairiai. Viena vertus, didelį įspūdį darė straipsnių spausdinimas „ЖЭТФ“ – kiti Lietuvos fizikai negalėjo pasigirti darbais, priimtais į šį prestižinį žurnalą. Antra vertus, apie sudėtingus skaičiavimus, vykdomus Teorinės fizikos katedroje, buvo pasakojamos tikros ir išgalvotos istorijos. Per trejus aspirantūros metus disertacijas parengė J. Vizbaraitė ir G. Ciūnaitis, kurie buvo žinomi kaip gana vidutiniai, nekūrybingi studentai. Tad imta kalbėti apie mokslinį Jucio konvejerį.[448]

Galbūt prisimindamas, kaip I. Končius jį ilgai laikė laboranto pareigose, Jucys elgėsi priešingai: jis stengėsi padėti savo mokiniui kuo greičiau apginti disertaciją, susikurti materialinį pagrindą, kad šis galėtų atsidėti mokslui. Uolų nurodymų vykdymą bei darbštumą Jucys laikė pagirtinomis aspiranto savybėmis, o per didelį savarankiškumą ir originalių sprendimų ieškojimą, ypač dirbant kartu su juo, vertino neigiamai.

Vienas aspirantas parodė profesoriui rezultatus, gautus savo iniciatyva. Šis padarė pastabą:

– Kodėl tamsta dirbi ne tai, kas užduota?

– Profesoriau, aš tai dariau po vakarienės.

– Ir po vakarienės reikėtų užsiimti tuo, kas tamstai užduota.[449]

Jucys darydavo pastabas ne tik dėl mokslinio darbo, bet ir dėl tvarkos, netgi aprangos. Jau apgynęs disertaciją jo mokinys kartą atnešė kreivai parašytą raštą. Profesorius jį liepė perrašyti iš naujo. Kai prasidėjo marškinių, išleistų viršum kelnių, mada ir taip apsirengęs aspirantas užėjo pas Jucį, šis liepė išeiti už durų ir susitvarkyti marškinius.[450]

---

[445] Научная деятельность А. Юциса. В кн.: А. Юцис. *Избранные труды*. Вильнюс: Мокслас, 1978, с. 18.
[446] B.G. Wybourne. Professor Adolfas Jucys, 1904–1974. An Appreciation (rankraštis JMK). Vertimas į lietuvių k. *AAJ*, p. 196.
[447] U. Fano. Recollections of Professor A. Jucys (rankraštis JMK). Vertimas į lietuvių k. *AAJ*, p. 199.
[448] J. Batarūno pasakojimas 1982 05 07.
[449] I. Glembockio pasakojimas 1981 11 13.
[450] K. Makariūno pasakojimas 1983 02 11.

Laborantas A. Kancerevičius susirgo ir neatėjo į darbą, nors jis turėjo padėti profesoriui per studentų pratybas. Kai kitą dieną jis pasirodė katedroje, Jucys griežtai paklausė:

– Kodėl tamsta nebuvai darbe?

– Aš sirgau ir turėjau biuletenį.

– Vis tiek reikėjo kokiu nors būdu pranešti katedrai. Aš kartą negalėjau pravesti pratybų, tai atėjau naktį ir palikau raštelį (telefono katedroje tada dar nebuvo).[451]

Profesorius dažnai lankė jaunų katedros dėstytojų paskaitas jų iš anksto neįspėjęs. Pastabas pasakydavo žodžiu ir užrašydavo specialioje paskaitų lankymo protokolų knygoje. Iš pradžių išvardydavo geruosius bruožus, o paskui nurodydavo trūkumus. Greta dalykinių pastabų Jucys atkreipdavo dėmesį į elgseną, bendrą dėstymo kultūrą: padarius klaidą, jos nenutrinti (studentai sąsiuviniuose to padaryti negali), o išbraukti ir užrašyti teisingai, nevartoti žodžio *aš,* stebėti auditoriją, nelaikyti rankos kišenėje ir pan.[452]

Skaičiuotojas G. Ciūnaitis vėliau nutolo nuo mokslo, tačiau J. Vizbaraitė liko viena iš artimiausių Jucio pagalbininkių, tapo tarsi „mokslo davatka“, be galo atsidavusi profesoriui, stropiai vykdanti kiekvieną jo nurodymą. Ji skirdavo skaičiavimams visą laiką, netgi šventadienius, niekada neimdavo atostogų. Įsisavintą metodą Vizbaraitė taikydavo beveik nedarydama klaidų, tačiau jeigu jaunesnis kolega paprašydavo paaiškinti, kodėl taip daroma, jos atsakymai būdavo: „Taip reikia“ arba „Taip pasakė profesorius.“ Deja, galbūt dėl nuolatinio įtempto darbo ji vėliau sunkiai susirgo.

Kitos įstaigos fizikas pasiteiravo I. Glembockio, kaip yra gaunamos Hartrio ir Foko lygtys. Glembockis atsakė, kad jis to negali paaiškinti, nes sprendžiant lygtis jam šių žinių nereikia, bet tai žino profesorius.[453]

Gabesniems mokiniams Jucys leisdavo pasukti galvą patiems, o vertingą idėją pripažindavo. Po kandidatinės disertacijos gynimo profesorius kai kam suteikdavo tarsi kūrybinių atostogų – pagalvoti apie tolesnius planus ir ateiti su pasiūlymais. Neretai jie būdavo sukritikuojami, bet kartais ir pripažįstami.[454]

1954 m. Vilniaus universitetą baigė ir, Jucio vadovaujami, nestodami į aspirantūrą, ėmė rengti disertacijas du gabūs fizikai teoretikai Jošua Levinsonas ir Vladislovas Vanagas.

Pas J. Levinsono tėvą Jucys prieš karą Kaune nuomojosi butą. Pokariu Levinsonas studijavo Maskvos inžinerinės fizikos institute, o nuo ketvirto kurso – VVU. Parengęs

[451] A. Kancerevičiaus pasakojimas 1982 06 23.
[452] Paskaitų lankymo protokolai. VU FF Fizikos muziejus.
[453] V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.
[454] A. Savukyno pasakojimas 1982 05 27.

diplominį darbą pas A. Bolotiną, Levinsonas buvo priimtas dirbti į FTI Fizikos, matematikos ir astronomijos sektorių, bet netrukus pašauktas į kariuomenę. Jucio rūpesčiu jis buvo paliktas tarnauti Vilniuje ir, dirbdamas karinio dalinio raštinėje, turėjo galimybę tęsti mokslinį darbą.[455, 456] Levinsonas buvo susipažinęs su anksčiau minėta E. Kondono ir G. Šortlio knyga, kurioje daug dėmesio skiriama judėjimo kiekio momento teorijos taikymui atomo teorijoje. Juk atomas, turintis masyvų elektringą branduolį, pasižymi sferine simetrija, tad viso atomo ir net atskirų elektronų judėjimo kiekio momentų vertės apytiksliai yra geri kvantiniai skaičiai. J. Levinsonas sugalvojo grafinį metodą dydžiams, susijusiems su judėjimo kiekio momento teorija ir svarbiems nagrinėjant atomus, atvaizduoti. Tai leido vaizdžiai grafiškai sumuoti tuos dydžius, išskirti invariantus, vadinamuosius $3nj$ koeficientus, supaprastinti fizikinių dydžių skaičiavimus. Levinsonas ateidavo pas Jucį konsultuotis, bet, matyt, pagrindinė metodo idėja buvo mokinio, nes du straipsniai apie grafinį metodą buvo paskelbti 1957 m. jo vieno žurnale „Lietuvos TSR MA Fizikos-technikos instituto darbai“, o trečias straipsnis kartu su V. Vanagu – žurnale „Оптика и спектроскопия“.

V. Vanagas pasižymėjo ir fiziko, ir muziko gabumais. Jis tuo pat metu mokėsi Vilniaus universiteto Fizikos ir matematikos fakultete bei J. Tallat-Kelpšos muzikos technikume ir gavo abu diplomus. Vis dėlto pirmenybę teikė fizikai, bet neapleido ir muzikos – mokydamasis aspirantūroje, akompanuodavo universiteto absolventų chorui. V. Vanagas, buvo priimtas dirbti į FTI ir, kaip Levinsonas, užsiėmė ne skaičiavimais, o judėjimo kiekio momento teorija.[457, 458]

J. Levinsonas ir V. Vanagas pirmieji įsigilino į gana lakoniškai parašytus D. Raka darbus[459], kuriuose buvo pasiūlytas neredukuotinių tenzorinių operatorių ir kilminių koeficientų metodas, plėtojantis judėjimo kiekio momento teorijos idėjas ir leidžiantis gerokai efektyviau negu senoji Kondono ir Šortlio aprašyta technika nagrinėti atominius dydžius sudėtingų konfigūracijų su atvirais elektronų sluoksniais atveju. Šį metodą jie kartu su Juciu 1956 m. pirmiausia pritaikė nepilno kintamųjų atskyrimo teorijoje.

Doktorantūros Leningrade metu Jucys susipažino ir su Foko mokinių vykdomais molekulių teorijos darbais ir įsitikino, kad ten yra naudojami panašūs metodai. Ko gero, dar tada jam kilo mintis ateityje savo grupės darbus pratęsti ir į gretimas fizikos sritis – molekulių, atomo branduolio, kietojo kūno fiziką, – taikyti jose Vilniuje plėtojamus atomo teorijos

[455] J. Batarūno pasakojimas 1982 05 07.
[456] A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
[457] Vladas Vanagas (sudarė E. Makariūnienė). V.: Teorinės fizikos ir astronomijos institutas, 1996, p. 34.
[458] E. Norvaišas. Prisimename profesorių Vladą Vanagą. Fizikų žinios, 1995, Nr. 8, p. 12.
[459] A. Kancerevičiaus pasakojimas 1982 06 23.

metodus. Tad, A. Bolotinui apgynus disertaciją, Jucys ėmė raginti jį pradėti gilintis į molekulių fiziką[460]. Šis, konsultuodamasis su M. Veselovu ir kitais leningradiečiais, molekulių specialistais, iš tikrųjų sugebėjo pereiti dirbti į naują sritį ir įsitvirtinti joje. Pats Jucys sekė molekulių teorijos darbus, tačiau, įsitraukęs į atomo teoriją, laiko molekulėms nebesurado.

1955 m. akademiko ataskaitoje Jucys rašė: „Be to, savo darbo pagrindiniu uždaviniu aš laikau patikslintų kvantmechaninio skaičiavimo metodų pritaikymą branduolio struktūroms skaičiuoti, naudojantis sluoksniniu atomo branduolio modeliu. Tačiau šio klausimo sprendimui trukdo tas faktas, kad mano vadovaujami atomo elektroninių sluoksnių kvantmechaninio skaičiavimo srityje dirba apie dešimt disertantų, kurių disertacinių darbų užbaigimas reikalauja iš manęs daug laiko.“ [461]

Kitų metų ataskaitoje pabrėžiama: „Mano vadovaujamus mokslinius bendradarbius kreipti į kietojo kūno teoriją (Levinsonas), branduolio teoriją (Vanagas) ir elektroninių skaičiavimo mašinų naudojimą (Glembockis ir Žukauskas). Todėl ir man pačiam teks dalį laiko skirti minėtiems klausimams.“ [462]

Vis dėlto palaipsniui Jucys įsitikino, kad besiplečiantys atomo teorijos darbai, vadovavimas nemažai grupei, įvairios administracinės pareigos jam nepalieka laiko aktyviam darbui gretimose srityse. Tad jis tik skatindavo gabiausius mokinius savarankiškam darbui, padėdavo jiems užmegzti ryšius su atitinkamais TSRS mokslo centrais, gauti komandiruotes, stažuotes ir pan.

Gal profesorių nuo savo darbų plėtimo sulaikė ir kai kurie ženklai, perspėjantys, kad net geležinė sveikata gali neatlaikyti didžiulės perkrovos. Tad jis ėmė skirti daugiau dėmesio laisvalaikiui ir bendravimui su draugais. Nuo 1952 m. Juciai gyveno Mokslininkų namuose – impozantiškame stalininio stiliaus name, pastatytame miesto centre aukštųjų mokyklų profesūrai. Jucys palaikė artimesnius santykius su VVU prorektoriumi S. Jankausku, profesoriumi J. Minkevičiumi, senu draugu V. Kaveckiu, kartais savo bute rengdavo pobūvius, kurių metu saikingai išgerdavo[463].

1955 m. Vilniaus universitetas gavo paskyras trims „Moskvičiams“. Automobilio kaina nebuvo didelė – tik devyni tūkstančiai senųjų rublių. „Moskvičiai“ atiteko Jankauskui, Juciui ir Horodničiui.[464] Prasidėjo pavasaris, ir visi trys ėmė rengti ekskursijas po Vilniaus apylinkes, o paskui – ir į tolimesnes vietoves. Privažiavę kokį įdomesnį miestuką ar kaimą,

---

[460] A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
[461] Akad. A. Jucio veiklos 1955 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 8.
[462] Ibidem.
[463] V. Kaveckio pranešimas A. Jucio skaitymuose 1982 09 10.
[464] H. Horodničiaus pranešimas A. Jucio skaitymuose 1986 09 11.

sustodavo, pasišnekėdavo su žmonėmis, apžiūrėdavo architektūros ir gamtos paminklus. O vasarą per atostogas visi su šeimomis patraukė į Palangą. Keliaujant per Žemaitiją, Jucys buvo nepakeičiamas gidas, aprodė savo pamėgtas vietas, pasakojo įdomias istorijas.[465] Jis susirado ežerėlius netoli Vilniaus, Trakų rajone, ir ten šventadieniais nuvažiuodavo žvejoti su spiningu, parveždavo į namus kartais net kelias lydekas[466]. Po pobūvių namuose Jucys automobiliu išvežiodavo savo svečius – alkoholis jo neveikė, o ir kelių eismo taisyklės tais laikais buvo liberalesnės[467].

Augo Jucio sūnūs, vyresnysis Algimantas pasirodė esąs gabus matematikai ir fizikai. Tačiau jį, gyvenantį mieste po Stalino mirties vykstančio laisvėjimo sąlygomis, lankantį prestižinę A. Vienuolio vidurinę mokyklą, varžė tėvo įvesta griežta tvarka, būtinumas prašyti leidimo vakarais išeiti iš namų ir nustatytu laiku sugrįžti. 1956 m. jis įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti fizikos, bet čia jį, jautrų ir ambicingą jaunuolį, vėlgi slėgė nuolatiniai priminimai, kad jis yra Jucio sūnus ir turi derintis prie to įvaizdžio. Su jaunesniuoju sūnumi Gediminu tėvo santykiai buvo paprastesni ir nuoširdesni.

[465] H. Horodničiaus pranešimas A. Jucio skaitymuose 1986 09 11.
[466] Algimanto Jucio pasakojimas 1992 05 11.
[467] V. Kaveckio pranešimas A. Jucio skaitymuose 1982 09 10.

PIRMASIS FIZIKOS INSTITUTAS

1955 m. pradžioje A. Jucys skyriaus biuro posėdyje pasiūlė plėsti fizikos ir matematikos mokslus MA ir atitinkamų trijų Fizikos ir technikos instituto padalinių bazėje organizuoti Fizikos ir matematikos institutą[468]. Tačiau tais laikais naujo instituto įkūrimui reikėjo ne tik LKP CK, bet ir Maskvos palaiminimo.

Palanki proga pasitaikė 1956 m.: TSRS buvo pradėta eilinė mokslo įstaigų reorganizacija. Iki tol prioritetine Lietuvos MA tyrimų kryptimi buvo laikomi žemės ūkio mokslai, ir tokius tyrimus vykdė maždaug pusė MA mokslo darbuotojų[469]. Dabar visi žemės ūkio institutai su jų pagalbinėmis įstaigomis buvo skubotai perduoti ministerijai bei kitoms gamybinėms organizacijoms. Ryšium su pertvarkymais, 1956 m. kovo mėnesį į Vilnių atvyko komisija, vadovaujama akademiko D. Ščerbakovo[470, 471]. J. Matulis, A. Jucys ir kiti Lietuvos MA vadovai įtikino svečius, kad gamtos ir technikos mokslai Lietuvoje yra pasiekę gana aukštą lygį, tad verta plėsti tyrimus šiose srityse. A. Jucys sugebėjo įteigti drąsią idėją, jog Fizikos ir technikos institutą reikia padalyti net į keturis institutus: Fizikos ir matematikos, Energetikos ir elektrotechnikos, Statybos ir architektūros, priklausančius Mokslų akademijai, bei Lietuvos žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos, perduodamą Žemės ūkio ministerijai.[472]

1956 m. spalio 1 d. buvo įkurtas pirmasis Lietuvoje Fizikos ir matematikos institutas (FMI)[473]. Laikinai eiti direktoriaus pareigas buvo pavesta A. Juciui, o tų pačių metų gruodžio mėnesį MA sesijoje jis buvo išrinktas FMI vadovu[474]. Direktoriaus pavaduotoju mokslo reikalams tapo fizikos ir matematikos mokslų kandidatas J. Kubilius, o pavaduotoju ūkio reikalams P. Česnulevičius.

Institutą sudarė trys sektoriai: Teorinės fizikos (septyni darbuotojai, laikinai einantis vadovo pareigas I. Glembockis), Puslaidininkių laboratorija (septyni darbuotojai, vadovas P. Brazdžiūnas, einantis antraeiles pareigas) ir mažytis Matematikos sektorius (du darbuotojai, vadovas J. Kubilius)[475]. Naujai organizuoto instituto ūkinius ir finansinius reikalus iš pradžių

---

[468] MA GChT mokslų skyriaus biuro posėdžio 1955 01 06 protokolas. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 27, ℓ. 5.

[469] J. Matulis. Autobiografiniai bruožai. Prisiminimai. K.: Spindulys, 1999, p. 68.

[470] MA FChT mokslų skyriaus 1956 m. ataskaita. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 45, ℓ. 1.

[471] A. Jucys. Entuziazmo, energijos! Tiesa, 1965 12 18.

[472] P. Brazdžiūno pranešimas XXI respublikinėje fizikų konferencijoje Plungėje 1979 m.

[473] MA prezidiumo 1956 08 18 nutarimas Nr. 396 „Dėl naujų LTSR MA institutų organizavimo“. LMAA, f. 1, ap. 2, b. 416, ℓ. 146.

[474] MA prezidiumo 1956 12 26 nutarimas Nr. 226 „Dėl MA visuoti9+nio susirinkimo 1956 12 13–15 sesijos rezultatų paskelbimo“. LMAA, f. 1, ap. 9, b. 3751, ℓ. 66.

[475] LMAA, f. 9, ap. 1, b. 1, ℓ. 2.

tvarkė Chemijos ir cheminės technologijos institutas, nes, reikiamo administracinio personalo FMI neturėjo. Naujajame institute iš pradžių buvo užimta vos pusė jam skirtų etatų. FMI kartu su dar trimis akademijos institutais veikė tame pačiame nedideliame pastate T. Kosciuškos gatvėje.[476] Tad du sektoriai – Teorinės fizikos ir Matematikos – dalijosi vienu kambariu (ten pat pirmaisiais metais glaudėsi ir administracija)[477, 478]. Nemaža dalis teoretikų neturėjo atskirų darbo vietų, o eksperimentatoriai – jokių dirbtuvių, net pagalbinių patalpų rūsyje. Netrukus gautą elektroninį mikroskopą teko laikyti bendrabutyje[479].

Taigi ant labai silpno pagrindo, su perspektyva įkurto instituto direktorių iš karto užgriuvo organizaciniai rūpesčiai. Laimė, kad jo vadovaujamas MA skyrius irgi buvo įsikūręs tame pačiame pastate.

1957 m. išsikėlė chemikai, tad atsirado galimybė įkurti mokslinę biblioteką, kurioje glaudėsi ir neturintys atskiros vietos darbuotojai[480]. Jucys, kaip skyriaus akademikas sekretorius, dėjo daug pastangų, kad būtų pradėti statyti nauji, pritaikyti moksliniams tyrimams institutų pastatai, tačiau tie klausimai sprendėsi lėtai. Vis dėlto, net ir labai trūkstant patalpų, institutas sparčiai plėtėsi – 1957 m. pabaigoje jis turėjo jau 44 darbuotojus[481].

Tuo metu TSRS, Anglijoje, JAV pradėjus veikti pirmosioms atominėms elektrinėms, dar neišblėsus branduolinio ginklo sukūrimo įspūdžiui, labai perspektyvi fizikos kryptis atrodė atomo branduolio fizika. TSRS MA ragino pateikti siūlymus branduolio bei radioaktyviųjų medžiagų tyrimams plėtoti, ir tuo reikėjo pasinaudoti. 1956 m. pabaigoje, kalbėdamas MA sesijoje, Jucys siūlė vietą FMI pastatui parinkti užmiestyje, kur ateityje būtų galima pastatyti ir branduolinį reaktorių[482]. Jucys pritarė ir P. Brazdžiūno iniciatyvai pradėti eksperimentinius branduolio fizikos darbus FMI, bet manė, jog nereikėtų skubėti kurti šios krypties sektorių. Anot Jucio, „naujus sektorius tikslinga steigti ne iš karto, o iš pradžių atitinkamas kryptis plėtoti esamųjų sektorių viduje“ [483]. Vis dėlto MA prezidiumas parėmė P. Brazdžiūną. Tuo metu Puslaidininkių laboratorijoje jau dirbo du mokslų kandidatai – V. Tolutis ir ką tik disertaciją apgynęs J. Požela, tad P. Brazdžiūnas perdavė vadovavimą laboratorijai Tolučiui, o pats tapo 1957 m. įkurto Radioaktyviojo spinduliavimo sektoriaus vadovu. Deja, neturint nei specialistų, nei aparatūros, nei darbui su radioaktyviosiomis medžiagomis reikalingų patalpų,

[476] FMI 1956 m. ataskaita. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 17, ℓ. 4.
[477] P. Brazdžiūno pasakojimas 1976 09 24.
[478] A. Jucio pranešimas MA sesijoje 1956 12 15. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 32, ℓ. 48.
[479] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1982 07 07.
[480] Ibidem.
[481] MA FChT mokslų skyriaus 1957 m. ataskaita. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 52, ℓ. 32.
[482] A. Jucio pranešimas MA sesijoje 1956 12 15. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 32, ℓ. 48.
[483] FMI mokslinės tarybos posėdžio 1957 09 23 protokolas. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 14, ℓ. 21.

sektorius keletą metų negalėjo pradėti mokslinių tyrimų[484, 485]. Tais pačiais metais Energetikos ir elektrotechnikos instituto direktoriui A. Žukauskui skyriaus biure pasiūlius temą „Atominės elektrinės statybos respublikoje kai kurie klausimai“, Jucys irgi patarė neskubėti: jis suabejojo, ar tema yra savalaikė ir ar prasminga įtraukti ją į 1958 m. planą[486].

1957 m. institute A. Jucio ir P. Slavėno iniciatyva buvo įkurta astronomų grupė – ji priklausė Matematikos sektoriui. Buvo numatyta fotometriškai tirti kintamąsias žvaigždes naudojantis Vilniaus universiteto teleskopu. Deja, stebėjimai mažo skersmens teleskopu, trukdant miesto šviesoms, taikant dvispalvę ar trispalvę fotometrines sistemas, neleido gauti vertingesnių rezultatų[487, 488]. 1960 m. buvo pradėta ieškoti Lietuvoje nuošalios kalvos naujai observatorijai statyti, ir A. Jucys primygtinai siūlė Šatriją Žemaitijoje[489]. Po poros metų aspirantas V. Straižys, rengiantis disertaciją institute, ėmė kurti originalią septynspalvę astrofotometrinę sistemą (vėliau žinomą kaip Vilniaus astrofotometrinė sistema), kuri tapo pagrindu tolesniems Lietuvos astronomų darbams. (Beje, studijų metais V. Straižys, panaikinus universitete astrofizikos specializaciją, ketino tapti teoretiku, bet jam nepatiko Jucio grupės atliekami sudėtingi skaičiavimai[490].)

Viena iš svarbiausių instituto veiklos krypčių Jucys laikė eksperimentinę puslaidininkių fiziką, kuri glaudžiai sietųsi su Lietuvos pramone ir technika. Juk „respublikos pramonė linksta į elektroninių įrenginių gamybą“, o „elektronikos ateitis, be abejo, remsis puslaidininkių savybėmis“, – rašė jis akademiko ataskaitoje[491]. Tad J. Poželai, kuris, vadovaujamas žymaus fiziko A. Jofės, TSRS MA Puslaidininkių laboratorijoje parengė disertaciją apie puslaidininkių savybes stipriuose elektriniuose laukuose ir aktyviai tęsė tuos darbus Vilniuje, 1958 m. buvo įkurtas Puslaidininkių elektronikos sektorius. J. Požela buvo paskirtas ir direktoriaus pavaduotoju mokslo reikalams vietoj J. Kubiliaus, tapusio Vilniaus universiteto rektoriumi. Dar po dvejų metų institute buvo įkurtas Puslaidininkių optikos sektorius (vadovas A. Šileika). Jucys dėjo daug pastangų, kad eksperimentiniams puslaidininkių tyrimams būtų sudarytos bent minimalios darbo sąlygos, nuolat kėlė šį klausimą MA prezidiume ir vyriausybėje. 1962 m. pastačius naują Chemijos ir Biologijos institutų

---

[484] MA prezidiumo posėdžio 1963 01 12 protokolas. A. Jucio pranešimas. LMAA, f. 1, ap. 1, b. 2, ℓ. 812.
[485] FMI mokslinės tarybos posėdžio 1962 11 24 protokolas. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 14, ℓ. 150.
[486] MA FChT mokslų skyriaus biuro posėdžio 1957 09 24 protokolas. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 49, ℓ. 65.
[487] V. Straižys. *Paulius Slavėnas – pokario astronomijos tėvas*. Kn.: *Akademikas Paulius Slavėnas*. V.: VU leidykla, 2001, p. 111.
[488] FMI 1957 m. ataskaita. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 16, ℓ. 15.
[489] *Lietuvos astronomija*. V.: Mokslas, 1984, p. 91.
[490] V. Straižys. Paulius Slavėnas – pokario astronomijos tėvas. Kn.: *Akademikas Paulius Slavėnas.* V.: VU leidykla 2001, p. 109.
[491] Akad. A. Jucio veiklos 1958 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 34.

pastatą, Jucys išsikovojo jame apie 500 m^2 ploto, ir ten buvo perkeltos puslaidininkių laboratorijos, kol bus baigta FMI statyba.

A. Jucys vertino J. Kubiliaus ir jo mokinių darbus iš tikimybių teorijos – jis siūlė Kubilių kandidatu respublikinei premijai gauti, MA tikruoju nariu; jo jubiliejaus proga „Tiesoje" išspausdino straipsnį „Matematikų mokyklos priešakyje" [492]. Antra vertus, Jucys stengėsi diegti institute taikomąją matematiką, nes ji glaudžiai sietųsi su elektroninėmis skaičiavimo mašinomis, kurios buvo ką tik pradėtos gaminti ir TSRS. Apie Jucį, kaip skaičiavimo mašinų naudojimo Lietuvos moksle pradininką, pirmąjį tokį įrenginį, gautą ir pradėjusį veikti būtent jo vadovaujamame institute rašoma atskirame skyriuje „Didžioji skaičiavimo mašina". Nesant tos srities matematikų ir inžinierių, Jucys nukreipė į tokią veiklą kai kuriuos savo mokinius fizikus teoretikus; jam teko įveikti dalies matematikų skepticizmą ir net pasipriešinimą.

Apie 1958–1959 m., Mokslų akademijos institutams sparčiai plečiantis, didėjant jiems skiriamoms lėšoms, darbuotojų skaičiui padvigubėjant kas keletą metų, atrodė, kad tokia nevaržoma plėtra vyks ir toliau, buvo kuriami perdėm optimistiniai planai (galbūt juos lėmė ir įsisavintas tarybinio planavimo principas – prašyk kuo daugiau, tuomet gausi bent dalį). Tad 1959 m. A. Jucio vadovaujamas skyrius pateikė MA prezidiumui tokį FMI plėtros ir naujų mokslo įstaigų steigimo planą. Buvo siūloma instituto bazėje įkurti:

1. Radiologinę laboratoriją 1963 m.
2. Astronominę-geodezinę laboratoriją 1965 m.
3. Matematikos ir teorinės fizikos institutą 1966 m.
4. Fizikos institutą (į kurį įeitų eksperimentiniai FMI sektoriai) 1966 m.
5. Branduolio fizikos institutą 1968 m.

Jiems visiems buvo siūloma statyti atskirus pastatus, tam skiriant 94 milijonus rublių.[493]

Specialistai toms įstaigoms buvo rengiami ne tik Lietuvos aukštosiose mokyklose, bet, ypač branduolio fizikos, ir Rusijoje (Maskvos, Leningrado universitetuose), ten siunčiant gabius studentus fizikus iš Lietuvos. Deja, naujų institutų steigimas, ypač specialių pastatų jiems statymas, pasirodė esą sunkiai sprendžiami klausimai, reikalaujantys ilgo derinimo su įvairiomis instancijomis Vilniuje ir Maskvoje. Latviams pirmiems pastačius eksperimentinį branduolinį reaktorių, Lietuvai buvo pasiūlyta kooperuotis su kaimynais. Kiti eksperimentinės

[492] A. Jucys. Matematikų mokyklos priešakyje. Tiesa, 1961 09 02.
[493] MA FChT mokslų skyriaus biuro posėdžio 1959 12 07 protokolas. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 62, ℓ. 50.

branduolio fizikos prietaisai irgi reikalavo didelių lėšų. Radioaktyvumo tyrimams pritaikyta speciali radiologinė laboratorija buvo „pramušinėjama“, projektuojama ir statoma apie dešimt metų. Tad kai kurie Rusijoje parengti branduolio fizikos specialistai, neradę galimybių dirbti Lietuvoje, liko Rusijos mokslo centruose.

Spartus TSRS mokslo augimas, vykęs N. Chruščiovo atšilimo ir ekonominio pakilimo sąlygomis, septintojo dešimtmečio pradžioje buvo pradėtas labiau reglamentuoti ir varžyti. 1962 m. TSRS MA prezidiumas priėmė nutarimą koncentruoti mokslinius tyrimus pagrindinėmis kryptimis, tad Lietuvos mokslų akademija irgi privalėjo mažinti krypčių skaičių. FMI mokslinės tarybos posėdyje Jucys siūlė patvirtinti tris pagrindines instituto tyrimų kryptis: puslaidininkių elektroniką, atomų ir molekulių spektroskopiją bei kibernetiką[494]. Šioms kryptims turėjo būti skiriama daugiausia lėšų ir jėgų, o kitos vykdomos problemos – palaipsniui siaurinamos. Kilo aštri diskusija. V. Statulevičius, vietoj J. Kubiliaus jau porą metų vadovaujantis Matematikos sektoriui, pageidavo, kad būtų palikta tikimybių teorijos ir matematinės statistikos kryptis, tam pritarė ir P. Brazdžiūnas. Radioaktyviojo spinduliavimo sektorius, vis dar neturėdamas specialių patalpų, negalėjo vykdyti sistemingų tyrimų, tad jo vadovas K. Makariūnas siūlė radioaktyvumo tyrimų metodus taikyti puslaidininkių fizikoje. P. Slavėnas norėjo išlaikyti astronomų grupę (irgi negalinčią pasigirti svarbesniais rezultatais), jos veiklą sieti su atomų ir molekulių spektroskopija. Daugelis kitų kalbėtojų, netgi teoretikas K. Ušpalis, ragino neskubėti likviduoti esamų krypčių. Vis dėlto, baigiant diskusiją, direktorius nepakeitė savo nuomonės, kad institutui užtektų tik trijų pagrindinių krypčių, o tikimybių teorija galėtų likti kaip papildoma kryptis.[495] V. Statulevičiui teko vykti į Maskvą ir ten jis, padedamas žymių rusų matematikų, išsikovojo, kad ta fundamentinės matematikos kryptis būtų palikta institutui kaip pagrindinė[496].

Per septynerius Jucio vadovavimo FMI metus čia nebuvo sukurta naujų teorinės fizikos sektorių, nors teoretikų skaičius institute išaugo kelis kartus. Kodėl Jucys nepasinaudojo proga kurti naujus atomo teorijos ir gretimų krypčių padalinius, o apsiribojo vienu Teorinės fizikos sektoriumi, kuriam vadovavo ne jis pats? Panagrinėkime, kaip buvo plėtojami Jucio grupės darbai tuo laikotarpiu.

Nors ir užimtas organizaciniais reikalais, Jucys pats toliau aktyviai dirbo mokslinį darbą ir tiesiogiai vadovavo 10–15 mokinių grupei institute bei VVU katedroje, kurios vadovu jis liko. Vis dėlto 1957–1959 m. Jucio mokslinių straipsnių skaičius sumažėjo iki penkių ar

---

494 FMI mokslinės tarybos posėdžio protokolas. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 14, ℓ. 156.
495 Ibidem.
496 V. Statulevičiaus kalba A. Jucio 80-mečio minėjime LMA Mokslininkų rūmuose 1984 09 12.

šešių per metus, nors 1955–1956 m. jų būdavo parengiama net iki penkiolikos. Tam įtakos turėjo ne tik Jucį užgriuvę instituto ir MA skyriaus reikalai. Aritmometrais spręsti Hartrio ir Foko lygtis, o tuo labiau atlikti skaičiavimus nepilno kintamųjų atskyrimo metodu sudėtingesniems atomams pasirodė sunkiai įveikiamas uždavinys, tad, laukiant elektroninės skaičiavimo mašinos, tie darbai labai sulėtėjo. Be to, tuo metu A. Jucys rengė monografiją, skirtą judėjimo kiekio momento teorijai.

1956 m. akademiko ataskaitoje A. Jucys rašė: „Ataskaitiniais metais buvo pradėta rinkti medžiaga monografijai, apibendrinančiai patirtį, įgytą visos eilės metų laikotarpiu kvantinės atomo teorijos ir jos taikymo srityje.“ [497] Kitų metų ataskaitoje jau pranešama: „Baigiau monografiją „Judėjimo kiekio momento teorija“, planuotą VVU linija ir skirtą multiplikuoti mašinėle, kad galėtų naudotis studentai, aspirantai ir bendradarbiai (trys egzemplioriai yra universiteto katedroje ir vienas – institute). Ta monografija sudaro dalį didesnės monografijos, kuri yra skirta spausdinti rusų kalba ir sudarys platų apibendrinimą Vilniaus fizikų teoretikų darbų, atliktų atomo kvantmechaninio skaičiavimo srityje.“ [498] Taigi pirmasis monografijos variantas buvo parašytas vieno A. Jucio, ir jos pagrindą sudarė dalies speckurso apie judėjimo kiekio momentą atomo teorijoje papildytas konspektas (į speckursą profesorius įtraukdavo ir naujausias žinias, ką tik gautus rezultatus). Kartu šis įrašas liudija, kad būtent tuo metu A. Juciui kilo bendresnis sumanymas parengti keletą monografijų iš atomo teorijos, kurios būtų E. Kondono ir G. Šortlio monografijos tęsiniu. Vienu iš pagrindinių Jucio tikslų buvo apibendrinti vilniečių grupės gautus rezultatus ir pristatyti juos atomo teorijos specialistams.

Tačiau tuo metu A. Jucio mokiniai J. Levinsonas ir V. Vanagas gavo naujų svarbių rezultatų iš judėjimo kiekio momento teorijos: buvo pasiūlytas ir išplėtotas grafinis metodas šios teorijos dydžiams vaizduoti ir sumuoti, įsisavinta bei pradėta taikyti Raka neredukuotinių tenzorių technika. Jucys priėmė radikalų sprendimą – neperdirbinėti savo parengto varianto, o kartu su mokiniais rašyti kitokią monografiją. Anot V. Vanago, ji buvo sukurta labai lengvai ir greitai – per keletą 1958 m. mėnesių. Bendraautoriai rašė atskirus skyrius ar skyrelius. Paskui Vanagas ir Levinsonas Valakampių paplūdimyje aptardavo savo tekstą ir tada ėjo derinti pas profesorių, o tai irgi sekėsi gana sklandžiai.[499] Knyga „Judėjimo kiekio momento teorinis aparatas“ (rusų k.) buvo nedidelės apimties – vienuolika autorinių lankų. Pirmuosiuose dviejuose skyriuose buvo pateikiamas bendras judėjimo kiekio momento teorijos įvadas, po to

[497] Akad. A. Jucio veiklos 1956 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 11.
[498] Ibidem, ℓ. 19.
[499] V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.

keturiuose dėstomas grafinis sumavimo metodas ir juo naudojantis nagrinėjamos šios teorijos pagrindinių dydžių – vadinamųjų 3*nj* koeficientų ir transformacijos matricų – savybės. Paskutiniame, septintajame, skyriuje glaustai ir aiškiai pristatomi neredukuotiniai tenzoriniai operatoriai ir jų matricinių elementų išreiškimo būdai. Be to, knygoje pateikiami irgi septyni nedideli, bet informatyvūs priedai: svarbių tos teorijos dydžių išraiškų bei jų sumų rinkinys. Esant biurokratinei leidybos sistemai, knyga pasirodė Vilniuje rusų kalba tik 1960 m.

Būtent V. Vanago Jucys paprašė būti savo sūnaus Algimanto, kuris 1960 m. baigė VVU Fizikos ir matematikos fakultetą kaip fizikas teoretikas, vadovu. Tačiau Vanago pasiūlyta tema Algimantui nepatiko, ir vadovas jam leido dirbti savarankiškai. Algimantas ėmėsi matematikos problemos – perstatymų grupės savybių nagrinėjimo. Įsigilinęs į grupių teoriją, jis dirbo kūrybingai, bet lėtai, buvo labai reiklus sau, tad disertaciją apgynė tik po dešimtmečio. Profesorius dėl to išgyveno, kartais paragindavo sūnų, bet tiesiogiai į darbą nesikišo ir vadovui nepriekaištavo.[500]

Nuo 1959 m. Jucio grupė pradėjo plačiai taikyti neredukuotinių tenzorinių operatorių techniką sudėtingo atomo energijos lygmenų ir radiacinių šuolių tikimybių išraiškoms gauti. Jomis naudojantis, buvo interpretuojami atomų spektrai, atrastos naujos linijų atrankos taisyklės ir kt. Būtent šios krypties darbai lėmė staigų A. Jucio darbų skaičiaus padidėjimą 1960–1964 m. Jo mokslinės veiklos maksimumas buvo pasiektas 1960 m., kai profesorius su savo mokiniais įteikė spaudai net dvidešimt šešis straipsnius[501].

Tais metais keturi straipsniai buvo skirti ir trečiajam patikslintam atomo teorijos metodui, vadinamajam išplėstiniam artutinumui. Jo ištakos buvo E. Hilroso 1929 m.[502] ir K. Ekarto (C. Eckart) 1930 m.[503] darbuose, kuriuose helio atomo dviem elektronams, esantiems tame pačiame sluoksnyje, aprašyti buvo panaudotos skirtingos radialiosios banginės funkcijos (vienkonfigūraciniu artutinumu visi vieno sluoksnio elektronai aprašomi ta pačia radialiąja funkcija). A. Jucys kartu su V. Šugurovu ir K. Eringiu šį metodą apibendrino sudėtingiems atomams, o vėliau su E. Našlėnu užrašė bendras lygtis. Skaičiavimai iš pradžių buvo atlikti keliems s ir p elektronams, o naudojantis kompiuteriu – ir įvairiam p bei d elektronų skaičiui sluoksnyje. Deja, metodas pasirodė nesąs labai perspektyvus, nes buvo sudėtingas ir leido atsižvelgti tik į dalį koreliacijų tarp elektronų.

---

[500] V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.
[501] R. Karazija. Keli skaičiai akademiko Adolfo Jucio portretui. Fizikų žinios, 1994, Nr. 6, p. 12.
[502] E.A. Hylleraas. Zeitschrift für Physik, 1929, B. 54, S. 347.
[503] C. Eckart. Phys. Rev., 1930, v. 36, p. 878.

Apie 1962 m. ėmė keistis Jucio nuomonė dėl teorinių darbų plėtros į gretimas atomo teorijai sritis[504]. Tai lėmė kelios priežastys. Neredukuotinių tenzorinių operatorių metodas atvėrė naujas atomo teorijos perspektyvas, kurias gerai įžvelgė A. Jucys. Realizuodama jo planus, ilgą laiką galėjo darbuotis didelė fizikų grupė. Antra, net gabiausi Jucio mokiniai, įsisavindami naujas sritis, susidūrė su gana dideliais sunkumais. Atomo teorijos metodus tiesiogiai perkelti į kietojo kūno ar atomo branduolio fiziką pasirodė esą sunkiai įmanoma, nes kitos sritys turi savų ypatumų.[505] Jucys dėjo nemažai pastangų rūpindamasis savo mokinių stažuotėmis ar ilgesnėmis komandiruotėmis Leningrado ir Maskvos mokslo centruose, tačiau neretai atvykėliams ten buvo suteikiamas tik gyvenamasis plotas ir teisė lankytis seminaruose bei bibliotekose, negaištant laiko jų lavinimui, o dėl silpnų žinių nesiūlant jiems mokslo problemų[506]. Tačiau, dėdami nemažas pastangas, J. Levinsonas ir J. Batarūnas per keletą metų įsitvirtino kietojo kūno teorijoje, o V. Vanagas ir V. Šugurovas palaipsniui perėjo iš atomo į branduolio teoriją. Įstojusiai į aspirantūrą S. Žvironaitei, Jucio kolegos A. Žvirono dukrai, profesorius pasiūlė užsiimti elementariųjų dalelių teorija, tačiau net ir gabi bei atkakli fizikė neįstengė naujoje srityje gauti originalių rezultatų. Tad jai teko paskubomis forsuoti disertacinį darbą iš atomo teorijos[507, 508], o tai, deja, pakenkė sveikatai.

Juciui nepatiko, kad kai kurie jo mokiniai, perėję į kitas sritis, darėsi visiškai savarankiški, ėmė nebesiskaityti su jo, kaip Lietuvos teorinės fizikos vadovo nuomone. Ypač paaštrėjo santykiai su J. Levinsonu. Pastarasis, pasijutęs nepriklausomu ir tikriausiai vengdamas neigiamos profesoriaus reakcijos, ėmė slapčiomis nuo jo kartu su leningradiečiu astrofiziku A. Nikitinu rašyti „Vadovą atomų spektrų linijų intensyvumams teoriškai skaičiuoti“ (rusų k.). A. Jucys apie knygą sužinojo tik iš leidyklos 1961 m. prospekto. Buvo sušauktas sektoriaus susirinkimas, dalyvaujant direkcijos ir visuomeninių organizacijų atstovams. Profesorius apkaltino Levinsoną, kad šis neinformavo instituto ir krypties vadovo apie rengiamą knygą, kad, naudodamasis vilniečių darbais, nepakankamai juos citavo, įtraukė kai kuriuos rezultatus iš dar neišspausdintų straipsnių.[509, 510] J. Levinsonas teisinosi, kad knyga esanti tik žinynas, rašytas dėl pinigų, jam pačiam jau dirbant kietojo kūno fizikos srityje, kad nespausdinti straipsniai buvo svarstyti viešuose seminaruose, o kai kurie autoriai žinojo apie jų rezultatų panaudojimą. A. Nikitinas pasiūlė Juciui būti knygos bendraautoriu, to šis, aišku,

504 S. Žvironaitės pasakojimas 1984 12 29.
505 V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.
506 J. Batarūno pranešimas A. Jucio skaitymuose 1983 09 12.
507 S. Žvironaitės pasakojimas 1982 12 29.
508 J. Čiplio pasakojimas 1983 02 19.
509 Susirašinėjimas ir kiti dokumentai dėl J. Levinsono, A. Nikitino knygos. JA, b. 1509.
510 A. Kancerevičiaus pasakojimas 1982 06 23.

atsisakė[511]. Jucio ir Levinsono santykiai nebepasitaisė, nors pastarasis liko dirbti institute. Vėliau jis perėjo į Puslaidininkių fizikos institutą, į atsidalijusį nuo Fizikos ir matematikos instituto. Galop Levinsonas išvyko į Maskvą, į L. Landau teorinės fizikos institutą, tapo žinomu kietojo kūno fizikos specialistu, gavo TSRS valstybinę premiją. Vėliau jis emigravo į Izraelį, dirbo Veicmano (Weizmann) institute.

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje apie J. Levinsoną ir V. Vanagą būrėsi grupelė ambicingų jaunų teoretikų – J. Batarūnas, R. Dagys, R. Katilius, A. Gutmanas[512]. Jie organizavo savo atskirą seminarą (jis dažniausiai vyko dideliame Katiliaus tėvų bute Liejyklos gatvėje), gilinosi į teoriją ir skeptiškai žiūrėjo į savo kolegų skaičiuotojų darbus. Pastarieji apie tai, aišku, pranešdavo profesoriui, o šis manė, kad kai kurie teoretikai išpuiko, vengia artimesnio bendradarbiavimo su jo grupe. Matyt, tai buvo pagrindinė priežastis, kodėl Jucys nė vienam iš šių gabių, sėkmingai pradėjusių dirbti gretimose srityse darbuotojų nepasiūlė naujo sektoriaus. Tiesa, įkūrus FMI, V. Vanagas vietoj I. Glembockio buvo paskirtas laikinai eiti Teorinės fizikos sektoriaus vadovo pareigas, tačiau vis dėlto po kelių mėnesių į tas pareigas išrinko K. Ušpalį. Pastarasis buvo geras, taktiškas administratorius, tačiau iš tikrųjų visus esminius reikalus spręsdavo A. Jucys.[513]

Jucys, kaip instituto direktorius, buvo nustatęs savo priėmimo valandas – nuo 12 iki 14 valandos – ir be ypatingo reikalo jų nekeisdavo[514]. Pas jį į kabinetą reikėdavo eiti tvarkingai apsirengus, pageidautina su švarku, nes buvo galima susilaukti aštrios pastabos. Tiesa, esant skubiam reikalui, kai kas surizikuodavo eiti ir be švarko. Pamatęs B., kalbantį su bendradarbe ir laikantį ranką kišenėje, Jucys jį pasikvietė ir išbarė; tai patiko instituto moterims[515].

Direktorius labai nemėgo darbuotojų, kurie neatlikdavo savo pareigų, nuolat vėluodavo į darbą. Vienu metu netgi buvo įvestas registracijos žurnalas, kuriame reikėdavo pasirašyti atėjus į institutą ir išeinant iš jo[516], bet vėliau jis buvo panaikintas.

Laima Kuzmickytė, ką tik paskirta dirbti į institutą, kartu su K. Ušpaliu buvo įpareigota vykti į Leningradą pasveikinti V. Foko jo jubiliejaus proga. Kuzmickytė nevažiavo, nes neturėjo gerų batų ir dar kažko. Jucys išsikvietė ją į kabinetą, išklausė pasiaiškinimo ir pasiteiravo:

– Kokią bausmę tamsta pasirinksi už tai, kad neįvykdei įpareigojimo?

---

[511] Susirašinėjimas ir kiti dokumentai dėl J. Levinsono, A. Nikitino knygos. JA, b. 1509.
[512] V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.
[513] K. Ušpalio pasakojimas 1983 04 25.
[514] A. Kancerevičiaus pasakojimas 1982 06 23.
[515] V. Statulevičiaus kalba A. Jucio 80-mečio minėjime MA Mokslininkų rūmuose 1984 09 12.
[516] FMI direktoriaus įsakymas 1959 04 14. JMK.

– O kokios bausmės galimos, profesoriau?

– Gali būti viešas papeikimas, iškabintas lentoje, papeikimas su įrašymu į asmens bylą, bausmė profsąjungos linija...

Kuzmickytė išėjo iš direktoriaus kabineto gerokai įbauginta. Tačiau istorija tuo ir baigėsi, direktorius jokios bausmės jai nepaskyrė.[517]

Kiekvieną priimamą darbuotoją, netgi ūkio dalies, Jucys norėdavo pamatyti pats, bent trumpai pasišnekėti su juo, ir tik po to pasirašydavo įsakymą[518].

Direktorius negailėdavo pinigų svarbiems pirkiniams, tačiau neleisdavo kaupti atsargų, kurių gal kada nors prireiks – užsakinėti medžiagų ar prietaisų, nenumatomų panaudoti per artimiausius porą metų[519]. Jucio vadovavimo metais institute nebuvo neoficialių, arba „juodų“, pinigų[520] (paplitusių įstaigose tarybiniais metais, kai būdavo neįmanoma gauti grynųjų pinigų, reikalingų reprezentacijai ir kitiems panašiems dalykams). Esant reikalui, Jucys be ilgų kalbų išsiimdavo iš savo kišenės ir duodavo reikiamą sumą. Kažkam labai reikėjo pašalpos, o tam pinigų nebuvo, direktorius išsitraukė šimtą rublių ir įteikė profsąjungos vadovui[521]. Kasmet prieš Kovo 8-ąją Jucys kviesdavosi pavaduotoją ūkio reikalams P. Česnulevičių, duodavo jam savų pinigų ir prašydavo nupirkti instituto moterims geriausių saldainių. Česnulevičius eidavo per kambarius su saldainių maišeliu ir vaišindavo bendradarbes.[522]

Būdamas instituto direktoriumi, Jucys statėsi namą Antakalnyje, Karių Kapų gatvėje. Tačiau jis nei instituto transportu, nei statybinėmis medžiagomis niekada nesinaudojo ir darbuotojų talkos neprašė[523]. Namo statymo reikalais rūpinosi žmona, jai padėjo vienas pažįstamas inžinierius[524]. Tiesa, profesorius pats kartais fiziškai padirbėdavo statyboje. 1960 m. pradžioje Jucių šeima iš buto Mokslininkų namuose persikėlė gyventi į dviaukštį nuosavą namą. Antrame aukšte buvo įrengtas Jucio kabinetas, o greta – kambarėlis jo bibliotekai.

Sparčiai augant instituto darbuotojų skaičiui, kurių daugumą sudarė ką tik baigę aukštąsias mokyklas specialistai, Jucys dėjo daug pastangų suteikti jiems bent minimalias gyvenimo sąlygas. Jis nuolat kreipdavosi į miesto ir respublikos valdžią dėl butų, kurių dalis būdavo paverčiami bendrabučiais.

[517] L. Kuzmickytės pasakojimas 1982 06 25.
[518] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1982 07 07.
[519] Ibidem.
[520] Ibidem.
[521] Ibidem.
[522] E. Borutienės pasakojimas 1982 06 03.
[523] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1983 04 25.
[524] A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.

Instituto darbuotojas P. vedė ir nuomojosi privačiai kambariuką, jo žmona laukėsi vaiko. Sužinoję apie tai, šeimininkai kambarį atsakė. P. Česnulevičius, pagailėjęs P. šeimos, leido jiems laikinai įsikurti institute ir nakvoti profesoriaus kabinete, kuriame stovėjo sofa. Tai užsitęsė, ir Česnulevičius nutarė informuoti Jucį. Šis iš pradžių pasipiktino, bet, sužinojęs apie šeimos padėtį, atlyžo: „Tegu gyvena, tik niekam nesakyk.“ Kai institutui paskyrė eilinį butą, jis buvo atiduotas P., nors tas eilėje butui gauti ir nestovėjo pirmas.[525]

Jucys taip ir liko nepartiniu vadovu. Jis, matyt, manė, o gal buvo įspėtas, jog narystė Šaulių sąjungoje ir komunistų partijoje yra nesuderinami dalykai. Tačiau savo mokinius, ypač turinčius organizatoriaus gebėjimų, jis ragindavo stoti į partiją, idant Lietuvos mokslui vadovautų jam atsidavę žmonės[526, 527]. Tad VVU Fizikos ir matematikos fakulteto dekanu tapo jo mokinys V. Kybartas, o VVPI tokį pat postą užėmė J. Martišius.

Gana sudėtingi buvo A. Jucio santykiai su FMI partine grupe, ypač kai jai vadovavo V. Statulevičius. Partijos nariai kartais oponuodavo direktoriaus sprendimams, o šis nebuvo linkęs nusileisti. Jie siūlė neskubėti įsigyti elektroninės skaičiavimo mašinos, o palaukti tobulesnės, kritikavo A. Jucį, kad šis nepritaria bendro visų Pabaltijo respublikų MA skaičiavimo centro kūrimui Rygoje.[528, 529] Netgi teoretikas A. Kancerevičius, tapęs instituto partorgu, ėmė jaustis oficialiu asmeniu ir, profesoriaus nuomone, kaišioti jam pagalius į ratus.

Nuo 1962 m. pabaigos iš institutų pradėta reikalauti ne tik žodžiais suformuluotų taikymų, bet ir konkrečių lėšų, uždirbtų už atliktus mokslinius tyrimus. Tuo metu FMI buvo „nuleista“ suma – 30 tūkstančių rublių, kurią, atrodė, sunkiai įmanoma pelnyti, ir jos paskirstymas tarp sektorių sukėlė nemažų ginčų[530]. Vėliau pasirodė, kad iš gamybinių organizacijų gauti negrynų pinigų, o tuo labiau raštų apie įdiegimų ekonominį efektą, yra gana lengva, ir po dešimtmečio tos sumos ėmė siekti milijonus.

Sistemingi Jucio grupės darbai iš atomo teorijos, vykdomi tiek institute, tiek universiteto katedroje, atkreipė specialistų dėmesį iš pradžių Rusijoje, o netrukus ir Vakarų Europoje, – imta kalbėti apie susikūrusią *Vilniaus atomo teorijos mokyklą*, arba *Jucio mokyklą*.

1959 m. Jucys dalyvavo Leningrade vykusiame pasitarime osciliatorių stiprių matavimo ir jų skaičiavimo klausimais. Jame Jucio grupei buvo pavesta koordinuoti atomų banginių funkcijų bei osciliatorių stiprių skaičiavimą ir publikavimą visoje TSRS. Tais pačiais

[525] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1982 07 07.
[526] K. Žukausko pasakojimas 1991 09 12.
[527] A. Šimkaus pasakojimas 1976 12 28.
[528] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1983 04 25.
[529] K. Ušpalio pasakojimas 1982 05 12.
[530] FMI mokslinės tarybos posėdžio 1962 08 31 protokolas. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 14, ℓ. 139.

metais A. Jucys tapo Spektroskopijos komisijos prie TSRS MA prezidiumo Bendrosios fizikos ir astronomijos skyriaus nariu[531, 532] ir ėmė reguliariai važinėti į jos posėdžius.

V. Fokas, kuris veltui nedalydavo pagyrimų, 1959 m. atsiuntė Juciui laišką, aukštai vertindamas jo grupės darbus. Fokas rašė: „Jums vadovaujant, Vilniuje susidarė stiprus kolektyvas, sprendžiantis suderintinio lauko teorijos ir praktikos klausimus, taigi Vilnius tapo vienu iš tos srities pasaulinių centrų.“ [533] Tuo metu Leningrado universiteto studentai atvažiuodavo praktikon į Vilnių, o VVU fizikai teoretikai vykdavo į Leningradą[534, 535].

1962 m. pradžioje M. Petrašen savo, M. Veselovo ir bendradarbių vardu pasiūlė Juciui „kur nors netoli Vilniaus“ organizuoti atomų ir molekulių teorijos vasaros mokyklą (prieš tai ji vyko Estijoje ir visiems dalyviams patiko)[536]. Pertašen siūlė ir konkrečią užsiėmimų programą. Jucys sutiko ir kartu su mokiniais ėmė rengti mokyklą Trakuose. Be to, su leningradiečiais buvo sutarta, kad ta pačia proga, mokyklai pasibaigus, Vilniuje įvyks Sąjunginis pasitarimas atomų ir molekulių elektroninių sluoksnių kvantinės teorijos klausimais, dalyvaujant mokslininkams iš Rytų Europos šalių.

Vasaros mokykla (seminaras) Trakuose veikė savaitę nuo gegužės 28 d., joje dalyvavo daugiau kaip trys dešimtys fizikų teoretikų iš Leningrado, Tartu, Rygos, Kijevo ir, aišku, Jucio grupė[537]. Vyresni dalyviai buvo apgyvendinti mediniame namuke ežero pusiasalyje, o jaunimas – palapinėse šalia. Jucys į Trakus kasdien važinėjo iš Vilniaus. Be Jucio, paskaitas mokykloje skaitė ir kiti vilniečiai – K. Ušpalis, J. Batarūnas, J. Levinsonas, V. Vanagas[538]. Paskui dar tris dienas truko pasitarimas Vilniuje, kurį pradėjo orgkomiteto pirmininkas A. Jucys[539, 540]. Pasitarime dalyvavo keletas mokslininkų iš Vengrijos, Lenkijos ir Čekoslovakijos. Būtent šio pasitarimo metu užsimezgė A. Jucio ir vengrų mokslininko R. Gašparo (R. Gáspár) bendradarbiavimas. Ko gero, tada Juciui kilo idėja koordinavimą atominių skaičiavimų srityje plėsti ir į vadinamąsias socialistinio bloko šalis – ryšiams su tų šalių mokslininkais jis vėliau skyrė daug dėmesio.[541]

531 Постановление Бюро Президюма АН СССР. О составе Комиссии по спектроскопии. JA, b. 1883, ℓ. 213.
532 VVU FMF Teorinės fizikos katedros posėdžio 1960 01 07 protokolas. VU FF TFK.
533 V. Foko laiškas A. Juciui 1959 10 29. *AAJ*, p. 270.
534 V. Foko laiškas A. Juciui 1958 06 28. *AAJ*, p. 269.
535 A. Bolotino pasakojimas 1983 02 18.
536 M. Petrašen laiškas A. Juciui 1962 02 03. JA, b. 771, ℓ. 8.
537 Teorinės fizikos vasaros seminaras. Lietuvos fizikos rinkinys, 1962, t. 2, Nr. 3–4, p. 429.
538 Mokyklos-seminaro programa ir susirašinėjimas dėl jos organizavimo. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 72, ℓ. 2.
539 A. Kancerevičius. Sąjunginis pasitarimas atomų ir molekulių elektroninių sluoksnių kvantinės teorijos klausimais. Mokslas ir technika, 1962, Nr. 7, p. 47–48.
540 Seminaro programa (su A. Jucio pastabomis). JA, b. 1849.
541 Glaudus socialistinių šalių mokslininkų bendradarbiavimas. Tiesa, 1962 06 10.

Nuo 1960 m. svarbesni Jucio ir jo mokinių straipsniai, ypač skirti patikslintiems atomo teorijos metodams, buvo pradėti versti iš rusų kalbos į anglų kalbą. Tai Oro pajėgų Kembridžo tyrimų laboratorijų užsakymu atliko Amerikos meteorologijos draugija[542], o vėliau – Argono (Argonne) nacionalinė laboratorija[543]. (Iki 1966 m. iš viso buvo išversta apie šimtas straipsnių[544].) Darbai, skirti daugiakonfigūraciniam metodui ir pristatantys juo atliktus pionieriškus skaičiavimus, atkreipė Nobelio premijos laureato J. Vignerio (E. Wigner) dėmesį. Jis rašė Juciui: „Prieš keletą dienų aš perskaičiau Jūsų publikacijas apie daugiakonfigūracines Hartrio ir Foko lygtis, tiksliau – jų vertimus į anglų kalbą, ir tie rezultatai man padarė didelį įspūdį.“ [545]

Išskirtinio dėmesio užsienyje susilaukė A. Jucio, J. Levinsono ir V. Vanago monografija, kuri matematiškai grakščiai ir lakoniškai (anot anotacijos, išspausdintos „Nuclear Physics“, – su algebriniu virtuoziškumu[546]) apibendrino naujus judėjimo kiekio momento teorijos rezultatus, tarp jų – originalius vilniečių darbus. 1962 m. pasirodė net du jos vertimai į anglų kalbą Jeruzalėje ir Londone, o dar po dvejų metų Niujorke knygą pakartotinai išleido leidykla „Gordon and Breach“ [547].

Viena stebėtinų A. Jucio savybių – gebėjimas tiek moksle, tiek mokslo organizavime įžvelgti ateities perspektyvas, susidaryti plačią veiklos programą. Toliaregiški jo pasiūlymai dėl Lietuvos mokslo, kultūros ir pramonės plėtojimo buvo suformuluoti straipsnyje „Klesti mokslas Tarybų Lietuvoje, bet jis gali dar labiau klestėti“ [548], kuris 1960 m. pabaigoje buvo pasiųstas to meto oficiozui „Tiesai“. Jame Jucys reiškė susirūpinimą, kad mokslo, kultūros įstaigos ir pramonės įmonės pernelyg koncentruojamos Vilniuje ir Kaune. Jis siūlė Klaipėdoje kurti Laivų statybos bei jūrininkystės institutą, kuris „daug prisidėtų prie mūsų uostamiesčio suklestėjimo bei jūreivystės vystymo respublikoje“, plėsti Šiaulių pedagoginį institutą. Neracionaliai esą išdėstytos ir kai kurios Vilniaus bei Kauno aukštosios mokyklos. Vilniuje veikia plataus profilio aukštosios mokyklos – Universitetas ir Pedagoginis institutas bei atitinkami mokslo institutai, o Kaune sukoncentruoti technikos mokslai, bet nėra fundamentinių (matematikos, fizikos ir kt.) bei visuomeninių mokslų įstaigų. Tai disproporcijai ištaisyti Jucys siūlė Pedagoginį institutą perkelti į Kauną ir pertvarkyti jį į

[542] List sent Dr. A. Jucys concerning AMS (American Meteorological Society) translations of Russian and Lithuanian papers on atomic calculations, July 1965. JA, b. 1306.
[543] B.G. Wybourne. Professor Adolfas Jucys, 1904–1974. An Appreciation (rankraštis JMK). Vertimas į lietuvių k. *AAJ,* p. 196.
[544] Vis garsesni. Kalba Vilnius, 1968, Nr. 24, p. 5.
[545] E. Wigner laiškas A. Juciui 1961 04 06. *AAJ*, p. 271.
[546] L. Rosenfeld. Nuclear Physics, 1964, v. 59, No. 4, p. 691.
[547] *Adolfo Jucio bibliografija* (sudarė A. Ališauskienė). *AAJ*, p. 298–299, 302.
[548] A. Jucys. Klesti mokslas Tarybų Lietuvoje, bet jis gali dar labiau klestėti. *AAJ*, p. 97–102.

universitetą. Antra vertus, Vilniuje būtina stiprinti technikos mokslus, atkelti čia techniškuosius institutus arba, mažų mažiausia, naujus tokius institutus steigti sostinėje. Kartu Jucys kėlė opius klausimus dėl naujų patalpų suteikimo MA institutams ir butų – jų darbuotojams. Deja, tas straipsnis išspausdintas nebuvo, ir į jo rekomendacijas vyriausybė neatsižvelgė. Rengti pedagogus bei humanitarus Kaune, kur buvo stiprios nacionalinės nuotaikos, ir ugdyti jūreivystės specialistus savoje respublikoje prieštaravo to meto politinėms nuostatoms.

Juciui visada rūpėjo ne tik savos krypties, savo instituto ar skyriaus, bet ir bendri Lietuvos fizikos reikalai. Jo ir kitų vyresnės kartos fizikų iniciatyva nuo 1954 m. buvo pradėti organizuoti kasmetiniai respublikos fizikų pasitarimai, vėliau virtę konferencijomis[549]. Jucys buvo vienas aktyviausių jų dalyvių, beveik kiekvienoje konferencijoje jis skaitydavo pranešimą – apie Lietuvos fizikų uždavinius, atomo teorijos pasiekimus, teoretikų ir eksperimentatorių santykius, fizikos terminus ir kt. Vienas iš konferencijų senbuvių prisiminė: „Ot seniau tai būdavo konferencijos, kai dar gyvi buvo Jucys, Baršauskas! Konferencijas jie laikė ne antraeile respublikine priemone ir būtinai jose dalyvaudavo. Jie gyvai reaguodavo į naujas mintis ir pasiūlymus, klausdavo, diskutuodavo, išjudindavo visus dalyvius.“ [550]

A. Jucys buvo „Lietuvos fizikos rinkinio“ ir Lietuvos fizikų draugijos (LFD) įkūrimo iniciatorius[551].

1958 m. sausio mėnesį Jucys MA prezidiumo posėdyje pristatė savo vadovaujamo skyriaus biuro pasiūlymą Mokslų akademijai leisti atskirų mokslo šakų žurnalus. Protokole rašoma: „A. Jucys paaiškina, kodėl šis klausimas iškyla. Reikia, kad mokslinė produkcija kuo plačiau paplistų. Iki šiol mokslo darbus respublikoje leidžia ir institutai, ir universitetas, ir KPI, ir kt. Sunku besusigaudyti, kas ir kur išspausdinta. <...> MA čia turėtų imtis iniciatyvos, sujungdama mokslo darbų spausdinimą respublikoje vienos organizacijos rankose. Tam reikalui turėtų būti leidžiami atskirų mokslo šakų žurnalai, kurie apimtų visus tos šakos darbus respublikoje.“ [552]

MA prezidentas J. Matulis neparėmė šio pasiūlymo, jis, būdamas „Lietuvos TSR MA darbų“ vyriausiuoju redaktoriumi, nenorėjo, kad susilpnėtų šis žurnalas. Nepaisant to, po mėnesio III respublikiniame fizikų pasitarime buvo vienbalsiai nutarta pradėti organizuoti

[549] Respublikinių fizikų pasitarimų ir konferencijų programos (su A. Jucio pastabomis). JA, b. 1847.
[550] K. Ušpalio pasakojimas 1982 05 14.
[551] „A. Jucio rūpesčiu… įkurtas „Lietuvos fizikos rinkinys“… Jis Lietuvos fizikų draugijos (1962) iniciatorius, įsteigėjas…“ P. Brazdžiūnas. Pirmasis fizikas teoretikas Lietuvoje. Kn.: *Akademikas Povilas Brazdžiūnas*. V.: Academia, 1992, p. 145.
[552] MA prezidiumo posėdžio 1958 01 02 protokolas. LMAA, f. 1, ap. 2, b. 519, ℓ. 3–4.

bendrą fizikų ir matematikų žurnalą[553]. Deja, tam nepritarė respublikinė koordinacinė komisija.

Tokį žurnalą leisti labiausiai buvo suinteresuoti teoretikai, nes jie rašė daug mokslinių straipsnių, kurie po keletą metų laukdavo savo eilės redakcijose. Gegužės mėnesį Vilniuje vykusiame Fizikų ir matematikų aktyvo pasitarime matematikai pasiūlė steigti du atskirus − fizikos ir matematikos žurnalus. Svarstyti įvairūs tokio žurnalo pavadinimai. Nutarta vadinti ne žurnalu, o rinkiniu – nereikės sąjunginių žinybų leidimo. Buvo priimtas atitinkamas nutarimas ir kreiptasi į MA prezidiumą. Tačiau J. Matulis vėl nesutiko paremti šio pasiūlymo.[554] Tuomet, Vilniaus universiteto rektoriui J. Kubiliui tarpininkaujant, buvo kreiptasi į Lietuvos aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministeriją, ir ši pasiūlymui pritarė, netgi paskyrė popieriaus iš savo limito.

„Lietuvos fizikos rinkinys“ iš pradžių buvo leidžiamas kaip aukštųjų mokyklų ir Mokslų akademijos darbai. Jucys turėjo daug įvairių pareigų, tad žurnalo redaktoriumi buvo išrinktas P. Brazdžiūnas.[555] Pirmasis sudvejintų numerių tomas pasirodė (su 1961 m. data) tik 1962 m. lapkričio mėnesį. Vėliau Jucys dėjo nemažai pastangų, kad žurnalas būtų pripažintas sąjunginiu, ir po penkerių metų tai pavyko pasiekti[556, 557]. Jucys visokeriopai palaikė šį žurnalą. Savo mokiniams ir kitiems fizikams sakydavo, jog svarbiausius straipsnius jie privalo spausdinti „Lietuvos fizikos rinkinyje“. Siųsti straipsnius į tarptautinius ir sąjunginius žurnalus reikėtų tik tokiais atvejais: jei pranešama apie gautus rezultatus laiško forma ir nurodoma, kad plačiau jie bus aprašyti „Lietuvos fizikos rinkinyje“; jei keli pagrindiniai straipsniai tuo klausimu buvo spausdinti šiame žurnale, tai apžvalginį straipsnį ar metodo taikymus galima spausdinti ir kitur[558].

Jucys be rimtos priežasties nepraleisdavo nė vieno redakcinės kolegijos posėdžio, ir jo balsas turėjo panašų svorį kaip vyriausiojo redaktoriaus. Per posėdžius Jucys ir Brazdžiūnas sėdėdavo priešinguose stalo galuose. Jų nuomonės neretai išsiskirdavo, ypač terminų klausimais, ir jie per visą stalą ginčydavosi.[559]

Nutarimas steigti Lietuvos fizikų draugiją buvo priimtas 1962 m. V respublikinėje fizikų konferencijoje (tuometis konferencijos pavadinimas – LTSR mokslo tiriamųjų įstaigų ir aukštųjų mokyklų fizikos mokslo darbuotojų V respublikinis pasitarimas fizikos

---

553 III respublikinės fizikų konferencijos nutarimas. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 12, ℓ. 114.
554 K. Ušpalio pasakojimas 1982 05 14.
555 Ibidem.
556 Ibidem.
557 V.B. Belianino laiškas A. Juciui 1966 04 12. JA, b. 461.
558 Akad. A. Jucio veiklos 1959 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 39.
559 E. Borutienės pasakojimas 1982 06 03

klausimais), vykusioje Kaune. Be abejo, pavyzdžiu buvo prieš karą veikusi Lietuvos gamtininkų draugija. Pasiūlymą savo įžanginiame pranešime pateikė A. Jucys. Išspausdintose jo tezėse rašoma: „laikas jau yra pribrendęs steigti Lietuvos TSR fizikų draugiją, kuri visuomeniniais pagrindais prisidėtų prie fizikų kolektyvų darnaus bendradarbiavimo, tolesnio fizikos suklestėjimo respublikoje interesais“ [560]. Trumpame konferencijos protokole visiškai neminimos diskusijos tuo klausimu[561]. Priėmus nutarimą dėl draugijos steigimo, per dalyvių rankas buvo pasiųstas popieriaus lapas, ir visi dalyviai užsirašė jos nariais.

Vėliau paaiškėjo, jog, pagal to meto įstatymus, visų pirma reikėjo parengti draugijos įstatus, gauti leidimą ją steigti. Tai liudija, kad konferencijoje pasiūlymas buvo iškeltas ekspromtu, jo plačiau neaptarus. Taigi nutarimas liko negaliojantis, ir oficialiai draugija buvo įsteigta tik 1963 m. fizikų konferencijoje. P. Brazdžiūnas siūlė draugijos pirmininku rinkti A. Jucį. Pastarasis kategoriškai atsisakė, motyvuodamas daugeliu savo pareigų, ir agitavo už P. Brazdžiūną. Jis ir buvo išrinktas pirmuoju draugijos pirmininku.[562]

Jucys buvo aktyvus draugijos valdybos narys; nesant P. Brazdžiūno, pirmininkaudavo valdybos posėdžiams, nuolat įvairiomis progomis pabrėžė LFD svarbą ir manė, kad jai turėtų priklausyti visi Lietuvos fizikai[563].

Ilgametis įtemptas mokslinis bei organizacinis darbas nualino Jucio sveikatą, ir 1962 m. rudenį jis sunkiai susirgo. Profesorius gulėjo namie, bet reikalų neapleido: instituto administracijos darbuotojai ir bendradarbiai vaikščiojo pas jį, o šalia lovos buvo prikrauta knygų[564, 565]. Gydytojai įtarė mikroinfarktą ar priešinfarktinę būseną, gydė širdį, nors, atrodo, pagrindinė priežastis buvo pervargimas, nervinis išsekimas[566]. Vėliau jis grįžo į darbą, bet buvo nepakantus, greit susierzindavo. Tai pasireikšdavo ir šeimoje, ir institute, ir per MA prezidiumo posėdžius. Visiškai pašlijo Jucio santykiai su kai kuriais mažiau paklusniais mokiniais – Vanagu, Batarūnu ir kitais, jie bendravo su direktoriumi tik per Ušpalį[567]. Būtent tuo metu Jucys, tiesa, paklusdamas nurodymams „iš viršaus“, užsimojo mažinti institute krypčių skaičių. Prie neperspektyvių buvo priskirta ne tik eksperimentinė, bet ir teorinė atomo

[560] LTSR mokslo tiramųjų įstaigų ir aukštųjų mokyklų fizikos mokslo darbuotojų V respublikinis pasitarimas fizikos klausimais. Lietuvos fizikos rinkinys, 1962, t. 2, Nr. 3–4, p. 423.
[561] V respublikinės fizikų konferencijos, vykusios 1962 01 26–27 Kaune, dokumentai. LMAA, f. 20, ap. 1, b. 29.
[562] K. Ušpalio pasakojimas 1982 05 14.
[563] J. Martišiaus pasakojimas 1982 06 12.
[564] A. Savukyno pasakojimas 1982 05 25.
[565] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1982 07 07.
[566] A. Karosienės pasakojimas 1983 02 14.
[567] I. Glembockio pasakojimas 1981 10 20.

branduolio fizika – V. Vanagui pasiūlyta keisti tematiką. Jis paskubomis atliko darbą iš atomo teorijos, bet slapčiomis tęsė branduolio fizikos tyrimus; vėliau draudimas buvo panaikintas[568].

Matyt, dėl sveikatos problemų ir dėl pablogėjusių santykių su J. Matuliu A. Jucys 1963 m. pavasarį norėjo atsisakyti FMI direktoriaus ir akademiko sekretoriaus pareigų, atrodo, buvo parašęs ir oficialų pareiškimą[569]. J. Matulis neskubėjo priimti atsisakymo, ir A. Jucys, sveikatai pagerėjus, toliau vykdė tas pareigas. Tačiau 1963 m. MA rudens sesijoje Jucys nei direktoriumi, nei akademiku sekretoriumi jau nebebuvo siūlomas[570]. Kandidatūros, kaip visada, buvo iš anksto suderintos tiek MA prezidiume, tiek LKP CK. Mokslų akademijos skyriaus narių susirinkime pats A. Jucys FMI direktoriumi pasiūlė rinkti savo pavaduotoją J. Poželą, kuris buvo priimtinas tiek mokslininkams kaip talentingas fizikas, tiek kompartijai kaip K. Poželos sūnus. Būti akademiku sekretoriumi sutiko P. Brazdžiūnas, o Jucys tapo jo pavaduotoju.[571]

Po rinkimų atėjęs į institutą, Jucys neatrodė prislėgtas, bent to neparodė. Į direktoriaus kabinetą jis nebeužėjo. Darbuotojai jam surengė išleistuves, daugelis apgailestavo, kad Jucys nebebus direktoriumi.[572]

Per septynerius metus mokslo darbuotojų skaičius institute išaugo daugiau kaip šešis kartus[573], buvo įsteigti penki nauji sektoriai, įkurtas Skaičiavimo centras su pirmuoju respublikoje moksliniams tyrimams skirtu kompiuteriu ir sparčiai statomas naujas instituto pastatas – Fizikos ir matematikos institutas tapo pagrindiniu šių mokslų centru Lietuvoje.

---

568 V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.
569 P. Česnulevičiaus pasakojimas 1982 07 07.
570 MA FChT mokslų skyriaus visuotinio susirinkimo 1963 10 01 protokolas. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 99, ℓ. 58–59.
571 Ibidem.
572 E. Borutienės pasakojimas 1982 06 03.
573 FMI 1962 m. mokslo tiriamojo darbo ataskaita. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 63, ℓ. 51.

DIDŽIOJI SKAIČIAVIMO MAŠINA

Dabar, daugeliui žmonių neįsivaizduojant savo gyvenimo be kompiuterio, verta prisiminti, jog pirmasis universalus kompiuteris, TSRS vadintas elektronine skaičiavimo mašina, arba sutrumpintai ESM, Lietuvoje pradėjo veikti 1962 m. Jo gavimo bei naudojimo moksle iniciatorius buvo A. Jucys, o pirmąjį skaičiavimo centrą kūrė jo mokiniai – fizikai teoretikai.

Atlikdamas sudėtingus atomo banginių funkcijų skaičiavimus, Jucys, matyt, neretai prisimindavo Hartrio diferencialinį analizatorių ir tikėjosi, kad bus sukurtos tobulesnės skaičiavimo mašinos. Jis negalėjo žinoti, jog karo metais Ajovos universiteto profesorius D.V. Atanasovas (J.V. Atanasoff) kartu su savo doktorantu K. Beriu (C. Berry) sukonstravo du pirmuosius skaitmeninius elektroninius kompiuterius, kuriuose jau buvo naudojami ne mechaniniai krumpliaračiai bei velenėliai, kaip Bušo ir Hartrio analizatoriuose, bet elektroninės lempos. Beje, kurti kompiuterį Atanasovą paskatino helio atomo banginių funkcijų skaičiavimai, kuriuos jis, rengdamas savo disertaciją, atliko su aritmometru.[574] Plėtojant Atanasovo idėjas, kurių pradininkas buvo primirštas, JAV 1944–1953 m. buvo sukurta per dešimt įvairių lempinių kompiuterių[575, 576]. Deja, informacija apie juos į Lietuvą per to meto geležinę uždangą neprasiskverbdavo.

TSRS elektroninė skaičiavimo technika, kaip ir su ja susijusi kibernetika, pokariu buvo laikomi buržuazine išmone. Tad, kai 1950 m. S. Lebedevas Kijeve ėmė konstruoti mažąją elektroninę skaičiavimo mašiną, svarstytas klausimas: uždrausti tuos darbus ar leisti užbaigti[577]. Lemiamą žodį tarė kariškiai, pareiškę, kad elektroninė skaičiavimo technika reikalinga kariniams uždaviniams spręsti. 1952 m., vadovaujant S. Lebedevui, Maskvoje buvo sukurtas bandomasis egzempliorius didžiosios elektroninės skaičiavimo mašinos BESM-1, jis atlikdavo kelis tūkstančius operacijų per sekundę. 1953 m. buvo sukurta mašina „Strela“ ir prasidėjo serijinė jos gamyba, nuo 1955 m. pradėtos gaminti mažesnės universalios ESM „Ural“.[578]

Tos skaičiavimo mašinos buvo skiriamos, visų pirma, kariniams tikslams, tad žinios apie jas laikytos slaptomis. Vis dėlto Jucys, tapęs skyriaus akademiku sekretoriumi ir dalyvaudamas pasitarimuose Maskvoje, matyt, gavo informacijos apie ESM. Tad jau 1954 m.

---

[574] А.Р. Макинтош. Компьютер Атанасова. В мире науки, 1988, вып. 10, с. 70.
[575] Ibidem.
[576] И.А. Апокин, Л.Е. Майстров. *Развитие вычислительной техники*. Москва: Наука, 1974.
[577] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
[578] И.А. Апокин, Л.Е. Майстров. *Развитие вычислительной техники*. Москва: Наука, 1974.

pradžioje vykusiame I respublikiniame fizikų pasitarime Jucys pirmą kartą paminėjo, jog atomų spektrų skaičiavimams būtų reikalingi „nauji skaičiavimo aparatai“, kuriems įsigyti „reikalingos didelės sumos“ [579]. Tų metų pabaigoje MA sesijoje Jucys jau kėlė klausimą, kad FTI Fizikos, matematikos ir astronomijos sektoriui „būtina padėti įsigyti sudėtingas skaičiavimo mašinas“ [580].

Jucys nemėgdavo, jei kuris nors jo mokinys užsiimdavo ne tik mokslu, bet turėdavo dar ir kokį nors intelektinį pomėgį. Tad, kai 1955 m. rudenį Jucys pasikvietė penkto kurso studentą Konstantiną Žukauską ir be užuolankų jo paklausė: „Ar tiesa, kad tamsta montuoji radijo aparatus?“, – šis manė būsiąs kaip reikiant išbartas ir ėmė teisintis, jog tai daro tik laisvalaikiu. Tačiau Jucys nelauktai pasakė: „Gerai, kad domiesi radiotechnika. Aš savo diplominiame darbe tyriau triodinę lemputę ir žinau, jog radiotechnika gali būti glaudžiai susijusi su teorine fizika. Ar girdėjai, tamsta, kad iš tų diodų ir triodų pagamino skaičiavimo mašiną, kuri atlieka tūkstančius aritmetinių veiksmų per sekundę? Dabar turėsi mokytis ir teorinės fizikos, ir radiotechnikos ir sužinoti, kaip elektroninę skaičiavimo mašiną panaudoti banginėms funkcijoms skaičiuoti.“ [581]

Jucys davė Žukauskui skaityti knygučių apie skaičiavimo techniką, jos visos turėjo žymą „tarnybiniam naudojimui“. Specialistui skirta literatūra buvo sunkiai įkandama studentui. Profesorius jį nuramino: „Aš jas irgi skaičiau ir nedaug ką supratau. Reiks tamstai važiuoti komandiruotėn į Maskvą aiškintis.“ [582] Susipažinti su ESM bei uždavinių programavimu buvo kreipiamas ir I. Glembockis.

Įkūrus Fizikos ir matematikos institutą, Jucys ėmėsi atkakliai realizuoti sumanymą prie jo įsteigti Elektroninių skaičiavimo mašinų laboratoriją, kurioje veiktų ESM.

MA prezidiume šis Jucio siūlymas iš pradžių buvo sutiktas gana skeptiškai. ESM labai brangiai kainuoja, ar dėl to nenukentės kitos mokslo sritys? Ar tokia ESM, kurios skaičiavimo sparta atrodė stebėtina, bus apkrauta, ar yra pakankamai uždavinių, kuriems spręsti jos reikėtų? Ar yra Lietuvoje specialistų, kurie prižiūrėtų šią mašiną ir atliktų su ja skaičiavimus? [583, 584] Jucys buvo pasiruošęs atremti tuos nuogąstavimus. Jis susipažino ir palaikė ryšius su TSRS MA skaičiavimo centro direktoriumi akademiku A. Dorodnicynu, kuris buvo informavęs Jucį

---

579 A. Jucio pranešimas I respublikiniame fizikų pasitarime. LMAA, f. 27, ap. 1, b. 27, ℓ. 10.
580 A. Jucio pranešimas MA sesijoje 1954 12 06. LMAA, f. 27, ap. 1, b. 17, ℓ. 36.
581 K. Žukauskas. Akademikas A. Jucys – skaičiavimo technikos įdiegimo iniciatorius (rankraštis). JMK, p. 1.
582 K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
583 P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 21.
584 I. Glembockio pasakojimas 1983 03 24.

apie ESM galimybes bei taikymus[585, 586] ir galbūt jau pažadėjęs priimti savo vadovaujamame centre ilgalaikėms stažuotėms fizikus teoretikus, kurie persikvalifikuotų į skaičiavimo technikos ir programavimo specialistus.

MA prezidentas J. Matulis patikėjo A. Jucio projekto realumu, ir tai nulėmė principinį prezidiumo pritarimą[587, 588, 589].

Iš pradžių A. Jucys 1957 m. iš Maskvos universiteto gavo veltui – iš balanso į balansą – elektroninį integratorių ELI-12. Šis įrenginys jau buvo senstelėjęs ir išsiderinęs, tačiau Jucys norėjo, kad fizikai teoretikai praktiškai susipažintų su skaičiavimo technika. Įrenginį derino K. Žukauskas su laborantais, tačiau integratorius Hartrio ir Foko lygtims spręsti netiko. Juo naudojantis, buvo atliktas J. Petkevičiaus diplominis ir keli kursiniai darbai, vėliau integratorius keletą metų stovėjo nenaudojamas Teorinės fizikos katedroje, kol buvo atiduotas Elektromechanikos technikumui.[590, 591]

1957 m. pradžioje A. Jucys su K. Žukausku nuvyko į TSRS MA skaičiavimo centrą, ten savo mokinį pristatė A. Dorodnicynui, buvo suderinti stažuotės klausimai. Dorodnicynas paskambino BESM kūrėjui S. Lebedevui, ir buvo gautas jo leidimas apžiūrėti šią ESM.[592] Po to K. Žukauskas ir I. Glembockis ėmė nuolat važinėti į Maskvą. K. Žukauskui buvo leista susipažinti su ESM „Strela“ ir „Ural“. Jis dirbo skaičiavimo įrenginių projektavimo laboratorijoje, padėjo inžinieriams atlikti kai kuriuos darbus, o šie paaiškindavo ir pamokydavo. Be to, Žukauskas klausė paskaitų kursą Maskvos N. Baumano aukštojoje technikos mokykloje, dirbo bibliotekose, vėliau maskviečiai jam pavesdavo atskiras technines užduotis.[593] I. Glembockis mokėsi programuoti. Kai jam pavyko su „Strela“ atlikti pirmuosius skaičiavimus, profesorius labai tuo džiaugėsi.[594] Kaip tik tuo metu V. Vanagas ir K. Ušpalis sistemino įvairių integralų, reikalingų atomo teorijoje, išraiškas, gautas naudojantis algebrinėmis banginėmis funkcijomis. Norint pademonstruoti, kad Vilniaus fizikai teoretikai

[585] K. Žukauskas. Elektroninės skaičiavimo technikos panaudojimo Lietuvoje pradžia. *AAJ*, p. 177.
[586] J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.
[587] K. Žukauskas. Akademikas A. Jucys – skaičiavimo technikos įdiegimo iniciatorius (rankraštis). JMK, p. 1.
[588] J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.
[589] K. Konstantinavičiaus pasakojimas 1983 05 30.
[590] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
[591] J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.
[592] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
[593] Ibidem.
[594] K. Žukauskas. Akademikas A. Jucys – skaičiavimo technikos įdiegimo iniciatorius (rankraštis). JMK, p. 2.

geba atlikti sistemingus skaičiavimus su ESM, buvo parengtos ir TSRS MA skaičiavimo centro išleistos gana plačios šių integralų lentelės.[595]

Stažuotojams iš Vilniaus gavus vietą kuriame nors Maskvos viešbutyje (Skaičiavimo centras bendrabučio dar neturėjo), iš ten, pagal galiojančias taisykles, po mėnesio reikėdavo išsikraustyti, be to, baigdavosi ir komandiruotpinigiai. Tad stažuotojai grįždavo į Vilnių ir imdavo naują komandiruotę.[596] A. Jucys nuolat rūpinosi jais, padėdavo spręsti iškylančias problemas, būdamas Maskvoje aplankydavo, teiraudavosi apie darbus, net nusivesdavo į restoraną[597, 598]. 1958 m. buvo nusiųsti stažuotis dar du teoretikai – L. Kuzmickytė ir J. Petkevičius. 1960 m. dirbti su skaičiavimo technika ir programuoti buvo ruošiama dalis penkto kurso fizikų teoretikų: Jucys jiems sutrumpino savo speckursą, o K. Žukauskas perskaitė skaičiavimo technikos pagrindus. Paskui jie atliko praktiką Uljanovsko V. Volodarskio skaičiavimo mašinų gamykloje, kur vykdė ir diplominiams darbams reikalingus skaičiavimus.

Elektroninėmis skaičiavimo mašinomis, programavimo principais bei matematine logika domėjosi ir Vilniaus universiteto matematikai. Dar 1954 m. J. Kubilius organizavo seminarą „Skaičiavimo mašinos“, kuris po poros metų buvo pratęstas pavadinimu „Elektroninės skaičiavimo mašinos“ [599]. Į jį kartais ateidavo ir fizikai teoretikai, tačiau Kubiliaus seminare buvo nagrinėjami teoriniai principai, o Jucio mokinius labiau domino praktiniai klausimai[600]. Pirmieji matematikai programuotojai universitetą baigė 1962 m. pabaigoje[601].

A. Jucys gerai sutarė su savo kolega K. Baršausku, kuris tuo metu buvo Kauno politechnikos instituto (KPI) rektorius. Tad ši aukštoji mokykla jau 1960 m. parengė pirmuosius skaičiavimo mašinų specialybės inžinierius[602].

Dar 1957 m. Vilniuje buvo įkurta Skaičiavimo mašinų gamykla, bet ji priklausė sąjunginei ministerijai (tad vargu ar Jucys, ir apskritai Lietuvos MA, galėjo turėti įtakos šios gamyklos atsiradimui bei jos veiklai)[603]. Iš pradžių čia buvo gaminami kasos aparatai, vėliau

---

595 I. Glembockio pasakojimas 1983 03 24.
596 K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
597 K. Žukauskas. Akademikas A. Jucys – skaičiavimo technikos įdiegimo iniciatorius (rankraštis). JMK, p. 2.
598 L. Kuzmickytės pasakojimas 1982 06 25.
599 V. Matulis, R. Pliuškevičius, V. Tumasonis. Kai kurie Lietuvos matematikų darbai, skirti matematinei logikai ir programavimui (rusų k.). Lietuvos matematikos rinkinys, 1980, t. 20, No. 3, p. 19–27.
600 J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.
601 V. Matulis, R. Pliuškevičius, V. Tumasonis. Kai kurie Lietuvos matematikų darbai, skirti matematinei logikai ir programavimui (rusų k.). Lietuvos matematikos rinkinys, 1980, t. 20, No. 3, p. 19–27.
602 *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4. Vilnius, 1988, p. 16.
603 K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.

– mažosios ESM, skirtos spręsti apskaitos, statistikos, planavimo ir kitus ekonominius uždavinius, duomenų įvedimo ir tvarkymo įrenginiai[604]. Atomų spektrų skaičiavimams ir kitiems moksliniams tyrimams reikėjo galingesnių ir universalesnių ESM.

Klausimas dėl Elektroninių skaičiavimo mašinų laboratorijos projektavimo ir statybos buvo pradėtas derinti MA prezidiume 1957 m. Iš pradžių planuota įsigyti „Strela“ serijos mašiną, vėliau – perspektyvesnę M-20, o 1959 m. galutinai apsispręsta užsakyti tuo metu TSRS moderniausią BESM-2 [605]. Iš pradžių šiai laboratorijai siūlyta pritaikyti apleistą pastatą, stovintį T. Kosciuškos gatvėje prie tilto per Vilnią. Tačiau jis buvo drėgnas, o jo suplanavimas netiko galingoms oro aušinimo ir elektros maitinimo sistemoms įrengti.[606] Tad buvo nuspręsta statyti specialų priestatą prie projektuojamų FMI rūmų. Tai turėjo būti ne vieno instituto, o visos Mokslų akademijos skaičiavimo centras, aptarnaujantis įvairius institutus ir kitas įstaigas. Tad jis buvo suplanuotas su perspektyva. Viena salė numatyta BESM-2, kita didžiulė salė – tuo metu dar tik projektuojamai ESM „Ural-14“, skirtai apdoroti didelės apimties informaciją. O trečioji, gerokai mažesnė, salė buvo palikta ateities mašinai, kurios matmenys turėjo mažėti.[607]

Laukiant, kol bus gauta užsakyta ESM, ir norint, kad gausėjantis būsimojo skaičiavimo centro darbuotojų būrys įgytų patyrimo, 1959–1961 m. institute buvo kuriama mažoji ESM. Jos operatyviąją atmintį sudarė tik apie 200 ląstelių, o greitis turėjo siekti tik 10 operacijų per sekundę. Temai vykdyti 1961 m. buvo įkurtas FMI padalinys – Elektroninių skaičiavimo mašinų laboratorija, kurios vadovu tapo K. Žukauskas. Inžinieriai surado kai kuriuos originalius techninius sprendimus, o programuotojai sudarinėjo programas elementariosioms funkcijoms skaičiuoti. Tačiau iki BESM-2 gavimo mašina nebuvo užbaigta, o paskui visi atsidėjo didžiosios mašinos problemoms ir prie savo mažojo kūrinio nebegrįžo.[608]

FMI sėkmingai ir atkakliai realizuojamas sumanymas įkurti skaičiavimo centrą skatino ir kitas įstaigas – VVU, KPI, Energetikos ir elektrotechnikos institutą – siekti įsigyti ESM; abiem aukštosioms mokykloms ji buvo reikalinga ir programavimo bei elektroninės technikos specialistams rengti. Tačiau FMI buvo geriausiai pasiruošęs eksploatuoti ESM, jo darbuotojai stažavęsi TSRS MA skaičiavimo centre, įgiję patyrimo ir ryšių[609, 610].

---

[604] Z. Kudirka. Trys skaičiavimo mašinų kartos. Mokslas ir technika, 1983, Nr. 6, p. 28.
[605] Pasitarimo FMI Skaičiavimo laboratorijos projektavimo klausimais protokolas. LMAA, f. 1, ap. 5, b. 55, ℓ. 106.
[606] K. Žukauskas. Elektroninės skaičiavimo technikos panaudojimo Lietuvoje pradžia. *AAJ*, p. 178.
[607] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
[608] Ibidem.
[609] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
[610] J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.

BESM-2 kainavo 3,5 milijono senųjų rublių[611, 612]. Tokių lėšų Mokslų akademija, aišku, neturėjo, tad Vyriausybė skyrė jas papildomai. 1960 m. lapkričio 23 d. buvo pasirašyta sutartis su Uljanovsko skaičiavimo mašinų gamykla pagaminti BESM-2 egzempliorių per 1961 m. pirmąjį pusmetį. O tų metų pradžioje LTSR Ministrų Taryba priėmė specialų nutarimą: „Dėl MA skaičiavimo centro organizavimo ir jo priestato statybos užbaigimo iki 1961 m. liepos 1 d.“, kurį be diskusijų turėjo vykdyti visos su tuo projektu susijusios Lietuvos organizacijos. Dviem institutams – Fizikos ir matematikos bei Geologijos ir geografijos – skirtas pastatas buvo statomas Lukiškėse, netoli miesto centro esančiame, bet dar tik pradėtame tvarkyti užkampyje. Neries vingyje veikė lentpjūvė, toliau buvo totorių kapinės ir nedidelė mečetė, o Chemijos instituto pusėn vedė mažytės Slyvų, Obuolių ir kitos gatvelės.[613]. Tiesą sakant, numatyto institutų pastato buvo pakloti tik pamatai, tad nutarta pirmiausia statyti priestatą. Dar nebuvo visų brėžinių, projektuotojai juos pateikdavo dalimis, vykstant statybai. Čia kasdien lankėsi A. Jucys, domėjosi, kas padaryta. Jei tik kildavo kokių problemų, jis tuoj pat skambindavo į MA prezidiumą ar Vyriausybę, kreipdavosi į Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoją L. Diržinskaitę, kuri buvo atsakinga už nutarimo vykdymą, netgi atsiveždavo ją į statybos aikštelę, ir darbai iš karto paspartėdavo.[614]

Tuo metu Uljanovsko gamykloje buvo derinama BESM-2. Tuos darbus akylai stebėjo K. Žukauskas, J. Petkevičius ir kiti vilniečiai, kurie ten jautėsi saviškiais. Tad keturioliktas serijinis mašinos egzempliorius buvo rengiamas tikrai kruopščiai.[615] Tiesa, Maskvoje, S. Lebedevo vadovaujamame Tiksliosios mechanikos ir skaičiavimo technikos institute, jau veikė modernizuotas variantas BESM-2M, joje buvo pakeista komandų sistema, atsirado kompiliuojanti ir interpretuojanti sistemos. Tačiau gamintojai būgštavo, kad patobulintą mašiną bus sunkiau suderinti, ir pažadėjo tai padaryti tik atgabenus BESM-2 į vietą. 1961 m. kovo pabaigoje buvo pripažinta, jog mašina veikia cecho sąlygomis. Vilniečių grupė išsivežė su savimi pagrindinę jos dalį – feritinius atminties kubus; jų nebuvo galima siųsti bagažu tiek dėl didelės vertės, tiek dėl jautrumo mechaniniams sutrenkimams.[616] Netrukus į Vilniaus prekinę geležinkelio stotį pradėjo keliauti didžiulės nestandartinės – iki 5,5 metro ilgio ir 3 tonų svorio – BESM-2 dėžės. Deja, skaičiavimo centro sienos dar tik kilo, tad dėžės buvo

---

[611] MA prezidiumo 1959 09 09 nutarimas. LMAA, t. 9, ap. 1, b. 45. ℓ. 8.
[612] K. Žukauskas, R. Karazija. Elektroninės skaičiavimo technikos panaudojimo pradžia mūsų respublikoje (rankraštis). JMK, p. 3.
[613] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1982 07 07.
[614] K. Žukauskas. Akademikas A. Jucys – skaičiavimo technikos įdiegimo iniciatorius (rankraštis). JMK, p. 3.
[615] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
[616] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.

gabenamos į MA centrinės bibliotekos kiemą ir ten sandėliuojamos: iš šonų apkaltos lentomis, o iš viršaus uždengtos toliu; dėžių saugumu rūpinosi bibliotekos sargas.[617, 618, 619] Žinios apie užkonservuotą brangią techniką netrukus pasiekė Lietuvos vyriausybę ir net Maskvą. Juciui teko aiškintis dėl susidariusios situacijos.[620]

Tik lapkričio pradžioje, artėjant žiemai, buvo uždengtas priestato stogas, ir suorganizuota instituto talka mašinai pergabenti į jai skirtą salę. Po paskaitų į talką atėjo ir A. Jucys. Sunkias dėžes reikėjo nutempti koridoriumi ir nuleisti laipteliais žemyn. Inžinieriai sukonstravo specialius ratelius, stūmė kas pečiais, kas kuolais. Direktorius plušo kartu su visais, tai skatino ir kitus talkininkus dirbti iki vidurnakčio, kad užėjęs naktį lietus nesugadintų lauke paliktų dėžių.[621]

Tačiau pastatas dar buvo neįrengtas, neprijungtas šildymas. K. Žukauskas su bendradarbiais pasigamino galingą elektrinę krosnį ir ją pastatė BESM-2 salėje, idant pradžiūtų jos sienos ir nerūdytų mašinos detalės.[622, 623]

Tik 1962 m. vasarį prasidėjo mašinos montavimo ir derinimo darbai. Po to mašina buvo modernizuota į BESM-2M ir vėl derinama iki vidurvasario. 1962 m. liepos 13 d. valstybinė komisija, vadovaujama K. Baršausko, priėmė mašiną bandomajai eksploatacijai, apie tai pranešė spauda[624, 625]. Tačiau jau kitą dieną įrenginys buvo išjungtas ir atliekama pastato vidaus apdaila, kuri užtruko iki kitų metų sausio mėnesio. Tad reguliarūs skaičiavimai su BESM-2M buvo pradėti tik nuo 1963 m. vasario 18 d.[626]

Skaičiavimo centru ėmė naudotis nemažas būrys Jucio mokinių, derinančių įvairias atominių dydžių programas. Palaipsniui gausėjo ir skaičiuotojų iš kitų MA institutų, Skaičiavimo mašinų gamyklos bei didesnių įstaigų. Centre praktiką atlikdavo VVU ir KPI studentai.[627] Tiesa, vasarą BESM-2M tekdavo išjungti, nes, nebaigus statyti instituto pastato, nebuvo galima paleisti galingos oro aušinimo sistemos, lempiniai blokai perkaisdavo ir nustodavo stabiliai veikti.

---

[617] Ibidem.
[618] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1982 07 07.
[619] J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.
[620] P. Brazdžiūno pasakojimas 1982 01 21.
[621] P. Česnulevičiaus pasakojimas 1982 07 07.
[622] J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.
[623] K. Žukauskas. Akademikas A. Jucys – skaičiavimo technikos įdiegimo iniciatorius (rankraštis). JMK, p. 4.
[624] Respublikinis Mokslų akademijos skaičiavimo centras. Tiesa, 1962 07 14.
[625] J. Petkevičius. Lietuvos TSR mokslų akademijos skaičiavimo centras. Mokslas ir technika, 1962, Nr. 12, p. 24.
[626] K. Žukauskas. Elektroninės skaičiavimo technikos panaudojimo Lietuvoje pradžia. *AAJ*, p. 182.
[627] K. Žukauskas. Akademikas A. Jucys – skaičiavimo technikos įdiegimo iniciatorius (rankraštis). JMK, p. 5.

Skaičiavimo centro darbuotojai ne tik prižiūrėjo mašiną, bet ir patys užsiėmė jos tobulinimu. Kaip talentingas konstruktorius pasižymėjo V. Liesis. Naktimis, kai mašina būdavo laisva, jis vienas pats, su lituokliu rankoje, sugebėjo perdirbti daugelį mašinos procesoriaus dalių ir jos skaičiavimo greitį padidino beveik dvigubai. Deja, tie jo patobulinimai liko nepritaikyti nei skaičiavimo mašinų gamykloje, kuri netrukus nutraukė lempinių ESM gamybą, nei kituose skaičiavimo centruose.[628, 629]

Vietoj antrosios planuotos mašinos „Ural-14" buvo pasirinkta universalesnė BESM-4, pradėta gaminti 1965 m.[630] Nors Jucys jau nebebuvo instituto direktoriumi, būtent jis 1967 m. išrūpino šią mašiną, pasinaudojęs savo sena pažintimi su A. Dorodnicynu. Dėka jo, tuomet buvusio TSRS MA skaičiavimo technikos komisijos pirmininku, 1971 m. pavyko gauti ir trečiąją tos pačios serijos, bet daug tobulesnę mašiną BESM-6, vykdančią jau vieną milijoną operacijų per sekundę.[631, 632] Jos belaukiant, tais metais buvo nurašyta pirmoji BESM-2M, atidirbusi aštuonerius metus ir padėjusi Lietuvos mokslininkams bei inžinieriams suprasti elektroninės skaičiavimo technikos svarbą.

[628] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.
[629] J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.
[630] И.А. Апокин, Л.Е. Майстров. *Развитие вычислительной техники*. Москва: Наука, 1974, с. 272.
[631] J. Petkevičiaus pasakojimas 1982 02 04.
[632] K. Žukausko pasakojimas 1983 01 29.

„ATOMAS – MANO GYVENIMAS“

Tuo laikotarpiu žymiausių Vilniaus universiteto profesorių jubiliejai paprastai būdavo minimi Aktų salėje, M.K. Čiurlionio gatvėje. Čia 1964 m. rugsėjo 12 d. šešiasdešimtmečio proga buvo pagerbtas ir A. Jucys[633].

Profesoriaus gyvenimą ir veiklą apžvelgė artimiausias jo pagalbininkas K. Ušpalis. Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo sekretorius S. Naujalis įteikė A. Juciui Darbo raudonosios vėliavos ordiną – antrąjį pagal svarbą to meto Tarybų Sąjungoje. Jubiliatą pasveikino LKP CK sekretorius L. Šepetys, aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto pirmininkas H. Zabulis, MA prezidentas J. Matulis, VVU rektorius J. Kubilius ir kiti vadovai[634]. Vilniaus fizikai teoretikai dėkojo jubiliatui už „neišsenkamo optimizmo, žvalumo, iniciatyvos ir energijos paramą“ ir teigė, kad profesoriaus „sugebėjimas rasti laiko ir dėmesio gausiems ir įvairiems darbams yra jiems nepralenkiamas pavyzdys“ [635]. Jie padovanojo savo mokytojui alegorinę skulptūrą, vaizduojančią Mokslo dvikovą su Gamta; pritvirtintoje metalinėje plokštelėje buvo išraižyta daugiakonfigūracinė Hartrio, Foko ir Jucio lygtis[636]. Profesorių labai sujaudino netikėtas sveikinimas iš jo gimtojo krašto. Į sceną, lydimi savo mokytojos, užlipo du Plungės I vidurinės mokyklos pirmokėliai, kurie, pamatę daugybę į juos sužiurusių akių, sutriko, bet sveikinimas buvo labai nuoširdus[637]. Paskui skaityta daug telegramų, iš kurių Juciui, aišku, labiausiai įstrigo V. Foko telegrama Jubiliejaus komisijai: „Aš didžiuojuosi, kad jis kadaise buvo mano mokinys.“ [638]

Jubiliatas, atsižvelgdamas į apdovanojimą ir dalyvaujančius valdžios atstovus, kalbėjo bendromis oficialiomis frazėmis, minėdamas tarybinio mokslo pranašumus. Asmeniškesni buvo tik jo linkėjimai jaunimui: „Juk kiekviena netikslingai praleista valanda neša nuostolį asmeniui ir visuomenei, kurios nariais esame. Reikia dirbti tikslingai, kol jėgos jaunos, kol entuziazmas nėra slopinamas fizinių negalavimų.“ [639]

Vaišės vyko „Dainavos“ restorano raudonojoje salėje. Kalbėtojai aukštino Jucio atsidavimą mokslui, atkaklumą, veiklos kryptingumą, jo indėlį į atomo teoriją. Tad netikėtai nuskambėjo jo žmonos žodžiai: „Visą mūsų gyvenimą fizika buvo didžiausias mano priešas ir konkurentas. Kitos pavyduliauja moterims, o aš pavyduliavau fizikai. Mano vyrui egzistuoja

[633] A. Jucio 60-mečio jubiliejus (įvairi mežiaga). JA, b. 76.
[634] Pažymėjo prof. A. Jucio jubiliejų. Tiesa, 1964 09 13.
[635] Fizikų teoretikų sveikinimas A. Juciui 60-mečio proga. JA, b. 79.
[636] A. Liekis. Atomas – mano gyvenimas. *AAJ*, p. 255.
[637] E. Adomavičienė. Akademiko ryšiai su Plunge. *AAJ*, p. 202.
[638] V. Foko telegrama Jubiliejaus komisijai. *AAJ*, p. 271.
[639] A. Jucio kalba 60-mečio minėjime. JA, b. 76, ℓ. 21–28.

tik fizika. Jūs visi jį liaupsinate, o man tenka su juo vargti.“ Šie Jucienės žodžiai buvo priimti kaip karti tiesa.[640, 641]

J. Vizbaraitė irgi buvo sukūrusi sveikinimą ir, laukdama savo eilės, nervingai stumdė ant stalo padėtą raštelį. Pagaliau ji perskaitė kelis sakinius ir baigdama pasiūlė: „O dabar, pagerbdami profesorių, visi atsistokime.“ Ką darysi, svečiai išpildė tą neįprastą pageidavimą.[642]

Švenčiant Jucio jubiliejų ne kartą pasakyti žodžiai, kad jis yra kūrybinės brandos viršūnėje, buvo ne mandagumo frazė, bet gana tikslus profesoriaus įvertinimas. Netekęs daug laiko atimančių instituto direktoriaus ir akademiko sekretoriaus pareigų, Jucys atsidėjo mokslinei veiklai, vadovavo vis augančiam mokinių būriui. Anot ataskaitos, kurią 1964 m. parašė maskvietis profesorius I. Sobelmanas, vertinęs Lietuvos fizikų vykdomus darbus sprendžiant problemą „Atomų ir molekulių spektroskopija“: „Per praėjusius trylika metų, vadovaujant Lietuvos TSR akademikui A. Juciui, čia susidarė labai stiprus ir aukštos kvalifikacijos kolektyvas, kurį šiuo metu sudaro 37 žmonės: 1 fizikos ir matematikos mokslų daktaras, 19 fizikos ir matematikos mokslų kandidatų (11 – Fizikos ir matematikos institute, 4 – Vilniaus valstybiniame universitete, 4 – Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute), 8 jaunesnieji moksliniai bendradarbiai, 9 aspirantai. 1962–1963 m. išspausdinti 57 mokslo darbai.“ [643] Aišku, nemažai daliai šių teoretikų Jucys tiesiogiai nevadovavo, o tik koordinavo jų veiklą kaip problemos vadovas. Su juo kartu dirbusių mokinių grupę nurodo darbų bendraautorių skaičius: jis didėjo nuo 1950 m. iki 1955 m., pasiekė penkiolika, vėliau buvo sumažėjęs daliai gabių jo mokinių perėjus į gretimas sritis, 1960–1966 m. laikėsi beveik pastovus – apie dešimt, o paskui vėl ėmė didėti net iki dvidešimties[644]. Juciui esant FMI direktoriumi ir pradėjus veikti skaičiavimo mašinai, jo mokslinės veiklos centras irgi palaipsniui persikėlė iš universiteto katedros į institutą.

Jucys toliau vykdė savo planą – parengti ciklą monografijų, apibendrinančių jo grupės atliktus atomo teorijos darbus. Vos baigęs knygą su Levinsonu ir Vanagu, A. Jucys 1960–1961 m. rašė monografiją darbiniu pavadinimu „Atominių dydžių operatorių matriciniai elementai“, kuri buvo skirta sudėtingo atomo energijos ir radiacinių šuolių tikimybių išraiškoms gauti naudojantis neredukuotinių tenzorių technika[645]. Tačiau tas ciklas darbų dar

[640] E. Borutienės pasakojimas 1982 06 03.
[641] J. Batarūno pasakojimas 1982 05 07.
[642] I. Glembockio pasakojimas 1983 01 20.
[643] И. Собельман. Записка о состоянии работы по проблеме «Спектроскопия атомов и молекул» в АН Литовской ССР (kopija). JMK.
[644] R. Karazija. Keli skaičiai akademiko Adolfo Jucio portretui. Fizikų žinios, 1994, Nr. 6, p. 12.
[645] VVU FMF Teorinės fizikos katedros posėdžio 1961 01 22 protokolas. VU FF TFK.

buvo tęsiamas ir rezultatai nuolat papildomi. Antra vertus, A. Jucys kartu su jaunu, ką tik kandidatinę disertaciją apgynusiu teoretiku A. Bandzaičiu ėmėsi tobulinti judėjimo kiekio momento dydžių grafinį metodą ir išplėtojo patogesnį ir efektyvesnį jo variantą. Jis buvo pritaikytas operatorių matricinių elementų išraiškoms gauti. Be to, Vilniuje buvo aptikta papildoma judėjimo kiekio momento dydžių simetrijos savybė (šio momento kvantinį skaičių j pakeičiant į $-j-1$). Tie rezultatai privertė A. Jucį koreguoti savo planus: kartu su A. Bandzaičiu jis 1962 m. ėmėsi rašyti monografiją „Judėjimo kiekio momento teorija kvantinėje mechanikoje“ [646]. (J. Levinsono ir V. Vanago, šiems jau nutolus nuo atomo teorijos bei pašlijus santykiams su jais, Jucys būti bendraautoriais nebekvietė[647].) Iš tikrųjų tai nebuvo papildytas pirmosios knygos variantas, bet maždaug pustrečio karto platesnės apimties knyga, pateikianti daug naujų formulių, taip pat svarbių judėjimo kiekio momento teorijos dydžių ($3j$, $6j$ ir $9j$ koeficientų) algebrines ir skaitmenines lenteles (pastarosios parengtos naudojantis BESM-2). Monografijos rengimą buvo sustabdžiusi A. Jucio liga, tad planuotu laiku ji nebuvo atiduota spaudai, o užbaigta tik 1964 m. ir po metų išleista rusų kalba „Minties“ leidyklos Vilniuje[648]. Knyga domėjosi kelios užsienio leidyklos, tačiau ji buvo didelės apimties, parašyta sunkoku stiliumi, joje pateikta daug gana sudėtingų formulių, tad anglų kalba jos vertimas taip ir nepasirodė. Vėliau Jucys pats, pasinaudodamas savo užsienio ryšiais, bandė ją išleisti JAV ar Anglijoje, bet taip pat nesėkmingai[649, 650, 651, 652].

Apie 1965 m. buvo beveik užbaigtas ciklas darbų, skirtas atominių dydžių operatorių matricinių elementų išraiškoms gauti, tačiau Jucys neskubėjo grįžti prie atidėtos monografijos, nes jos planas keitėsi, profesorius joje norėjo apimti platesnius atomo teorijos klausimus. Gilindamasis į juos, Jucys su bendradarbiais pradėjo kelis naujus darbų ciklus.

Kartu su A. Bandzaičiu ir J. Grudzinsku (savo bendraklasės sūnumi) Jucys išplėtojo neortogonaliųjų orbitalių (vienelektronių banginių funkcijų) metodą. Elektronų orbitalių ortogonalumo reikalavimas nėra fizikinis, o tik matematinis, supaprastinantis, bet kartu suvaržantis jų naudojimą. Dar 1930 m. Fokas parodė, kad atomų sužadintosioms būsenoms aprašyti kartais reikia naudoti neortogonaliąsias funkcijas[653]. Su jų įvedimo būtinumu Jucys ir

---

646 Monografijos rašymo metai 1962–1964 nurodyti jos rankraštyje. JA, b. 2123.

647 V. Vanago pasakojimas 1983 06 07.

648 А.П. Юцис, А.А. Бандзайтис. *Теория момента количества движения в квантовой механике*. Вильнюс: Минтис, 1965, 463 с.

649 Du A. Jucio laiškai Oksfordo universiteto leidyklai dėl monografijos vertimo 1966 07 30 ir 1968 07 01. JA, b. 982.

650 Du A. Jucio laiškai E. Proskauer („John Wiley and Sons“ leidykla) 1966 m. JA, b. 328.

651 A. Jucio susirašinėjimas su C. Coulson 1969–1970 m. JA, b. 269, 663, 894.

652 A. Jucio susirašinėjimas su B. Bollobas 1971 m. JA, b. 143, 476.

653 V.A. Fock. Zeitschrift für Physik, 1930, B. 61, H. 1–2, S. 126–148.

jo mokiniai susidūrė taikydami daugiakonfigūracinį ir išplėstinį metodus, kur pasirodo kelios orbitalės, aprašomos tais pačiais kvantiniais skaičiais. Dabar buvo suformuluotos bendros taisyklės, kaip gauti energijos ir kitų atominių dydžių išraiškas naudojantis neortogonaliosiomis orbitalėmis[654, 655]. Jos buvo pritaikytos atomų skaičiavimams, ypač analizinė jų forma, pasiūlyta Z. Kupliauskio.

Apie 1966 m. A. Jucys kartu su S. Ališausku ir savo sūnumi Algimantu ėmė nagrinėti kompaktines Lie (Li) grupes, svarbias ne tik atomo, bet ir branduolio bei elementariųjų dalelių fizikoje. Tas darbų ciklas nukrypo į matematinę grupių teoriją. Pradėjus nuo konkrečių uždavinių, palaipsniui prieita prie gana bendrų išraiškų. Matematinė grupių teorija tapo pagrindine S. Ališausko tyrimų kryptimi. Tai buvo vienintelė gretutinė atomo teorijai sritis, į kurią pats A. Jucys su jo vadovaujamais bendradarbiais išplėtė savo tyrimus ir gavo vertingų rezultatų[656].

1967 m. Fizikos ir matematikos institute buvo įkurtas Kvantmechaninių skaičiavimų sektorius, kurio vadovu paskirtas A. Jucys, paliekant jį ir Teorinės fizikos katedros vedėju universitete. Naujajame padalinyje buvo suburti artimiausi Jucio bendradarbiai, kurių dauguma tuo metu vykdė sudėtingų atomų spektrų skaičiavimus, naudodami ESM. Palaipsniui paaiškėjo, kad daugiaelektroniai atomai yra kietas riešutas net ir „didžiosioms skaičiavimo mašinoms“, kurių galimybės nėra tokios neribotos, kaip atrodė iš pradžių. Tiesa, atomų banginėms funkcijoms skaičiuoti Hartrio ir Foko metodu bei energijos spektrams gauti buvo sukurtos gana bendros programos, tačiau patikslintus metodus, net ir naudojantis ESM, pasirodė įmanoma realizuoti tik paprastesnėms elektronų konfigūracijoms. Sektoriuje buvo sudarinėjamos atominių dydžių lentelės, interpretuojami kai kurie eksperimentiniai spektrai. Vis dėlto profesorius nedėjo didesnių pastangų užmegzti glaudžius ryšius su eksperimentatorių grupėmis, neieškojo „madingų” problemų, o sistemingai dirbo pasirinktomis kryptimis[657].

Iki 1966 m. nė vienas iš gausaus A. Jucio mokinių būrio nebuvo apgynęs antrosios – daktaro disertacijos. Tai lėmė tiek aukšta kartelė, užkelta A. Jucio disertacijos, tiek pirmosios kartos gabiausių jo mokinių migracija į gretimas mokslo sritis, kur nebuvo lengva įsitvirtinti ir gauti originalių rezultatų. Pirmas tą mokslinį ir psichologinį barjerą įveikė A. Bolotinas. Tiesa, jo doktoratas apėmė ne tik molekulių, bet ir atomų teorijos tyrimų rezultatus. Atomo

[654] Научная деятельность А. Юциса. В кн.: А. Юцис. *Избранные труды*. Вильнюс: Мокслас, 1978, с. 19.
[655] A.P. Jucys, J.J. Grudzinskas. The general scheme of using non-orthogonal radial orbitals in complex electronic configuration of the atom. Int. J. Quant. Chem., 1972, v. 6, No. 3, p. 455–464.
[656] Научная деятельность А. Юциса. В кн.: А. Юцис. *Избранные труды*. Вильнюс: Мокслас, 1978, с. 22.
[657] V. Vanagas. Teorinės fizikos mokykla Tarybų Lietuvoje. Mokslas ir technika, 1980, Nr. 4, p. 9.

branduolio srityje dirbantis V. Šugurovas ryžosi ginti doktoratą vien iš savo ankstyvesnių atomams skirtų skaičiavimų. Pirmasis A. Jucio mokinys, parengęs antrąją disertaciją iš naujos – kietojo kūno teorijos – srities, buvo J. Levinsonas (1967 m.), po metų savuosius atomo branduolio teorijos rezultatus apibendrino V. Vanagas.

Pradėjęs septintąją dešimtį, A. Jucys iš anksto ėmė galvoti apie savo pamainą katedroje ir sektoriuje. Universitete jis pasirinko A. Bandzaitį, su kuriuo kartu rengė antrąją monografiją. Jucys paragino jį apiforminti originalius tos knygos rezultatus kaip daktaro disertaciją, o 1971 m. perdavė jam vadovavimą katedrai, pats joje likdamas tik profesoriumi dalimi etato. Deja, A. Bandzaičiui stigo jo mokytojo atkaklumo ir įžvalgumo, tad Teorinės fizikos katedra po A. Jucio mirties palaipsniui prarado atomo teorijos centro pozicijas.

A. Jucys anksti įvertino ir savo mokinio Z. Rudziko organizacinius ir mokslinius gebėjimus. Grįžęs iš tremties Sibire, Rudzikas negalėjo įgyvendinti savo noro studijuoti žurnalistikos, išmėgino eksperimentinę fiziką bei astronomiją ir pasirinko teorinę fiziką[658]. A. Jucio vadovaujamas, jis dar studijų metais paskelbė pirmuosius du mokslinius straipsnius, baigęs VVU, iš karto įstojo į aspirantūrą ir anksčiau laiko 1965 m. parengęs disertaciją, tapo vienu jauniausių mokslų kandidatų Lietuvoje. Ir po to jis liko pagrindinėje Jucio grupėje, sėkmingai dirbo su profesoriumi ir kitais bendradarbiais. Tad, plėtodamas sudėtingų atomų teoriją, kasmet paskelbdavo nemažai mokslinių straipsnių. Jucys paragino jį rašyti antrąją disertaciją. Z. Rudzikas neatsikalbinėjo ir 1972 m., praėjus šešetui metų po kandidatinės disertacijos gynimo, tapo mokslų daktaru[659]. Dar prieš tai Jucys pasirinko jį savo pavaduotoju Kvantmechaninių skaičiavimų sektoriuje.

Maždaug po Jucio šešiasdešimtmečio ėmė sparčiai daugėti jo mokslo populiarinimo straipsnių, interviu laikraščiuose ir žurnaluose. Vėliau laiške A. Puodžiukynui jis rašė: „Pirmiau aš vengiau spaudos – reklamos. Tačiau pastebėjau, kad spauda padeda mokslui plisti. Paragina jaunimą domėtis tuo mokslu, kurio atstovai yra aprašomi spaudoje.“ [660]

Septintojo dešimtmečio pradžioje, išvertus į anglų kalbą A. Jucio, J. Levinsono ir V. Vanago monografiją bei svarbesnius straipsnius, ėmė sparčiai plėstis profesoriaus moksliniai ryšiai. Tai prasidėjo nuo susirašinėjimo, kuris tais laikais jau nebuvo varžomas. A. Jucys ėmė gauti straipsnių atspaudų, prašymų patarti mokslo klausimais, pakvietimų į konferencijas. Atsakydamas į laiškus bei savo iniciatyva A. Jucys pradėjo siuntinėti savo mokslo darbus atomo teorijos specialistams užsienyje. Deja, tuo metu jo straipsniai buvo

[658] *Akademikas Zenonas Rudzikas* (sudarė N. Šaduikienė). V.: Lietuvos mokslas, 2000, p. 40.
[659] Ibidem, p. 71.
[660] A. Jucio laiškas A. Puodžiukynui 1973 01 03. *AAJ*, p. 266.

spausdinami rusų kalba, tačiau Jucys vylėsi, kad darbą galima suprasti ir iš pateiktų formulių ar lentelių. Pakvietimų į konferencijas ar mokslinių vizitų tekdavo mandagiai atsisakyti, nes į užsienį, ypač į vadinamuosius kapitalistinius kraštus, dažniausiai važinėjo TSRS delegacijos, o vienam, ir dar nepartiniam mokslininkui, išvykti buvo beveik neįmanoma. Pradėti reikėjo nuo vadinamosios socialistinės šalies. 1962 m. konferencijos Vilniuje metu Jucys susipažino su vengrų mokslininku R. Gašparu, plėtojusiu statistinę atomo teoriją, pasiūliusiu universalų, nors ir apytikslį atomo potencialą. Jo lengvai skaičiuojamas bangines funkcijas Jucys ketino panaudoti kaip pradines funkcijas sprendžiant Hartrio ir Foko lygtis, tad užsimezgė bendradarbiavimas. 1964 m. įvyko pirmoji A. Jucio kelionė į Vengriją – dvi savaites jis lankėsi Budapešto ir Debreceno mokslo centruose, skaitė paskaitas, aptarinėjo galimą bendradarbiavimą[661].

1965 m. birželio mėnesį Palangoje įvyko Antroji sąjunginė kvantinės chemijos vasaros mokykla – ji buvo skirta labiau molekulių negu atomų teorijai[662]. Organizavo ją Vilniaus fizikai teoretikai kartu su TSRS MA Cheminės fizikos institutu ir MA chemijos moksline taryba, A. Jucys buvo mokyklos orgkomiteto pirmininkas. Po jos dar įvyko trijų dienų simpoziumas[663]. Norinčiųjų vasarą apsilankyti Baltijos kurorte atsirado nemažai – mokykloje dalyvavo apie pustrečio šimto fizikų iš įvairių TSRS mokslo centrų (užsieniečiai į pajūrį atvykti negalėjo). Mokykloje bei simpoziume dalyvavo ir V. Fokas, tačiau iš tikrųjų jis buvo atvažiavęs į tuo pat metu Palangoje organizuotą konferenciją radijo bangų sklidimo klausimais[664, 665]. Kvantinės chemijos mokykloje Fokas perskaitė pranešimą „Apie kvantinės mechanikos pagrindus“, kuriame nagrinėjo pažintinę ir filosofinę jos dėsnių reikšmę. A. Jucys perskaitė dešimties valandų paskaitų ciklą „Judėjimo kiekio momento teorija kvantinėje mechanikoje“ [666].

Vilniuje kelis kartus (1962, 1964, 1968, 1971 m.) vyko ir A. Jucio vadovaujamos koordinacinės grupės, kuri vienijo TSRS atomo teorijos specialistus, pasitarimai[667, 668]. Pradžioje grupė koordinavo darbus iš banginių funkcijų ir osciliatorių stiprių skaičiavimų, vėliau – iš atomų spektrų ir konstantų, o nuo 1966 m. aprėpė visą atomų ir jų spektrų teoriją[669].

---

661 A. Jucio komandiruotės į Vengriją 1964 m. ataskaita (rusų k.). JA, b. 1831.
662 Расписание занятий летней школы по квантовой химии. JA, b. 1883, ℓ. 71.
663 Sąjunginis simpoziumas ir vasaros mokslinė mokykla kvantinės teorijos klausimais Palangoje. Lietuvos fizikos rinkinys, 1966, t. 6, Nr. 1, p. 153.
664 K. Ušpalio pasakojimas 1982 05 14.
665 A. Jucys. Mokslininkai susitinka Palangoje. Švyturys (Kretingos r.), 1965 06 05.
666 Расписание занятий летней школы по квантовой химии. JA, b. 1883, ℓ. 71.
667 Pasitarimų medžiaga (programos, ataskaitos, veiklos planai ir kt.). JMK.
668 Lietuvos fizikos rinkinys, 1968, t. 8, Nr. 5–6, p. 1007.
669 Akad. A. Jucio veiklos individualinės ataskaitos. JA, b. 1675.

Pirmieji pasitarimai trukdavo vieną dieną, vėlesni – dvi ar net tris dienas, virsdami nedidelėmis konferencijomis. Jie vyko ir Maskvoje, Rygoje, Taškente, Voroneže, Bakurianyje (Gruzija) bei kitur. Vilniečiai sudarydavo gausiausią dalyvių būrį, o Jucys buvo pripažintas lyderis, nors, laikui bėgant, kituose centruose dirbančių atomo teorijos specialistų daugėjo, ir jauni ambicingi fizikai nelabai paisė koordinacinės grupės pirmininko patarimų. Koordinacija iš tikrųjų reiškė tik informaciją apie atliktus ir planuojamus darbus.[670]

A. Jucį ėmė kviesti į tarptautinių mokslo žurnalų ir leidinių redakcines kolegijas. Nuo 1965 m. jis buvo leidinių serijos „Quantum Theory of Matter" redakcinės kolegijos narys[671]. 1967 m. buvo įsteigtas naujas tarptautinis žurnalas „International Journal of Quantum Chemistry", ir Jucys tapo jo patarėjų kolegijos nariu[672]. Būtent šiame žurnale jis ėmė sistemingai anglų kalba publikuoti bendriausius savo grupės rezultatus iš išplėstinio, neortogonaliųjų orbitalių metodų ir jų taikymų. A. Jucys aktyviai domėjosi molekulių teorija, nors ir nedirbo toje srityje, nuo 1970 m. jis buvo tarptautinio žurnalo „Molecular Physics" redakcinės kolegijos narys[673].

1967 m. A. Juciui vis dėlto pavyko įveikti geležinę uždangą ir išvykti su paskaitų ciklu į Teorinės fizikos vasaros mokyklą Fraskati (Frascati) miestelyje, dvidešimt kilometrų nuo Romos. Pranešėjai ir apie šešiasdešimt klausytojų gyveno toje pačioje Falkonjeri viloje, diskutuodavo ne tik per paskaitas, bet ir laisvalaikiu. A. Jucys skaitė paskaitas apie daugiakonfigūracinį ir kitus Vilniuje plėtojamus patikslintus metodus. Šioje vasaros mokykloje jis pirmą kartą tiesiogiai susipažino su žinomais atomo teorijos specialistais P.-O. Liovdinu (P.-O. Löwdin), B.R. Džadu (B.R. Judd), H.P. Keliu (H.P. Kelly), O. Sinanoglu (O. Sinanoglu), R. Nesbetu (R. Nesbet) ir kitais.[674]

Vienas iš mokyklos organizatorių prancūzas K. Mozeris (C. Moser) propagavo idėją įkurti Europos atominių ir molekulinių skaičiavimų centrą. Tuo metu galingų kompiuterių dar buvo nedaug, jie gana brangūs, sudėtingos programos atomų ir molekulių spektrams skaičiuoti tik pradedamos kurti, tad Mozeris siūlė sutelkti Europos mokslininkų pastangas ir įkurti tarptautinį tokių skaičiavimų centrą, aprūpintą unikalia technika. Jo veiklą remiančios valstybės galėtų siųsti į centrą ilgalaikėms stažuotėms savo specialistus. Jam jau buvo parinkta ir vieta – Orsėjaus (Orsay) akademinis miestelis prie Paryžiaus. Juciui ši idėja labai patiko ir jis kartu su kitu mokyklos lektoriumi V. Tolmačiovu (V. Tolmačev), grįžę iš Italijos, mėgino

670 Pasitarimų medžiaga (programos, ataskaitos, veiklos planai ir kt.). JMK.
671 P.-O. Löwdin laiškas A. Juciui 1965 11 30. *AAJ*, p. 275.
672 A. Jucio sutikimas būti konsultantu; laiškas E. Proskaueriui 1966 04 29. JA, b. 328, ℓ. 1.
673 Akad. A. Jucio veiklos 1970 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 169.
674 A. Jucio ataskaita ir kita kelionės medžiaga. JA, b. 743.

įkalbinti TSRS mokslo vadovus dalyvauti tokio centro veikloje[675]. Deja, pasiūlymas skirti nemažas lėšas mokslo centrui, veiksiančiam kapitalistinėje šalyje, ir siųsti ten savo mokslininkus, kurie gali įsigeisti likti užsienyje, negalėjo sulaukti ideologijos sargų pritarimo. Tad atkaklios Jucio pastangos liko bevaisės.[676, 677, 678] Centrui, remiamam keturių šalių, 1970 m. pradėjus veikti, mėginta į jį komandiruoti kurį nors fiziką teoretiką iš Vilniaus. Jucys vieną po kito siūlė trejetą kandidatų, bet jų komandiruotės nebuvo patvirtintos. Europos centro idėja, matyt, paskatino TSRS mokslų akademiją 1970 m. netoli Maskvos įkurti Spektroskopijos institutą. Į jį buvo kviečiami ir vilniečiai, bet nė vienas Jucio grupės narys nepanoro ten persikelti.

Augant Jucio darbų tarptautiniam pripažinimui, jie pagaliau buvo oficialiai įvertinti ir Lietuvoje: jam 1968 m. buvo paskirta respublikinė mokslo premija[679]. Toji premija buvo įsteigta dar 1958 m., o A. Jucys buvo keltas kandidatu 1961 m. ir 1965 m. Tačiau pirmąjį kartą jis nesurinko reikiamo balsų skaičiaus, nors ir nebuvo prieštaraujančių jo kandidatūrai, antrąjį kartą premiją pelnė J. Požela, o A. Jucio darbai atidėti kitam svarstymui. Pagaliau trečiasis kartas buvo sėkmingas.[680] Tai ilgai premijos istorijai, be abejo, įtakos turėjo A. Jucio tiesiai ir nediplomatiškai išsakoma nuomonė, savo kolegų, mokslinį darbą pakeitusių organizacine veikla, kritika.

1969 m. įvyko ilgai derinta A. Jucio kelionė į Anglijos mokslo centrus. Daugelyje jų dirbo atomo teorijos specialistai, kurie buvo susipažinę su Jucio, Levinsono ir Vanago monografija, jo darbų apie patikslintus metodus vertimais, tad, įtraukus jo vizitą į mokslininkų mainų tarp TSRS MA ir Londono karališkosios draugijos programą, buvo gauta daug pakvietimų. Kelionė turėjo įvykti kovo mėnesį, bet TSRS MA, nepaaiškinusi priežasčių, nukėlė ją į balandį.

Pirmiausia Jucys aplankė Oksfordo universitetą, kur dirbo pagrindinis jo kelionės iniciatorius Č. Koulsonas (C.A. Coulson), Matematikos instituto direktorius. Be to, Jucys pabuvojo Klarendono ir Fizikinės chemijos laboratorijose.[681, 682]

Aišku, labiausiai jis laukė vizito į Kembridžo universitetą, kuriame lankėsi prieš tris dešimtmečius. Jucio prašymu viešnagė čia jam buvo prailginta. D.R. Hartris jau buvo miręs,

---

675 А. Юцис, В. Толмачев. Докладная записка по вопросу об организации Европейского института по теории атомов и молекул 1967 07 24. JA, b. 1209.
676 А. Юцис. Записка об Европейском центре атомных и молекулярных расчетов. JA, b. 1144.
677 V. Tolmačiovo laiškai A. Juciui 1967–1970 m. JA, b. 875, ℓ. 2–8.
678 M. Keldyšo laiškas J. Matuliui 1968 01 04. JA, b. 632.
679 Lietuvos TSR valstybinės premijos laureato diplomas 1968 08 05. JA, b. 48.
680 J. Batarūno pasakojimas 1982 05 08.
681 Kelionės programa (anglų k.). JA, b. 1731.
682 A. Jucio komandiruotės į Didžiąją Britaniją 1969 m. ataskaita. *AAJ*, p. 79.

tačiau Jucys susitiko su jo bendradarbe B. Swirles, ištekėjusia už matematiko ir fiziko H. Džefrio (H. Jeffreys) ir kartu su vyru parašiusia monografiją „Methods of Mathematical Physics“ („Matematinės fizikos metodai“), kuri susilaukė keleto leidimų. Swirles papasakojo Juciui daug nežinomų faktų apie Hartrį, jo mokslinę veiklą, asmeninį gyvenimą ir mirtį. Hartrio žmona Elein (Elaine) dar buvo gyva, tačiau su ja Juciui nepavyko susitikti. Kembridžo universiteto fizikų teoretikų grupei vadovavo S. Boisas (S. Boys), kuris plėtojo metodą, artimą nepilnam kintamųjų atskyrimui, tačiau, Jucio nusivylimui, nežinojo nei Foko, nei vilniečių darbų.

Paskui Jucio laukė įtempta dviejų savaičių kelionė po daugelį žinomų Didžiosios Britanijos universitetų: Glazgo, Edinburgo, Jorko, Šefildo, Notingemo, Londono, Braitono, Bristolio ir Mančesterio. Jis susipažino su jų fizikos skyriais ir laboratorijomis, diskutavo su atomų ir molekulių fizikos specialistais, skaitė paskaitas. Didžiausią įspūdį Juciui paliko susitikimas Londono universitete su M. Sitonu (M.J. Seaton), taikančiu atomo teoriją astrofizikiniams spektrams interpretuoti bei plėtojančiu elektronų sklaidos teoriją, taip pat puikiai įrengta šio universiteto Imperiškojo koledžo eksperimentinės spektroskopijos laboratorija.[683]

Grįžusį iš Anglijos Jucį užgriuvo rūpesčiai dėl birželio mėnesį Vilniuje organizuojamo Tarptautinio simpoziumo atomų ir molekulių elektroninių sluoksnių teorijos klausimais bei prieš tai Druskininkuose rengiamos vasaros mokyklos. Simpoziumo orgkomiteto pirmininkas buvo A. Jucys, o mokyklai vadovauti jis patikėjo Z. Rudzikui. Daugiausia rūpesčių kėlė į simpoziumą atvyksiantys užsieniečiai. Buvo gautas leidimas pakviesti tik dešimt mokslininkų iš kapitalistinių šalių ir antra tiek – iš socialistinių; apie kiekvieną iš jų reikėjo pateikti žinių ir net užtikrinti, kad jie neatsisakys kvietimo.[684, 685]

Vakarų šalių fizikus domino ką tik iškilusi Jucio mokykla, o po simpoziumo buvo galimybė dar pakeliauti po TSRS, apsilankyti Maskvoje ir Leningrade, tad simpoziume panoro dalyvauti žymiausi atomo teorijos specialistai: U. Fano (U. Fano), B.R. Džadas, A. Dalgarnas (A. Dalgarno), O. Sinanoglu ir kiti. Iš Leningrado atvyko grupė V. Foko mokinių – M. Veselovas, M. Petrašen, G. Drukariovas, J. Demkovas, iš Maskvos – N. Sokolovas, iš Kišiniovo – I. Bersukeris. Rytų Europai atstovavo geriausi tų šalių atomų ir molekulių teorijos specialistai.[686] Iš viso į Vilnių susirinko daugiau kaip du šimtai penkiasdešimt mokslininkų.

683 A. Jucio komandiruotės į Didžiąją Britaniją 1969 m. ataskaita. *AAJ*, p. 82.
684 N. Sokolovo laiškas A. Juciui 1968 08 30. JA, b. 836, ℓ. 20.
685 A. Savukyno pasakojimas 1982 05 27.
686 Simpoziumo dalyvių sąrašas. JA, b. 1864, ℓ. 19–33.

Žymiausius iš jų Jucys sutikinėjo pats asmeniškai; apskritai, prieš simpoziumą jis atsidėjo vien tik organizaciniams reikalams, nes Jucio autoritetas padėdavo lengvai išspręsti biurokratines problemas, kurias jo mokiniai sunkiai įveikdavo[687]. Konferencijos dalyviams apgyvendinti neužteko vietų, gautų Vilniaus viešbučiuose, tad kai kuriems fizikams iš TSRS teko gyventi viešbutyje Trakuose.

Simpoziumo išvakarėse antrą valandą nakties orgkomiteto pirmininko pavaduotojui N. Sokolovui paskambino ką tik atvykusio į Vilnių O. Sinanoglu žmona. Ji pareiškė, kad jos vyras susipažino su simpoziumo programa ir yra labai sudirgęs, ketina iš ryto palikti Vilnių. Sokolovas pasiūlė tuoj pat susitikti su amerikiečių profesoriumi. Paaiškėjo pagrindinė Sinanoglu susierzinimo priežastis: jo pranešimas numatytas vėliau negu kito amerikiečio Dalgarno, kuris turėjo kalbėti iškart po įžanginio Jucio pranešimo per pirmąjį posėdį, – Sinanoglu tai laikė pažeminimu. Sokolovas pažadino Jucį, ir buvo nutarta nusileisti Sinanoglu, perkelti jo pranešimą prieš Dalgarno – pastarasis tam neprieštaravo.[688]

Simpoziumo plenariniai posėdžiai vyko Mokslų akademijos didžiojoje salėje, renginį pradėjo MA prezidentas J. Matulis. A. Jucys perskaitė apžvalginį pranešimą „Pastabos apie atomo teorijos plėtojimą paskutinių septynerių metų laikotarpiu ir tolesnius jos uždavinius“. Simpoziumas vyko anglų ir rusų kalbomis, tad organizatoriams kėlė rūpestį sinchroninis vertimas. Problemą padėjo išspręsti keli jauni rusų mokslininkai, kurie gerai vertė specialų tekstą. Visi šimtas trisdešimt pranešimų buvo skaitomi – tais laikais dar nenaudoti stendai. Vilniaus fizikai teoretikai buvo parengę apie dvidešimt pranešimų. Laisvu laiku buvo organizuojamos ekskursijos po Vilniaus senamiestį, o priešpaskutinę simpoziumo dieną – ketvirtadienį – jo dalyviai nuvyko į Trakus, grožėjosi neseniai atstatyta salos pilimi.[689]

Jucys jautėsi tikru simpoziumo šeimininku, nuo ryto iki vėlyvo vakaro bendravo su dalyviais, vadovavo savo mokiniams, tvarkantiems simpoziumo reikalus. Ypač daug dėmesio A. Jucys skyrė U. Fano, kurį vežiojo savo automobiliu po Vilniaus apylinkes, buvo pasikvietęs ir į namus (ta proga žmona norėjo suruošti prašmatnesnes vaišes, bet Jucys laikėsi savo principo – nereikia stebinti svečių valgiais, maitinti juos paprastai, tad tam reikalui skyrė nedaug pinigų)[690]. Vežė Jucys ekskursijon ir O. Sinanoglu, grįždami pakeliui jie užsuko į restoraną. Leidžiantis mašinai nuo Panerių kalvų į naktinę sostinę, Jucys pradėjo lietuviškai

[687] A. Savukyno pasakojimas 1982 05 25
[688] N. Sokolovas. Ataskaita apie O. Sinanoglu viešnagę (rusų k.). JA, b. 1761.
[689] Программа Международного симпозиума по теории электронных оболочек атомов и молекул, 1969. JA, b. 1865.
[690] A. Karosienės pasakojimas 1982 05 03.

deklamuoti savo eilėraštį apie Vilnių ir paprašė kartu važiuojančio bendradarbio jį išversti svečiui į anglų kalbą.[691]

Simpoziumo pranešimų medžiaga vėliau buvo išleista atskira knyga[692]. Ją rengiant spaudai, vėlgi pasižymėjo O. Sinanoglu. Jis nenorėjo pripažinti, kad dvielektronių būsenų modelis ir kitos koreliacijų tarp elektronų idėjos buvo pirmą kartą iškeltos A. Jucio ir jo grupės darbuose, pats pretendavo į jų prioritetą. Dėl to ginčas buvo kilęs jau 1967 m. simpoziume Prahoje. Tada E. Klementis (E. Clementi) viešai pareiškė O. Sinanoglu: „Jūs dar mokinukas buvote, kai profesorius Jucys tai padarė.“ [693] Dabar Sinanoglu savo straipsnyje vis dėlto pateikė nuorodas į vilniečių darbus, tačiau paprašytas sutrumpinti straipsnį, kurio tekstas buvo dvigubai didesnės apimties, negu nustatyta, jis tas visas nuorodas išbraukė.[694]

1969 m. rudenį Jucys išvyko į antrąją svarbią dviejų savaičių kelionę po Prancūzijos mokslo centrus, kurią organizavo CNRS (Nacionalinis mokslinių tyrimų centras)[695]. Jucio darbais labiausiai buvo domimasi Paryžiaus universiteto Tiksliųjų mokslų fakulteto E. Koton (E. Cotton) laboratorijoje, kur dirbo S. Feneilis (S. Feneulle) ir M. Klapišas (M. Klapisch); čia buvo naudojamas bei plėtojamas Jucio ir jo mokinių grafinis metodas, vykdomi banginių funkcijų ir atomų spektrų skaičiavimai. Šioje laboratorijoje Jucys perskaitė net tris dviejų valandų trukmės pranešimus. Paskui jis, aišku, nuvyko pas K. Mozerį, dirbantį Taikomosios banginės mechanikos centre, ir aptarė su juo lėtai vykstantį Europos atominių ir molekulinių skaičiavimų centro organizavimą. Vėliau Jucys lankėsi ir skaitė pranešimus Marselyje, Teorinės fizikos centre, bei Lione, Branduolio fizikos institute (jo darbuotojas E. El-Bazas (E. El-Baz) buvo neseniai išleidęs knygą apie judėjimo kiekio momento grafinį metodą), taip pat Strasbūre, Spektroskopijos ir kietojo kūno fizikos institute.

Po metų Juciui vėl pasitaikė proga apsilankyti Prancūzijoje, jis buvo pakviestas į Tarptautinį kolokviumą atomo struktūros teorijos klausimais, kuris vyko Žif siur Yvet (Gef sur Yvette) miestelyje prie Paryžiaus. Kolokviumo metu įvyko E. Koton laboratorijos darbuotojo I. Bordarjė (Y. Bordarier) disertacijos „Indėlis į Jucio ir El-Bazo grafų naudojimą atominėje spektroskopijoje“ gynimas.[696] Jucys buvo iš anksto kviestas būti šios disertacijos žiuri nariu, ir gynimo laikas suderintas su jo kelione[697].

---

[691] I. Glembockio pasakojimas 1981 11 03.

[692] *Теория электронных оболочек атомов и молекул.* Доклады Международного симпозиума, 1969. Вильнюс: Минтис, 1971.

[693] I. Glembockio pasakojimas 1981 11 03

[694] Ibidem.

[695] A. Jucio komandiruotės į Prancūziją 1969 m. ataskaita (rusų k.). JA, b. 1807.

[696] А. Юцис. Международный коллоквиум по теории структуры атома. Вестник АН СССР, 1970, вып. 12, с. 86.

[697] Y. Bordarier laiškas A. Juciui 1970 04 16 ir jo atsakymas 1970 04 30. JA, b. 479, 145.

Po kolokviumo Jucys planavo vykti į II tarptautinę atomo fizikos konferenciją Anglijoje, kurios orgkomiteto narys jis buvo, tačiau šiai kelionei leidimo nebegavo. Apskritai, net įveikęs kapitalistinių šalių „barjerą“, jis turėdavo dėl kiekvienos kelionės minti įvairius slenksčius ir ne vieno svarbaus kvietimo teko atsisakyti.

Užsienio mokslininkai ir patys neretai atvykdavo į Vilnių, skaitydavo pranešimus fizikų teoretikų seminare. Ne kartą Vilniuje lankėsi vengras R. Gašparas, prancūzas C. Mozeris, net tris kartus buvo atvažiavęs žinomas atomo teorijos specialistas iš Naujosios Zelandijos B. Vaibornas (B. Wybourne). 1968 m. jis perskaitė fizikams teoretikams grupių teorijos paskaitų ciklą. Atvykęs į Vilnių po metų, Vaibornas, deja, susirgo ir didesnę laiko dalį praleido ligoninėje, kur jį nuolat lankė A. Jucys ir jo žmona. Vaibornas vis kvietė Jucį atvykti į Naująją Zelandiją, bet jis į tokią komandiruotę išleistas nebuvo.[698, 699]

Būtent su K. Mozeriu, B. Vaibornu, R. Gašparu Jucys aktyviausiai susirašinėjo laiškais – jo archyve yra po 35–60 jiems skirtų laiškų. O iš viso jis susirašinėjo su daugiau kaip šimtu korespondentų įvairiose šalyse. Jucys gaudavo daug knygų, straipsnių atspaudų, įvairių leidinių, juos atnešdavo į fizikų teoretikų seminarą ir leisdavo ta informacija pasinaudoti visiems norintiems.

1972 m. Juciui pavyko išvažiuoti į III tarptautinę atomo fizikos konferenciją, kuri vyko Boulderyje (JAV)[700]. Jis įėjo į konferencijos garbės komitetą, skaitė apžvalginį pranešimą „Atomų energijos spektrų *ab initio* skaičiavimas“ (lot. *ab initio* – nuo pradžios, t. y. grynai teoriškai)[701]. Konferencijoje Jucys dar praplėtė savo mokslinių pažinčių ratą, ypač su amerikiečių fizikais. Po konferencijos jis lankėsi Čikagos universitete, kur jį maloniai priėmė U. Fano. Anot jo prisiminimų: „Mes surengėme seminarą, kuriame Jucys pademonstravo, kiek giliau už kitus jis suvokė painias atomo mechanikos problemas. Tada jis aplankė ir Čikagos „mažąją Lietuvą“ – keletą tvarkingų miesto kvartalų, paskendusių vasaros vakaro sutemose. Iš pradžių Jucys ėjo susijaudinęs ir sutrikęs, nežinodamas, kaip čia sutiks atvykėlį iš tolimos tėvynės; paskui jis kreipėsi lietuviškai į šeimą, sėdinčią verandoje, teiraudamasis apie žmogų, kurio ieškojo, ir netrukus su entuziazmu pradėjo eiti nuo šeimos prie šeimos. Susitikimas baigėsi pietumis mažame lietuvių restorane, kuriame mano šeima, kolegos ir aš tikriausiai niekada nebūtume apsilankę, jeigu ne Jucio atvykimas.“ [702]

---

698 B.G. Wybourne. Professor Adolfas Jucys, 1904–1974. An Appreciation (rankraštis JMK). Vertimas į lietuvių k. *AAJ,* p. 198.
699 A. Jucys. Lietuvos ir Naujosios Zelandijos fizikų bedradarbiavimas. *AAJ,* p. 106.
700 А. Юцис, А.В. Виноградов, Р.Н. Ильин. III международная конференция по атомной физике. Вестник АН СССР, 1973, вып. 1, с. 116.
701 Programme of the Third International Conference on Atomic Physics. JA, b. 1770.
702 U. Fano. Recollections of Professor A. Jucys (rankraštis JMK). Vertimas į lietuvių k. *AAJ,* p. 200.

Jucys taip pat lankėsi Valstybiniame standartų biure Vašingtone, kur buvo kaupiami tiksliausi atomų spektrų duomenys. Jucys susitarė, kad ši įstaiga priims stažuotėn vilnietį Z. Rudziką[703] (deja, ta jo kelionė neįvyko).

[703] TFK vedėjo A. Jucio ataskaita. JA, b. 1657, ℓ. 8.

NENUTAUTĖJĘS ŽEMAITIS

Laiškus geriems pažįstamiems Jucys pasirašinėdavo: „Tamstos Jucys, žemaitis.“ Žemaitija, gimtasis kraštas buvo jam gyvenimo pamatas ir atgaiva sielai. Su žemaičiais jis šnekėdavo tarmiškai, buvo įsitikinęs, kad žmogus turėtų nepamiršti savo tarmės, vartoti ją privačiame gyvenime, šeimoje, nors oficialiai kalbėtų bendrine kalba. Jam patikdavo ne tik žemaičiai, bet ir kitų Lietuvos kraštų žmonės, išlaikantys savo tarmę.[704]

Jucys mėgo dirbti vasarą, o rudeniop važiuodavo į Palangą ir savo gimtąjį kraštą. Vasarą sumažėdavo įvairių reikalų bei posėdžių, ir jis atsidėdavo mokslui. Tuo laiku profesorius nenorėdavo išleisti atostogų ir savo aspirantų bei bendradarbių, nebent tik savaitei kitai. Darbymetis trukdavo liepą ir rugpjūtį. Jo pabaigoje ar rugsėjo pradžioje Jucys, patenkintas gautais rezultatais, išvažiuodavo savo automobiliu prie jūros.[705] Mokslų akademijos vilos Palangoje direktore dirbo jo klasės draugė J. Zolubienė. Ji Juciui rezervuodavo tuos pačius du kambarius antrajame aukšte, nes jis norėjo ramybės. Tik kartą jis buvo atvykęs su šeima, bet ir tuomet paplūdimyje nesidegindavo.[706]

Pailsėjęs kelias dienas, Jucys važiuodavo aplankyti giminių ir pažįstamų. Veždavo jiems įvairių pirkinių, prasčiau gyvenantiems įduodavo ir pinigų[707]. Pirmiausia Jucys užsukdavo pas jaunystės draugą Juozą Mickevičių. Baigęs istorijos mokslus, jis mokytojavo, buvo įsitraukęs į Šiaulių kraštotyros draugijos veiklą, prisidėjo leidžiant jos žurnalą „Gimtasai kraštas“, daug laiko skyrė žemaičių krašto tyrinėjimams, rinko istorinę ir etnografinę medžiagą. Pokariu dėl Vlasovo afišos, rastos tarp jo sukauptų istorinių dokumentų, Mickevičius buvo nuteistas aštuoneriems metams lagerio. Grįžęs į gimtinę, įsidarbino Kretingos kraštotyros muziejuje, vėliau tapo jo direktoriumi. Muziejus neturėjo savo transporto, tad Jucys padėdavo Mickevičiui atgabenti eksponatus. Apie 1965 m. Kretingos rajono kompartijos sekretorė buvo užsimojusi nugriauti pakelėse stovinčius kryžius ir koplytėles. Jucys su Mickevičiumi gelbėjo liaudies meno paminklus, tempė juos į Kretingos kraštotyros muziejų. Viename kaime juos, nešančius du koplytstulpius, moterys net apšaukė ir apmėtė akmenimis.[708]

Jucys būtinai aplankydavo tėvo ir motinos kapus, vis graužsaid damasis, kad jie buvo palaidoti ne vienoje vietoje. Kretingoje jis pastovėdavo prie tragiškai žuvusios Vaičių šeimos

[704] V. Kaveckio pranešimas A. Jucio skaitymuose 1982 09 10.
[705] A. Savukyno pasakojimas 1982 05 27.
[706] J. Silickaitės-Zolubienės pasakojimas 1982 09 25.
[707] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 157.
[708] Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 1983 03 12.

kapo. Jo kaimynas ir draugas Liudas Vaičius, Lietuvos karininkas, dar jaunas būdamas susirgo šiltine ir mirė, o jo žmona ir sūnus pokariu buvo nužudyti plėšiko. Jucys rūpinosi tuo kapu, mokėjo moterėlei, kuri jį prižiūrėjo.[709]

Apskritai, Jucys mėgo vaikščioti po kapines, žinojo, kur palaidoti žymesni žemaičių krašto žmonės, atvesdavo prie jų kapų ir savo pažįstamus. Jis tyrinėdavo senus užrašus, domėjosi vardų ir pavardžių rašyba, tarmiškais žodžiais, mirusiųjų amžiumi, įdomesnius tekstus nusirašydavo. Užsukdavo ir į bažnyčias, prašydavo parodyti senas metrikų knygas, o pamaloninęs kleboną konjako buteliu, pasiskolindavo tas knygas, veždavosi jas į Palangą ir ten nagrinėdavo.[710, 711] Jucys domėjosi savo giminės istorija ir atsekė ją per keletą kartų[712]. Jis surado vertingų žinių apie vyskupo M. Valančiaus giminę[713]: JAV 1978 m. išleistoje G. Valančiaus knygoje „Žemaičių Didysis: istoriografiniai pasakojimai“, Jucys priskiriamas prie šešių pagrindinių M. Valančiaus gyvenimo tyrinėtojų. Kuriant Nasrėnuose jo muziejų, Jucys talkino savo žiniomis, padėjo surasti lauko riedulį paminklui[714].

Jis aplankydavo Salantų kleboną prelatą A. Simaitį, kuris irgi domėjosi kraštotyra, rinko senus Žemaitijos dokumentus[715]. Savo turtingą XVII–XX a. laikotarpio kolekciją A. Simaitis paliko muziejininkui Adolfui Nezabitauskiui, o pastarasis savo ruožtu perdavė A. Juciui. Į kolekciją įėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio XVII a. privilegijos žemaičių bajorams, XVIII a. Žemaičių kunigaikštystės seimelio dokumentai, dvarų inventoriaus apyrašai ir kiti dokumentai, susiję su Žemaitijos bajorais ir jų dvarais.[716]

Mickevičiaus sesuo Ona buvo ištekėjusi už V. Barakauskio, gyvenančio gražioje senovinėje sodyboje Šarnelės kaime. Jucys čia pabūdavo keletą dienų, net turėjo savo darbo stalelį. Atsikėlęs auštant, jis eidavo praustis prie upelio, klajodavo pamiškė, deklamuodamas eilėraščius.[717] Netgi būdamas garbaus amžiaus, Jucys mokėsi mintinai eilėraščius, šitaip lavindamas atmintį. Jis prisiminė visą Baranausko „Anykščių šilelį“, Maironio „Jūratę ir Kastytį“ ir kitas gražiausias lietuvių poetų eiles[718].

Juciui patiko bendrauti su jauna, neseniai iš tremties grįžusia Mickevičių dukterėčia Zita. Ji mėgino stoti į Kauno medicinos institutą, bet nesėkmingai. Jucys prikalbino

---

[709] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 154.
[710] J. Silickaitės-Zolubienės pasakojimas 1982 09 25.
[711] Ibidem.
[712] A. Jucio išrašai iš metrikų knygų ir kitų dokumentų apie šeimos genealogiją. JA, b. 50.
[713] A. Jucys, J. Mickevičius. Vyskupo, rašytojo Motiejaus Valančiaus šeima. *AAJ*, p. 125.
[714] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 156.
[715] A. Stanevičiaus pasakojimas 1978 09 04.
[716] Dabar tas rinkinys yra saugomas JA, b. 1992–2080.
[717] Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 1983 03 12.
[718] Ibidem.

Mickevičiūtę rinktis fizikos specialybę Vilniaus universitete, tačiau tos studijos jai buvo per sunkios, tad netrukus jas metė. Vėliau dirbo Ukmergėje, studijavo farmaciją Kauno medicinos mokykloje.

Jucys įsisodindavo į automobilį O. Barakauskienę su dukterėčia ir veždavo ekskursijon po Žemaitiją. Profesorius pasakodavo apie įdomias pakelės vietas, žymius žmones. Važiuojant per Papilę, būtinai prisimindavo Simoną Daukantą, kuris varge gyvenęs, bet didžius darbus atlikęs. Artėjant prie Židikų, imdavo pasakoti apie Šatrijos Raganos gyvenimą, netgi jos meilės istorijas. Ypač mėgo kalbėti apie Salantus, jų apylinkes. Sakydavo: „Niekas taip gerai nežino Salantų istorijos, kaip aš, teks man ją rašyti.“ Mickevičiūtė nelabai domėjosi kraštotyra, tad profesorius ją subardavo: „Klausykis, niekas tau to nebepapasakos.“ [719]

Tuo metu Jucys vėl pradėjo rašyti eilėraščius – apie Plungę, Džiugo kalną, Platelių ežerą, Palangą, netgi apie meilę[720, 721]. Nebuvo jie labai sklandūs, bet nuoširdūs. Įsidrąsinęs siuntė eilėraštį „Prisiminimai apie Palangą“ į kažkurį žurnalą, bet jo nespausdino[722].

Viename iš labai atvirų asmeniškų eilėraščių „Žygiuoju nešinas našta“ [723] Jucys dalijasi savo išgyvenimais, giliai širdyje slepiamomis nuoskaudomis:

Ar kad rudens diena rūsti
Krūtinę slegia, spaudžia,
Ar aplinka kada niūri
Man širdį drasko, graužia,
Ar darbas kietas ir sunkus
Kai sprandą vis narina,
Ar kai draugužis pavydus
Pakenkti man mėgina,
Ar metai, jau ten palikti,
Žemyn man galvą lenkia,
Ar neišmanėliai pikti
Visokeriopai kenkia,
Žygiuoju nešinas našta
Ir darganų neboju,

[719] Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 1983 03 12.
[720] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 158.
[721] A. Jucio eilėraščiai. JMK.
[722] Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 1983 03 12.
[723] A. Jucio eilėraščiai. JMK.

Tėvynei brangiai ji skirta,
Jai pajėgas aukoju.

Eilėraščio antroje dalyje trumpalaikius skundus įveikia Juciui būdingas optimizmas:

Žingsniais didžiais žengsim pirmyn,
Tartum sparnais kilsim aukštyn....

Nuo seno domėdamasis kalbotyra, A. Jucys 1963 m. parašė straipsnelį „Keletas pastabų dėl žodžių *šis, tas, šitaip* (*šiaip*)*, taip, šitoks, toks* vartojimo“, kurį išspausdino „Kalbos kultūra“. Kitais metais A. Jucys drįso pakritikuoti kalbininką, siūlantį vietovę Ginteliškę vadinti *Gintališke* ir pateikė savų argumentų, kad to nereikėtų daryti. Šį straipsnį redakcija ignoravo. Palaukęs porą metų ir nematydamas jo išspausdinto, autorius priminė redakcijai, kad dar nėra gavęs atsakymo[724]. Vėl ilgai – jokios reakcijos. Tačiau Jucys buvo ne iš tų, kurie pamiršta savo sumanymus. 1970 m. pradžioje jis parašė laišką Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, kuris leido „Kalbos kultūrą“, direktoriui K. Korsakui: „Mano supratimu, toks redakcijos elgesys yra nekorektiškas ir kenkia klausimų sprendimui.“ [725] Prie to laiško kopijos A. Jucio prierašas: „1970.II.4 dr. Ulvydas skambino ir atsiprašė, prašė pakartoti 1964 m. straipsnį.“ [726] Tą pačią dieną straipsnis buvo pasiųstas iš naujo. Dar po mėnesio Jucys parengė straipsnį apie Zabičių-Nezabitauskų pavardės kilmę. Šį kartą atsakymas atėjo po kelių mėnesių: „Didžiai gerbiamas drg. Akademike, – rašė vyr. redaktorius. – Džiaugiuosi galėdamas Jums pranešti, kad abu Jūsų straipsniai, atsiųsti „Kalbos kultūrai“, yra spaustuvėje. Man taip pat malonu, kad ir Jūsų pastabai, kurią pageidavote įdėti pirmojo straipsnio pabaigoje, atsirado vietos. <…> Mus džiugina Jūsų nuoširdus bendradarbiavimas „Kalbos kultūroje“, Jūsų ketinimas ir toliau remti „Kalbos kultūros“ leidinį. Laukiame naujų straipsnių, neabejodami, kad jie praturtins mūsų lingvistinę literatūrą, lingvistinę mintį.“ [727]

Padrąsintas Jucys ėmė vieną po kito rašyti ir siųsti straipsnelius vietovardžių, kalbos ir fizikos terminų klausimais. Ganėtinai medžiagos jis buvo prisirinkęs anksčiau, tad rašė nutaikęs laisvą valandėlę, ypač – kelionių metu. Jis bandė nustatyti Žemaičių Kalvarijos, tada

[724] Straipsnis ir susirašinėjimas dėl jo. JA, b. 1258.
[725] Ibidem.
[726] Ibidem.
[727] K. Ulvydo laiškas A. Juciui 1970 07 16. JA, b. 886, ℓ. 1.

vadintos Varduva, pirmykštį pavadinimą (*Gardė*, o ne *Gardai*)[728], aiškino Ukmergės vardo kilmę[729], tikslino upelio, tekančio per Palangą, vardą[730]. Jucys ragino nevengti žodžių *tamsta* ir *laba*s, siūlė įteisinti fizikos terminus *tikrinė funkcija, artutinumas, būsena, kvantmechaninis* ir kitus.[731] Laiške redakcijai jis įrašydavo pageidavimą: „Labai nuolankiai prašau netaisyti man charakteringų stiliaus savumų (tai neliečia gramatinių klaidų).“ [732] Visi tie straipsneliai parašyti entuziasto, kalbos mylėtojo, pastabaus žmogaus, bet vis dėlto neturinčio gilesnių kalbotyros žinių ir todėl neretai žvelgiančio vienpusiškai, pasikliaujančio daugiausia savo paties kalbine patirtimi, nelabai tiksliomis analogijomis. Jie sukeldavo redakcijos narių diskusijas, kurias vyriausiasis redaktorius užbaigdavo žodžiais: „Akademiko straipsnį reikia spausdinti.“ [733] Juciui buvo paskirtas konsultantas – jo žemietis kalbininkas P. Kniūkšta, kuris padėjo parengti keletą straipsnių. Vis dėlto apie pusę Jucio straipsnių iš kalbotyros, ypač vietovardžių klausimais, liko nespausdinti. Jo mėginimai paaiškinti žodžių *aisčiai, žemaičiai, Lietuva, Latvija, Nemunas* ir kitų kilmę[734] buvo gana subjektyvūs, neparemti svaresniais argumentais. Įdomus, tačiau utopiškas buvo jo siūlymas įteisinti lietuvių pavardėse prievardį: „Jei vaikui tėvai duoda tėvo pavardę, tai prievardis turėtų atspindėti motinos mergautinę pavardę. Ir priešingai, jei vaikui būtų parenkama motinos pavardė, tai prievardis turėtų būti kilęs iš tėvo pavardės. <...> Prievardžio galūnė turėtų būti *-aitis, -aitė*. <...> Į prievardį būtų galima leisti įnešti pakeitimus, kas įgalintų supaprastinti kai kurias ilgas pavardes tėvų laisvu susitarimu.“ [735]

Lankydamasis kitose Europos šalyse, Jucys ieškodavo pavadinimų, panašių į lietuviškus, pirkdavo žodynus ir bandė atsekti indoeuropiečių kalbų ryšius. Deja, tai buvo tik gana mėgėjiški samprotavimai. Anot P. Kniūkštos, Jucys turėjo išugdytą subtilų kalbos jausmą[736]. Tad jeigu jis būtų pasirinkęs kalbotyros specialybę, savo atkaklumu ir darbštumu, be abejo, būtų pasiekęs labai daug. Tačiau negavęs sistemingo kalbinio išsilavinimo, o antra vertus, įpratęs fizikoje reikšti autoritetingą nuomonę, jis liko savitu mėgėju.

[728] A. Jucys. *Gardė*, o ne *Gardai* bus buvęs pirmykštis Varduvos vardas. Kalbos kultūra, 1971, sąs. 21, p. 84–86.
[729] A. Jucys. Ukmergės vardo kilmės klausimu (rankraštis). JMK.
[730] A. Jucys. Upelio Palangoje, įtekančio jūron, vardo klausimu (rankraštis, 1972 m.). JA, b. 1273, 6 p.
[731] Lietuvos fizikos kalbos kultūros ir terminų klausimu. Lietuvos fizikos rinkinys, 1973, t. 13, Nr. 3, p. 456.
[732] A. Jucio laiškas K. Ulvydui 1970 03 01. JA, b. 1257, ℓ. 8.
[733] A. Ružės pasakojimas 1974 m.
[734] A. Jucys. Samprotavimai apie žodžių *aisčiai*, *žemaičiai*, *Lietuva*, *Latvija* kilmę (rankraštis). JA, b. 1285, 11 p.
[735] A. Jucys. Tėvavardžio ar prievardžio klausimu (rankraštis). JA, b. 1236, 2 p.
[736] P. Kniūkšta. Netekome talkininko profesoriaus A. Jucio. Kalbos kultūra, 1974, sąs. 27, p. 89.

Matyt, Jucys galėjo daugiau nuveikti fizikos terminijos srityje. Jis įėjo į fizikos terminų komisijos sudėtį dar tarpukario metais. Brazdžiūnui apie 1967 m. organizavus komisiją terminų žodynui rengti, Jucys tapo jos nariu. Tačiau kiti komisijos nariai neretai prieštaraudavo Jucio nuomonei, kurią nemaža dalimi lėmė žemaičių kalbos ypatumai. Tad netrukus jis nustojo dalyvauti komisijos posėdžiuose[737], tiktai agituodavo už tuos ar kitus terminus per Lietuvos fizikų konferencijas ar kitomis progomis; vėliau išspausdino keletą straipsnelių apie fizikos terminus „Mūsų kalboje“, „Kalbos kultūroje“ ir „Lietuvos fizikos rinkinyje“.

1971–1973 m. A. Jucys parašė ir apie dešimtį kraštotyrinių straipsnių, kurie buvo spausdinti Plungės rajono laikraštyje „Kibirkštis“ ir Kretingos rajono laikraštyje „Švyturys“ – keturi iš jų parengti kartu su bendraautoriu J. Mickevičiumi[738]. Juose buvo pateikta daug įdomios medžiagos, surinktos iš metrikų knygų, kitų istorinių šaltinių ir žmonių pasakojimų, apie jo gimtuosius Klausgalvų Medsėdžius ir gretimus kaimus, Šalyno dvarą, Salantus, Platelius, Žemaičių kunigaikštystės laikais Plungės apylinkėse buvusius valsčius. Mickevičius pateikdavo Juciui medžiagą ar net atskiras straipsnio dalis, o šis rengdavo galutinį tekstą[739]. Jucys buvo pradėjęs ~~r~~ašyti savo atsiminimus, tačiau suspėjo užbaigti tik pirmąją jų dalį „Keletas žodžių apie tėviškėlę brangią“, kur aprašė savo kilmę, Klausgalvų Medsėdžių kaimą ir jo papročius, mokslą Salantų pradžios mokykloje. Jucys sakydavo, kad po fizikos kraštotyra jam tikras poilsis[740].

Profesoriaus ryšiai su gimtuoju kraštu ypač sustiprėjo susikūrus Plungiškių draugijai.

Po to, kai Jucį jo jubiliejaus proga netikėtai pasveikino Plungės I vidurinės mokyklos pasiuntiniai, jis parašė į mokyklą padėkos laišką. Kitais metais Jucys atvažiavo pats. Susitikęs su mokiniais ir mokytojais, jis panoro pamatyti jį sveikinusius vaikus. Tądien mokykloje jų nebuvo, tad Jucys vaikus aplankė namuose.[741] Vėliau jį pakvietė dalyvauti įteikiant abiturientams brandos atestatus. O 1969 m. gegužę mokykla ruošėsi minėti savo įkūrimo penkiasdešimtmetį. Jucys rūpinosi, kad tas renginys nesutaptų su numatoma jo kelione į Angliją. Šventės dieną organizatoriai buvo sunerimę – ar profesorius suspės atvykti. Tačiau likus keletui minučių iki renginio pradžios pasirodė Jucys ir iš karto pasiteiravo: „Ką man

---

[737] K. Ušpalio pasakojimas 1982 05 14.
[738] Adolfo Jucio bibliografija (sudarė A. Ališauskienė). *AAJ*, p. 281–391.
[739] J. Mickevičiaus pasakojimas 1977 06 07.
[740] J. Mickevičius. Tikras žemaitis). *AAJ*, p. 155.
[741] K. Adomavičius. Lyg gimtasis lizdas. Kibirkštis (Plungės r.), 1969 01 04.

daryti?“ Buvo numatyta, kad jis atidarys iškilmes, tad Jucys iš karto pakilo į sceną ir punktualiai pradėjo minėjimą.[742]

Po jubiliejaus buvęs šios mokyklos mokytojas J. Tarvydas pasiūlė rengti ne tik šios mokyklos auklėtinių, bet ir žmonių, kilusių iš Plungės krašto, susitikimus[743]. Jucys karštai pritarė šiai idėjai. Pirmasis toks susitikimas įvyko 1971 m. birželio 5 d. Buvo pasiūlyta įsteigti Plungiškių draugiją (ji iš pradžių, nenorint erzinti valdžios, vadinta Plungės rajono žemiečių klubu).[744, 745] Vaišindamiesi žemaitiška gira ir sausainiais su kmynais, susitikimo dalyviai priėmė draugijos nuostatus ir išrinko jos valdybą. Draugijos prezidentu vienbalsiai buvo išrinktas Adolfas Jucys. Jį vainikavo ąžuolo lapų vainiku ir, nepaisant nemažo profesoriaus svorio, „pamėtė“ į viršų. Viceprezidente tapo pagrindinė draugijos organizatorė, Plungės I vidurinės mokyklos direktorė E. Adomavičienė. Savo inauguracinėje kalboje Jucys kvietė kraštiečius susitikinėti su rajono žmonėmis, populiarinti mokslą, rašyti straipsnius į vietinį laikraštį, padėti spręsti Plungės problemas. Tą pačią dieną kraštiečiai apsilankė Žemaitės muziejuje Bukantėje ir V. Mačernio gimtinėje, kur poeto penkiasdešimtųjų gimimo metinių proga padėjo ant kapo gėlių. Įdomus susitikimas baigėsi išvyka prie Platelių ežero.[746] Sueigų metu visi dalyviai šnekėdavo tik žemaitiškai. [747]

A. Jucys šioms pareigoms skyrė daug dėmesio. Būtent jo autoritetas ir atkaklumas lėmė, kad draugijos veikla nebuvo uždrausta, nors tuo metu į panašius susibūrimus valdžia žiūrėjo labai įtariai. Jucys stengėsi kuo galėdamas padėti Plungei, kelis kartus per metus apsilankydavo joje, užsukdavo su pasiūlymais pas rajono vadovus, į „Kibirkšties“ redakciją, skaitydavo paskaitas visuomenei ir mokiniams.[748] Atostogaudamas rudenį Jucys apvažiuodavo su paskaitomis ir kitas Žemaitijos mokyklas, agituodamas mokinius rinktis fizikos studijas, pasakodamas apie jos atradimus, savo mokslines keliones ir kraštotyrą. Per susitikimus mokyklose jis pabrėždavo tabako ir degtinės kenksmingumą, ragino mokinius būti darbščius ir pareigingus.

Įspūdingas buvo Plungiškių draugijos suvažiavimas 1972 m. birželio pradžioje, trukęs dvi dienas. Po sueigos Plungės I vidurinėje mokykloje buvo aplankytas tuo metu garsėjęs Lietuvoje „Socialistinio kelio“ kolūkis, naujoji rajono ligoninė. Kitą rytą kraštiečiai nuvyko į

---

742 E. Adomavičienė. Akademiko ryšiai su Plunge. *AAJ*, p. 203.
743 Ibidem.
744 Plungiškių draugijos archyvą buvusi jos sekretorė J. Čekavičiūtė perdavė MA CB Rankraščių skyriui; jis įtrauktas į A. Jucio fondą F 285.
745 Plungiškių draugija (įvairi medžiaga). JA, b. 1040.
746 Žemiečių draugijos įsteigimas. Kibirkštis (Plungės r.), 1971 06 15.
747 E. Adomavičienė. Akademiko ryšiai su Plunge. *AAJ*, p. 203.
748 Ibidem.

mugę Palangoje, grįždami apžiūrėjo Valančiaus ir Žemaitės muziejus. Vakare Plungės kultūros namuose įvyko etnografinis vakaras.[749] Prieš kraštiečių apsilankymą miestas pasigražino, apsišvarino.

Iš Žemaitijos Jucys grįždavo pralinksmėjęs, kupinas entuziazmo.

[749] Suvažiavimo (sąskrydžio) dienotvarkė. JA, b. 1040, ℓ. 7.

PASKUTINIEJI METAI

Prasidėjo 1973-ieji metai. Nei pats Jucys, nei jo artimieji negalėjo įtarti, kad gyventi jam liko kiek daugiau nei metai – profesorius buvo veiklus, energingas, tiek jo mokslinė, tiek organizacinė ar kraštotyrinė veikla nerodė polinkio silpnėti. Prisiminkime pagrindinius, ryškiausius A. Jucio tų metų gyvenimo įvykius – tokia mozaika galbūt padės geriau suvokti įvairiapusę, vaisingą jo veiklą, kūrybingą asmenybę.

1973-ieji metai Juciui prasidėjo dviejų jo mokinių disertacijų gynimais. Sausio 9 d. Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto taryboje mokslų kandidato disertaciją apgynė P. Bogdanovičius, o sausio 16 d. – jo kurso draugas V. Tutlys. Abi disertacijos buvo skirtos banginių funkcijų radialiųjų dalių skaičiavimams (Hartrio ir Foko, daugiakonfigūraciniu bei neortogonaliųjų orbitalių metodais) – būtent šių metodų plėtojimą Jucys tuo metu laikė savo pagrindiniu uždaviniu. Iš viso tais metais jis vadovavo penkiems aspirantams: trims – FMI, vienam – VVU ir fizikos istorikei I. Dundulytei – Istorijos institute[750].

Sausio viduryje Jucys trumpam išvyko į Telšius, kur vyko mokslo dienos. Čia Telšių miesto visuomenei, „Masčio“ fabriko administracijai bei gretimo kolūkio žemdirbiams jis skaitė paskaitą „TSRS mokslo pasiekimai ir Lietuvos TSR mokslininkų įnašas“ [751].

Vasario 8 d. Vilniaus teoretikų seminare pranešimus skaitė du fizikai eksperimentatoriai iš Fizikos ir technikos instituto (Leningradas): R. Iljinas pasakojo apie elektronų smūgius su atomais, o V. Afrosimovas – apie sužadintųjų atomų jonizaciją elektriniu lauku[752]. A. Jucys kartu su R. Iljinu 1972 m. dalyvavo III tarptautinėje atomo fizikos konferencijoje Boulderyje, matyt, tada jie diskutavo apie galimybes smūgių teorijoje taikyti Vilniuje plėtojamus teorinius metodus ir susitarė dėl šio vizito. Tai, reikia manyti, reiškė Jucio ketinimus plėsti teorinius tyrimus atomų jonizacijos ir jų sąveikos su stipriais laukais kryptimis.

Svečiai papasakojo apie savo darbus ir kylančias teorines problemas. Daugiausia klausinėjo pats A. Jucys, kitiems grupės nariams tos sritys buvo mažiau žinomos. Paskui Jucys su svečiais kalbėjosi katedros vedėjo kabinete, ir buvo nutarta, kad jo mokinys E. Našlėnas ims nagrinėti elektronų smūgius su atomais, – iš tikrųjų, jis kitais metais ta tema parengė pirmąjį straipsnį.

---

[750] Akad. A. Jucio veiklos 1973 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 135.
[751] Ibidem, ℓ. 133.
[752] Vilniaus teoretikų seminaro protokolas. VU FF TFK.

Vasario 17–26 d. Gruzijoje, Bakurianio kalnų kurorte, vyko Sąjunginis seminaras atomų ir jų spektrų teorijos klausimais[753]. Jo orgkomiteto pirmininkas A. Jucys atskrido su grupe vilniečių lėktuvu į Tbilisį; čia profesoriaus jau laukė šeimininkai, kurie visus nuvežė degustuoti gruziniškų vynų. Paskui A. Jucys ir jo bendrakeleiviai buvo pristatyti tiesiai į traukinį, kuris vyko į Bakurianį. Visą naktį traukinys rangėsi palei Kuros upę, o ryte net dvi valandas važiavo paskutinius trisdešimt kilometrų, kildamas nuo Boržomio į dviejų kilometrų aukštyje įsikūrusį Bakurianį. Čia buvo atlydys, visa delegacija braidžiojo pažliugusiais takais tarp aukštų pusnių ir negalėjo rasti vilos, kurioje turėjo vykti seminaras. Mat tuo pačiu metu kurorte vyko ir konferencija superlaidumo klausimais, ten vietiniai ir nukreipdavo. Užtat, suradę vilą, dalyviai galėjo džiovintis batus ir kelias dienas atsidėti mokslui, nes ir salė, ir valgykla, ir gyvenamieji kambariai buvo tame pačiame pastate.[754]

Kovo 12 d. įvyko Jucio vadovaujamos respublikinės probleminės tarybos „Atomų ir molekulių spektroskopija“ posėdis. Profesorius kalbėjo apie numatomą Fizikos ir matematikos instituto išskyrimą į Fizikos bei Matematikos ir kibernetikos institutus (tai įvyko tik 1977 m.). Jucys pabrėžė, kad būsimajame Fizikos institute turėtų būti plačiau atstovaujama spektroskopija, ne tik teorinė, bet ir eksperimentinė. Eksperimentatoriai turėtų įsisavinti šiuolaikinius spektroskopijos metodus (pavyzdžiui, pluoštelio ir folijos), daugiau dėmesio skirti eksperimentinių tyrimų automatizavimui.[755]

Balandžio ir gegužės mėnesiais A. Jucys kartu su bendradarbiais parengė spaudai du straipsnius anglų kalba apie išplėstinio metodo ir neortogonaliųjų orbitalių taikymus, jie buvo pasiųsti į vengrų žurnalą „Acta Physica Hungarica“ ir „International Journal of Quantum Chemistry“. Be to, Jucys parašė straipsnį apie Nemuno pavadinimo kilmę[756]. Ten jis plėtojo hipotezę, kad „Nemuno vardas primena airių kalbos žodį *néamhann, néamhonn* (tariamas *neman, nemon*) ar *néamhain*, reiškiantį perlus, perlų motiną, gražuolę (moterį). <...> Tas žodis, iš kurio yra kilęs Nemuno vardas, mūsų kalboje išnyko, o airių kalboje jis išliko.“ Šį aiškinimą Jucys parėmė kai kurių kitų airių ir lietuvių kalbų žodžių panašumu. Straipsnis buvo pasiųstas į „Mokslo ir gyvenimo“ žurnalą, bet redakcijai autoriaus teiginiai pasirodė nepakankamai pagrįsti.

[753] A. Jucys. Fizikų pasitarimai Bakurianyje. Kibirkštis (Plungės r.), 1973 03 03.
[754] Ibidem.
[755] Probleminės tarybos „Atomų ir molekulių spektroskopija“ posėdžio 1973 03 12 protokolas. LMAA, f. 9, ap. 1, b. 181, ℓ. 60.
[756] A. Jucys. Mūsų Nemuno upė ar tai ne perlų motina, gražuolė (rankraštis). JA, b. 1295, 6 p.

Gegužės pradžioje „Tiesa“ išspausdino A. Jucio ir H. Jonaičio straipsnį „Pasitikėjimą spektroskopijai“ [757], kuriame agituojama Lietuvos gamyklose plačiau taikyti spektroskopiją, kaip patikimą analizės ir kontrolės būdą. Autoriai siūlė Mokslų akademijoje, Vilniaus universitete ar netgi prie kurios nors gamyklos steigti Taikomosios spektroskopijos centrą, kuriame jos metodai „būtų ruošiami ir įdiegiami į gamybą“.

Gegužės pabaigoje „Minties“ leidykla išspausdino A. Jucio ir A. Savukyno monografiją „Atomo teorijos matematiniai pagrindai“ (rusų k.)[758]. Knygą buvo planuota išleisti anksčiau, netgi buvo sudaryta sutartis su Maskvos leidykla „Наука“ įteikti rankraštį iki 1969 m. pradžios[759]. Tačiau nauji Jucio grupės gaunami rezultatai vertė keisti sumanymą, plėsti knygos apimtį ir perrašinėti ją – darbas užsitęsė. Anot A. Savukyno: „Monografija buvo rašoma 1970–1971 m., tuo metu pagal ją skaitomas speckursas studentams ir su jais tikrinamos formulės. Speckurso paskaitos vykdavo instituto salėje, kad galėtų dalyvauti ir mokslo darbuotojai. Dalis klausimų, įėjusių į knygą, buvo profesoriaus išplėtota su aspirantais ir kitais darbuotojais tiesiog knygos rašymo metu (ypač neortogonaliųjų orbitalių metodas, sudėtingų konfigūracijų bendras aprašymas, kvazisukinio taikymas elektronų sluoksniui ir kt.). Daug pastangų profesorius įdėjo suvienodindamas atominių dydžių fazių sistemą. Tad jau beveik parengtą tekstą reikėjo dar kartą perdirbti iš naujo, kad fazės apimtų ir pusinių rangų atvejį, reikalingą kvazisukinio formalizmui. Kartais, praėjus valandai ar dviem po mūsų pokalbio, profesorius jau skambindavo man telefonu į namus, siūlydamas kitaip apibrėžti fazes, ir viskas jau būdavo jo apgalvota.“ [760] Taigi šios knygos buvo parengti trys ar keturi variantai. Galutinis sutvarkytas tekstas buvo įrištas keliais tomais ir iki monografijos išspausdinimo padėtas katedroje bei institute, prieinamas visiems norintiems ja naudotis[761]. Monografija buvo gana didelės apimties – net 35 spaudos lankų: ji susidėjo iš trijų skyrių; kiekviename skyriuje – dešimt paragrafų, o knygoje – dešimt priedų. Pirmajame skyriuje buvo nagrinėjamos paprasčiausios vieno ir dviejų elektronų konfigūracijos – jų banginės funkcijos bei įvairių sąveikų operatorių matriciniai elementai. Toliau išdėstyta vieno elektronų sluoksnio teorija, apimanti kilminių koeficientų metodą, antrinio kvantavimo vaizdavimą, kvazisukinio ir grupių teorijos formalizmą, išplėstinį metodą. Trečiajame skyriuje „Sudėtingų konfigūracijų teorija“ buvo pateiktos bendros įvairių operatorių matricinių elementų išraiškos vienkonfigūraciniu,

[757] A. Jucys, H. Jonaitis, Pasitikėjimą spektroskopijai. *AAJ*, p. 93.
[758] А.П. Юцис, А.Ю. Савукинас. *Математические основы теории атома*. Вильнюс: Минтис, 1973, 479 p.
[759] Sutartis su leidykla „Наука“ 1968 01 11 Nr. 3934. JA, b. 46.
[760] A. Savukynas. Kaip buvo rašoma monografija. *AAJ*, p. 184.
[761] Ibidem.

daugiakonfigūraciniu bei išplėstiniu artutinumais. Knyga – teorinio, matematinio pobūdžio, gautos formulės nebuvo taikomos konkrečioms atomo fizikos problemoms spręsti. Joje nenagrinėjami ir radialiųjų orbitalių gavimo būdai. Šiuos klausimus Jucys norėjo apibendrinti dar vienoje monografijoje „Atomų radialiosios orbitalės“, kurią ketino netrukus pradėti rašyti ir įteikti spaudai 1974 m. pabaigoje[762].

Tais metais Jucys įdėjo nemažai darbo ir rengdamas kartu su A. Bandzaičiu antrąjį papildytą bei ištaisytą jų monografijos leidimą[763] (išspausdintas tik 1977 m.).

Birželio 21–22 d. Panevėžio kultūros rūmuose įvyko tradicinė kasmetė XVI respublikinė fizikų konferencija. Ją pradėjo A. Jucys, jis buvo ir vienas aktyviausių jos dalyvių – pateikdavo pranešėjams daug klausimų, diskutavo, perskaitė du pranešimus[764, 765]. M. Koperniko 500-ųjų gimimo metinių proga Jucys papasakojo savo įspūdžius iš kelionės 1971 m. po vietas, susijusias su Koperniko gyvenimu, minėjo M. Koperniko Torunės universitete savo skaitytas paskaitas, FMI teoretikų bendradarbiavimą su to universiteto fizikais[766]. Antrajame pranešime „Fizikos terminijos kūrimo klausimu“ Jucys apžvelgė fizikos terminų kūrimo istoriją, pasisakė už tai, kad būtų laikomasi aukso vidurio – vartojami ir tarptautiniai, ir lietuviški terminai. Jucys agitavo už kai kuriuos konkrečius terminus (iš tikrųjų, netrukus fizikų kalboje įsitvirtino jo teikti *lygmuo, būsena, artutinumas*, nors neprigijo *kietimas* (kietasis kūnas), *skystimas* (skystis), *spraga* (skylė). Pasidžiaugęs rengiamu fizikos terminų žodynu, Jucys pageidavo, kad jis netaptų sustingusiu standartu „iš kurio rėmų išeiti būtų draudžiama“.[767]

Tiesiai iš Panevėžio A. Jucys nuvažiavo į Plungę, kur birželio 23 ir 24 d. vyko trečioji Plungiškių draugijos sueiga[768]. Ji buvo suderinta su XII žemaičių festivaliu Plateliuose ir įtraukta į jo programą. Tad sueigoje dalyvavo gerokai daugiau žmonių negu ankstesnėse. Pradėjęs susitikimą, prezidentas perskaitė pranešimą „Apie žemiečių draugijos uždavinius“. Po diskusijos žymesni draugijos nariai išvažinėjo grupelėmis į susitikimus su rajono gyventojais, fotografijų parodos „Žemė ir žmogus“ atidarymą Ginteliškėje. A. Jucys Varduvoje (dabar Žemaičių Kalvarija) susitiko su trijų aplinkinių kolūkių žmonėmis, pasakojo apie Plungiškių draugijos veiklą. Vakare Plungėje įvyko šventinė gegužinė. Kitą dieną

---

[762] LTSR MA leidinių parengimo 1973–1975 m. perspektyvinis planas (rusų k., 1972 m.). JA, b. 1671, ℓ. 2.
[763] Akad. A. Jucio veiklos 1973 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 130.
[764] XVI respublikinės fizikų konferencijos, vykusios 1973 06 21–22, dokumentai. LMAA, f. 20, ap. 1, b. 19.
[765] XVI respublikinė fizikų konferencija. Lietuvos fizikos rinkinys, 1974, t. 14, Nr. 5, p. 829.
[766] Ibidem, p. 836.
[767] Ibidem, p. 839.
[768] E. Adomavičienė. Akademiko ryšiai su Plunge. *AAJ*, p. 203.

festivalis persikėlė į Platelius, kur nuo aštuntos valandos ryto prasidėjo kermošius, o netrukus ir sporto varžybos. Į oficialų festivalio atidarymą tryliktą valandą suplaukė apie trisdešimt tūkstančių žmonių. Aidint fanfaroms, pro moksleivių garbės sargybą į estradą žengė svečiai su A. Juciu priešakyje, rajono vadovai. Po trumpų kalbų skambėjo muzika, koncertavo „Gabijos“ choras, „Trimito“ ansamblis, bandūristų kapela „Kobzarj“ iš Ukrainos. Vyko žaidimai ir atrakcionai, o vakare žmonės linksminosi prie laužų, gėrėjosi fejerverku.[769]

Liepos pradžioje Jucys buvo kviestas dalyvauti I tarptautiniame kvantinės chemijos kongrese, kuris vyko Mentone, Prancūzijoje. Organizacinės grupės pirmininkas V. Fokas siūlė įtraukti A. Jucį į TSRS delegacijos sudėtį[770], tačiau jo kandidatūra nebuvo patvirtinta.

Tad Jucys tęsė atostogas Žemaitijoje, kaip visada, aktyviai užsiimdamas kraštotyra. Jis kartu su J. Mickevičiumi parengė du straipsnius: apie Salantų senovę ir jų žmones bei apie vyskupo M. Valančiaus kilmę ir jo giminę. Jie abu buvo pasiųsti į Kretingos rajono laikraštį „Švyturys“, deja, išspausdintas tik pirmasis, nes redaktorius pabūgo skelbti medžiagą apie vyskupą.[771]

A. Juciui buvo kilusi įdomi mintis surengti Kretingoje gimtosios kalbos dienas, kurių metu vyktų susitikimai su kalbininkais, būtų propaguojama žemaičių tarmė. Ta proga Jucys parašė straipsnį „Apie mūsų tarmę“ [772]. Vis dėlto budrūs ideologijos sargai įžvelgė renginyje nacionalizmo apraišką; leidimas jam nebuvo gautas, o Jucio straipsnis išspausdintas tik po trejų metų[773].

Užtat profesoriui į gimtąjį kraštą pavyko atkviesti etnografę P. Dundulienę su VVU Istorijos fakulteto studentais. Ekspedicijos pradžioje, liepos 4 d. Jucys jos dalyviams perskaitė paskaitą apie Salantus ir jų apylinkes[774]. Vėliau studentai ėjo per kaimus rinkdami tautosaką, domėdamiesi senaisiais papročiais, tradicijomis, amatais (aišku, teko užrašinėti ir atsiminimus apie kolūkių kūrimąsi bei „revoliucinius įvykius“). Ekspedicijoje dalyvavę Dailės instituto studentai piešė užsilikusius senovinius žemės ūkio padargus, kraičio skrynias, lovatiesių bei rankšluosčių raštus ir gaudavo vertingų eksponatų muziejams. Profesorė P. Dundulienė džiaugėsi, kad salantiškiai išsaugojo daug vertingų senienų, kad čia gyvos liaudies tradicijos.[775]

[769] Aidėjo, skambėjo visi Plateliai. Kibirkštis (Plungės r.), 1973 06 30.
[770] A. Jucio pareiškimas MA prezidentui J. Matuliui. JA, b. 302, ℓ. 15.
[771] J. Mickevičiaus pasakojimas 1977 06 07.
[772] A. Jucys. Apie mūsų tarmę. *AAJ*, p. 137.
[773] J. Mickevičius. Tikras žemaitis. *AAJ*, p. 159.
[774] Akad. A. Jucio veiklos 1973 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 134.
[775] P. Dundulienė. Ekspedicija Kretingos rajone. Švyturys (Kretingos r.), 1973 08 12.

Jucys buvo perskyręs atostogas į dvi dalis, nes liepos pabaigoje į Vilnių turėjo atvykti atomo ir grupių teorijos specialistas, geras A. Jucio pažįstamas B. Vaibornas. Šį kartą jis praleido Vilniuje dešimt dienų, fizikų teoretikų seminare skaitė keletą paskaitų apie savo paskutiniuosius darbus, diskutavo su A. Juciu, V. Vanagu ir kitais teoretikais, ekskursavo po Vilnių ir jo apylinkes[776].

Pokalbiai su svečiu apie atomo teorijos problemas ir perspektyvas nuteikė A. Jucį parašyti apžvalginį straipsnį „Apie šiuolaikinę atomo teoriją ir tolesnį jos plėtojimą“ [777]. Mintys klostėsi lengvai, nes ne kartą buvo apie tai galvota ir rašyta, reikėjo tik apibendrinti, atsižvelgti į patyrimą, įgytą rašant paskutiniąją monografiją. Po istorinio įvado Jucys aptarė Hartrio ir Foko bei patikslintus atomo teorijos metodus, matricinių elementų išraiškų gavimą. Baigiamosiose pastabose jis teigė: „Tolesnės atomo teorijos plėtotės pagrindinė kryptis – anksčiau aptartų patikslintų metodų išvystymas. Jų taikymo rezultatas duoda vadinamąją koreliaciją. Visa procedūra paprastai vadinama koreliacijos teorija. Norint pastarąją sėkmingai plėtoti, būtina „koreliacija“ (koordinacija) tarp įvairių grupių, kuriančių koreliacijos teoriją.“ Straipsnis buvo atiduotas į „Lietuvos fizikos rinkinį“ ir išspausdintas šio žurnalo 1974 m. numeryje, deja, jau skirtame A. Jucio atminimui. Žymus atomų ir molekulių fizikos specialistas M. Eljaševičius jį pavadino Jucio moksliniu testamentu[778].

Jucio grupėje aštuntajame dešimtmetyje numatomos plėtoti atomo teorijos kryptys buvo konkrečiau išvardytos tais metais parengtuose FMI pasiūlymuose dėl spektrinių tyrimų pagrindinių krypčių 1976–1980 m. plano. Tai grupių teorijos tyrimai ir taikymai daugiadalelių sistemų simetrijos savybėms nagrinėti; patikslintų metodų plėtojimas ir taikymas sunkiųjų elementų atomams bei daugiakrūviams jonams; geležies ir retųjų žemių atomų bei jonų, svarbių kai kuriose technikos srityse, tyrimai; universalių programų, skirtų spektrams modeliuoti ir analizuoti, kūrimas; atominių procesų, susijusių su dujų ir garų lazerinės spinduliuotės generavimu bei jos sąveika su medžiaga, tyrimas.[779]

Rugsėjo mėnesį Jucys vėl tęsė atostogas Žemaitijoje, per penkias dienas aplankė penkiolika mokyklų, jose skaitė paskaitą „Mikalojaus Koperniko gyvenimas ir veikla“ [780]. Ilgiausiai profesorius užtruko Salantuose. Čia jis susitiko su jaunaisiais matematikais, pasižymėjusiais respublikinėje matematikos olimpiadoje. Jiems Jucys pasakojo apie

[776] A. Jucys. Lietuvos ir Naujosios Zelandijos fizikų bedradarbiavimas. *AAJ*, p. 105.

[777] A. Jucys. Apie šiuolaikinę atomo teoriją ir tolesnį jos plėtojimą (rusų k.). Lietuvos fizikos rinkinys, 1974, t. 14, Nr. 3, p. 417–430.

[778] M. Eljaševičiaus pranešimas 12-ojoje Pabaltijo mokslo istorijos konferencijoje. Vilnius, 1979.

[779] FMI pasiūlymai dėl spektrinių tyrimų pagrindinių krypčių 1976–1980 m. plano. JA, b. 1899.

[780] Akad. A. Jucio veiklos 1973 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 134.

matematiką moksle ir gyvenime. Vėliau kalba pakrypo link mokyklos ir Salantų istorijos. Jucys braižė miestelio planą, aiškino, kaip jis atrodė amžiaus pradžioje.[781] Profesorius perskaitė paskaitų ir Salantų visuomenei apie tų apylinkių žmonių vargus XVII–XVIII šimtmečiais. Paskaitų maratoną Jucys užbaigė Plungėje, kur lankėsi dviejose mokyklose. Plungės I vidurinėje mokykloje įvyko nuoširdus pokalbis su mokytojais. Kas galėjo žinoti, kad tai buvo jo atsisveikinimas su savąja mokykla.[782] Netrukus Jucys Klausgalvų Medsėdžiuose dalyvavo savo brolio jauniausios dukters vestuvėse ir čia ištaręs: „Atšventėme vestuves, dabar bus laidotuvės." [783]

Rugsėjo pabaigoje įvyko ir Jucio jaunesniojo sūnaus Gedimino vestuvės. Deja, profesorius jose negalėjo dalyvauti, nes susirgo plaučių uždegimu. Vyresnysis sūnus Algimantas, iširus santuokai, panoro grįžti gyventi pas tėvus. Į jo prašymą profesorius atsakęs: „Negi tėvas gali nepriimti savo sūnaus." [784]

Po atostogų profesorius vėl atsidėjo moksliniam darbui: su bendradarbiais vieną po kito parengė net aštuonis straipsnius. Dviejų iš jų – apie išplėstinį metodą ir neortogonaliąsias orbitales, siųstų į „International Journal of Quantum Chemistry", pirmasis autorius buvo A. Jucys, o tai reiškė esminį jo indėlį. Kartu su R. Gašparu ir savo bendradarbiais profesorius parašė straipsnį apie kvantinius skaičius ir universalųjį potencialą, jį atidavė spausdinti į vengrų žurnalą. Penki darbai buvo parengti rinkiniui „Atomų ir jų spektrų teorija", numatytam leisti Rygoje kaip Sąjunginio seminaro darbai. Šis seminaras įvyko lapkričio 14–16 d. Rygoje, orgkomiteto pirmininkas buvo A. Jucys. Jis apibendrino tokių seminarų patirtį, nurodė jų privalumus ir trūkumus, kvietė plačiau keistis informacija apie atliekamus darbus. Jucys ragino skirti daugiau dėmesio atomų sužadintųjų būsenų tyrimams, reliatyvistiniam artutinumui ir ypač – patikslintiems radialiųjų funkcijų skaičiavimo metodams.[785]

Lapkričio pabaigoje fizikų teoretikų seminare buvo svarstoma A. Korzuno iš Taškento Elektronikos instituto kandidatinė disertacija „Apie atomų su prijungtu pozitronu skaičiavimą nepilno kintamųjų atskyrimo metodu". Jucys pareiškė pastabų dėl determinantinės technikos naudojimo, nepakankamai aiškaus rezultatų aptarimo, tačiau padarė bendrą išvadą, kad darbas yra rimtas, tenkina reikalavimus ir todėl bus parašytas teigiamas atsiliepimas.

---

781 V. Lomsargis. Savojo laivo kapitonas. Moksleivis, 1973, Nr. 11, p. 2–5.
782 E. Adomavičienė. Akad. A. Jucio ryšiai su Plunge. Kibirkštis (Plungės r.), 1979 06 07.
783 P. Jucienės pasakojimas 1977 06 08.
784 Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 1983 03 12.
785 A. Jucys. Apie atomų ir jų spektrų teorijos privalumus ir trūkumus. A. Jucio įžanginė kalba Sąjunginiame seminare Rygoje 1973 11 14 (rusų k.). JA, b. 1152, ℓ. 16.

Jucys iš anksto ruošėsi kviestiniam pranešimui IV tarptautinėje atomo fizikos konferencijoje, kuri turėjo įvykti 1974 m. liepos mėnesį Heidelberge (Vokietija). Jis taip pat gavo kvietimą iš Gruzijos Politechnikos instituto ten skaityti atomo teorijos paskaitų ciklą – sutiko ir ketino suderinti vizito datą kitų metų pradžioje[786].

Prieš išvykdamas į Kanadą, A. Jucys gruodžio pradžioje parašė individualią akademiko veiklos ataskaitą[787]. Ji, kaip visada, buvo išsami ir dalykiška. Mokslinių straipsnių tais metais buvo išspausdinta tik keturi, bet užtat išleista monografija ir parengta spaudai keturiolika straipsnių. Be to, Jucys išspausdino du kalbotyros, septynis kraštotyros ir penkis mokslo populiarinimo straipsnius, perskaitė šešiolika pranešimų ir net dvidešimt keturias populiarias paskaitas moksleiviams bei visuomenei. Įspūdingas ir ataskaitos pabaigoje pateiktas A. Jucio pareigų sąrašas, jame net dvidešimt dvi pozicijos: sektoriaus vadovas, katedros profesorius, akademiko sekretoriaus pavaduotojas, daugelio probleminių ir mokslinių tarybų pirmininkas ar narys, tarptautinių ir Lietuvos žurnalų redakcinių kolegijų narys, Fizikų bei „Žinijos“ draugijų valdybų narys, Plungiškių draugijos prezidentas ir t.t. Kadangi visas pareigas, kurias Jucys sutikdavo prisiimti, jis stengėsi atlikti sąžiningai, galima tik įsivaizduoti, kiek laiko jis praleido posėdžiuose ir pasitarimuose.

Gruodžio 11 d. įvyko trečiojo tais metais A. Jucio aspiranto A. Kiseliovo kandidatinės disertacijos gynimas, ir tą patį vakarą profesorius išvyko į Maskvą, iš kur turėjo skristi penkių savaičių komandiruotėn į Kanadą.

Su Hartrio mokine Š. Frioz Fišer (C. Froese Fischer) Jucys susirašinėjo seniai, nors jiems dar nė karto nebuvo tekę susitikti. Š. Frioz Fišer parengė gana efektyvius tiek vienkonfigūracinių, tiek daugiakonfigūracinių Hartrio ir Foko lygčių sprendimo algoritmus, pritaikytus kompiuteriui, ir juos realizavo universalioje programoje.

Prieš porą metų ji persikėlė dirbti į neseniai įkurtą Vaterlu (Waterloo) universitetą Kanadoje, kur tapo Taikomosios matematikos skyriaus vadove. Jos rūpesčiu A. Juciui buvo pasiūlyta apsilankyti kaip vizituojančiam profesoriui, ir jis mielai priėmė tą kvietimą.

Frioz Fišer bendradarbiai nuvažiavo į Toronto oro uostą pasitikti Jucio, tačiau ne tuo laiku, tad jis pats savarankiškai atvyko į Vaterlu akademinį miestelį, įsikūrė ten ir kitą rytą prisistatė į universitetą. Jis buvo pasiryžęs iš karto imtis darbo. Prasidėjo diskusijos apie įvairius radialiųjų funkcijų skaičiavimo metodus, iškylančias problemas, sudarytas programas.

[786] A. Jucio laiškas K. Baramidzei 1973 11. JA, b. 129.
[787] Akad. A. Jucio veiklos 1973 m. individualinė ataskaita. JA, b. 1675, ℓ. 130–137.

A. Jucys propagavo išplėstinį bei neortogonaliųjų orbitalių metodus ir jam pavyko įtikinti Š. Frioz Fišer jų pranašumais.[788]

Taikomosios matematikos skyriaus darbuotojams jis pravedė tris dviejų valandų seminarus, aiškindamas judėjimo kiekio momento grafinį metodą. Jucio pranešimų klausė ir Fizikos bei Chemijos skyrių darbuotojai. Svečias domėjosi Matematikos fakulteto turimais kompiuteriais, jų galimybėmis, duomenų įvedimo ir išvedimo įrenginiais. Jis lankėsi skaičiavimo centre, bibliotekoje, Fizikos fakultete. Laiške iš Kanados namiškiams Jucys rašė: „Gyvenu su vienu profesoriumi iš Londono universiteto. Butas didelis, tik du „žmogai“. Jis šiandien šventėms išskrenda į Londoną. Dvi savaites liksiu vienas. Gyvenu neblogai. Dirbu universitete, Matematikos fakultete. Turiu ten atskirą kambarį. <...> Kol kas po kitus universitetus nevažinėju. Vėliau, apie gruodžio dvidešimtą, važiuosiu į Torontą. Esu sveikas ir diktas kaip ridikas. To pat linkiu ir Jums. Daliai atvirukų su indėnais negaunu, įdedu porą kitokių atvirukų <...>.“ [789]

Teigdamas esąs sveikas kaip ridikas, Jucys tik ramino namiškius. Iš tikrųjų lietuvis gydytojas, pas kurį Jucys nakvojo vieną naktį, susidarė kitokią nuomonę – profesorius atrodė nekaip, sunkiai kvėpavo ir guldamas susidėjo vieną ant kitos keletą pagalvių, kad lengviau kvėpuotųsi, taigi gulėjo beveik sėdomis[790].

Kanados aukštosiose mokyklose prasidėjo Kalėdų atostogos, vis dėlto Juciui pavyko aplankyti Monrealio ir Makdžilo (McGill) universitetus. Žmonos giminės, gyvenantys JAV, nuvežė Jucį prie garsiojo Niagaros krioklio[791].

Komandiruotė baigėsi sausio 18-ąją, po savaitės Jucys apie kelionę ir pokalbius su Froese Fischer jau pasakojo fizikų teoretikų seminare Vilniuje. Grįžęs ėmėsi organizuoti birželio mėnesį Palangoje numatytą Vasaros mokyklą daugiaelektronių atomų ir jų spektrų teorijos klausimais. Buvo išsiuntinėtas pranešimas apie ją, paraiškas prašoma pateikti iki kovo 25 d.

Vienas iš paskutiniųjų Jucio sumanymų buvo siekti, kad Lietuvos fizikų draugija būtų atstovaujama Europos fizikų draugijoje, tegu ir TSRS atstovybės sudėtyje.

Penktadienį, vasario 1 d. Jucys vienas iš paskutiniųjų išėjo iš Fizikos ir matematikos instituto[792]. Sekmadienį jis daug dirbo, rašė kelionės į Kanadą ataskaitą[793]. Algimantas vėl

[788] C. Froese Fischer. Professor Adolfas Jucys in Waterloo University (rankraštis JMK). Vertimas į lietuvių k. *AAJ,* p. 201.
[789] A. Jucio laiškas S. Jucienei 1973 12 16. *AAJ,* p. 267.
[790] Z. Mickevičiūtės-Saidienės pasakojimas 1983 03 12.
[791] Nuotrauka. JA, b. 1977.
[792] A. Kupliauskienės pasakojimas 1982 06 28.
[793] A. Jucio komandiruotės į Kanadą ataskaita. *AAJ,* p. 85.

grįžo išgėręs, tad su juo įvyko nemalonus pokalbis[794]. Vakare profesorius nuėjo į garažą patikrinti automobilio.

– Gedi, aš labai užsiėmęs, eik patepti. Aš dar turiu ataskaitą užbaigti.

Jucys atsitiesė ir susverdėjo.

– Papa, gal blogai jautiesi?

– Nieko, nieko.

Naktį jis nulipo žemyn.

– Zosele, ko tu nemiegi? Aš jaučiuosi kažko pavargęs, einu gulti. Bai, bai.[795]

Aštuntą valandą ryto profesorius nusileisdavo iš darbo kambario, kur stovėjo jo lova, į virtuvę gerti arbatos. Tą rytą jis laiku nepasirodė. Sunerimusi žmona užlipo į viršų pažiūrėti, kas atsitiko. Jucys gulėjo, padėjęs galvą ant rankos, kaip jis mėgdavo ilsėtis, bet jau užmigęs amžinai.[796]

[794] L. Kuzmickytės pasakojimas 1982 06 25.
[795] J. Silickaitės-Zolubienės pasakojimas 1982 09 25.
[796] V. Kaveckio pasakojimas 1982 06 23.

EPILOGAS

Heidelbergo universitete, Vokietijoje 1974 m. liepos 22 d., pasibaigus studentų egzaminų sesijai, prasidėjo IV tarptautinė atomo fizikos konferencija[797].

Į savo pagrindinį susitikimą, vykstantį kas dvejus metus, susirinko per keturis šimtus mokslininkų iš JAV, Kanados, Europos šalių, Japonijos, Australijos ir kitur. Daugiausia tai buvo solidūs profesoriai, grupių ir laboratorijų vadovai, nes didelis šios prestižinės konferencijos nario mokestis sudarė sunkiai įveikiamą barjerą jaunimui. Vietoj A. Jucio į TSRS delegaciją buvo įtrauktas artimiausias jo mokinys Zenonas Rudzikas, po savo mokytojo mirties perėmęs vadovavimą pagrindinei atomo teorijos specialistų grupei MA Fizikos ir matematikos institute.

Konferencija vyko Heidelbergo universiteto miestelyje, naujuose Chemijos fakulteto rūmuose. Ją pradėjo organizacinio komiteto pirmininkas, žinomas atomo teorijos specialistas G. cu Putlicas (G. zu Putlitz).[798] Po sveikinimo žodžių jis pasiūlė pagerbti dviejų tais metais anapilin išėjusių žymių mokslininkų – amerikiečio Edvardo Kondono ir lietuvio Adolfo Jucio – atminimą. Salėje užgesus šviesai, dideliame ekrane pasirodė A. Jucio portretas – jo nuotrauka, iš anksto daryta taip ir neįvykusiam septyniasdešimtmečio jubiliejui, – daugeliui pažįstamas valingas veidas, ramiai ir kiek liūdnokai žvelgiančios akys. Tuo metu G. cu Putlicas trumpai priminė A. Jucio biografiją ir jo nuopelnus atomo teorijai.[799]

Z. Rudzikui vietoj A. Jucio buvo pavesta pirmininkauti vienam iš posėdžių (tai sukėlė vyresniųjų TSRS delegacijos narių nepasitenkinimą). Per posėdžių pertraukas prie Z. Rudziko prieidavo A. Jucį pažinoję mokslininkai, reiškė užuojautą, pasakojo apie susitikimus su juo. Daugeliui konferencijos dalyvių žinia apie Jucio mirtį jau nebuvo netikėta. Ką tik pagrindinio bendro pobūdžio fizikos žurnalo „Physics Today“ šeštajame numeryje buvo išspausdintas U. Fano parašytas nekrologas. Jame atomo teorijos klasikas teigė: „Jucys pats vienas sukūrė Vilniuje reikšmingą teorinės fizikos mokyklą. Šis pasiekimas liko beveik nepastebėtas Vakaruose, kol XX a. septintajame dešimtmetyje, pradėjus versti svarbiausius šios mokyklos darbus, buvo įveikta socialinė ir geografinė izoliacija. <…> Vilniuje atlikti darbai <…> ypač dabar gerai žinomų diagramų, susijusių su Feinmeno (Feynmano) diagramomis, išradimas, praturtino ir išplėtė Raka algebros taikymus. Didelėje straipsnių serijoje ir keliose knygose

---

[797] Programme of the Fourth International Conference on Atomic Physics, July 22–26, 1974, Heidelberg.
[798] Z. Rudzikas. Šiuolaikinės teorinės fizikos pradininkas Lietuvoje. Mokslas ir gyvenimas, 1979, Nr. 8, p. 22.
[799] Z. Rudziko pasakojimas 1979 09 12.

Jucys ir jo bendradarbiai atskleidė naujausias atomo teorijos perspektyvas. <…> Giliu protu, vadovo talentu ir tvirtu moksliniu principingumu jis nusipelnė visos mokslo visuomenės pagarbą ir meilę.“ [800] Kitame tarptautiniame žurnale „Journal of the Optical Society of America“ nekrologą išspausdino ir B.R. Džadas[801]. Netgi su A. Juciu ne kartą polemizavęs O. Sinanoglu savo apžvalginiame straipsnyje įrašė tokią dedikaciją (ką ne itin dažnai daro fizikai): „Šis darbas skiriamas šviesiam atminimui dviejų didžiųjų atomo fizikos mokslininkų ir asmenybių – profesoriui Edvardui Kondonui iš JAV ir profesoriui Adolfui Juciui iš TSRS.“ [802]

Tačiau Lietuvoje A. Jucio, nepartinio mokslininko, atminimo įamžinimas buvo sumažintas iki minimumo – iš nutarimo išbraukta jo vardo mokykla, gatvė Vilniuje, vardinė stipendija studentui. Fizikos fakulteto prodekanui, nuėjusiam tuo rūpintis į universiteto rektoratą, buvo pareikšta: „Kam to reikia, po dešimtmečio Jucio darbų niekas neminės.“ [803]

Ir po dešimties, ir po dvidešimt penkerių metų A. Jucys išliko labiausiai cituojamu tarptautiniuose mokslo žurnaluose Lietuvos mokslininku.[804]

Taigi Adolfas Jucys, nepatikėjęs Mefistofelio žodžiais Faustui:

Teorijos, brangusis drauge, pilkos,
Užtat gyvenimo auksinis medis žalias[805]

išaugino žalią teorijos medį.

---

[800] U. Fano. A. Jucys. Physics Today, 1974, v. 27, No. 6, p. 72.
[801] B.R. Judd. A.P. Jucys. Journal of the Optical Society of America, 1974, v. 64, No. 7, p. 1026.
[802] O. Sinanoglu. Theoretical oscillator strengths. In: *Beam Foil Spectroscopy* (ed. S. Baskin). N.Y., 1976, p. 111.
[803] B. Aleksiejūno pasakojimas 2003 04 28.
[804] O. Voverienė. *Bibliometrija.* V.: Mokslo aidai, 1999, p. 288.
[805] J.W Goethe. *Faustas*, I d. (vertė A.A. Jonynas). V.: Vaga, 1999, p. CXIII.

PABAIGOS ŽODIS

Rašydamas šią knygą, neišgalvojau įvykių ar poelgių, o rėmiausi archyvine medžiaga bei prisiminimais. Visų pirma, naudojausi profesoriaus A. Jucio asmeniniu archyvu, kurį netrukus po jo mirties žmona perdavė Mokslų akademijos centrinės bibliotekos (dabar LMA Vrublevskių biblioteka) Rankraščių skyriui. Be to, nemažai su A. Juciu susijusios medžiagos radau Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvos centriniame valstybės, Vilniaus pedagoginio universiteto archyvuose, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, taip pat Plungės Adolfo Jucio ir Salantų vidurinėse mokyklose. Kasmet organizuojami A. Jucio akademiniai skaitymai – jų metu buvo skelbta įdomių prisiminimų apie A. Jucį ir jo teorinės fizikos mokyklą. Dalies pranešimų autoriai yra pateikę tekstus ar jų pagrindu parengtus prisiminimus. Užsienio ir Lietuvos mokslininkų prisiminimų buvo parašyta ir rengiant A. Jucio rinktinių raštų tomą. Jų rankraščiai kartu su kita medžiaga, susijusia su A. Jucio moksline veikla, buvo saugomi A. Jucio memorialiniame kambaryje VU Teorinės fizikos ir astronomijos institute, o dabar yra A. Jucio edukaciniame kabinete Fizinių ir technologijos mokslų centre.

Nemažai šaltinių, naudotų pirmame šios knygos leidime – A. Jucio atsiminimų bei straipsnių, atsiminimų apie jį ir įvairių dokumentų, – vėliau buvo paskelbti knygoje „Akademikas Adolfas Jucys“, tad atitinkamos išnašos yra nukreiptos į ją, laisvai prieinamą internete.

Savo prisiminimais autoriui itin daug padėjo Adolfo Jucio artimieji, mokiniai, bendradarbiai ir pažįstami: E. Adomavičienė, J. Batarūnas, A. Bolotinas, E. Borutienė, P. Brazdžiūnas, P. Česnulevičius, J. Čiplys, J. Daščioras, I. Glembockis, J. Grudzinskaitė, H. Horodničius, H. Jonaitis, P. Jucienė, S. Jucienė, A.A. Jucys, G. Jucys, A. Kalinauskas, K. Norvidaitė-Kalinauskienė, A. Kancerevičius, A. Karosienė, P. Katilius, V. Kaveckis, K. Konstantinavičius, A. Kupliauskienė, L. Kuzmickytė, J. Laurinkus, K. Makariūnas, J.A. Martišius, J. Mickevičius, O. Mickevičiūtė-Barakauskienė, Z. Mickevičiūtė-Saidienė, J. Petkevičius, Z. Rudzikas, A. Savukynas, J. Silickaitė-Zolubienė, A. Stanevičius, V. Strolis, A. Šimkus, V. Šugurovas, E. Usaitė, K. Ušpalis, V. Vanagas, K. Žukauskas, S. Žvironaitė. Visiems jiems tariu nuoširdų ačiū. Aišku, knygoje panaudoti ir paties autoriaus, dešimtį metų priklausiusio profesoriaus grupei, prisiminimai.

Autorius dėkingas Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui už paramą šiai knygai parengti bei Švietimo ir mokslo ministerijai už lėšas, skirtas pirmajam jos leidimui.

TRUMPI DUOMENYS APIE MEDŽIAGOS PATEIKĖJUS

Elena **Adomavičienė (**1931–2012) – pedagogė, 1962–1982 m. Plungės I vidurinės mokyklos direktorė, pagrindinė Plungiškių draugijos organizatorė, jos viceprezidentė.

Jonas **Batarūnas** (1926–1990) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1956), FMI mokslo darbuotojas.

Adolfas **Bolotinas** (1925–2018) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1954), daktaras (1966), ilgametis VU Teorinės fizikos katedros profesorius.

Elga **Borutienė** (1917–2005) – Kazio Borutos žmona, rusistė, ilgametė „Lietuvos fizikos rinkinio“ kalbos redaktorė.

Povilas **Brazdžiūnas** (1897–1986) – fizikas, filosofijos daktaras (1930), profesorius, Lietuvos MA narys, šiuolaikinės eksperimentinės fizikos Lietuvoje pradininkas, daugelį metų artimai bendradarbiavęs su A. Juciu.

Jadvyga **Čekavičiūtė** (1932–2003) – Plungės I vidurinės mokyklos mokytoja, kraštotyrininkė, Plungiškių draugijos sekretorė.

Petras **Česnulevičius** (1910–2001) – ekonomistas, ilgametis FMI darbuotojas, buhalteris ir direktoriaus pavaduotojas ūkio reikalams.

Juozas **Čiplys** (1933–2017) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1962), FMI mokslo darbuotojas.

Jonas **Daščioras** – pedagogas, 1944–1952 m. Salantų vidurinės mokyklos direktorius.

Ivanas **Glembockis** (1924–2005) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1957), FMI mokslo darbuotojas.

Jadvyga **Grudzinskaitė** (1910–1994) – ekonomistė, A. Jucio klasės draugė Kretingos progimnazijoje ir Plungės „Saulės“ gimnazijoje.

Henrikas **Horodničius** (1906–1989) – fizikas, gamtos filosofijos daktaras (1943), profesorius, 1945–1958 m. VVU Fizikos ir matematikos fakulteto dekanas.

Henrikas **Jonaitis** (1913–1993) – fizikas, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1954), profesorius, 1960–1976 m. VVU Bendrosios fizikos ir spektroskopijos katedros vedėjas.

Sofija **Nezabitauskaitė-Jucienė** (1906–1979) – A. Jucio žmona, teisininkė.

Petronėlė **Jucienė** (1915–1996) – A. Jucio brolio Juozapo žmona, ūkininkė, gyveno Klausgalvų Medsėdžiuose, kur dažnai apsilankydavo A. Jucys.

Algimantas Adolfas **Jucys** (1936–1998) – vyresnysis A. Jucio sūnus, fizikas teoretikas, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1971), FMI mokslo darbuotojas.

Gediminas **Jucys** (1945–2018) – jaunesnysis A. Jucio sūnus, fizikas eksperimentatorius, vėliau paminklosaugininkas.

Antanas **Kalinauskas** (1905–1983) – fizikas, pedagogas, A. Jucio kurso draugas.

Kotryna **Norvidaitė-Kalinauskienė** (1907–1994) – ekonomistė, kartu su A. Juciu dalyvavo Simono Daukanto studentų žemaičių draugijos veikloje.

Albertas **Kancerevičius** (1929–2000) – fizikas teoretikas, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1958), FMI mokslo darbuotojas ir mokslinis sekretorius.

Antra Vincė **Karosienė** (1939–2014) – fizikė teoretikė, A. Jucio mokinė, fizikos ir matematikos mokslų kandidatė (1969), FMI mokslo darbuotoja.

Petras **Katilius** (1903–1995) – matematikas, filosofijos daktaras (1930), profesorius, A. Jucio bendradarbis VDU MGF, pirmosios jo disertacijos oponentas.

Vaclovas **Kaveckis** (1907–1995) – fizikas, A. Jucio kurso draugas, jo vadovaujamas apgynė fizikos ir matematikos mokslų kandidato disertaciją (1953), dirbo kartu su A. Juciu Švietimo liaudies komisariato Aukštųjų mokyklų valdyboje ir VVPI, docentas.

Kazimieras **Konstantinavičius** (1931–2015) – fizikas teoretikas, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1968), FMI ir Biochemijos instituto mokslo darbuotojas, dirbo A. Jucio vadovaujamo MA skyriaus moksliniu sekretoriumi.

Alicija **Kupliauskienė** (1949–2018) – fizikė teoretikė, A. Jucio mokinė, fizikos ir matematikos mokslų kandidatė (1977), FMI mokslo darbuotoja.

Aldona Laimutė **Kuzmickytė**, g. 1936 m. – fizikė teoretikė, fizikos ir matematikos mokslų kandidatė (1970), FMI mokslo darbuotoja.

Jonas **Laurinkus** – A. Jucio klasės draugas Plungės „Saulės“ gimnazijoje, baigė VDU Humanitarinių mokslų fakultetą, dirbo finansininku ir pedagogu, kartu su A. Juciu dalyvavo Plungiškių draugijos veikloje.

Kęstutis **Makariūnas** (1932–2021) – fizikas, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1960), daktaras (1987), profesorius, FMI mokslo darbuotojas.

Jonas Algirdas **Martišius** (1927–2006) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1956), docentas, dirbo VVPI dėstytoju, buvo fakulteto dekanu.

Juozas **Mickevičius** (1900–1984) – istorikas, etnografas, 1960–1975 m. Kretingos kraštotyros muziejaus direktorius, A. Jucio klasės draugas, visą gyvenimą išlikęs vienu iš artimiausių jo bičiulių. Kartu jie parengė kraštotyrinių straipsnių ciklą.

Ona **Mickevičiūtė-Barakauskienė** (1902–2001) – J. Mickevičiaus sesuo, humanitarė. Kartu su savo broliu gyveno Šarnelėje, pas juos lankydavosi ir atostogaudavo A. Jucys.

Zita **Mickevičiūtė-Saidienė**, g. 1944 m. – J. Mickevičiaus dukterėčia, farmacininkė. Grįžusi iš tremties, daug bendravo su A. Juciu.

Jonas Algis **Petkevičius** (1935–2010) – fizikas teoretikas, A. Jucio nukreiptas į ESM priežiūros ir skaičiavimų automatizavimo sritį, FMI Skaičiavimo centro vadovas.

Zenonas Rokus **Rudzikas** (1940–2011) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1965), daktaras (1972), profesorius, Lietuvos mokslų

akademijos prezidentas. Po A. Jucio mirties perėmė vadovavimą Kvantmechaninių skaičiavimų sektoriui ir atomo teorijos krypties darbams.

Algimantas **Savukynas** (1938–2009) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1965). FMI mokslo darbuotojas, monografijos „Atomo teorijos matematiniai pagrindai“ bendraautoris.

Janina **Silickaitė-Zolubienė** – A. Jucio bendraklasė. Dirbo MA vilos Palangoje, kur atvykdavo atostogauti A. Jucys, administratore.

Adolfas **Stanevičius** – pedagogas, dirbo fizikos mokytoju Salantų vidurinėje mokykloje, kurioje paskutinįjį savo gyvenimo dešimtmetį dažnai lankėsi A. Jucys.

V. **Strolis** – matematikas, pedagogas, kartu su A. Juciu klausė kai kuriuos kursus VDU.

Antanas **Šimkus** (1908–1994) – fizikas, pedagogas, A. Jucio klasės ir kurso draugas, studijų metais kartu nuomojosi kambarį, vėliau artimai bendravo. Vadovavo Klaipėdos mokytojų institutui, Fizikos ir matematikos katedrai KPI Klaipėdos skyriuje.

Viktoras **Šugurovas** (1928–2017) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1953), daktaras (1966), ilgametis VU Teorinės fizikos katedros profesorius.

E. **Usaitė** – A. Jucio žmonos draugė nuo studijų laikų, ilgus metus bendravo su Jucių šeima.

Kostas **Ušpalis** (1925–2013) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1954), docentas. FMI mokslo darbuotojas, vadovavo Teorinės fizikos sektoriui, glaudžiai bendradarbiavo su A. Juciu mokslinėje ir fizikos mokslo organizavimo veikloje.

Vladislovas Eimutis **Vanagas** (1930–1990) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1957), daktaras (1970), profesorius, MA narys korespondentas. FMI mokslo darbuotojas, vadovavo Atomo branduolio teorijos padaliniui.

Konstantinas **Žukauskas** (1933–1995) – fizikas teoretikas, A. Jucio mokinys, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas (1965). A. Jucio paragintas, domėjosi skaičiavimo technika, kūrė ir plėtojo pirmąjį Lietuvoje Skaičiavimo centrą, FMI mokslo darbuotojas.

Sigutė **Žvironaitė** (1934–2018) – fizikė teoretikė, A. Jucio mokinė, fizikos ir matematikos mokslų kandidatė (1962), FMI mokslo darbuotoja.

KNYGOJE VARTOJAMOS ŠALTINIŲ SANTRUMPOS

AAJ – Akademikas Adolfas Jucys (sudarė R. Karazija). V.: Lietuvos mokslas, 2004. https://www.lietuvos-fizikai.lt/chessidr/knygos/Akademikas_Adolfas_Jucys.pdf

JA – Adolfo Jucio archyvas, saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (fondas F 285).

JMK – A. Jucio memorialinis kambarys iki 2016 m. buvo Teorinės fizikos ir astronomijos institute, A. Goštauto g. 12, paskui perkeltas į Fizinių ir technologijos mokslų centrą, Saulėtekio al. 3, 402 k. ir tapo A. Jucio edukaciniu kabinetu.

LMAA – Lietuvos mokslų akademijos archyvas.

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

VPUA – Vilniaus pedagoginio universiteto (anksčiau Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas) archyvas.

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius.

VU FF TFK – Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto Teorinės fizikos katedroje saugomi seminarų protokolai ir kita medžiaga, susijusi su katedros veikla.

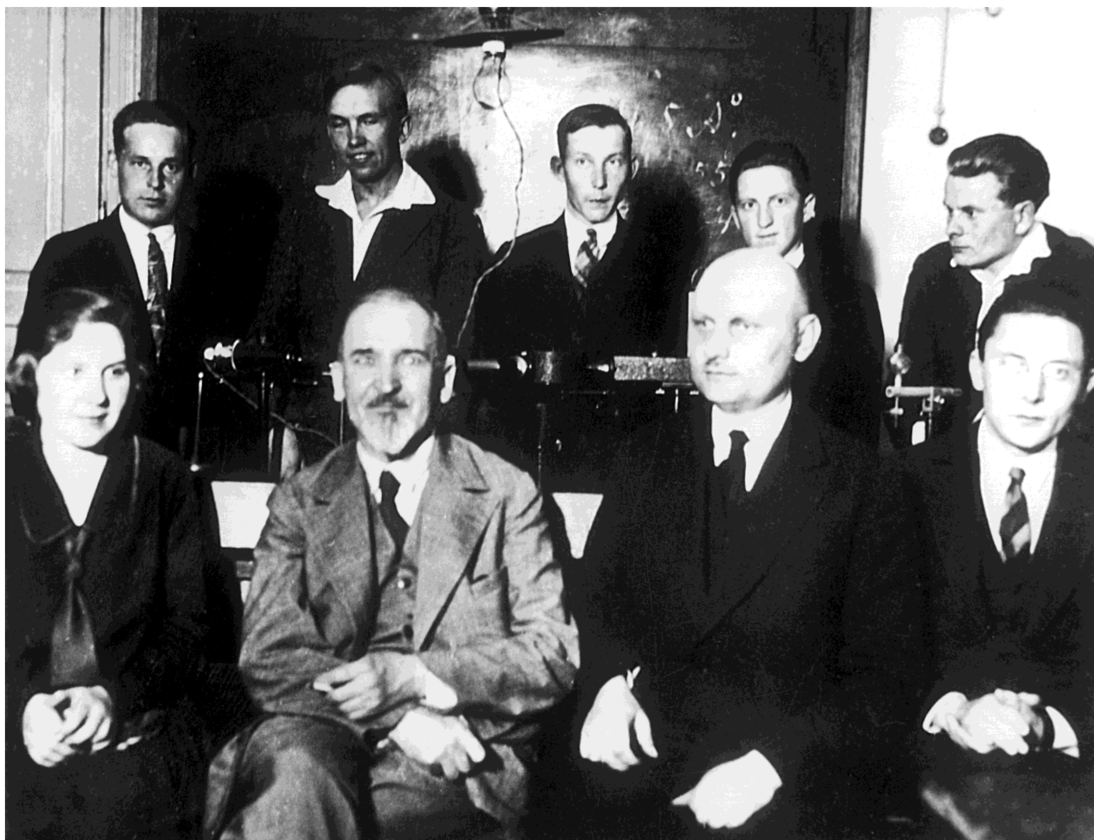
Motina Barbora Jonkaitė-Jucienė.

Adolfas Jucys Klausgalvų Medsėdžiuose (1919 m.).

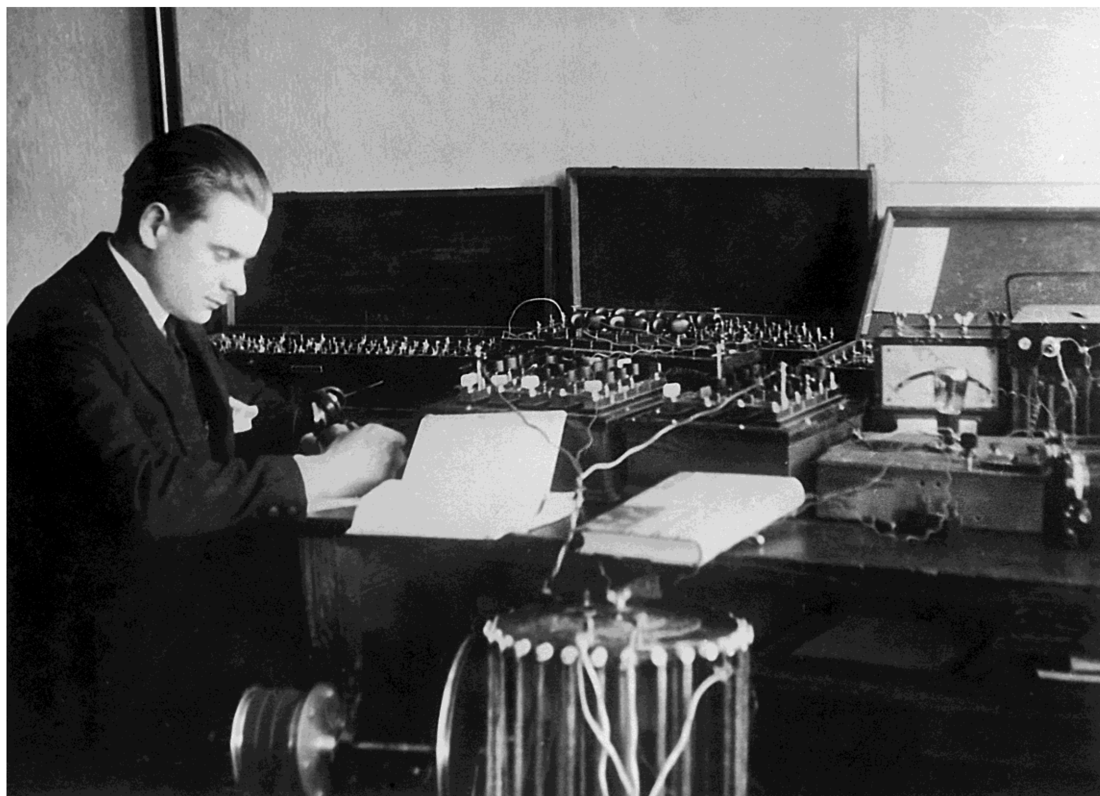
Plungės „Saulės“ gimnazijos VIII klasės mokiniai su savo auklėtoju B. Jacevičiumi. Trečioje eilėje iš kairės: J. Laurinkus, J. Grudzinskaitė, A. Jucys; ketvirtoje eilėje pirmas iš dešinės – A. Šimkus.

Profesorius V. Čepinskis (sėdi viduryje) su asistentu ir studentais; stovi iš dešinės: A. Jucys, V. Kaveckis, ketvirtas – A. Šimkus.

Simono Daukanto studentų žemaičių draugijos valdyba. Sėdi iš kairės: V. Kojelytė, A. Jucys, S. Nezabitauskaitė, stovi A. Šimkus ir E. Petkevičius.

A. Jucys laboratorijoje atlieka diplominį darbą „Vieno tinklelio lemputė“ (1931 m.).

Douglas Rayner Hartree.

Vladimir Fok.

Labas!
Aš procravoju pas Man-
chesteryje. Prof. Hartree
labai malonus žmogus.
š. m. 16–17 d. žadu važiuoti
į Cambridge'ą į Anglijos
fizikų suvažiavimą.
kartu viso gero! A. Jucys
1938-VII-20 d.
105, Rumford
Manchester, 13

Prof. P.
Brazdžiūnui
Kaunas
Italijos 8
Lithuania

Atvirlaiškis, A. Jucio atsiųstas P. Brazdžiūnui iš Mančesterio (viršuje – miesto vaizdas, apačioje – laiškas).

Docentas A. Jucys su VVU studentais fizikais (1950 m.). Stovi iš kairės: V. Šugurovas, V. Tolutis, V. Trumpauskas, M. Mikalkevičius, J. Viščakas; sėdi: B. Perkalskis ir K. Ušpalis.

A. Jucys pirmininkauja MA Fizikos, chemijos ir technikos mokslų skyriaus narių visuotiniam susirinkimui (1960 m.).

MA Fizikos ir matematikos instituto direktorius A. Jucys savo kabinete (1961 m.).

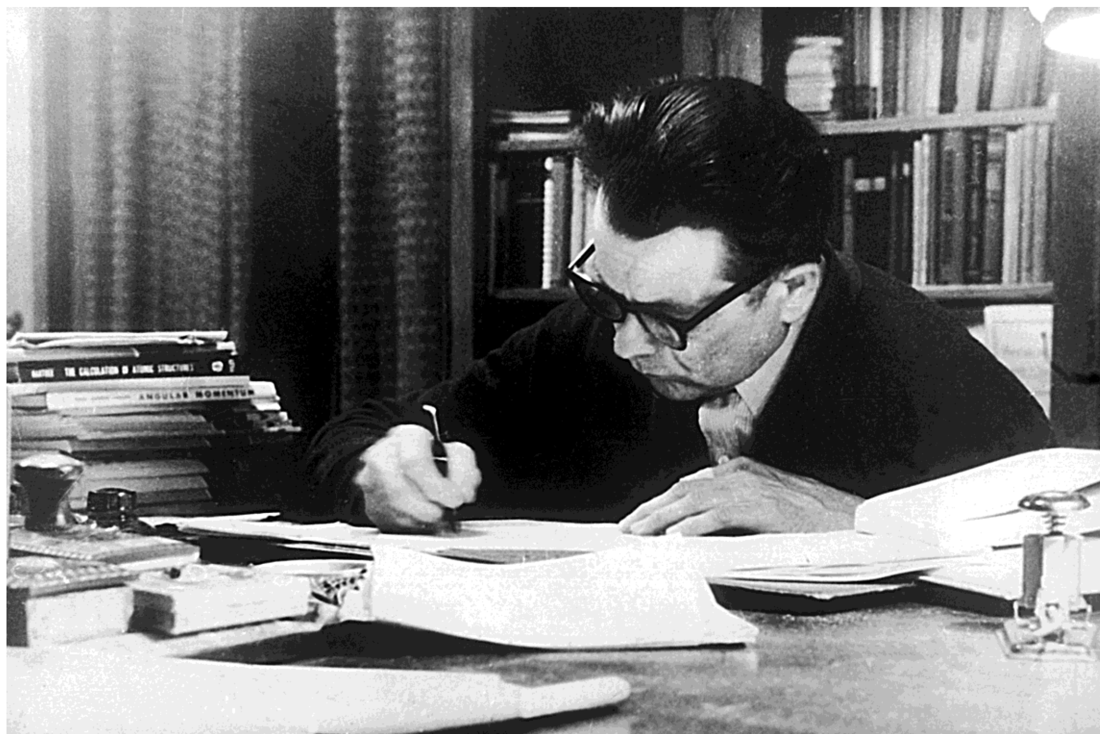
A. Jucys su savo mokiniais fizikais teoretikais (1962 m.). Iš dešinės: A. Jucys, J. Vizbaraitė, A. Savukynas, J. Čiplys, K. Eringis. (V. Bražo nuotrauka.)

Sąjunginio pasitarimo atomų ir molekulių elektroninių sluoksnių kvantinės teorijos klausimais (Vilnius, 1962 m.) dalyviai. Iš kairės: N. Penkin (Leningradas), R. Gáspár (Vengrija), W. Kolos (Lenkija), J. Koutecký (Čekoslovakija), A. Jucys, V. Šugurovas (Vilnius).

A. Jucio šešiasdešimtmečio minėjimas MA Fizikos ir matematikos institute. Į kairę nuo jubiliato – A. Kancerevičius, į dešinę – J. Požela ir A. Šileika.

A. Jucys namie, savo darbo kabinete (1966 m.).

A. Jucys žvejoja ežere (Trakų r.).

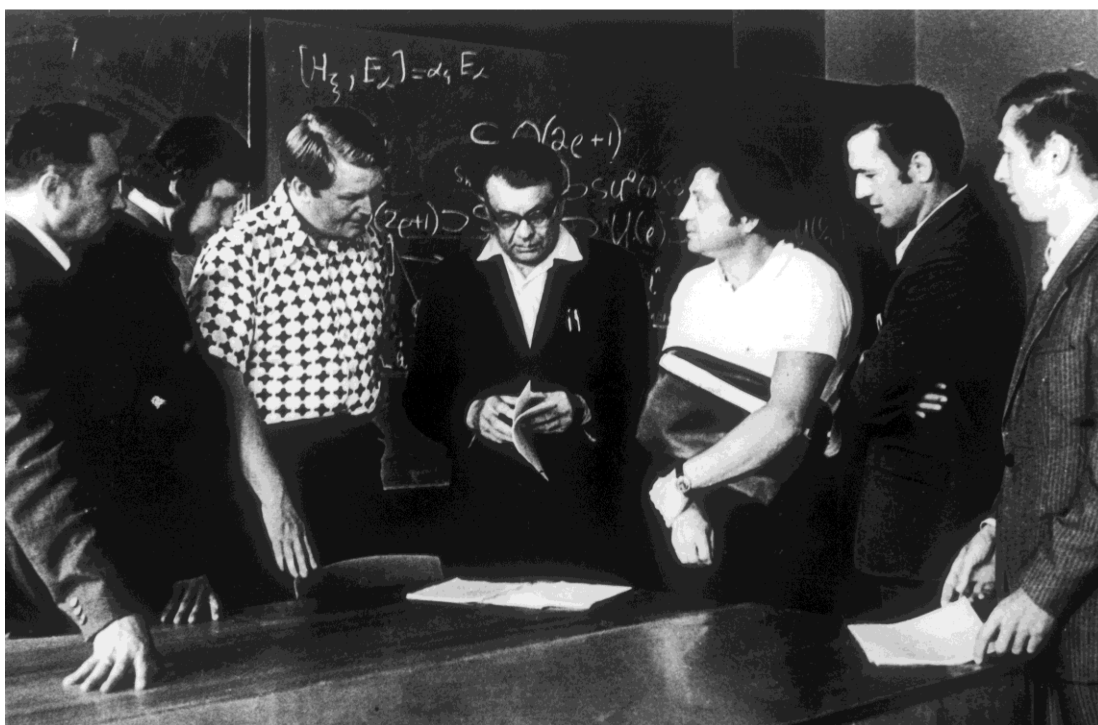
VVU Fizikos fakulteto Teorinės fizikos katedros posėdis (1967 m.).
Iš kairės: J. Kaladė, V. Šugurovas, V. Kybartas, A. Bolotinas, N. Pošiūnaitė,
A. Bandzaitis, katedros vedėjas A. Jucys.

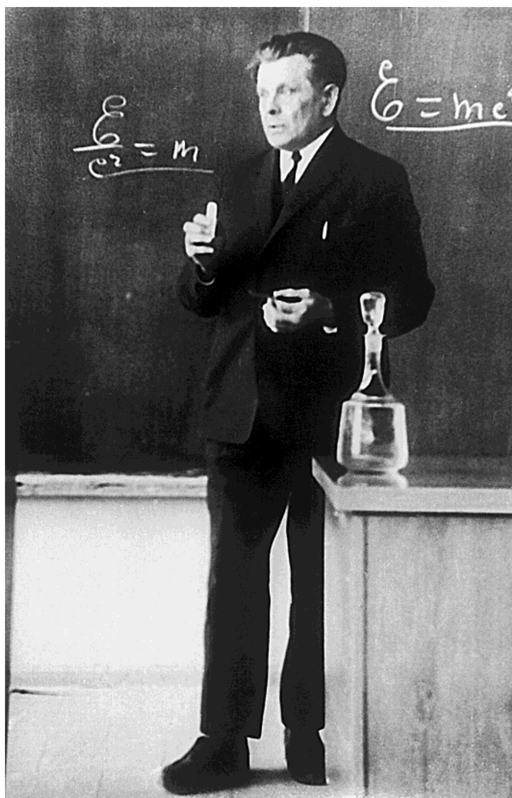
A. Jucys su svečiu iš Prancūzijos C. Moser Fizikos ir matematikos instituto
Skaičiavimo centre prie kompiuterio BESM-2M (1968 m.).

A. Jucys su aspirantu R. Karazija aptaria jo disertaciją (1967 m.).
(K. Liubšio nuotrauka.)

FMI fizikai teoretikai su svečiu iš Naujosios Zelandijos B. Wybourne (1973 m.).
Iš kairės: I. Glembockis, S. Ališauskas, B. Wybourne, A. Jucys, V. Vanagas,
Z. Rudzikas, A. Savukynas.

A. Jucys skaito paskaitą aspirantams (1969 m.).

A. Jucys pradeda Tarptautinį simpoziumą atomų ir molekulių elektroninių sluoksnių teorijos klausimais (Vilnius, 1969 m.).

A. Jucys su svečiu iš JAV U. Fano (Vilnius, 1969 m.).

A. Jucys prie tilto į jūrą Palangoje (1969 m.).

Pagerbiamas išrinktas Plungiškių draugijos prezidentas (1971 m.).
(K. Surplio nuotrauka.)

FMI teorinės fizikos skyrių metinė ataskaita (1972 m.). Pirmosiose eilėse iš kairės: B. Styra (direkcijos atstovas), K. Ušpalis, Z. Rudzikas, V. Vanagas, J. Vizbaraitė, A. Jucys, I. Glembockis.

MA sesijoje (1972 m.). Antroje eilėje iš dešinės: A. Jucys ir P. Brazdžiūnas.

A. Jucys su Salantų vidurinės mokyklos moksleiviais (1973 m.).
(A. Ališausko nuotrauka.)

Su žmona Sofija paskutinį kartą Klausgalvų Medsėdžiuose (1973 m.).

A. Jucys su C. Froese Fischer ir jos vyru P. Fischer Kanadoje (1973 m. pabaiga).

A. Jucio portretas, skirtas neįvykusiam jo septyniasdešimtmečio jubiliejui.

A. Jucio amžinojo poilsio vieta Antakalnio kapinėse. Antkapinio paminklo autorius – A. Žukauskas.

Memorialinės lentos ant namo, kuriame 1960–1974 m. gyveno A. Jucys, atidengimas (1982 m.). Kalba MA prezidentas J. Matulis; kairėje – A. Bolotinas, pirmoje eilėje dešinėje – J. Kubilius.

A. Jucio vidurinė mokykla (dabar Akademiko Adolfo Jucio progimnazija) Plungėje (1985 m.).

Karazija, Romualdas

Žalias teorijos medis. Akademiko Adolfo Jucio gyvenimas ir mokslinė veikla. – Antras pataisytas ir papildytas, elektroninis leidimas. – Vilnius: Rokas, 2022. – 172 p., iliustr.

ISBN 978-609-08-0016-4 (Leidinio forma: Elektroninis – PDF)

Redagavo Alina Momkauskaitė ir Laima Kuzmickytė

Remiantis dokumentais ir atsiminimais, pasakojama apie įžymų mokslininką ir mokslo organizatorių, šiuolaikinės teorinės fizikos Lietuvoje pradininką, gimtojo žemaičių krašto tyrinėtoją akademiką Adolfą Jucį, apie fizikos pradžią ir plėtrą Lietuvoje XX amžiuje.